

hello hello hello hello hello hello hello hello hello hello
hello hello hello hello hello tere hello hello hello hello
hello "Привет" hello hello hello hello hello hello hello
hello hello hello hello hello ciao hello hello hello hello
hello hello hello hello hello hello hello hello hello
hello hello سلام hello hello hello hello hello hello hello
hello hello درود hello hello hello hello hello hello hello
hello hello hej hello hello hello hello hello hello hello
"bonjour" hello hello hello hello hello hello hello hello
hello hello hello hello hello hello hello hello hello
hello 您好! hello hello hello hello hello hello hello
hello hello hello hello hello hello hello hello hello
hello hello hello hello hello hello hello hello hello

Tulkattu Tampere

Kaisa Koskinen (toim.)

TULKATTU TAMPERE

Kaisa Koskinen (toim.)

Tulkattu Tampere

Copyright 2013 Tampere University Press ja tekijät

Taitto Maaret Kihlakaski
Kansi Marita Alanko
Kannen kuvat Outi Sisättö

ISBN 978-951-44-9047-7
ISBN 978-951-44-9048-4 (pdf)

Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2013

Sisällys

Kiitokset.....	7
----------------	---

I TAUSTAA

Johdanto: Tampere translationaalisena tilana <i>Kaisa Koskinen</i>	11
Käännöskulttuurit: näkökulma Tampereen translationaaliin tiloihin <i>Pekka Kujamäki</i>	30
Tampereen kielet – ja maailman <i>Harry Lönnroth</i>	48

II ASIOIDEN HOITOA JA VÄLITTÄMISEN TILOJA

Oikeusturva, oikeustulkkaus ja translationaali tila <i>Tuija Kinnunen</i>	71
Asioimistulkkaus maahanmuuttajien terveyspalveluyksikössä Tampereella <i>Anna Mäntynen</i>	106
Se on siinä. Asioimistulkit monikulttuurisessa tilassa <i>Jaana Vuori</i>	126
Tekijät toimivan tulkkikeskuksen takana <i>Seija Laalo-Ristilä</i>	161
Maahanmuuttajaneuvonta tulkkaa Tamperetta <i>Kristiina Teiss</i>	184

III KOULU JA MONIKIELISYYS

Tamperealauskoulujen translationaaliset käytänteet <i>Sirkku Latomaa</i>	211
Tampereen ruotsalaisen koulun kielelliset käytännöt <i>Zea Kingelin-Orrenmaa</i>	243

IV YHTEISÖT JA YHTEISÖLLISYYS

Tulkki keskellä hengellistä kokemusta: simultaanitulkkaus Tampereen helluntaiseurakunnan kokouksessa <i>Sari Hokkanen</i>	273
Monikielisuuden tilat tamperelaisessa työyhteisössä <i>Elina Karppinen</i>	295
Turistina Hervannan kielimaisemassa: käännettyyden jäljillä <i>Kaisa Koskinen</i>	313
Kirjoittajat	335

KIITOKSET

Tätä teosta ei olisi olemassa, ellei Michael Cronin olisi suostunut plenaristiksi KÄTU-symposiumiin Tampereella 2009 ja ellei hän esitelmässään olisi käsitellyt myös Sherry Simonin teosta *Translating Montreal*. Olen ikuisesti kiitollinen tuosta intensiivisestä inspiraation ja oivalluksen hetkestä, joka johti sekä tämän teoksen kokoamiseen että laajempaankin tutkimukseni uudelleensuuntaamiseen.

Kiitän Emil Aaltosen säätiötä, joka on tukenut tämän teoksen julkaisemista. Kaikkien kirjoittajien ja kustantajan puolesta esitän kiitokset Sirkku Latomaalle ja hänen opiskelijaryhmälleen. Artikkelien kieliasun ovat tarkistaneet Tampereen yliopiston käännöstieteen opiskelijat Venla Jokinen, Santeri Lauren, Päivi Lemmetty, Annika Luosmala, Johanna Löytynoja, Johanna Mäki, Jenni Pakula, Anna Palomäki, Anna Pohjoismäki, Janika Pukki, Johanna Sauna-aho, Pekka Snellman ja Laura Ulmanen. Tehtävä oli osa Ammattimaisen tekstintarkistuksen kurssia. Lämmin kiitos myös nimettömälle asian-tuntijalukijalle kannustavista kommenteista.

Kaisa Koskinen

I

Taustaa

JOHDANTO: TAMPERE TRANSLATIONAALISENA TILANA

Kaisa Koskinen

Translationaalinen tila on välittämisen tila

Monikulttuuristuvassa maailmassa meidän kaikkien arki niin päiväkodeissa, kouluissa, työpaikoilla kuin vapaa-ajan toiminnoissakin on monin tavoin kansainvälistynyt ja samalla myös monikielistynyt. Kulttuurien kohtaaminen sekä globaaleilla tasoilla että jokapäiväisissä, lokaaleissa tilanteissa on yksi aikamme suurista haasteista. Monikielisyys ja kielikontaktit eivät toki ole mikään nykyajan uusi ilmiö, mutta kulttuurinen ja kielellinen maisema on eri puolilla maailmaa viime vuosikymmeninä kirjavaitunut niin paljon, että tutkijat ovat alkaneet kuvata nyky-yhteiskunnille tyypillistä, äärimmäisen monimuotoista tilaa sanalla *superdiversity*, superdiversiteetti (Blommaert & Rampton 2011). Tällä alun perin Steven Vertovecin kehittämällä käsitteellä viitataan siihen, että samalla kun yhteisöt moniethnistyvät ja monikielistyvät, on yhä vaikeampi määrittää homogeenisiä vähemmistöryhmiä, sillä myös niiden sisällä tapahtuu monimuotoistumista.

Vaikka monikulttuurisuutta ja kulttuurien kohtaamista on viime aikoina käsitelty useissa julkaisuissa, ei niissä yleensä ole nostettu keskiöön kielellisiä eikä etenkin kääntämisen tai tulkkaamisen nä-

kökulmia. Kieli on kuitenkin yksi liikkuvuuden avainkysymyksistä: paradoksaalisesti kieli on liikkumisen este tai jarru juuri siksi, että se liikkuu kulkijan mukana (Derrida 2000: 91). Se on sekä syvän intiimi ja identiteettiä luova elementti että äärimmäisen yhteisöllinen väline. Monikulttuurisuus ja erilaiset rajanylitykset tuottavatkin käytännössä yleensä aina myös monikielisyyttä ja kielten kohtaamisia. Transnationaalisuus, ylijärjestyminen, on koko 2000-luvun ajan ollut usein toistettu tutkimuksen iskusana. Kysymys kielistä ja etenkin kielten välisistä suhteista on paljon puhutusta kielellisestä käänteestä huolimatta usein yhteiskunnan tutkimuksessa sokea piste. Transnationaalisuus on kuitenkin myös **translationaalista**, kuten Homi Bhabha on asian tiivistänyt (1994: 5). Niin Suomessa kuin kansainvälisestikin on viime vuosina julkaistu runsaasti monikulttuurisuuteen, etnisiin suhteisiin, rasismiin ja maahanmuuttokysymyksiin pureutuvia teoksia. Transnationaalisuus on niissä usein esillä, mutta translationaalisuus ei yleensä saa juurikaan huomiota (ks. Simon 2012: 7). Kysymys kielistä mainitaan usein vain ohimennen, vaikka toisaalta tiedetään muun muassa se, että kommunikaatio-ongelmat ja yhteisen kielen puute lisäävät kokemuksia ennakkoluuloista, syrjinnästä ja rasismista (Tiilikainen 2006: 109). Pitkän aikavälin ratkaisuna voi olla kielitaidon kehittäminen (sekä suomi toisena kielenä -opetus että muiden kielten opetus suomenkielisille), mutta kielenoppiminen on hidas prosessi, ja avuksi kommunikaation ongelmiin tarvitaan myös erilaisia ammattimaisia ja arkisia kielenvälittämisen keinoja.

Käännöstieteilijä Michael Cronin (2006: 68) esittääkin, että yksi hedelmällinen tapa vastata monikulttuurisuuden haasteeseen on tarkastella urbaania ja etnisesti sekä kielellisesti rikasta tilaa nimenomaan kääntämisen paikkana, translationaalisenä tilana. Silloin tarkastelun ytimessä ei ole lokeroiva erillisyys, ”meistä” tai ”muista” koostuvat kulttuuriset ryhmät ja kielisaarekkeet (vrt. esim. Lönnroth 2009: 119), vaan keskeiseksi nousevat kohtaamiset, vuorovaikutus ja niin arkinen kuin institutionalisoitukin kanssakäyminen eritaustaisten yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Tällaista translationaalista tilaa Cronin (2006: 135) kutsuu myös välittämisen tilaksi (engl. *space of mediation*). Suo-

mennos on oivallisen kaksimerkityksinen, sillä välittäminen merkitsee tässä yhteydessä sekä viestien välittämistä, tiedon ja ymmärryksen varmistamista, että huolenpitoa, toisesta välittämistä.

Translationaalisella tilalla on myös vahvoja eettisiä ulottuvuuksia, ja kieli on aina myös valtaa. Tunnettu ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu (1991) puhuu symbolisesta vallasta, joka on valtaa rakentaa sosiaalista todellisuutta representaatioiden ja artikulaatioiden keinoin, esittämällä kuvauksia ja lausumia asioiden tilasta ja todellisuudesta. Kyse on siis mitä suurimmassa määrin kielen käytön keinoista, ja se, jolla ei ole lainkaan kykyä käyttää yhteisön määrittämiä kieliä, on tyystin vailla tätä valtaa, ellei mahdollisuutta ja resursseja kielirajojen ylittämiseen ole. Kohtaamisen dominoiva osapuoli voi halutessaan säädellä heikoimmilla olevan puhekykyä rajustikin ja avoimen syrjivien keinoin. Tavallisia ovat esimerkiksi tarinat suomalaisista viranomaisista, jotka ”yhteiskunnan rahoja säästääkseen” jättävät tulkin tilaamatta sitä tarvitsevalle maahanmuuttajalle (esim. Tiilikainen 2006: 102).

Superdiversiteettiä käsittelevässä artikkelissaan monikielisyiden tutkijat Jan Blommaert ja Ben Rampton korostavat kaikkien osapuolten tarvetta ymmärtää ja hyväksyä myös oman osaamisensa ja tietämyksensä rajat ja painottavat, että kulttuurierojen ohella on tarkasteltava myös kommunikatiivisten resurssien epätasa-arvoisuutta:

Tietämättömyyden hallinnasta itsessään tulee merkittävä seikka, eikä riitä, että käsitellään ”kulttuurienvälisiä eroja”, vaan on tartuttava myös kommunikatiivisiin resursseihin liittyviin epätasa-arvoisuuksiin. Olisi toki absurdia väittää, että merkityksistä ei ollenkaan käydä ”neuvottelua” tilanteissa, joissa osallistujien kommunikatiiviset resurssit ovat keskenään hyvin erilaiset. Filosofinen sitoutumisemme ajatukseen, että neuvottelulla ja merkityksen yhteisellä rakentamisella on kommunikaatiossa keskeinen rooli, ei kuitenkaan saa estää meitä tutkimasta myös neuvoteltavuuden rajoja tai havaitsemasta tässä ja nyt syntyvän ymmärryksen haavoittuvuutta suhteessa toisaalla tehtyihin sujuvampiin tulkintoihin ennen kommunikaatitilannetta tai sen jälkeen. (Blommaert & Rompton 2011: 7; suom. KK.)

Välittämisen tila liittyy sekä tietämisen rajojen hyväksymiseen että kommunikatiivisten resurssien erojen hyväksymiseen ja on siten yhteydessä filosofiseen kysymykseen vieraanvaraisuudesta (*hospitalité*, ks. Derrida 2000). Vieraanvaraisuus on perustaltaan eettistä ja empaattista, ja vieraanvaraisuudella onkin sanana vahvasti myönteinen lataus. Toisaalta vieraanvaraisuuden käsitteeseen rakentuu myös valtasuhde, jossa toisen oikeutena ja velvoitteena on isännöidä. Toinen taas on määritelmällisesti vieras – toinen ja toisaalta tuleva – ja hänen tehtävänä on kiitollisena ja kritisoi-matta ottaa vieraanvaraisuus vastaan. On myös niin, että vieraanvaraisuudelle on aina asetettava jonkinlaiset rajat: loputtoman vieraanvarainen isäntä menettää oman jalansijansa ja samalla kykynsä ja mahdollisuutensa vieraanvaraisuuteen (Derrida 2000: 55). Loputtoman vieraanvaraisuuden samanaikainen vaade ja mahdottomuus tuovat ilmi vieraanvaraisuuden ja politiikan kytköksen.

Kielivalintojen ja kielipolitiikan näkökulmasta ehdoton vieraanvaraisuus tarkoittaisi sitä, että kaikki saavat oikeuden käyttää omaa kieltään kaikissa tilanteissa eikä kenenkään tarvitse sopeuttaa puhetaapaansa muiden tarpeisiin. Derridan (2000: 135) mukaan äärimmäinen vieraanvaraisuus tosin ylittää kielen tason ja sallii myös sen, että toista ei lainkaan pakoteta puhumaan. Jos kaikilla on ainakin jossakin määrin samanlaiset kieliresurssit, voi yhteiselämä sujua varsin jouhevasti niin, että kukin ilmaisee itseään vahvimalla kielellään mutta ymmärtää myös muiden käyttämää kieltä. Tällainen reseptiivinen monikielisyys on monissa kaksikielisissä yhteisöissä perinteinen ja toimiva ratkaisu. Monikielisessä yhteisössä seurauksena olisi kuitenkin helposti vastavuoroinen ymmärtämättömyys. Tampereellakin puhutaan jo noin 150:tä kieltä¹, eikä ole millään lailla realistista olettaa, että asukkaat osaisivat passiivisestikaan edes muutamaa kymmentä niistä. Tällaisessa tilanteessa voidaan nojautua yhteisen, ehkä kaikille

1. Tämä yleisiä tilastotietoja korkeampi määrä on Tampereella asuvan väestön itse ilmoittamiin kieliin perustuva suuntaa-antava luku. Täsmällistä tietoa ei nykyisillä tilastointimenetelmillä ole mahdollista saada (kielitilastoinnin haasteista ks. Latomaa 2012).

vieraan mutta kaikille tutun kielen käyttöön. Globaalisti tämän ajan yleisin tällainen *lingua franca* -kieli on englanti, mutta samassa roolissa voi toimia myös suomi tai vaikkapa venäjä tai arabia tai mikä tahansa tilanteisesti määräytyvä yhteinen kieli. *Lingua francan* vaarana on se, että niin ilmaisu kuin ymmärtäminenkin voi jäädä puutteelliseksi, ja siksi se ei sovellu kaikkiin tilanteisiin.

Suurimmat kielihaasteet kohdistuvat usein tilanteeseen, jossa uusi asukas tai väliaikaisesti seudulla oleskeleva vieraskielinen henkilö ei (vielä) osaa lainkaan paikallista kieltä eikä myöskään tunne paikallisia kulttuurisia käytänteitä. Haasteellisuutta lisää, jos vastaavasti paikallinen väestö ei osaa niitä kieliä, joita tulija parhaiten hallitsee. Ulkomailta muuttaa Tampereelle vuosittain noin 350 ihmistä: pakolaisia, inkerinsuomalaisia, työntekijöitä, opiskelijoita ja perhesyistä muuttavia (ja lisäksi kaupungissa liikkuu lyhyemmän tai pidemmän ajan viihtyviä matkailijoita). Tulijoiden määrä ei ole suuren suuri, mutta niin kielellisesti kuin kulttuurisestikin joukko on heterogeeninen, ja kunkin muuttajan omat valmiudet ja tukiverkostot ovat erilaiset. Lainsäädäntö (mm. kielilaki, hallintolaki ja kotouttamislaki) asettaa omat reunaehdot sille, millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia maahanmuutto ja monikielisyys synnyttävät. Artikkelien kirjoittajat käsittelevät omissa teksteissään lainsäädännön käytännön vaikutuksia eri elämänaloilla. Juridisten vaatimusten lisäksi voidaan myös kysyä, kuinka **vieraanvaraisesti** virallinen Tampere ottaa vastaan uudet asukkaansa? Millaisia rakenteita ja toimijoita kaupungin organisaatioon on luotu, ja miten näiden toimijoiden arkinen työ sujuu? Entä tavallisten tamperelaisten vieraanvaraisuus, käytännön kekseliäisyys ja luovuus kommunikaatiohaasteissa? Millaisia epävirallisia kielipoliittisia käytänteitä erilaisiin monikielisiin yhteisöihin syntyy työpaikoilla, naapuristossa ja erilaisten toimintojen piirissä? Miten arjen viestintätilanteista selvitään, ja miten monikielisyys rikastuttaa arkisia kohtaamisia? Tällaiset kysymykset liittyvät käännöstieteilijä Erich Prunčin kehittämään paikallisten käännöskulttuurien käsitteeseen (ks. Kujamäki tässä teoksessa).

Käännöskulttuuri sisältää käsitteenä ajatuksen tietystä vakiintuneisuudesta. Kääntämistä ja tulkkausta koskevat ajattelutavat, toi-

mintamallit ja arvot vakiintuvat, kun toiminta on jatkuvaa. Vieraanvaraisuus taas on käsitteenä hetkellisempi. Se määrittää kohteensa vieraaksi kahdessa mielessä: vieraanvaraisuuden kohde on sekä outo ja tuntematon että **vieraisilla**, siis isäntäväen luona vain käymäsel-tään. Vieraanvaraisuuteen sisältyykin myös ajatus rajatusta ajallisesta kestosta. Monikielisen yhteisön kannalta tällainen asetelma voi olla harhaanjohtava ja haitallinen. Eri kieliä puhuvat eivät ehkä ole tulleet käymään vaan olemaan, ja moni heistä on syntyperäinen tamperelainen. *Vieraskielisyys* on samasta syystä hankala sana, mutta se tulee ehkä helpommin ymmärretyksi suhteessa tiettyyn yhteisöön. Esimerkiksi Tampere on virallisesti yksikielisesti suomenkielinen, mistä seuraa, että kaikki muut kielet, myös Suomen muut viralliset kielet ruotsi ja saamen kielet, ovat siellä niin sanotusti vieraita. Toisaalta Tampereen sisällä on pienempiä yhteisöjä, kuten vaikkapa Svenska Samskolan (ks. Kingelin-Orrenmaa tässä teoksessa), jossa suomi puolestaan on – ainakin melko – vieras kieli. Tällaisen yhteisön voidaan ajatella olevan erityisen vieraanvarainen, jos se vähemmistökielen suojaamisen tarpeesta huolimatta pyrkii olemaan avoin myös yhteisön vallitsevalle kielelle. Vieraanvaraisuus on välittämistä, mutta se voi olla myös vii-sautta. Joustavuus ja avoimuus voivat palvella myös vieraanvaraisen yhteisön omia tarpeita.

Translatorinen toiminta: kääntäminen ja tulkkaminen

Translatorisen toiminnan käsite on lainattu käännöstieteen varhaisesta Tampereella kehitetystä klassikkoteoriasta. Justa Holz-Mänttärin (1984/2013) toimintateoreettinen malli keskittyy ammattimaiseen kääntämiseen ja tulkkaukseen, mutta tämän teoksen kannalta on syytä korostaa, että läheskään kaikkeen translatoriseen toimintaan eivät osallistu ammattilaiset. Monikielisessä arjessa on paljon sellaisia vuorovaikutustilanteita, joissa on tarpeen auttaa yhteisen ymmärryk-sen syntyä tulkkamalla. Hetkellinen ja odottamaton tulkin rooli voi

tulla eteen vaikkapa bussijonossa tai kaupan kassalla. Varsin usein käännämme tai tulkkaamme itse itseämme, kun ilmaisemme jonkin oman ajatuksemme ensin yhdellä ja sitten toisella kielellä. Esimerkiksi yliopistotyön arki on nykyään kääntämistä ja itsensä kääntämistä täynnä, kun tutkijoilta edellytetään etenkin englanninkielistä julkaisemista, mutta hankkeet, aineistot ja ajatustyö ovat usein suomenkielisiä.

Kääntäjät ja tulkit ovat viime vuosikymmeninä aktiivisesti pyrkineet ammattimaistamaan toimintaansa ja luomaan professionaalista julkikuvaa. Ilman muuta onkin selvää, että joissakin tilanteissa, esimerkiksi viranomaistoiminnassa, tarvitaan ammattimaista translatorista osaamista. Yhtä lailla selvää on se, että pelkkä kielellinen toimintakyky ei siihen riitä vaan ammattimaiseen toimintaan sisältyy myös prosessuaalista osaamista ja ammattieettistä harkintaa. Samalla on kuitenkin todettava, että tiettyssä mielessä kaikki osaavat kääntää ja tulkata. Kielellinen kommunikaatio on ihmisen lajityypillistä toimintaa, ja ihmisellä on kyky oppia useampi kuin yksi kieli. Samalla syntyy kyky, toisilla parempi ja toisilla heikompi, liikkua näiden kahden tai useamman kielen välillä, siis kyky toimia translatorisesti. Kyky kääntää ja tulkata erilaisissa tilanteissa voidaan siis ammattimaisen toimintakentän ohella nähdä myös arjen kieliresurssiksi.

Tällä hetkellä käännöstieteessä ollaan hyvinkin kiinnostuneita erilaisista ei-ammattimaisen toiminnan konteksteista: fanitekstittäminen, käännösprojektien joukkoistaminen ja talkoistaminen ja muut digitaalisen ajan translatoriset toimintamuodot ovat saaneet tutkijat aktivoitumaan. On kuitenkin syytä korostaa, että luonnollinen tai maallikkokääntäminen ei ole mikään uusi ilmiö, vaan yksi inhimillisen kanssakäymisen ikaiaikainen toimintatapa, jossa voidaan havaita erilaisia tasoja ja vaiheita. Brian Harris (2009) on luonnollisen kääntämisen tutkija, joka on tehnyt alan tutkimusta tunnetuksi. Hän on luokitellut translatorisen toiminnan alan neljään ryhmään seuraavasti:

1. Luonnollinen (natural) translatorisuus

Luonnollisen translatorisuuden luokkaan kuuluu Harrisin mukaan kaikki sellainen käännös- ja tulkkaustoiminta, jota tekevillä ei ole

mitään muodollista tai epämuodollista kääntämiseen ohjaavaa koulutusta. Translatorsuutta ilmenee monikielisessä ympäristössä jo pienillä lapsilla, mikä viittaa translatorisen taidon synnynäisyyteen. Usein alkusykäyksenä on akuutti viestinnällinen tarve, kuten vaikkapa aikoinaan Ruotsiin muuttaneiden suomalaisperheiden lapsilla, jotka päätyivät vanhempiensa tulkeiksi erilaisissa tilanteissa. Luonnolliset kääntäjät ja tulkit voivat toimia myös spontaanisti tilanteisiin reagoiden tai tyystin omaksi ilokseen. Luonnollisen translatorsuuden tuottamat toimintatavat ja laatu saattavat poiketa suuresti ammattimaisen toiminnan normeista, joita luonnolliset kääntäjät ja tulkit eivät välttämättä lainkaan tunne.

2. Syntyperäiset (native) kääntäjät ja tulkit

Edellisen ryhmän tavoin syntyperäisten kääntäjien ja tulkkien luokassa on kyse kouluttamattomista tulkeista tai kääntäjistä, jotka ovat kokemuksen ja havainnoinnin kautta omaksuneet tulkille tai kääntäjälle hyväksytyt toimintatavat. On esitetty, että kaksikielisessä ympäristössä kasvavat oppivat tulkkaamaan samalla tavoin ja samaan aikaan kuin oppivat ympäristönsä kielet. Useimmat ammattimaiset tulkit ja kääntäjät (ks. alla) kuuluvat tähän ryhmään. Suomessa kuten monissa muissakaan maissa ei pystytä tarjoamaan translatorista koulutusväylää kuin joissakin kielipareissa, ja alalle tullaan monia eri reittejä.

3. Koulutetut kääntäjät ja tulkit (asiantuntijakääntäjät ja -tulkit)

Loogisesti koulutettujen asiantuntijakääntäjien ja -tulkkien ryhmään kuuluvat ne, joilla on alan koulutus. Käytännössä asia on mutkikkaampi. Eri maissa kääntäjänkoulutus on järjestetty eri tavoin, ja Suomeen viime vuosikymmeninä rakennettu laaja koulutus, jota Euroopassa on ihastellen pidetty tavoitetasona, on parastaikaa muutosten kourissa. Aina ei ole helppoa määrittää, millainen yliopistokoulutus on kääntäjänkoulutusta ja millainen ei. Harrisin luokituksessa korostuu myös työssäoppiminen väylänä asiantuntijuuteen: akateemisen koulutuspolun ohella alalle voi kouluttautua muun muassa mentorointisuhteessa kokeneemman kollegan rinnalla. Tutkintotodistusten lisäksi koulutusta

valvovat alan organisaatiot, esimerkiksi Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto, jonka jäsenyysskriteereillä määritetään alan vaatimuksia.

4. Ammattimaiset kääntäjät ja tulkit

Ammattimaisuus ei ole Harrisilla millään tavoin työn laatuun tai toimintatapoihin liittyvä luokka, vaan ammattimaisten kääntäjien ja tulkkien luokkaan kuuluvat kaikki ne, jotka ansaitsevat elantonsa translatorisella toiminnalla. Oletusarvona on alan koulutus, mutta käytännössä monet ovat edistyneitä syntyperäisiä kääntäjiä ja tulkkeja (luokka 2 yllä), jotka ovat oppineet työnsä sitä tekemällä. Tekstilajit ja tulkkaustilanteet ovat ammattimaisessa toiminnassa huomattavasti vaativampia sekä enemmän erityisalaosaamista, tiedonhakua ja valmistautumista edellyttäviä kuin syntyperäisen ja luonnollisen kääntäjän arkiset kielenvälitystilanteet. Osaamista ja arviointikykyä vaaditaan myös työn tilaajilta: vaativiin tehtäviin ei voi poimia ketä tahansa kahden kielen osaajaa ja odottaa häneltä ammatillista toimintakykyä.

Tässä teoksessa esillä ovat kaikki edellä mainitut translatorisen toiminnan muodot, ja kontekstit ulottuvat vaativista viranomaiskohtauksista työssä ja vapaa-ajalla tapahtuviin tulkkauksiin. Keskeistä on kuitenkin se, että tarkastelua ei ole rajattu sen mukaan, onko toiminta ammattimaista vai ei, onko toimija siihen koulutettu vai ei, eikä edes sen mukaan, mieltääkö hän itse itsensä tai ympäristö hänet tulkiksi tai kääntäjäksi ja käytetäänkö toiminnasta näitä nimityksiä.

Miksi Tampere? Paikallisuuden voima

Monet niistä piirteistä, joita tämän kirjan artikkeleissa tuodaan esiin, sopivat epäilemättä kuvaamaan myös monia muita translationaalisia tiloja niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa. Tampere ei ole ainitaatuinen eikä erityinen, mutta juuri siinä onkin paikallisuuden vahvuus ja voima. Teoksen maantieteellinen rajaaminen Tampereen

kaupungin alueelle auttaa syventämään analyysiä niin, että siinä otetaan huomioon paikalliset olot ja historia, ja sitä kautta itse asiassa kasvattamaan sen yleistä selitysvoimaa (vrt. *micro-cosmopolitanism*, Cronin 2006: 17). Urbaanit asuinkeskittymät ja lokaalit tarkastelukulmat ovat monien alojen viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa nousseet keskeisen huomion kohteeksi samalla kun kansallisvaltioiden roolin on nähty heikkenevän. Toisaalta juuri teoksen translationaalinen ja transnationaalinen painopiste osoittaa, kuinka ilmiöt ja tapahtumat eivät ole maantieteellisesti rajattavissa, vaan niiden suhdekimput ja verkostot ylittävät maantieteelliset rajaukset. Paikka ei ole niinkään pysyvä ja tarkkaan rajattu maa-alue kuin huokoinen ja jatkuvassa muutoksen tilassa oleva sekä ihmisistä, ihmisryhmistä ja tiloista koostuva verkosto (Massey 2008: 9). Tampere on teoksessa metodisessa roolissa: sen avulla ankkuroidaan tarkasteltuja seikkoja tiettyihin hallinnollisiin käytänteisiin, tilastoinnin laatikoihin ja yhteisöllisyyttä määrittäviin hallintorajoihin, joita ”yhteiskunnan tilallinen järjestäminen” tuottaa (Massey 2008: 40).

Samalla on kuitenkin todettava, että Tampere ei ole mikään homogeeninen paikallisyhteisö eikä se alistu tutkimuksen kohteeksi samalla tavoin yhtenäisenä ja kokonaisvaltaisesti kuin vaikkapa noin 7 000 asukkaan Outokumpu (Häyrynen 2010) tai sitäkin pienempi Vuohijärven kylä (Kortelainen 1991). Vaikka hieman yli 200 000 asukkaan Tampere ei olekaan mikään metropoli, se on sekä maantieteellisesti että asukasmääränsä vuoksi sen verran laaja ja vaihteleva, että yhtenäisen Tampere-kuvan luominen olisi väistämättä yksinkertaistus. Vaikka Tampere siis rajaa ja määrittää tutkimuksen kohdetta, ei tavoitteena ole suodattaa esiin mitään yhtä ja yhtenäistä, tamperelaista käänöskulttuuria, vaan pikemminkin ajatuksena on nostaa näkyville sitä monikielisten kohtaamisten kirjoa, mitä kaupunki pitää sisällään ja tavoitella niitä **erilaisia** kääntämisen ja tulkkauksen tapoja, joita ihmiset ovat omaan työhönsä ja arkeensa rakentaneet. Tarkastelun kohteena on ihmisten yhteiselämä eli ne erilaiset tilat, joita ihmisten samanaikainen olemassaolo ja keskinäiset suhteet muodostavat (Massey 2008: 15). Tämän kirjan kontekstissa kiinnostavia ovat nimenomaan

ne tilat, joissa tapahtuvaan kanssakäymiseen monikielisyys tuo omat haasteensa. Doreen Massey'n mukaan tila esittää meille haasteen siitä, kuinka me aiomme elää yhdessä (2008: 15). Monikielinen tila esittää lisähaasteen: kuinka me aiomme elää yhdessä, vaikka meiltä puuttuu yhteinen kieli.

Teoksen tieteellinen paikka ja anti

Toisin kuin *Tampere kieliyhteisönä* -teos (toim. Lönnroth 2009), joka esitteli Tamperetta kielten kohtaamisen näkökulmasta historiapainotteisesti, tämä teos keskittyy nykyhetkeen, ja kirjoittajat kartoittavat 2000-luvun Tampereen välittämisen tiloja. Tavoitteena on havainnoida myös aivan uusia ja vasta syntymässä olevia käytänteitä (*negentropic translation*, Cronin 2006: 129). Silti on samalla tärkeää muistaa, että monikielisyydellä ja monikulttuurisuudella on pitkät juuret myös Tampereella, aina Kustaa III:sta ja skotti James Finlaysonista lähtien (ks. Lönnroth tässä teoksessa). Erityisen mielenkiintoista on peilata viime vuosikymmenten uusia kielivähemmistöjä Suomen perinteisiin vähemmistöryhmiin. Tampereella on muun muassa Sisä-Suomen suurin ruotsinkielinen yhteisö, jonka translationaalisilla tiloilla on pitkät perinteet (Lönnroth 2009: 118). Tämän yhteisön kielellisten käytänteiden tarkastelu on antoisaa myös muiden yhteisöjen ymmärtämisen kannalta.

Teoksessa tuodaan näkyväksi Tampereelle syntyneitä pysyviä tai hetkellisiä translationaalisia tiloja ja analysoidaan, millaista välittämistä niissä tapahtuu. Tarkasteltuja tiloja ovat esimerkiksi oikeussali, koulu, monikulttuurinen työyhteisö ja seurakunta samoin kuin julkiseen tilaan syntyvä kielimaisema. Teoksessa hyödynnetään aiempaa tutkimusta Tampereesta kieliyhteisönä, mutta näkökulma ei ole eri kieli- ja kulttuuriryhmien erityispiirteissä vaan siinä, millä tavoin, kuinka usein ja millaisin mieltein nämä erikieliset ryhmät kohtaavat kaupungin arkisissa tilanteissa kollegoina, virkamiehinä, asiakkaina, ystävinä

ja naapureina. Millaisia neuvotteluja kielestä noihin kohtaamisiin liittyy? Kenellä on valta ja vastuu tai tahto tarvittaessa toimia kielen ja kulttuurin välittäjänä? Kuka kääntää, kenelle tulkataan?

Vastaavaa kokoomateosta ei aikaisemmin ole koottu sen paremmin Suomessa kuin ulkomaillakaan. Aihepiiri on kuitenkin selvästi nousemassa käännöstieteen kansainvälisen keskustelun aallonharjalle. Siitä ovat osoituksena muun muassa *Translation Studies* -lehden tuleva teemanumero "Cities in Translation" samoin kuin esimerkiksi John Benjaminsin uusi aikakausjulkaisu *Translation Spaces*. Tämän teoksen inspiraationa ja edeltäjänä on Croninin ajatusten ohella ollut ennen kaikkea kirjallisuuspainotteinen Montrealin kaksikielisyyttä havainnoiva kirja *Translating Montreal* (Simon 2006), joka on erinomainen osoitus siitä, miten rikkaaksi ja merkitykselliseksi paikalliset translationaaliset ilmiöt voivat osoittautua. Myös Simonin uudempi teos *Cities in Translation* (2012) jatkaa samaa translationaalisten kaupunkitilojen tarkastelua. Yhtenä teoreettisena inspiraation lähteenä on myös antropologian viime vuosikymmeninä tapahtunut selkeä käänne, jossa vieraiden ja kaukaisten kulttuurien sijaan ja ohessa tarkastellaan myös tutkijan omaa kulttuurista ympäristöä (mm. *anthropologie du proche*, ks. Koskinen 2008). Tässä teoksessa vahvasti tamperelaispainotteinen kirjoittajajoukko on ryhtynyt havainnoimaan omaa lähiympäristöään ja niitä translationaalisia tiloja ja paikkoja, joissa he ovat jo olleet (*the view of near-at-hand*, ks. Cronin 2009), joko tutkijan tai toimijan roolissa.

Teoksen artikkelit perustuvat sekä omakohtaiseen käytännön kokemukseen että aiempaan ja käynnissä olevaan tutkimukseen. Kirjoittajana on sekä professorikuntaa että nuoria tutkijoita käännöstieteen ja kielentutkimuksen ohella yhteiskuntatieteistä, samoin kuin välittämiseen liittyvissä ammatissa toimivia. Kunkin artikkelin kirjoittaja on valittu siten, että on saatu hyödynnettyä mahdollisimman vahvaa asiantuntijuutta nimenomaan tamperelaisesta näkökulmasta. Monet kirjoittajat ovat kääntäneet tutkivan katseensa kohteeseen, jossa he ovat jo tai ovat aiemmin olleet mukana erilaisissa toimijan rooleissa (Kingelin-Orrenmaa, Hokkanen, Mäntynen, Teiss, Laalo-Ristilä).

Toisissa artikkeleissa kentän rajaukseen ovat johtaneet pikemminkin ulkoiset, tutkijan omasta henkilöhistoriasta riippumattomat syyt (Koskinen, Karppinen). Osa teksteistä (Kinnunen, osin Latomaa) on syntynyt siten, että laajemmasta aineistosta on rajattu tarkasteluun vain Tampereella kerätty osuus. Joissakin artikkeleissa tamperelaiseen näkökulmaan ovat vaikuttaneet ennemminkin käytännön syyt: aineistot on kerätty Tampereella, koska se on ollut tutkijalle käytännöllistä (Vuori).

Paikkasidonnainen tutkimusasetelma pakottaa kaikki mukanaolijat arvioimaan omaa suhdettaan tuohon paikkaan tai sen sisälle syntyviin tiloihin, mutta tuon arvioinnin tarpeet, sisällöt ja lopputulemat ovat yksilökohtaisia. Teokseen ei ole pyritty luomaan yhteistä metodista linjaa, ja tutkijanpositiot vaihtelevat osallistujasta osallistuvan havainnoijan kautta ulkopuolisen havainnoijan asemaan. Kukin kirjoittaja käsittelee ja pohtii omaa tutkijanasemaansa ja sen vaikutuksia omassa artikkelissaan siinä määrin kuin on katsonut siihen olevan aihetta.

Kirjoittajat ovat artikkelien aihepiirien kiistattomia asiantuntijoita, mutta siitä huolimatta kirjoittajien rekrytoinnissa on aukko, joka minua toimittajana harmittaa: vaikka teoksessa puhutaan koko ajan niistä, jotka eivät pysty kommunikoimaan valtakielellä ja jotka ovat muuttaneet Tampereelle jostakin aivan toisaalta, puhumme kaiken aikaa ”muista”. Tässä kirjassa äänessä on vain kaksi sellaista kirjoittajaa, jotka itse edustavat maahanmuuttajien, uustamperelaisten tai kielivähemmistön kategorioita. Alun perin tällaisia kirjoittajia piti olla mukana useampiakin, mutta hankkeen aikana he jäivät eri syistä pois. Osittain lienee kyse myös siitä, että en toimittajana edes osannut lähestyä oikeita tahoja. Haastatteluaineistoissa tilanne korjaantuu jonkin verran, mutta pohjimmiltaan meillä on tässä kirjassa sama haaste kuin minkä Simo Määttä (2012) on identifoinut tulkkauksen tutkimuksessa yleisemminkin: tutkimuksen kohteeksi valikoituvat pikemminkin tulkit kuin ne, joiden vuoksi tulkit työskentelevät.

Kirjan sisältö

Teos on jaettu neljään osioon. Ensimmäisessä osassa on nyt käsillä olevan johdantoartikkelin lisäksi kaksi muuta taustoittavaa tekstiä. **Pekka Kujamäki** esittelee artikkelissaan tunnetun itävaltalaisen tutkijan Erich Prunčin kehittämän käännöskulttuurin käsitteen, joka auttaa ymmärtämään, mitä teoksessa tavoitellaan. Kujamäki määrittelee käännöskulttuurin hyvin yleistajuisesti: kyse on siitä, ”kuinka jokin yhteiskunta, yhteisö tai instituutio on järjestänyt kääntämiseen ja tulkkaukseen liittyvät asiat”. Tämän teoksen eri artikkeleissa tarkastellaan erilaisia yhteisöjä ja instituutioita, joita Tampere maantieteellisesti yhdistää, ja selvitetään, miten niissä on järjestetty ”kääntämiseen ja tulkkaukseen liittyvät asiat”.

Tampereen historiaa käsittelevässä teoksessaan Viljo Rasila korostaa, että yksi kaupungin ominaisluonteen kehitystä ja muotoutumista ratkaisevasti määräävistä tekijöistä on ”kaupungin oma historia eli se pohja, jolle kaikki uusi rakentuu” (Rasila 1984: 715). On luontevaa olettaa, että sama pätee myös käännöskulttuureihin, jotka rakentuvat vallitsevista ja vakiintuneista toimintatavoista. Vaikka teoksen yleislinja on nykyaikaan keskittyvä, liikkeelle lähdetään kuitenkin kaupungin kielisosiologista historiaa tarkastellen. **Harry Lönnrothin** artikkelissa ”Tampereen kielet – ja maailman” luodaan yleiskatsaus tamperelaiseen kielimaisemaan. Erityishuomion kohteena ovat Tampereen ruotsinkieliset – onhan ruotsinkielisyys ollut erityisasemassa niin Tampereen kuin koko Suomen historiassa ja nykypäivässä.

Toinen osa on nimeltään **Asioiden hoitoa ja välittämisen tiloja**. Siihen on koottu artikkeleita, joissa kuvataan virallisuusluonteisten asioiden hoitamista monikielisissä kohtaamisissa. Tarkasteltavana on kääntämisen tiloja, joissa Tampereen kaupungilla tai muilla instituutio-naalisilla toimijoilla kuten oikeuslaitoksella on keskeinen rooli. Osion artikkeleita yhdistää myös vahva kentän tuntemus. Ne perustuvat kaikki joko omakohtaiseen toimintaan kentällä tai laajaan havainnointiin ja haastatteluihin, toisinaan molempiin.

Viestinnän toimivuus ja ymmärtämisen varmistaminen osapuolten välillä ovat erityisen tärkeässä asemassa silloin, kun kyse on sairauden ja terveyden tai laillisuuden ja oikeudenmukaisuuden kysymyksistä. **Tuija Kinnusen** artikkelissa ”Oikeusturva, oikeustulkkaus ja translationaali tila” pohditaan, miten oikeusturva ja oikeusvarmuus voivat toteutua tulkatuissa oikeusprosesseissa. Kinnunen määrittää tulkkausten oikeudelliseksi, sosiaaliseksi ja poliittiseksi käytännöksi, jonka avulla oikeusvaltiossa mahdollistetaan eri kieltä puhuvien henkilöiden kuuleminen ja heidän keskinäinen ymmärtämisensä oikeusprosessin eri osavaiheissa. Artikkelin perustuu Tampereen oikeustalolla tapahtuneiden tulkattujen oikeudenkäyntien havainnointiin ja toimijoiden haastatteluihin. **Anna Mäntynen** puolestaan tarkastelee artikkelissaan terveydenhuoltoalan asioimistulkkausta. Lukija pääsee perehtymään monikielisyteen myös tulkkia rutinoidusti käyttämään tottuneen virkamiehen näkökulmasta. Monille supisuomalaisille viranomaisille tulkin käytöstä on tullut arkisen työn luonteva osa; toisille tulkatut tilanteet ovat vielä harvinaisia ja niissä toimiminen voi tuntua hankalalta. Maahanmuuttajille suunnattujen terveyspalveluiden havainnointi tuo esiin nimenomaan välittämisen ulottuvuuden. Monikielisissä viestintätilanteissa on usein kyse myös viitisimisestä, välittämisestä ja kaikkien osapuolten yhteisestä pyrkimyksestä yhteisymmärrykseen.

Mäntynen artikkelissa on kyse yhdestä asioimistulkkausten alalajista, terveydenhuollon tulkkauksesta. Asioimistulkkaus eli ammattilaisen ja asiakkaan välisen vuoropuhelun tulkkaus esimerkiksi virastokäynnillä, lääkärissä tai oikeussalissa on myös **Jaana Vuoren** artikkelin aiheena. Sen näkökulma on ennen kaikkea tulkkien: mil-laista on asioimistulkin työ, ja kuinka he kokevat roolinsa? Vuoren artikkelille rinnakkainen teksti on **Seija Laalo-Ristilän** artikkeli, jossa esitellään useimpien tamperelaisten asioimistulkkien työnantaja, Pirkanmaan tulkikeskus. Toisenlaista tulkkausta tarjotaan Tampereen kaupungin järjestämässä omakielisessä neuvonnassa, jossa Tampereelle itsekin muualta muuttaneet tarjoavat apua ja opastusta myöhemmin saapuneille. Kyse ei siis ole asioimistulkkausavusta, vaan pikemminkin voidaan metaforisesti ajatella, että selittäessään tamperelaisia toimin-

tatapoja ja tamperelaista elämänmenoa omakielinen neuvonta tulkkaa Tamperetta kokonaisuutena. Omakielisen neuvonnan toimintatapaa kuvaa maahanmuuttajatyön kordinaattori **Kristiina Teiss**.

Koulu on instituutioiden joukossa erityislaatuinen, vaikutetaanhan sen kautta suoraan siihen, millaista tulevaisuutta kohti pyritään kulkemaan. Kolmanteen osaan, **Koulu ja monikielisyys**, on omaksi ryhmäkseen irrotettu kaksi kouluinstituutiota tarkastelevaa artikkelia. **Sirkku Latomaan** artikkelissa luodaan kysely- ja tilastoaineistoihin perustuen yleiskatsaus tamperelaiskoulujen translationaaliin käytänteisiin, kun taas **Zea Kingelin-Orrenmaan** etnografinen tutkimus kohdistuu Tampereen ruotsalaiseen kouluun, joka on kieliyhteisönä moninaisempi kuin mitä koulun nimestä voisi päätellä. Yhdessä nämä kaksi artikkelia antavat rikkaan kuvan sekä siitä kielten kirjosta, jossa nykykoululaiset Tampereellakin elävät, että niistä haasteista, joita nykykoulujen johtajat, opettajat, oppilaat ja muut erilaisia kielikontaktitilanteita ja tulkkaustarpeita kohtaavat kouluyhteisön jäsenet joutuvat arkisessa koulutyössä ratkomaan.

Koulu, oikeussali ja terveydenhuollon toimipisteet ovat kaikki virallisia instituutioita, joiden toimintaa ja ratkaisuja säätelevät merkittävässä määrin erilaiset kieleen ja tasavertaisuuteen liittyvät säädökset ja viranomaisohjeet, joissa käännöskulttuuria määritetään ja ohjataan. Sen lisäksi translatorisia tiloja syntyy kaupungin eri yhteisöihin orgaanisesti, vailla ylhäältä päin tapahtuvaa ohjausta. Näin syntyvät käytänteet eivät useinkaan nojaa ammattimaiseen käännös- ja tulkkaustoimintaan, joka virallisissa instituutioissa yleensä asetetaan vähintään tavoitetasoksi, vaikka se ei aina käytännössä toteutuisikaan. Neljännessä osiossa, **Yhteisöt ja yhteisöllisyys**, tarkastellaan kolmea orgaanisesti syntynyttä translatorista tilaa eli kolmea yhteisöä, joissa on monikielisyyden ja monikulttuurisuuden lisääntymisen myötä syntynyt tarvetta viestiä kielirajojen yli. Osion artikkeleissa selvitetään, millaisia käytänteitä kuhunkin yhteisöön on tämän tarpeen täyttämiseksi syntynyt.

Kristinusko, kääntäminen ja tulkkaus ovat jo ristiretkistä, Lutherin ja Agricolan ajoista ja kautta lähetystyön historian kietoutuneet

vahvasti yhteen. Uskonnollisten yhteisöjen nykyisiä käännös- ja tulk-
kauskäytänteitä on kuitenkin tutkittu hyvin vähän, niin Suomessa
kuin kansainvälisestikin. **Sari Hokkasen** artikkelissa tutkimuksen
kohteena on Tampereen helluntaiseurakunta. Monille saattaa tulla
yllätyksenä, että seurakunnan sali on yksi harvoista tamperelaisista
tiloista, jossa on pysyvät simultaanitulkkauslaitteet, ja että seurakun-
nan vakiintuneena käytänteenä on vapaaehtoistyönä toteutettava
simultaanitulkkaus. Hokkanen kuvaa tämän toiminnan luonnetta,
jota keskeisesti värittää hengellinen konteksti, ja kysyy, millaista on
olla tulkkina keskellä hengellistä kokemusta.

Helluntaiseurakunnan tulkkaustoiminta on syntynyt, koska mo-
nikielistyvässä seurakunnassa on ollut tarve kehittää keinoja, joiden
avulla kaikki voivat osallistua yhtäläisesti hengellisiin tapahtumiin.
Samalla tavoin monilla työpaikoilla on tultu tilanteeseen, jossa suo-
menkielinen viestintä ei tavoitakaan kaikkia työyhteisön jäseniä. Tällaisia
työpaikkoja on yhä useampia ja monilla eri aloilla. **Elina Karppisen** ar-
tikkelissa käsitellään yhden monikielisen työyhteisön viestintää. Etnogra-
finen tutkimus pirkanmaalaisista lehdenjakajista tuo esiin *lingua franca*
-kielen roolin työyhteisöviestinnässä samoin kuin sen, että *lingua franca*
ei välttämättä poista tulkkaus- ja käännöstarpeita, mutta vähentää siinä
käytettävien kielten määrää. Artikkelissa korostuu myös kieliresurssien
yksilöllisyys ja tulkkiroolin positiiviset puolet. Vaikka joutuminen oman
toimen ohella tulkkitehtäviin voi joissakin tilanteissa olla satunnaiselle
tulkille kiusallista ja rasittavaa, ja vaikka etenkin viranomais tilanteissa
siihen liittyy vakavia eettisiä ja oikeudellisia kysymyksiä, (työ)yhteisössä
tulkkina toimiminen voi olla myös palkitsevaa.

Teoksen päättää **Kaisa Koskisen** artikkeli siitä, millä tavoin kie-
limaiseman käännetty luonne näkyy kaupunkikuvassa Hervannassa,
joka on Tampereen monikielisin ja -kulttuurisin kaupunginosa. Kie-
limaisematutkimuksen menetelmiin perustuvassa artikkelissa yhdistyvät
teoksen kaksi ulottuvuutta: virallinen ja epävirallinen translationaa-
lisuus. Kielimaisemasta etsitään viitteitä sekä Tampereen kaupungin
virallisten toimijoiden monikielisestä viestinnästä että hervantalaisten
yhteisöjen ja yksilöiden translatorisesta toiminnasta.

Lähteet

- Bhabha, Homi K. (1994) *The Location of Culture*. London, New York: Routledge.
- Blommaert, Jan & Rampton, Ben (2011) Language and Superdiversity. *Diversities*, Vol 13, No 2, 1–22. <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002147/214772e.pdf#214780>. [Luettu 28.12.2012.]
- Bourdieu, Pierre (1991) *Language and Symbolic Power*. Käänt. Gino Raymond. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Cronin, Michael (2006) *Translation and Identity*. London, New York: Routledge.
- Cronin, Michael (2009) Translocal Perspectives: Towards a Translation Politics of Micro-Modernity. Plenaariesitelmä KÄTU-symposiumissa Tampereen yliopistossa 25.4.2009.
- Derrida, Jacques (2000) *Of Hospitality. Anne Dufourmantelle invites Jacques Derrida to Respond*. Käänt. Rachel Bowlby. Stanford: Stanford University Press.
- Harris, Brian (2009) Essential Definitions. <http://unprofessionaltranslation.blogspot.fi/2009/07/essential-definitions.html>. [Luettu 28.12.2012.]
- Holz-Mänttari, Justa (1984/2013) *Translatorinen toiminta. Teoria ja metodi*. Käänt. Päivi Stöckell ja ryhmä. Tampere: Tampere University Press.
- Häyrynen, Simo (2010) *Kulttuuri jää. Outokumpu kaivosteollisuuden jälkeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kinnunen, Tuija & Koskinen, Kaisa (toim.) (2010) *Translators' Agency. Tampere Studies in Language, Translation and Culture, B series*. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/65639>. [Luettu 28.12.2012.]
- Kortelainen, Jarmo (1991) *Vanerin varassa. Tutkimus Vuohijärven tehdasyhdyskunnan elikaaresta*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Koskinen, Kaisa (2008) *Translating Institutions. An Ethnographic Approach to EU Translation*. Manchester: St. Jerome.
- Latomaa, Sirkku (2012) Kielitilasto maahanmuuttajien väestöosuuden mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (2012):5, 525–534.
- Lönnroth, Harry (2009) Suomalainen teollisuuskaupunki, ruotsalainen saareke. Ruotsinkielisyys Tampereella 1700-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Lönnroth, Harry (toim.) (2009) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 105–145.

- Lönnroth, Harry (toim.) (2009) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Toim. Mikko Lehtonen, Pekka Rantanen ja Jarno Valkonen, suom. Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.
- Määttä, Simo (2012) Asioimistulkkauksen tutkimuksesta. *Kääntäjä – Översättaren*, No 3, 2012, 17.
- Rasila, Viljo (1984) *Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Simon, Sherry (2006) *Translating Montreal. Episodes in the Life of a Divided City*. Montreal: MQUP.
- Simon, Sherry (2012) *Cities in Translation. Intersections of Language and Memory*. London, New York: Routledge.
- Tiilikainen, Marja (2006) Somalinaiset ja maahanmuuton kokemukset. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 112–121.

KÄÄNNÖSKULTTUURIT: NÄKÖKULMA TAMPEREEN TRANSLATIONAALISIIN TILOIHIN

Pekka Kujamäki

Suomalainen arki on täynnä kohtaamisia, joissa pääsevät kosketuksiin erilaiset kulttuurit, arvot, toimintamallit ja niitä heijasteleva kielenkäyttö. Tunnettu saksalaisen turistin, joka pohtii ruokakaupan maitotuotetarjonnan äärellä taskusanakirjaa selaten, korvaisiko *ker-maviili* omasta arjesta tutun ja ruokaohjeen vaatiman *Sauerrahmin*. Paikalliset matkailupalvelut, hotellit ja ravintolat huolehtivat yhtä lailla koti- kuin ulkomaistenkin työ- ja lomamatkalaisten viihtyvyydestä niin itsestään selvän monikielisesti, ettemme välttämättä edes kiinnitä huomiota asiaan. Joku matkailijoista mieltyy kokemaansa niin perinpohjaisesti, että päättää hankkia lomakiinteistön pirkanmaalaiselta maanomistajalta ja päätyy vähän myöhemmin kontaktiin myös suomalaisten rekisteriviranomaisten kanssa. Kielenkäyttöömme on aikaa sitten vakiintunut ilmauksia kuten *maahanmuuttaja*, *mamu*, *uussuomalainen*, *etninen vähemmistö*, *monikulttuurisuus*, *kotoutuminen* ja *kotouttaminen*, jotka kertovat yhteiskuntamme monimuotoisuudesta ja kulttuurisen erilaisuuden kohtaamiseen liittyvistä kokemuksista ja näkemyksistä. Euroopan unioni on pyrkinyt ainakin Schengenin sopimuksesta asti johdonmukaisesti edistämään kansalaistensa vapaata

liikkuvuutta. Unionin pyrkimys on yksi niistä kansainvälisistä ja jopa maailmanlaajuisista muutosvirtauksista, jotka näkyvät paitsi tavallisten kansalaisten monikulttuurisissa arkikohtaamisissa, myös viranomaisten ”kulttuurien välisen työn” ja ”kulttuurisen erilaisuuden kohtaamisen” (Hammar-Suutari 2009) lisääntymisenä. Osa näistä kohtaamisista sattuu myös ikävämmissä merkeissä, lämpimien konttorien ulkopuolella, kuten seuraavassa lehti uutisessa raportoidaan:

Kuva 1. Sanomalehti Karjalaisen uutinen 11.11.2010.

Vaikka tässä tapauksessa uutisen tapahtumat sijoittuvat Pohjois-Karjalaan, aihe on tuttu ja arkipäiväinen kaikkialla Suomessa: Suomalainen alkutalvi on jälleen kerran yllättänyt autoilijat, ja tänä nimenomaisena marraskuun aamuna valtatie pientareella ovat kohdanneet toisensa suomalaiset henkilöauton matkustajat ja tukkirekan kuljettaja sekä venäläinen matkailijaryhmä kuljettajineen. On tunnettu kipua, suutumusta ja helpotusta ja kiroiltu tai kiitetty luojaa vähistä henkilövahingoista – monikielisesti. Sanomalehti uutisen keskiössä on kuutostien avautuminen turman jälkeen, mutta jää pitkälti lukijan arvailtavaksi, millaista monikulttuurista viranomaistyötä on tarvittu, ennen kuin loukkaantuneet venäläismatkailijat ovat saaneet hoitoa ja kuutostie on saatu jälleen liikenteen käyttöön. Kuinka Joensuun poliisi kohtasi tilanteen? Pystyttiinkö kaikkia asianosaisia kuulemaan tapahtumapaikalla vai lykättiinkö kuulemisia niin pitkään, että voitiin saada tulkki paikalle? Entä oliko Pelastuslaitoksella mukana henkilökuntaa, joka hallitsi venäjän kieltä? Tarvittiinko Pohjois-Karjalan keskussairaalassa tulkkia loukkaantuneiden hoidossa, vai riittikö hoitohenkilökunnan, matkaoppaan tai potilaiden oma kielitaito ja kulttuurien välinen tai monikulttuurinen kompetenssi? Vähän myöhemmin on mitä todennäköisimmin käsitelty syyllisyyskysymyksiä sekä vakuutus- ja vahingonkorvausasioita, minkä myötä on tuotettu pöytäkirjoja, asian-tuntijalausuntoja ja päätöksiä. Missä määrin viranomaisella on ollut käytettävissään valmiita venäjänkielisiä ohjeita vahingonkorvaushakemuksen teettämiseen? Onko jouduttu kääntämään tarpeen mukaan? Kuka tekstejä on kääntänyt ja kenelle?

Kuvatun kaltaisia monikielisiä ja -kulttuurisia kohtaamisia, jotka tavalla tai toisella edellyttävät kääntämistä ja tulkkausta, on käynnissä koko ajan ympäri maata. Monet kohtaamisista – kuten vaikkapa alussa mainitun matkailijan avustaminen kyläkaupan maitohyllyn edessä – hoituvat kaksikielisen lähimmäisen hyväntahtoisilla ad hoc -ratkaisuilla. Paljon on kuitenkin tilanteita, joihin on syntynyt enemmän tai vähemmän pohdittuja tai jopa normitettuja toimintamalleja ja erikseen määriteltäviä toimijoiden rooleja. Niiden yhdessä muodostamia kokonaisuuksia käsitellen tässä artikkelissa *käännöskulttuureina*.

Käännöskulttuurin käsite?

Yleistajuisesti määriteltynä *käännöskulttuurin* käsitteellä viitataan siihen, kuinka jokin yhteiskunta, yhteisö tai instituutio on järjestänyt kääntämiseen ja tulkkaukseen liittyvät asiat. Koko yhteiskunnan tasolla kysymys on esimerkiksi siitä, pidetäänkö kääntäjien ja tulkkien koulutusta tarpeellisena ja määritetäänkö kyseiset tehtävät sellaisiksi asiantuntijatehtäviksi, että niiden toteutuminen edellyttää viranomaisvalvontaa. Yhteiskunta voi myös säätää omien viranomaistensa (esim. Kansaneläkelaitoksen) viestintää, mukaan lukien kääntäjien ja tulkkien käyttöä, sekä valvoa säädösten toteutumista (vrt. esim. kielilaki 423/2003, hallintolaki 434/2003, hallintolainkäyttölaki 586/1996). Yhteisössä ja instituutiossa – esimerkiksi kaupungissa tai yksittäisellä viranomaistaholla – omaksuttu käännöskulttuuri määrittää muun muassa sellaiset viestintätilanteet, joiden katsotaan edellyttävän kääntäjän tai tulkin mukanaoloa. Millaisia monikielisiä materiaaleja valmistetaan? Keitä tehtäviin palkataan? Kuinka heidät on koulutettu? Millaisia palkkioita tehtävistä maksetaan?

Suomenkielisen termin, niin kuin sitä tässä artikkelissa käytetään, taustalla on Erich Prunčín vuonna 1997 esittelemä termi *Translationskultur*. Prunčín ajattelun mukaan kaikissa kulttuureissa kehittyä ja vähitellen vakiintuu toimintatapoja niille toiminnan alueille, joita pidetään kyseisessä kulttuurissa tai yhteiskunnassa relevantteina. Prunč näkee kääntämisen ja tulkkauksen (*Translation*) muodostavan yhden tällaisen toiminnan kentän. Siihen jäsentyneet tai vielä jäsenty-mässä olevat konventiot ja normit sekä toimintaan kohdistuvat yhteiskunnalliset odotukset ja arvotukset muodostavat kulloisenkin yhteiskunnan käännöskulttuurin. (Prunč 1997: 107; ks. myös 2001: 285 ja 2008: 24–25.)

Näin määriteltynä *käännöskulttuuri* sulkee käsitteenä sisäänsä tosi-asiallisen käännös- ja tulkkaustoiminnan vakiintuneine tai vakiintuvine toimintatapoineen, toiminnan normatiivis-ideologisen liikkumatilan sekä toiminnan ja toimijoiden statuksen kulloinkin kyseessä olevassa yhteisössä. Käsite nostaa korostetusti esiin käännösviestinnän luonteen

sosiaalisesti ja kulttuurisesti määrittävänä toimintana. Prunč (2008: 26) kutsuukin käännöskulttuureja ”sosiaalisiksi konstruktioiksi”: ne heijastelevat kyseisen ajankohdan vallitsevia käsityksiä käännösviestinnän sallituista tai siedetyistä, suositelluista tai pakollisista muodoista. Niihin lukeutuvat esimerkiksi television ruututekstien teettäminen kieltenopiskelijoilla, käännösasiakirjan laatiminen luvanvaraisena ja valvottuna viranomaistoimintana tai omaisten, jopa lasten käyttö sairaanhoidon asioimistulkkeina.

Tampereen translationaalisten tilojen näkökulmasta huomiota tulisi kiinnittää siihen, että Prunč (2008: 25) lähtee liikkeelle hyvin laajasta, avoimesta kääntämisen ja tulkkauksen käsitteestä, joka ulottuu pitkälle yli ammattimaisen *translatorisen toiminnan*, vaikka toiminnan yhtä hyvin kuin ammattimaisten asiantuntijatoimijoidenkin prototyyppi esiintyykin käännöskulttuuriin liittyvän ajattelun keskiössä. Erilaisen yksilöllisen, yhteisöllisen, tilapäisen, vakiintuneen, harrastelijoiden tai ammattilaisten toiminnan mukana myös käännöskulttuurit voivat jakautua pienempiin alajärjestelmiin aina kääntäjien ja tulkkien omiin *idiokulttuureihin* asti, ja niiden vaikutuspiiri voi vaihdella ”nurkkapaikallisuudesta” yli kansallisten rajojen (ks. Pym 2006: 23). Sekä yhteisöt, instituutiot ja viranomaiset että yksityishenkilöt arvioivat kääntämisen ja tulkkauksen tarpeen (kielivalikoima, toimijoiden määrä) ja käytettävissä olevat resurssit (raha, monikieliset toimijat, kääntäjät, tulkit) ja määrittävät tarkoituksenmukaiset toimet niiden mukaan.

Tähän paikalliseen käännöskulttuurien jäsentymiseen voivat vaikuttaa niin vallitsevat arkikäsitykset kyseessä olevasta toiminnasta kuin kansainväliset sopimukset sekä kansalliset lait ja asetukset. Kantahämäläisessä hirviseurassa ranskalais- ja saksalaismetsästäjien tueksi kehittyä juuri sellainen *käännösidioskulttuuri*, jollaiseksi metsästysseuran saksan- ja englanninkielisiä alan fraaseja auttavasti hallitseva puheenjohtaja sen määrittää. Ulkomaalaiset vieraat ovat monille metsästysseuroille tärkeä lisäansion lähde, mutta vieraiden kieltä hallitsevien tulkkien uskotaan vain harvoin tuovan toimintaan mitään lisäarvoa. Toisaalta taas esimerkiksi Euroopan parlamentti ja

neuvosto ovat säätäneet yhdessä direktiivin ”oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä” (Euroopan komissio 2010). Sillä pyritään parantamaan sellaisten rikoksesta epäiltyjen oikeuksia, jotka eivät ymmärrä oikeudenkäyntimenettelyssä käytettävää kieltä. Se, että komissio on katsonut tällaisen direktiivin tarpeelliseksi, kertonee siitä, että tämä jo Euroopan ihmisoikeussopimukseen ja Euroopan unionin perusoikeuskirjaan kirjattu oikeus ei ole kaikissa jäsenmaissa vakiintunut osaksi kansallista käännöskulttuuria samalla tavoin kuin Suomessa. Sitä vastoin Suomessa useat keskeiset viranomaisten toimintaa määrittävät lait, kuten edellä mainitut kielilaki, hallintolaki ja hallintolainkäyttölaki, korostavat asianosaisen oikeutta käännökseen ja tulkkaukseen viranomaisen aloitteesta vireille tulevassa asiassa. Kansalliset ja kansainväliset säädökset eivät niiden säätäjien pyrkimyksistä huolimatta kuitenkaan pysty täysin takaamaan sitä, millaisia esimerkiksi juuri tuomioistuinten käyttämät käännös- ja tulkkauspalvelut ovat laadultaan. Tämä johtuu siitä, että kansalliset normit kovin harvoin ulottuvat sellaisiin käännöskulttuuriin osatekijöihin, jotka vaikuttavat laatuun. Näitä osatekijöitä ovat muun muassa koulutus, palkkaus, valmistautumismahdollisuudet sekä kääntäjän ja tulkin asema koko toiminnassa (vrt. Abdallah 2010; Kinnunen 2010a ja 2010b).

Kansainvälisyyden ja paikallisuuden jatkumon ohella käännöskulttuureita voisikin jäsentää myös niiden **virallisuuden** tai **epävirallisuuden** mukaan. Viralliset käännöskulttuurit ovat säädöksiin, komiteamietintöihin ja raportteihin kirjattuja abstraktioita, epäviralliset käännöskulttuurit niiden toteutumia käytännössä. Epäviralliset käännöskulttuurit saavat sävynsä muun muassa keskeisten toimijoiden kompetenssista, eetoksesta ja toiminnan edellytyksistä. Virallisuudessa ja epävirallisuudessa on siis kyse **säännön ja sen tulkinnan ja täytäntöönpanon**, toisin sanoen yhteiskunnallisten rakenteiden ja toimijuuden, välisestä suhteesta. Tätä voisi havainnollistaa seuraavalla Pohjois-Karjalan käräjäoikeuden tulkkausjärjestelyä kuvaavalla esimerkillä. Kuten edellä todettiin, esimerkiksi hallintolain mukaan viranomainen on velvollinen huolehtimaan kääntämisestä ja tulkkauk-

sesta sekä sen kustannuksista viranomaisen vireille panemissa asioissa. Asiakkaan itsensä vireille saattamissa asioissa, kuten lupa-asioissa, hänen on samaisen lain mukaan itse huolehdittava tulkkauksen ja käännösten järjestämisestä kustannuksineen. Käräjäoikeuden kansainvälisistä tiedoksiannoista ja tulkkiasioista vastaava toimistosihteeri Sirkku Kokkonen kuitenkin liitti tähän seuraavan täydennyksen: ”Yleensä viranomaiset kuitenkin ovat tämän suhteen joustavia ja auttavat tarvittaessa tulkkien hankkimisessa.” (Järviö, Lommi & Tolvanen 2011.) Viranomaiset voivat toisin sanoen olla valmiita muokkaamaan yksikkönsä käännöskulttuurin sisältöä laissa säädettyä joustavammaksi tukeakseen asioiden sujuvaa käsittelyä.

Diskurssit ja toimijuus käännöskulttuurin määrittäjinä

Kuten edellä sanotusta jo kävi ilmi, käännöskulttuurin käsite niveltyy vahvasti käännöstieteen sosiologiseen paradigmaan, jossa eri lähestymistavoista toteutettavan analyysin keskipisteeseen ovat nousseet kääntäjät ja tulkit toimijoina sekä heidän yhteiskunnallisten rakenteiden kehystämä toimijuutensa. Prunčin lähestymistavassa ja käännöskulttuurin käsitteessä voi nähdä sekä sosiaalisen konstruktivismin että kriittisen realismin näkökulmia (ks. Puuronen 2006: 57–59). Yhtäältä korostuu ajatus kääntämiseen ja tulkkaukseen liittyvien käsitysten ja merkitysten kulttuurisesta jäsentymisestä ja niiden vaikutuksesta käännöskulttuurien toiminnassa. Toisaalta esillä on myös selvä deskriptiivis-prospektiivinen tutkimustehtävä kuvata kriittisesti kääntämisen ja tulkkauksen arkitodellisuutta ja tarjota sitä kautta välineitä käännöskulttuurien kehittämiseen. Mielestäni molemmat näkökulmat auttavat ymmärtämään syvemmin käännöskulttuurien sisältöjä.

Sosiaalinen konstruktivismi tarkoittaa näkemystä käännöskulttuureista sosiaalisesti jäsenyvinä konstruktioina. Käännöskulttuurit nähdään rakennelmina, jotka historian ja kulttuurin tuotteina ovat

sidoksissa kulttuurissa vallitseviin sosiaalisiin ja taloudellisiin järjestelmiin. Kuten edellä todettiin, Prunč hahmottaa kääntämisen ja tulkkauksen toiminnallisina kenttinä, joiden rajat ja pelisäännöt määrittyvät sosiaalisten käytäntöjen myötä. Ne ovat sekä yhteiskunnallisten rakenteiden että ihmisten – tässä tapauksessa kääntäjien ja tulkkien keskinäisen vuorovaikutuksen – yhteissumma. Kentän ja pelin metaforilla Prunč kiinnittää *käännöskulttuurin* Bourdieun¹ käsitteistöön: Sosiaalisen kentän toimintaan liittyessään yksittäiset toimijat hyväksyvät sen sisällä vallitsevat konventiot, säännöt ja arvojärjestelmät ja kehittävät omaa toimintaansa näiden **pelisääntöjen** puitteissa ja kentän sisällä pätevän taloudellisen, sosiaalisen, kulttuurisen tai symbolisen **pääomansa** turvin. Yksittäisten toimijoiden asema ja valta kentän sisällä on jatkuvan määrittelyn kohteena, ja tässä valtasuhteiden määrittelyssä toimijoiden pääomalla, erityisesti symbolisella pääomalla, on suuri merkitys. Käännöskulttuurit määrittyvät siis kääntämisen ja tulkkauksen kentällä käytävässä valtapelissä. (Prunč 2008: 21–24.) Prunčin mukaan käännöskulttuurit ilmentävätkin sillä hetkellä vallitsevaa sopimustilaa kääntämiseen ja tulkkaukseen osallistuvien ja niiden yhteiskunnallista merkitystä ja toimivuutta määrittävien osapuolten välillä (*Interessenausgleich*, Prunč 2008: 26). Sopimustila ei kuitenkaan tarkoita osapuolten välistä tasapuolisuutta, vaan käännöskulttuureissa voivat eri aikoina olla määräävässä ja määrittävässä asemassa käännettävän aineiston tuottajat, tilaajat, kustantajat, kääntäjät ja tulkit yhtä hyvin kuin käännösten käyttäjätkin. Asema määräytyy sen mukaan, kenellä on kulloinkin hallussaan eniten yhteiskunnan juuri sillä hetkellä tarvitsemaa ja arvostamaa pääomaa.

Käännöskulttuuria, jossa nimenomaan kääntäjä on ollut keskeisessä asemassa, lienee maassamme haettava 1800-luvun pioneerivaiheesta saakka eli ajalta, jolloin kääntämällä kehitettiin sekä suomen kieltä että suomenkielistä kirjallisuutta (ks. Paloposki 2007). Kentän keskiöön nousivat kuitenkin melko pian kustantajat ja vähän myöhemmin

1. Prunč (2008: 21) viittaa nimenomaan Bourdieun teosten saksankielisiin käännöksiin (Bourdieu 1982, 1999). Bourdieun käsitteistön soveltamisesta käännös- ja tulkkaustoiminnan tutkimukseen ks. mm. Gouanvic 1997, Simeoni 1998, Inghilleri 2003 ja Sela-Sheffy 2005.

erityisesti kirjailijat lähdeostosten tekijänoikeuksien omistajina. Kun Suomi liittyi Bernin tekijänoikeussopimukseen vuonna 1928, alkoi maassamme kehittyä kirjailijakeskeinen käännöskulttuuri, jossa kääntäjät ovat jääneet suomentamiensa kirjailijoiden varjoon, eräänlaiseen varjokulttuuriin (Kittel 1998: 3). Näkyvyyteen ovat päässeet vain yksittäiset ”julkkiskääntäjät”. Varjoon jääminen ja alisteisuus koskevat mitä suurimmassa määrin muitakin kuin kaunokirjallisuuden kääntäjiä. Kuten Daniel Simeoni on huomauttanut, länsimaaisessa kulttuurissa kääntäjien ja tulkkien ottama asema on tyypillisesti monin tavoin alisteinen suhteessa kentän muihin tekijöihin, esimerkiksi asiakkaaseen, yleisöön tai tekstiin. Kääntäjästä on tullut palvelijan perikuva: tehokas, täsmällinen, ahkera, hiljainen ja näkymätön. (Simeoni 1998: 12.) Kääntämisen ja kääntäjän näkymättömyys onkin yksi käännöskulttuurin diskursiivisista peruselementeistä (Koskinen 2007), jonka ilmentymiä vastaan kääntäjät pyrkivät aktivoitumaan, mutta jota kääntäjät myös itse pitävät yllä. Esimerkiksi suomentaja Liisa Ryömä, joka oli juuri vastaanottanut vuoden 2002 Mikael Agricola -palkinnon, kuvaili Helsingin Sanomien haastattelussa hyvän kääntäjän kameleontiksi, joka ei näy:

Se kai se kääntäjän taito onkin, se kameleonttimaisuus. Hyvä kääntäjä ei saa näkyä, vaikka jokaisella tietysti on pukinsorkkansa. Kirjailija ei oikeastaan voi olla kääntäjä, koska kirjailijalla on aina oma tunnistettava tyyliinsä. Ei hän voi omaa persoonaansa häivyttää. (Rautio 2002.)

Sosiaalisen konstruktivismin näkökulma käännöskulttuuriin onkin samalla kielellisten jäsennysten näkökulma. Huomio kiinnittyy yhteiskunnassa vallitseviin tai eri aikoina vallinneisiin diskursseihin kääntämisestä ja tulkkauksesta. Kuka kääntäjä tai tulkki on? Mitä hän tekee? Mikä on hänen tehtävänsä? Millaisia virallisia tai epävirallisia normatiivisia lausumia tehtävään liitetään? Millaisin metaforin kääntäjän tai tulkin toimintaa kuvataan: onko hän lähtötekstin tiili tiileltä kohdekielellä rekonstruoiva vastaavuuksien rakennusmestari vai kulttuureita ja kieliyhteisöjä yhdistävä kommunikatiivisten sil-

tojen rakentaja? Mitä seurauksia kääntäjän tehtävälle ja asemalle on konkreettisesti siitä diskursiivisesta stereotyyppistä, että hänen tulisi olla uskollinen lähtötekstille? Millaista symbolista pääomaa diskursseissa jäsennetään kääntäjille suhteessa käännöskulttuurin muihin toimijoihin? (Ks. esim. Inghilleri 2003: 250–255; Kadric et al. 2005: 30–34; käännöstieteen käyttämistä metaforista ks. Resch 1998.) Suomessa on esimerkiksi viimeistään 1800-luvun puolivälistä alkaen ollut tapana puhua kääntämisestä suomen kieltä ja suomen kirjallisuutta edistävänä toimintana sekä myöhemmin Suomen kansaa ja nuorta kansallisvaltiota länsimaiseen kulttuuriperimään liittyvänä pioneeri- ja kutsumustyönä. Voidaan kysyä, missä määrin tällainen diskurssi vaikuttaa vielä tänäänkin (kaunokirjallisuuden) kääntäjien palkkioihin. Mielletäänkö kutsumustyö edelleen palkan korvikkeeksi? Samalla tavoin kysymys siitä, määritteleekö ammattikunta itsensä *käsityöläisiksi*, *taiteilijoiksi* vai *asiantuntijoiksi*, kantaa diskurssiin kääntäjien ja tulkkien statukseen liittyviä merkityksiä, joilla voi puolestaan olla ainakin välillisiä seurauksia sekä heidän toimintaansa että sen taloudelliseen arvoon. Viime kädessä arvotettavana on kuitenkin sellainen kääntäjien ja tulkkien hallussa oleva kulttuurinen ja lingvistinen pääoma, jota yhä monikulttuurisemmaksi muuttuva nyky-yhteiskunta tarvitsee entistä enemmän.

Diskurssien ohella käännöskulttuurit määrittävätkin toiminnan kautta. Sosiologian kriittiseen realismiin pohjautuva lähestymistapa korostaa sosiaalisen todellisuuden tutkimusta (ks. Puuronen 2006: 58–59), toisin sanoen sekä niiden yhteiskunnallisten rakenteiden kuvausta, joihin ihmisten toiminta on sidoksissa, että toimijuuden kuvausta yhteiskunnan rakenteiden muodostajana. Deskriptio yhteydessä on kuitenkin hyvä muistaa, että käännöskulttuurin toimintaan sekä sen rakenteiden määrittelyyn ja muuttamiseen osallistuvat kääntäjien ja tulkkien lisäksi monet muutkin toimijaryhmät, ja heidät on tarpeen ottaa tutkimuksen kohteeksi käännöskulttuurien rekonstruktiota tavoiteltaessa. Kääntämisen kentälle tyypillinen rakennemuutos on ollut esimerkiksi sellaisten tuotantoverkostojen muodostuminen, joissa aiemman kääntäjän ja käännöksen tarvitsijan suoran asiakaskontaktin

sijaan freelance-kääntäjä on sopimussuhteessa pienempään käännöstoimistoon, joka on puolestaan alihankkija suuremmalle käännöstoimistolle, jolle toimeksianto on alun perin annettu (ks. esim. Abdallah 2010). Muutos on vaikuttanut vahvasti sekä kääntäjien taloudelliseen asemaan että niin sanottuihin tuotannollisiin edellytyksiin muun muassa siitä syystä, että tieto käännöksen loppukäyttäjistä ja sitä kautta määrittyvät laatutekijät eivät kulje riittävästi tuotantoverkoston läpi aina kääntäjälle asti (mts.: 19). Kääntäjän tuotannollis-taloudellinen sopimussuhde käännöstoimistoon ja paikka verkostossa määrittävät hänet pahimmillaan akateemisesti koulutetuksi, halvalla ja nopeasti kääntäväksi ”hanslankariksi” (Schopp 2008: 238). Hänellä ei ole todellisia edellytyksiä tuottaa käännöksensä loppukäyttäjälle sellaista laatua, jota käännöstoimisto on tälle luvannut, ja johon hän tuntee itsekin olevansa ”eettisen sopimussuhteensa” (Abdallah 2010: 17) kautta velvollinen – mutta jonka spesifikaatiot vain käännöstoimisto tuntee. Käännösteollisuuden globaalista näkökulmasta tarkasteltuna suomalainen käännöskulttuuri ei liene tässä suhteessa ainutkertainen ilmiö, mutta kuvaavaa kääntäjän asemalle näyttäisi joka tapauksessa olevan voimattomuus rakenteiden, tässä tapauksessa siis tuotantoverkoston olojen, muuttamisessa. Vielä vaikeampaa olojen muuttaminen lienee monien käännöstoimistojen suosimille kouluttamattomille, kielitaitonsa tavalla tai toisella hankkineille satunnaiskääntäjille ja muille ”kieli-ihmisille”, joilla on harvoin riittävästi eväitä itsensä valtaistamiseen.

Toisinaan rakenteet voivat kuitenkin muuttua juuri toiminnan ongelmien vuoksi. Esimerkiksi virallisten asiakirjakäännösten laatimista sääteli vuoteen 2008 Laki virallisista kääntäjistä (1988/1184). Lain säätelemänä virallisten kääntäjien toiminta muodostui kuitenkin monin tavoin epätyytyttäväksi. Virallisten kääntäjien tutkinto toimi pikemminkin väylänä kääntäjien ammattiin yleensä kuin valvoi ja ohjeisti asiakirjakäännösten laatimista (ks. lähemmin Hietanen 2005), ja siksi koko kääntäjien auktorisointijärjestelmän uudistaminen lainsäädännöllä osoittautui tarpeelliseksi (Laki auktorisoiduista kääntäjistä 7.12.2007/1231). Jää nähtäväksi, vaikuttaako uusi laki

siihen käännöskulttuuriamme määrittävään, melko vakiintuneeseen käsitykseen, joka antaa auktorisointitutkinnon kautta virallistetuille kääntäjille painavamman symbolisen pääoman kuin akateemisen kääntäjäkoulutuksen läpikäyneille maisterikääntäjille. **Virallisuuden** implikoima ”julkisen luotettavuuden ta” (Hietanen 2005: 183) johtaa edelleen asiakkaita etsimään virallista tai auktorisoitua kääntäjää niihinkin toimeksiantoihin, jotka eivät sellaista tosiasiaa edellytä. Vakiintunut näkemys toimiikin esimerkkinä siitä, kuinka läheisesti kulttuuriset merkitykset liittyvät myös itse toimintaan, ovat osa toiminnallisen kentän todellisuutta. Yhteiskuntatieteilijä Erkki Karvonen toteaa, että ”kielen ja mielen esitykset (mielikuvat) paitsi kuvaavat (*deskriptio*) todellisuutta, myös käsikirjoituksena ohjaavat todellisuuden ’valmistamista’ konkreettissa toiminnassa (*preskriptio*). Toiminta on näin se kategoria, jonka kautta merkitykset muuttuvat todellisuudeksi.” (Karvonen 2003: 19.)

Käännöskulttuurin sisältämä kriittisen paradigman ulottuvuus ilmenee voimakkaimmin siinä, millaisen tehtävän Prunč antaa toisaalta käännöstieteelle ja toisaalta toimijoille. Käännöstieteen tutkimuskohteenä tulisi olla *praksis*, kääntämisen ja tulkkauksen lainalaisuuksien analyysi. Analyysi kuvaisi menneen ajan yhtä hyvin kuin nykyisen toiminnan yhteiskunnallista merkitystä ja paljastaisi toiminnan ”manipulatiivisen potentiaalin” (Prunč 1997: 107). Tavoitteena on tuottaa tietoa, jonka avulla voidaan ainakin yrittää optimoida käännöskulttuurin rakenteita (mt.) tai josta toimijat voivat johtaa kriteereitä oman toimijuutensa määrittämiseen (Prunč 2007: 331). Käännöstieteellä on siten oma merkittävä roolinsa käännöskulttuurien kehittäjänä (Prunč 2001: 285), mutta iso vastuu sen kehittämisestä kuuluu Prunčin mukaan myös toimijoille itselleen. Oman etunsa vuoksi heidän tulisi osallistua aktiivisesti niin oman ammattikuvansa määrittelyyn kuin myös toiminnan ja toimijoiden julkisuuskuvan muokkaamiseen ja korjaamiseen (Prunč 1997: 112). Kääntäjiä ja tulkkeja kannustetaan myös uimaan vastavirtaan, rikkomaan vakiintuneita normeja ja konventioita ja etsimään siten keinoja selviytyä kentän sisällä tapahtuvista muutoksista (Prunč 2008: 36). Suomalaisten käännöskulttuurien

näkökulmasta näyttäisi siltä, että ainakin koulutuksen ja ammattijärjestöjen kautta kentän arvojärjestelmiin sitoutuneet kääntäjät ja tulkit kyllä toimivat julkisuusprofiilinsa hyväksi. Ammattiryhmä on kuitenkin hyvin heterogeeninen sekä taustoiltaan (koulutus, kokemus, toiminnan satunnaisuus vs. jatkuvuus) että motiiveiltaan (vrt. vapaaehtoiskääntäminen, fanikääntäminen), minkä vuoksi vastavirran suuntaa voi olla toisinaan hankala määritellä.

Onko käännöskulttuuria tutkittu?

Edellä on lähdetty siitä, että *käännöskulttuurin* käsitteellä viitataan siihen, kuinka jokin yhteiskunta, yhteisö tai instituutio on järjestänyt kääntämiseen ja tulkkaukseen liittyvät asiat. Lisäksi nostettiin esiin erilaisia tapoja määritellä ja tutkia käännöskulttuureja, yhtäältä konstruoimalla niitä yhteiskunnassa vallitsevien diskurssien, toisaalta tutkimalla toimintakentän rakenteita ja toiminnan muotoja. Siten käännöskulttuurin käsite näyttäisi kokoavan alleen melko runsaasti erilaisia kääntämisen tutkimuksen lähestymistapoja, joille yhteistä on niin kääntämisen ja tulkkauksen kuin myös käännösten ja tulkkeiden sijoittaminen laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Varsinaisen kääntämisen sosiologian ja muiden käännöstieteen kulttuurisen käänteiden suuntauksien (esim. jälkikolonialistinen ja feministinen käännöstutkimus) lisäksi viittaa tässä ainakin translatorisen toiminnan teorian lähtökohtiin (Holz-Mänttari 1984; suomeksi ks. esim. Hietanen 2005: 27–73) ja tourylaiseen deskriptiiviseen kääntämisen normeihin liittyvään tutkimukseen (Toury 1995; Schäffner 1999). Esimerkkeihin on viitattu jo edellä.

Käännöskulttuureja on siis tutkittu runsaastikin, mutta itse käsite on käännöstieteellisessä tutkimuksessa otettu käyttöön vasta viime aikoina. Avainkäsitteenä sitä on käytetty sekä Larissa Schippelin (2008) toimittamassa artikkelikokoelmassa että Nadja Grbicin ja kumppaneiden (2010) toimittamassa Erich Prunčin juhla kirjassa. Yksittäisistä

tutkimuksista voidaan näiden lisäksi nostaa esiin ainakin Sonja Pöllabauerin (2000; 2006) tutkimukset turvapaikanhakijoiden haastattelujen yhteydessä esiintyvistä käännöskulttuureista ja Dorotá Berezan (2009) tutkimus uudelleenkäännöksistä reaktioina käännöskulttuurissa tapahtuviin muutoksiin. Suomalaisessa käännöstieteellisessä tutkimuksessa käsitteeseen lienee viitannut ensimmäisenä Kaarina Hietanen virallisen kääntämisen auktorisointimenettelyä ja ammattitoimintaa käsittelevässä tutkimuksessaan. Tutkimuksessa esiintyvät termeinä sekä *käännöskulttuuri* että *translaatiokulttuuri* (Hietanen 2005: 13 ja 237–238), joista jälkimmäinen on luonnollisesti sekä sisällöllisesti että muodollisesti lähempänä alkuperäistä saksankielistä termiä kuin tässä artikkelissa käytetty. Sitä on ehkä kuitenkin vaikea saada vakiintumaan suomalaiseen käännöstieteelliseen (siis kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen) kielenkäyttöön. Vuonna 2011 käynnistyneessä *Sodan käynnin tuntemattomat käännöskulttuurit* -hankkeessa Prunčin käsite on keskiössä: hankkeessa kuvataan erilaisiin ideologisesti, sosiaalisesti, maantieteellisesti ja fyysisesti määrittyneisiin sotilaallisiin konteksteihin kehittyneitä kääntämisen ja tulkkauksen käytäntöjä sekä niihin kohdistuneita normeja ja odotuksia (Kujamäki 2011).

Lopuksi: monikulttuurisen Tampereen käännöskulttuurit

Tarkasteltaessa Tamperetta translationaalisena tilana *käännöskulttuurin* käsite voi tarjota yhden tavan havainnoida ja jäsentää monikielisiä ja -kulttuurisia vuorovaikutussuhteita sekä yksilöiden kesken että yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Käsitteen alle jäsentyy kääntämiseen ja tulkkaukseen liittyviä ilmiöitä sen mukaisesti, kuinka laajasti tai kapeasti nämä kaksi toimintaa halutaan lähtökohtaisesti määritellä. Kaupungin käännöskulttuureja etsittäessä lienee joka tapauksessa edullista erottaa toisistaan Tampere maantieteellisenä alueena ja Tampere hallinnollisena yksikkönä. Alueellisesti Tamperetta on varmasti vaikea luonnehtia yhdeksi käännöskulttuuriksi. Pikemminkin alueen sisältä

on löydettävissä useita erikokoisia käännöskulttuureja, joita erilaiset viranomaiset (KELA, poliisi, käräjäoikeus), yhteisöt (yhdistykset, seurakunnat) tai yksittäiset ihmiset pitävät yllä joko virallisten, usein kansallisten ja säädösteksteihin kirjattujen normien ja tavoitteiden sanelemana tai paikallisten tarpeiden vuoksi. Hallinnollisena yksikkönä Tampereen ehkä voisi ajatella käännöskulttuuriksi, mutta on sittenkin todennäköisempää, että myös sen sisällä kääntämisen ja tulkkauksen käytännöt on ratkaistu hallintoaloittain eri tavoin, kunkin omien tarpeiden ja odotusten sekä hallinnonalan toimintaa ohjeistavien säädösten mukaisesti.

Lähteet

- Abdallah, Kristiina (2010) Translators' agency in production networks. Teoksessa Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (toim.) *Translators' Agency*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Series B 4. Tampere: Tampere University Press, 11–46. <http://tampub.uta.fi/tulos.php?tiedot=340>. [Luettu 28.12.2012.]
- Bereza, Dorotà (2009) Die Neuübersetzung – Ausdruck des Wandels in der Translationskultur. Teoksessa Hartwig Kalverkämper & Larissa Schippel (toim.) *Translation zwischen Text und Welt – Translationswissenschaft als historische Disziplin zwischen Moderne und Zukunft*. Berlin: Frank & Timme, 259–274.
- Bourdieu, Pierre (1982) *Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft*. Übersetzt von Bernd Schwibs und Achim Russer. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre (1999) *Die Regeln der Kunst. Genese und Struktur des literarischen Feldes*. Übersetzt von Bernd Schwibs und Achim Russer. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Euroopan komissio (2010) *Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi oikeudesta tulkkauksiin ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä*. Bryssel: Euroopan komissio. Saatavissa: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:236E:0185:0186:FI:PDF> [Luettu 28.12.2012.]

- Gouanvic, Jean-Marc (1997) Translation and the shape of things to come. *The Translator* 3:2, 125–152.
- Grbic, Nadja & Hebenstreit, Gernot & Vorderobermeier, Gisella & Wolf, Michaela (toim.) (2010) *Translationskultur revisited. Festschrift für Erich Prunč*. Tübingen: Stauffenburg.
- Hallintolaki 6.6.2003/434.
- Hallintolainkäyttölaki 26.7.1996/586.
- Hammar-Suutari, Sari (2009) *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen vi-
ranomaistoiminnan etnografia*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja
147. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Hietanen, Kaarina (2005) *Virallinen kääntäjä paljon vartijana. Ammattitoi-
minnan ja auktorisointimenettelyn yhteensovittamisen haaste*. , Acta
Universitatis Tampereensis 1109. Tampere: Tampere University
Press.
- Holz-Mänttari, Justa (1984) *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*.
Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia. [Suom. *Translatorinen toi-
minta. Teoria ja metodi*. Käänt. Päivi Stöckell ja ryhmä. Tampere:
Tampere University Press (tulossa).]
- Inghilleri, Moira (2003) Habitus, field and discourse. Interpreting as a
socially situated activity. *Target* 15:2, 243–268.
- Järviö, Sampsa & Lommi, Kati & Tolvanen, Veli (2011) *Käännösviestintä
Pohjois-Karjalan käräjäoikeudessa ja Joensuun poliisissa*. Opintojak-
son *Johdatus käännöstieteeseen* projektityö. Itä-Suomen yliopisto,
filosofinen tiedekunta, humanistinen osasto.
- Kadric, Mira & Kaindl, Klaus & Kaiser-Cooke, Michéle (2005) *Translato-
rische Methodik*. Wien: Facultas.
- Karvonen, Erkki (2003) Merkitystä ei saisi irrottaa toiminnasta. *Tiedotus-
tutkimus* 26: 4–5, 18–25.
- Kielilaki 6.6.2003/423.
- Kinnunen, Tuija (2010a) Agency, activity and court interpreting. Teoksessa
Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (toim.) *Translators' Agency*.
Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Series B
4. Tampere: Tampere University Press, 126–164. [http://tampub.
uta.fi/tulos.php?tiedot=340](http://tampub.uta.fi/tulos.php?tiedot=340). [Luettu 28.12.2012.]
- Kinnunen, Tuija (2010b) Gerichtsdolmetscher - Hilfsmittel der Interaktion
oder Akteur in gemeinsamer Tätigkeit? Teoksessa Werner Kall-
meyer & Ewald Reuter & Jürgen Schopp (toim.) *Perspektiven auf
Kommunikation. Festschrift für Liisa Tiittula zum 60. Geburtstag*.
Berlin: SAXA, 245–256.

- Kittel, Harald (1998) *Inclusions and Exclusions: The 'Göttingen Approach' to Translation Studies and Inter-Literary History*. Teoksessa Kurt Mueller-Vollmer & Michael Irmscher (toim.) *Translating Literatures, Translating Cultures: New Vistas and Approaches in Literary Studies*. Berlin: Erich Schmidt, 3–13.
- Koskinen, Kaisa (2007) Kääntäjän kaksoisiteet – kirjallisuuden kääntäjän rooli ja asema 200-luvulla. Teoksessa H. K. Riikonen & Urpo Kovala & Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia*. Osa 2. Helsinki: SKS, 330–337.
- Kujamäki, Pekka (2011) Sota, käänöskulttuurit, toimijuus. Teoksessa Raila Hekkanen & Esa Penttilä & Nestori Siponkoski (toim.) *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* No 5. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. http://www.sktl.fi/@Bin/85378/Kujamaki_MikaEL2011.pdf. [Luettu 28.12.2012.]
- Paloposki, Outi (2007) Suomentaminen ja suomennokset 1800-luvulla. Teoksessa H. K. Riikonen & Urpo Kovala & Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia*. Osa 1. Helsinki: SKS, 102–126.
- Prunč, Erich (1997) Translationskultur. (Versuch einer konstruktiven Kritik des translatorischen Handelns.) *TextconText* 11 = NF 1, 99–127.
- Prunč, Erich (2001) Translation in die Nicht-Muttersprache und Translationskultur. *TextconText* 15 = NF 5, 2, 283–299.
- Prunč, Erich (2007) *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.
- Prunč, Erich (2008) Zur Konstruktion von Translationskulturen. Teoksessa Larissa Schippel (toim.) *TRANSLATIONSKULTUR – ein innovatives und produktives Konzept*. Berlin: Frank & Timme, 19–41.
- Puuronen, Vesa (2005) Suomalaisen sosiologian paradigmoja 1960-luvulta nykypäivään. *Sociologia* 1, 50–62.
- Pym, Anthony (2006) On the social and the cultural in translation studies. Teoksessa Anthony Pym & Miriam Shlesinger & Zuzana Jettmarová (toim.) *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1–25.
- Pöllabauer, Sonja (2005) *"I don't understand your English, Miss." Dolmetschen bei Asylanhearungen*. Tübingen: Gunter Narr.

- Pöllabauer, Sonja (2006) 'Translation culture' in interpreted asylum hearings. Teoksessa Anthony Pym & Miriam Shlesinger & Zuzana Jettmarová (toim.) *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 151–162.
- Rautio, Ilse (2002) Puhuu ja suomentaa, paljon ja nopeasti. "Olen kääntänyt häpeällisen nuoresta. Vaikka ei kääntäjäksi muuta koulutusta olekaan." *Helsingin Sanomat* 19.5.2002. <http://www.hs.fi/arkisto/tulosta/artikkeli/HS20020519SI1VS06e5t/> [Luettu 3.5.2012.]
- Resch, Renate (1998) Oedipus und die Folgen. Die Metaphorik der Translationswissenschaft. *Target* 10:2, 335–351.
- Schippel, Larissa (toim.) (2008) *Translationskultur – ein innovatives und produktives Konzept*. Berlin: Frank & Timme.
- Schopp, Jürgen (2008) Qualitätssicherung im Übersetzungsprozess durch translatorische Netzwerke. Teoksessa: Schippel, Larisa (toim.) *TRANSLATIONSKULTUR – ein innovatives und produktives Konzept*. Berlin: Frank & Timme, 237–269.
- Schäffner, Christina (toim.) (1999) *Translation and Norms*. Clevedon etc.: Multilingual Matters.
- Sela-Sheffy, Rakete (2005) How to be a (recognized) translator. Rethinking habitus, norms, and the field of translation. *Target* 17:1, 1–26.
- Simeoni, Daniel (1998) The pivotal status of the translator's habitus. *Target* 10:1, 1–39.
- Toury, Gideon (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

TAMPEREEN KIELET – JA MAAILMAN

Harry Lönnroth

Tampere 1819–

Kolme onnellista päivää Tampereella elokuussa 1819

James Finlayson ystävänsä pastori Patersonin matkassa
tarkastamassa piipiaseuran apuseuroja Suomessa

Kolme onnellista päivää Hatanpäällä vanhojen ystävien
herra ja rouva Lefrénin luona

Kolme onnellista päivää lohirikkaan virran, pauhaavien
vesiputousten kaltailla, pienessä kaupungissa

956 asukasta, laittomasti maataviljeleviä porvareita, turve-
ja olkikattoisissa tuvissaan; aitoja, sikolättejä, heinä-
ja olkirukoja, tunkiota, torilla kolme julkista rakennusta –
kirkko (Tammerkosken säterin tupa), koulu ja ”raatihuone”

– Ote Kari Aronpuron kokoelmasta *Galleria*.

Henkilökuvia Tampereen historiasta (1979)

Tampereen paikka kielihistoriassa

Vuonna 2011 ilmestyi kokoomateos *Tammerkoski ja kosken kaupunki*. Siinä suomalaisen ja teollisen yhteiskunnan historian tutkija Pertti Haapala pohtii – ei sen enempää eikä vähempää kuin – Tampereen paikkaa maailmanhistoriassa. Hän kirjoittaa:

Olisiko Tampereella paikkaa maailmanhistoriassa, kun siitä ei ole ollut tapana muistaa edes Suomen historian yleisesityksissä muuta kuin Tampereen valtaus 1918. Moni toki tietää James Finlaysonin, miehen, joka epäonnistui lähes kaikessa. Mikä olisi sitten 1800-luvun Tampereella maailmanhistoriallisesti merkittävää? (Haapala 2011: 56.)

Saman kysymyksen voi esittää myös kielihistorioitsija, jota kiinnostaa suomalainen monikielisyys ja -kulttuurisuus yhteiskunnan eri tasoilla ja eri aikoina.¹ Mikä on Tampereen paikka kielihistoriassa? Jos ei nyt aivan maailman, niin ainakin Suomen kielihistoriassa?² Millainen Tampere on ollut monikielisenä kaupunkiympäristönä 1800- ja 1900-lukujen Suomessa? Muistetaanko Tampereesta monikielisyyttä ajatellen vain tehtailija Finlayson (1771–1852), Tampereella vuonna 1819 ensi kertaa pistäytynyt englantia puhunut skotti (vrt. Lönnroth 2009b: 9, 2011a: 103)? Jo Finlaysonin elinaikana monikielisyyteen liittyi muuttoliike, toki mittasuhteet ovat nykyään aivan toiset kuin 1800-luvulla. Finlayson itse on tästä oivallinen esimerkki: hän syntyi Glasgow'ssa ja tuli Tampereelle Venäjän keisarikunnasta, jonka autonominen osa Suomi oli aina vuoteen 1917 saakka. Tampere, jonka historiaan Finlayson jätti pysyvän jäljen, oli hänelle vain eräänlainen välisasema, sillä hän kuoli Edinburghissa Skotlannissa (ks. Nykänen

1. *Monikielisyydellä* viitataan usein joko yksilön tai yhteisön ominaisuuteen: tietoon (*multilingualism*) sekä kielenkäyttöön tai kielitaitoon (*plurilingualism*). *Monikielisellä yhteisöllä* taas viitataan instituutioon, valtioon tai muuhun yhteisöön, joka on monikielinen ja -kulttuurinen. (Johansson & Pyykkö 2005: 362.)
2. Vrt. Massey (2008: 31), joka kirjoittaa paikan ainutkertaisuudesta ja globaalista paikallisuuden tajusta, ”globaalista paikan tunnusta”.

2003). Jotkut ulkomailta Tampereelle saapuneet tulivat kuitenkin jäädäkseen. Heistä ja heidän perheistään kertovat muun muassa Tampereen vanhan hautausmaan eli nykyisen Pyynikin kirkkopuiston hautakivet, jotka ovat osa Tampereen monikielisyyden historiallista maisemaa, aivan kuten vaikkapa kaksikielisyys hotelli Tammerin portissa ja Finlaysonin vanhan pääkonttorin ovikyltissä tai Kotkankallion muistolaatat Tammerkosken yläjuoksulla.

Tarkastelen artikkelissani Tamperetta kieliyhteisönä ja esittelen kaupungissa aikojen saatossa puhuttuja kieliä ja kieliryhmiä (vrt. Lönnroth 2011a). Artikkelini jatkaa Tamperetta koskevien kirjoitusteni sarjaa ja pyrkii yleistajuiseen esitykseen Tampereen kielistä ja tamperelaisista kieliyhteisönä (ks. esim. Lönnroth 2009b, 2009c, 2009d, 2009e, 2011a, 2011b). Aiemmat kirjoitukseni ovat keskittyneet ennen kaikkea ruotsin kieleen ja ruotsinkieliseen kulttuuriin Tampereella ja sen lähiseuduilla. On kuitenkin huomioitava, etteivät suomi ja ruotsi suinkaan ole olleet kaupungin ainoat kielet, vaikka ne ovatkin olleet keskeisimmässä asemassa Tampereen kieli- ja kulttuurihistoriassa.

Artikkelissa Tamperetta tarkastellaan monikielisenä ja -kulttuurisena kaupunkiympäristönä 1800-luvulta 2000-luvulle. Ajallinen pääpaino on kuitenkin 1900-luvussa ja 2000-luvun alussa. Koska makro- ja mikrotasojen rajat ovat paikoin epämääräisiä, tarkastelen Tamperetta yhtenä kokonaisuutena. En siis tee rajaa Suomen eri aikojen virallisen kielipolitiikan ja yksilöiden ja yhteisöjen omien toimien (ns. arjen kielipoliittisten valintojen) vaikutusten välillä.

Artikkeli on jäsennelty siten, että toisessa luvussa esitellään lyhyesti kieliyhteisön käsitettä. Kolmannessa ja neljännessä luvussa taustoitetaan Tampereen kaupunkihistorian ja kaupungin kielellisen historian kannalta yleisesti tärkeitä merkkivuosia ja Suomen kielipoliittista lainsäädäntöä. Viides luku on artikkelin pääluku ja siinä esitellään kaupungin eri kieliryhmien tilannetta erityisesti tilastojen avulla. Luvussa esitellään joukko Tampereella vaikuttaneita ja kaupungissa yhä vaikuttavia kieliryhmiä sekä niiden kielellistä historiaa ja nykypäivää. Katsaus valottaa Tampereen kielitilannetta niin yhteiskunnan makrotasolla kuin yksilöiden mikrotasollakin. Kielet käsitellään

järjestyksessä suomi ja ruotsi sekä muut kielet.³ Kuudes luku päättää katsauksen ja luotaa hieman tulevaa.

Kieliyhteisön käsite

Suomen kielen alaan kuuluvassa väitöskirjassaan *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatu tutkimus Tampereen puhukielestä* Liisa Mustanoja (2011: 71–73) käsittelee kieliyhteisön olemusta ja määrittelyä sosiolingvistiikassa. Mustanojan (2011: 72) tutkimuksessa kieliyhteisön käsite on ennen kaikkea tutkijan työkalu, jonka keskeisenä ajatuksena on tarkasteltavan joukon puhujia yhdistävä käsitys tamperelaisen puhutavan normeista. Suurin osa tämän joukon puhujista ei tunne toisiaan, ja siksi he eivät Mustanojan mukaan muodosta verkostoa, jolle olisi tyypillistä aito kanssakäyminen. Toisin sanoen jokaisella puhujalla on omat sosiaaliset verkostonsa.

Tässä artikkelissa kieliyhteisö on kuntarajojen rajaama Tampereen kaupunki, eli lähtökohta on ennen kaikkea pragmaattinen (*paikan ja yhteisön* käsitteiden problematiikasta ks. Massey 2008: 27–28). Kieliyhteisö nähdään dynaamisena kielten ja kulttuurien yhteisönä sekä paikallisessa sisäsuomalaisessa että globaalimmassa kontekstissa. Esimerkiksi Tampereen ruotsinkielisyyttä tarkasteltaessa on tärkeää huomioida myös kaupungin ympäryskuntien ruotsinkielinen väestö, josta suuri osa on läheisessä kanssakäymisessä Tampereella asuvien ruotsinkielisten kanssa.

3. Tässä yhteydessä ei ole mahdollisuutta tarkastella syvällisesti tamperelaisen kielipolitiikan kannalta tärkeitä tapahtumia Ruotsin (1779–1809) ja Venäjän (1809–1917) vallan aikana sekä itsenäisyyden aikana (1917–). Kielipolitiikka on luonnollisesti yhteydessä laajemman tason kysymyksiin. Eräs tällainen merkittävä kysymys on niin sanotun kielitaistelun (kielikonfliktin) vuodet ja taistelun aikaansaamat paikalliset vaikutukset.

Kaupunki historiassa, historia kaupungissa

Kulttuurin ymmärtämiseksi on hyödyllistä tarkastella myös menneisyyttä (vrt. Cronin 2006: 33). Tampereen kaupunki on Suomen kaupunkien joukossa nuori, vain runsaan 200 vuoden ikäinen. Tammerkosken kylän juuret sen sijaan juontavat keskiaikaan. Ruotsin kuningas Kustaa III perusti Tampereen vuonna 1779. Kaupunki perustettiin Tammerkosken länsipuolelle Tammerkosken kartanon maille. Kosken itäpuoli oli osa Messukylää, joka vasta myöhemmin liitettiin osaksi Tampereen kaupunkia. Kaupunki oli perustamisensa aikaan pinta-alaltaan vain noin kolme neliökilometriä ja siellä asui vain vajaat 500 asukasta. Jo tuolloin kaupungin keskus oli Kauppatori eli nykyinen Keskustori. Kaupungin pääkatuna oli Kauppakatu, *Köpmansgatan*. Varhaisen monikulttuurisuuden näkökulmasta on mielenkiintoista, että torin ympärille oli alun perin suunniteltu rakennettavaksi tilat peräti neljälle uskontokunnalle, mutta lopulta vain luterilainen kirkko eli nykyinen Vanha kirkko rakennettiin 1820-luvulla. Tampereen teollistuminen ja sen myötä kaupungin nopea kasvu ja kehitys alkoivat 1800-luvun lopussa. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Tampereella asui jo noin 35 000 ihmistä, mikä teki kaupungista Suomen kolmanneksi suurimman. (Kosketa voimaa 2012.)

Tampere alkoi kehittyä Suomen ensimmäiseksi teollisuuskaupungiksi vuoden 1820 tietämillä. Seuraavat kiintopisteet kaupungin historiassa valaisevat kehityksen kulkua. Tampereelle rakennettiin Suomen ensimmäinen moderni tehdasrakennus (Finlayson 1837) ja ensimmäinen paperikone (Frenckell 1843). Tampereella sytytettiin myös Pohjoismaiden ensimmäinen sähkövalo (1882) ja valmistettiin maamme ensimmäiset veturit (1900) ja automobiilit (1909). 1850-luvulla perustettiin Tampereen konepaja ja pellavakehräämö, jotka sittemmin yhdistyivät ja saivat nimen Tampella. 1800-luvulla Tampereesta kehittyi, ei vain ”naisten, suutarien ja leipurien” vaan myös työväestön kaupunki, ”Suomen Manchester”. Tampere on ollut leimallisesti suomenkielinen teollisuuskaupunki ennen kehittymistään tietotyön kaupungiksi. Kaupungin tärkein teollisuuden ja elinkeino-

Tekstiili- ja muun teollisuuden lisäksi Tampereella on ollut myös sivistys- ja kulttuurielämää, tosin paljon vähemmän kuin esimerkiksi vanhassa Turussa, Viipurissa tai Helsingissä. Ensimmäinen koulu perustettiin Tampereelle vuonna 1812 ja suomenkielinen reaalilyseo vuonna 1884. Tampereen ensimmäisestä koulusta kirjoittaa Väinö Voionmaa (1929: 512), että kyseessä oli ”yksinkertainen pedagogia, lastenkoulu, jossa kourallinen kaupungin poikia sai välttämättömimmän ruotsinkielisen alkuopetuksen”. Vuonna 1866 Tampereella alkoi ilmestyä kaupungin ensimmäinen sanomalehti *Sanomia Tampereelta*. Edelleen ilmestynyt *Aamulehti* perustettiin vuonna 1881 *Koi*-nimisenä ja ruotsinkielinen *Tammerfors Aftonblad* vuonna 1882. Kaupunki kasvoi myös alueliitosten myötä: Kytälä 1877, Hatanpää 1920, Pispala ja muut läntiset alueet 1937, Messukylä 1947, Lielahti 1950, Aitolahhti 1966 ja Teisko 1972. (Ks. esim. Lönnroth 2009a.)

Kuva 1. Tampereen vanhimpiin kouluihin kuulunut Suomalainen Yhteiskoulu on nykyään ilmaisutaidon erityislukio TYK.

”Maa on lailla rakennettava”

1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa Suomen vielä ollessa osa Ruotsia Tampereen virallisenä hallintokielenä oli ruotsi. Kun Suomesta vuonna 1809 tuli osa Venäjän keisarikuntaa, virallisena virkakielenä oli edelleen ruotsi. Suomen kielen asema alkoi vahvistua vuoden 1863 kieliasetuksen avulla, jossa säädettiin, että suomen kieli saisi 20 vuoden kuluessa virallisen kielen aseman ruotsin rinnalla. Tampereella oli vuonna 1874 perustettu kaupunginvaltuusto, ja se otti kielekseen suomen vuonna 1878. Toisena Tampereen kielellisen hallinnon kannalta merkittävänä vuotena on pidetty vuotta 1903, jolloin kaupungin ruotsalaismielinen pormestari Fredrik Procopé erosi virastaan. Voionmaan (1932: 289) mukaan ero johti siihen, että Tampereen maistraatti tuli ”[t]äysin suomalaiseksi virastoksi”. Kaupungin kolme kieltä – suomi, ruotsi ja venäjä – näkyivät selkeästi kadunnimissä, jotka olivat alun perin kaksikielisiä (suomi ja ruotsi). Vuosina 1903–1917 kadunnimet olivat kolmikielisiä (venäjä, suomi ja ruotsi), vuosina 1917–1920 jälleen kaksikielisiä (suomi ja ruotsi) ja vuodesta 1920

Kuva 2. Kolmikielinen postikortti 1900-luvun alkupuolelta.

yksikielisiä (suomi). Nykyisin kaksikielinen kadunnimikyltti on esillä vain Koulu- ja Satamakadun kulmauksessa Tampereen ruotsinkielisen koulun seinustalla.

Suomi sai uuden kielilain 2000-luvun alussa (6.6.2003/423, laki voimaan 2004). Edellinen kielilaki oli peräisin vuodelta 1922. Uuden kielilain mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi (§ 1). Kielilaki on säädetty siksi, että sen avulla turvattaisiin ”perustuslaissa säädetty jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa omaa kieltään, suomea tai ruotsia” (§ 2). Tavoitteena on, että ”jokaisen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä että yksilön kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota” (§ 2). Halutessaan viranomainen voi kuitenkin tarjota parempaa kielellistä palvelua kuin mitä kielilaki edellyttää (§ 2). Kielilakia sovelletaan tuomioistuimissa ja muissa valtion viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa, itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa, eduskunnan virastoissa ja tasavallan presidentin kansliassa, ellei erikseen ole muuta säädetty (§ 3).

Kielilain soveltamisen perusyksikkö on kunta. Se voi olla joko yksi- tai kaksikielinen (§ 5). Kaksikielisissä kunnissa enemmistökielenä on joko suomi tai ruotsi. Kunta on kaksikielinen, ”jos kunnassa on sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita ja vähemmistö on vähintään kahdeksan prosenttia asukkaista tai vähintään 3 000 asukasta” (§ 5). Toisaalta kaksikielinen kunta muuttuu virallisesti yksikieliseksi, mikäli ”vähemmistö on alle 3 000 asukasta ja sen osuus on laskenut alle kuuden prosentin”. Suomen ja ruotsin lisäksi kielilaissa mainitaan saamen kieli (§ 8) ja muut kielet (§ 9).

Tilastokeskuksen kielisuhdeluokituksen (2012) mukaan Tampere on virallisesti yksikielinen suomenkielinen kunta. Kaupungin virallinen väkiluku oli vuoden 2010 lopussa 213 217. Tampereen kaupunkiseudulla asui samaan aikaan 356 826 ihmistä. Ruotsinkielisiä oli 1 092 eli noin 0,5 prosenttia kaupunkilaisista.

Katsaus Tampereen kielelliseen historiaan ja nykypäivään

Kaksikielinen Tampere

Tampereen pääkieli on koko kaupungin historian ajan ollut suomi, sijaitseehan kaupunki pääasiassa suomenkielisessä sisämaassa. Tämä käy ilmi jo pelkästään tilastoista. Vuonna 2010 Tampereella oli 213 217 asukasta, joista 205 338 oli Suomen kansalaisia. Muiden kansalaisuuksien edustajia oli yhteensä noin 7 900 (ks. taulukko 1). Vaikka kansalaisuus ja kieli eivät välttämättä ole sama asia, suomi on Tampereella puhuttujen kielten joukossa selvä ykkönen: 200 978 tamperelaista oli rekisteröitynyt suomenkieliseksi, kun taas ruotsia ja muita kieliä ilmoitti puhuvansa äidinkielenään yhteensä 11 128 henkilöä (ks. taulukko 3).

Kaija Kuiri (2009) pohtii artikkelissaan ”Tampereen suomi vanhinta suomea” Tampereella puhutun suomen roolia ja paikkaa maamme murrekartalla. Hänen lähtökohtansa on, että Tampereen murre on vanhaa Messukylän murretta. Tamperetta perustettaessa 1770-luvulla Tammerkosken itäpuoli kuului yhä Messukylän pitäjään. Tammerkoski oli myös kauan Hämeen ja Satakunnan maakuntien raja. Kuirin mukaan hämäläismurteiden suuri vaikutus Tampereella johtuu siitä, että suurin osa Tampereen työväestöstä tuli kaupunkiin ympäröivän Hämeen maaseudulta. Esimerkiksi 1870-luvulla peräti kolme neljäsosaa kaupunkilaisista kuului työväestöön. 1950-luvulle tultaessa Tampereen murre oli Kuirin mukaan sekoitus pohjalla olevaa Messukylän murretta ja muita hämäläismurteita. Viime aikoina Tampereen suomen muutos on ollut myös sosiolingvistisen tutkimuksen kohteena (Mustanoja 2009, 2011).⁴

Myös ruotsin kielellä on mielenkiintoinen ulottuvuus suomenkielisen Tampereen kielellisessä historiassa. Tamperetta on usein nostalgisesti romantisoiden pidetty niin sanottuna ruotsalaisena kielisaarekkeena suomenkielisen Hämeen sydämessä (vrt. Björkman ym.

4. Tampereen kielelliseen historiaan liittyvät myös olennaisesti kaupungin ja alueen paikannimet, jotka ovat säilyttäneet kielellistä kerrostumaa. Tampereen kadunnimiä on tutkinut Maija Louhivaara (1999, 2009).

2001). Ruotsin kieli on suomen kielen ohella ollut toinen tärkeä kieli Tampereen ja myös koko Suomen historiassa; olihan Suomi yli 600 vuotta samaa valtakuntaa Ruotsin kanssa. Sisäsuomalaisen Tampereen ruotsinkielisyyteen liittyy yhä paljon erilaisia ”ruotsalaisia tiloja”, *svenska rum*, eli kohtaamispaikkoja, joissa kaupungin ja ympäröivän Pirkanmaan ruotsinkieliset voivat tavata toisiaan.

Kuva 3. 1880-luvulla perustettu Tampereen Kauppaseura oli tärkeä ruotsinkielisten kohtaamispaikka.

Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti Tampereen ruotsinkielisiä instituutioita. Ne muodostavat kaupunkiin omia yhteisöjään, eräänlaisia saarekkeita kielisaarekkeessa. Kielisaarekkeen määritelmä ei tietenkään ole ongelmaton (ks. esim. Lönnroth 2011b). Tampere voisikin mielestäni olla niin sanottu dynaaminen kielisaareke, jolloin sanaan ”saareke” helposti yhdistettävä eristyisyyden elementti korostuisi vähemmän.⁵

5. Vrt. Cronin (2006: 59), joka tarkastelee Irlantia ns. translationaalisena saarena: Irlannissa kaksi aiemmin erillistä kulttuuriperinnettä on sekoittunut.

Tampereen ruotsalaisuudelle on ominaista muun muassa kaupungin ja sen lähiseutujen yhä melko runsas kielellinen infrastruktuuri. Erityisesti ruotsalainen koulu, klubi, kirkko ja lehdistö ovat olleet tärkeitä vaikuttajia kaupungin ruotsinkielisten arjessa.⁶ Ruotsinkielinen sanomalehti *Tammerfors Aftonblad* (1882–1972) on jo lakannut ilmestymästä. Alun perin *Aamulehden* kielipoliittiseksi vastavoimaksi syntynyt *Tammerfors Aftonblad* oli 90 vuoden ajan Hämeen ruotsinkielisten äänitorvi ja nosti esiin ruotsin kielen ja suomenruotsalaisen kulttuurin kannalta tärkeitä kysymyksiä. Nykyään lehden työtä jatkaa *Tammerfors Aktuellt* -tiedotuslehtinen, tuttavallisemmin TA. Lehti aloitti hyvin pienimuotoisena julkaisuna vuonna 1973, ja se ilmestyy 20 kertaa vuodessa. *Tammerfors Aktuellt* käsittelee pääasiassa koulun, seurakunnan ja ruotsalaisen klubin ajankohtaisia kuulumisia. Nykyään TA tavoittaa internetin ja sosiaalisen median välityksellä myös uusia tampereenruotsalaisia ja muita asiasta kiinnostuneita. Lehteä julkaisee *Svenska Sällskapsklubben i Tammerfors*.

Vaikka *Tammerfors Aftonblad* ei enää ilmestykään, Tampereella on edelleen monta instituutiota, joiden kantavana tehtävänä on ruotsin kielen ja ruotsinkielisen kulttuurielämän vahvistaminen. Suomenruotsalaisessa keskustelussa koulun merkitys kielen ja kulttuurin säilyttäjänä on aina ollut avainasemassa (ns. kulttuuriautonomia). Tampereella ympäröivän yhteiskunnan vahva suomenkielisyys asettaa erityisiä haasteita ruotsinkielisen koulun oppilaille ja opettajille. Eräs koulun keskeisiä haasteita on yhtäältä olla ruotsalainen koulu yksikielisille ruotsinkielisille lapsille ja nuorille ja toisaalta koulu, joka ottaa huomioon kaksikieliset tai puhtaasti suomenkielisestä taustasta tulevat oppilaat. Tampereen ruotsalaiselle koululle on ominaista, että suuri osa sen oppilaista tulee suomenkielisistä kodeista. Siten kaksikielisyys on koulussa enemmän sääntö kuin poikkeus. Miten kaupungin kielikartan murros sitten vaikuttaa ruotsinkielisen koulun arkeen ja käytänteisiin tulevaisuudessa, jää nähtäväksi.

6. Lehden, koulun, seurakunnan ja klubin lisäksi Tampereella ja sen kehyskunnissa on yhä myös muuta ruotsinkielistä toimintaa, josta kerrotaan enemmän kirjassa *Vårt Tammerfors* (Björkman ym. 2001).

Kuva 4. Näsijärven Purjehdusseura – Näsijärvi Segelsällskap on perinteikäs tamperelainen yhdistys, jolla on kaksikielinen historia.

Tampereen ruotsalainen koulu, *Svenska samskolan i Tammerfors* (SST), perustettiin vuonna 1895. Koulun tehtävänä on muun muassa kouluttaa yksilöitä, joilla on paitsi vahva yhteys suomenruotsalaiseen kulttuuriin myös laaja kansainvälinen ymmärrys. Koulussa on noin 280 oppilasta, opettajia on 28 ja muuta henkilökuntaa 14. (Svenska samskolan i Tammerfors 2012.) Koulu on suuri ruotsinkielinen toimija ja tila, joka vieläpä fyysisesti sijaitsee niin sanotussa ruotsalaisessa korttelissa Pyynikin lähellä. Koulukortteli on kaupungin ruotsinkielistä yhteisöä vahvasti kokoava tekijä. Siellä sijaitsevat muun muassa päiväkotit ja seurakunnan tilat *Svenska hemmet*. Koulua voidaan pitää eräänlaisena ruotsinkielisen rihmaston ytimenä, joka yhdistää kaupungin yksi- tai kaksikielisiä perheitä Tampereella ja Pirkanmaalla.

Tampereen ruotsalainen seurakunta, *Tammerfors svenska församling*, perustettiin vuonna 1926, ja se kuuluu ruotsinkieliseen Porvoon hiippakuntaan. Nykyään seurakuntaan kuuluu runsaat 900 jäsentä. Määrä on sangan suuri, kun otetaan huomioon, että Tampereella asuu runsaat 1 000 ruotsinkieliseksi rekisteröitynyttä henkilöä. Kaupun-

gin muiden seurakuntien joukossa ruotsalainen seurakunta on tosin hyvin pieni. Ruotsalaisen seurakunnan kotikirkko on Tampereen Vanha kirkko, jossa pidetään ruotsinkielinen jumalanpalvelus joka sunnuntai. Muiden seurakuntien tavoin ruotsalainen seurakunta tarjoaa toimintaa lapsille, nuorille, aikuisille ja perheille. Toimintaan sisältyy muiden seurakuntien tapaan myös diakonia-, lähetystyö- ja musiikkitoimintaa. (Svenska församlingen 2012.)

Tampereen ruotsalainen klubi, *Svenska Klubben i Tammerfors*, alun perin *Tammerfors Konversationsklubb*, kuuluu kaupungin vanhimpiin yhdistyksiin. Klubin edeltäjä Konversationiklubi perustettiin vuonna 1884 kielitaistelun kiivaimpina vuosikymmeninä, jolloin perustettiin myös muun muassa *Aamulehti* ja sen ruotsinkielinen kilpakumppani *Tammerfors Aftonblad*. Tampereen ruotsalaisen klubin suomenkielinen vastine Tampereen Suomalainen Klubi perustettiin vuonna 1890. Vuonna 1940 Tampereen Konversationiklubi muutti nimensä nykyiseen muotoon Tampereen ruotsalainen klubi.

Tampereen ruotsalaisen klubin luonne on muuttunut vuosien saatossa melko paljon: klubia perustettaessa 1800-luvun lopussa ja vielä 1900-luvullakin se oli leimallisesti niin sanottu herrakerho, jolla oli vahva poliittinen ulottuvuus ja paljon yhteiskunnallista ja taloudellista vaikutusvaltaa. Sittemmin yhteiskunnan muuttuessa klubista on tullut yhä enemmän yleinen seurustelukerho, jonne myös naisilla on vapaa pääsy. Klubin vanha rakennus sijaitsi nykyisen pääkirjasto Metson paikkeilla. Nykyään se sijaitsee Otavalankadun ja Tuomiokirkonkadun kulmauksessa kaupungin ydinkeskustassa.

Ruotsalaisen klubin säännöt (1 §) määrittelevät klubin tehtävän, joka on kolmiosainen. Ensinnäkin klubi toimii kulttuurisen, taloudellisen ja poliittisen valistuksen kanavana. Toiseksi se muodostaa yhdistävän linkin Tampereen seudulla asuvien ruotsinkielisten välille. Kolmanneksi se ylläpitää klubihuoneistoa ja tarjoaa jäsenilleen mahdollisuuden kokoontumiseen ja seurusteluun. Säännöissä on maininta myös klubin virallisesta kielestä, ruotsista (2 §). (Svenska klubben i Tammerfors 2012.) Klubi ei siis ole virallisesti kaksikielinen, vaikka sen toimintaan osallistuu myös suomenkielisiä henkilöitä.

Monikielinen Tampere

Vaikka kotimaiset kielet suomi ja ruotsi ovat olleet tärkeimmät kielet Tampereen historiassa, ei monikielisyys ole kaupungissa mikään uusi ilmiö. Kuten Doreen Massey (2008: 28) on todennut, sellaiset paikat, joissa olisi vain yksi sosiaalisesti yhtenäinen ryhmä tai yhteisö, ovat olleet harvinaisuuksia jo kauan. Tampereen kaupungin kielelliseen historiaan ovat kuuluneet muun muassa saksa, englanti ja venäjä. Lisäksi 1900-luvun lopussa ja 2000-luvulla edelleen kiihtynyt maahanmuutto ja globaali liikkuvuus ovat tuoneet aivan oman lisänsä Tampereen kielikarttaan ja elämään. Tämä kielellinen murros näkyy selkeästi esimerkiksi kaupungin evankelis-luterilaisten seurakuntien harjoittamassa monikulttuurisuustyössä ja toiminnassa eri kielillä. Tampereen seurakuntayhtymä järjestää tällä hetkellä esimerkiksi englannin-, venäjän-, arabian-, kurdin-, persian-, kiinan-, saksan- ja ranskankielistä toimintaa (Tampereen seurakunnat 2012).

Vuonna 2010 Tampereella asui 215 Saksan kansalaista ja saksan-kieliseksi oli rekisteröitynyt 279 henkilöä. Saksalaisuus on Tampereella näkynyt erityisesti teollisuushistoriassa, eikä vähiten Nottbeckien tehtailijasuvun kautta (ks. von Witzleben 2009). Saksalaisuus näkyy myös tämän päivän Tampereella. Esimerkiksi Suomen saksalaisella seurakunnalla, *Deutsche Evangelisch-Lutherische Gemeinde in Finnland*, on siellä toimintaa, ja se käyttää kaupungin evankelis-luterilaisen seurakunnan tiloja. Saksalainen seurakunta kokoontuu jumalanpalvelukseen säännöllisesti noin kerran kuussa, ja tilaisuuksiin osallistuu tavallisesti noin 10 henkilöä. Seurakunnan oma matkapastori toimittaa jumalanpalvelukset Tuomiokirkon kryptassa. Jumalanpalvelukseen sisältyy myös kirkkokahvit, *Gottesdienst und Kirchkaffee*, ja niiden yhteydessä on mahdollisuus tavata toisia. (Tampereen seurakunnat 2012.)

Venäjä kuuluu niihin kieliin, joiden puhujamäärä lisääntyy koko maassa, ja myös Tampereella venäjänkieliset ovat suuri kieliryhmä. Kaupungissa asui vuonna 2010 yli tuhat Venäjän kansalaista ja venäjänkieliseksi oli rekisteröitynyt melkein 2 400 henkilöä (ks. taulukot 1 ja 3 artikkelin lopussa). Tampereen venäjänkielisten yhdyssiteenä ja

kohtaamispaikkana on vuonna 1989 perustettu Tampereen venäläinen klubi ry, *Russkij klub g. Tampere*, jonka tilat sijaitsevat Suvantokadulla kaupungin keskustan tuntumassa. Yhdistys toimii laajalla alueella, ja sen jäsenkunta kasvaa koko ajan: yhdistyksessä on nykyään mukana jo yli 500 pääasiassa venäjänkielistä tamperelaisperhettä. Lisäksi toimintaan osallistuu muita Venäjästä, venäjän kielestä ja venäläisestä kulttuurista kiinnostuneita ihmisiä Tampereelta ja Pirkanmaalta. Tampereen venäläisen klubin toimintamuodot ja -tavoitteet ovat moninaiset. Niihin kuuluu sivistys- ja kulttuuritoimintaa, lapsi- ja nuorisotoimintaa, maahanmuuttajatoimintaa sekä kansainvälistä toimintaa. Lisäksi klubin yhteydessä toimii tanssiurheilukerho, kansanlauluryhmä, venäjän kielen kehittämiskerho lapsille, lasten teatteristudio, nyrkkeilykerho, naistenkerho sekä kuvataidekerho. (Tampereen venäläinen klubi 2012.)

Vaikka venäläisillä on Tampereella pitkät perinteet, perustettiin venäläinen klubi varsin myöhään verrattuna esimerkiksi noin sata vuotta aiemmin perustettuun kaupungin ruotsalaiseen klubiin (vrt. Lönnroth 2011a: 107). Syynä tähän lieenee venäjän- ja ruotsinkielisen väestöryhmän erilainen historia kaupungissa: venäjänkieliset ovat usein olleet melko näkymätön ja hiljainen ryhmä Tampereella, kun taas ruotsinkieliset ovat Tampereella liittyneet vaikutusvaltaiseen yhteiskunnalliseen kerrokseen ja pääomaan. Näin ei välttämättä ole ollut esimerkiksi Pohjanmaalla, jossa kieli ei ole ollut vahvasti sidottu yhteiskuntaluokkaan. Vuoden 2011 lopussa Tampereella oli venäjänkielisiä (2 448) yli kaksi kertaa enemmän kuin ruotsinkielisiä (1 111). Kaupungin venäläisyyden kannalta keskeinen rakennus on ollut vuonna 1899 valmistunut ortodoksinen kirkko Sorinahteella. Samana vuonna aloitti myös venäläinen koulu, joka toimi kirkon läheisyydessä. Tampereelle sijoitettiin myös Venäjän armeijan varuskunta vuonna 1913, ja Tampere toimi tämän jälkeen venäläisenä varuskuntakaupunkina vuodet 1914–1918. (Tampereen venäläisyydestä ks. myös Kirmo 2005 ja Suodenjoki 2009.)

2000-luvulla Tampereella puhutaan lukuisia eri kieliä (Tampereen kielikartan moninaisuutta käsittelee myös esim. Latomaa 2009). Tilan-

teesta on tässä mahdollista antaa vain karkea yleiskuva tilastotietojen valossa. Seuraavat Matias Ansaharjun (2011) Tilastokeskuksen tietojen pohjalta koostamat taulukot antavat kuvan Tampereen kielimaise-man monimuotoisuudesta vuonna 2010. Yleisimmät kansalaisuudet Tampereella käyvät ilmi taulukosta 1. Suomea puhui äidinkielenään 205 338 tamperelaista. Muiden maiden kansalaisia oli yhteensä 7 879. Taulukosta 1 ilmenee, että Venäjän kansalaiset ovat kaupungin suurin ryhmä ja ainoa yli tuhannen henkilön ryhmä. Huomionarvoista on kenties sekin, että ruotsinruotsalaisia asuu Tampereella vain reilut 200. Myös muiden Pohjoismaiden kansalaisia on Tampereella melko vähän.

Taulukko 1. Yleisimmät kansalaisuudet Tampereella vuonna 2010.

Kansalaisuus 31.12.2010	Kansalaisuus 31.12.2010
Venäjä 1 019	Saksa 215
Viro 715	Iran 213
Intia 437	Iso-Britannia 180
Irak 421	Turkki 178
Kiina 372	Bosnia ja Hertsegovina 136
Afganistan 345	Yhdysvallat 136
Somalia 259	Pakistan 130
Thaimaa 234	Ranska 119
Ruotsi 222	Vietnam 106

Tampereella eniten yleistyneet kansalaisuudet vuonna 2010 ja ajan-jaksolla 2005–2010 käyvät ilmi taulukosta 2, jonka tiedot on myös koostanut Ansaharju (2011). Vuosina 2009–2010 Tampereella vähe-nivät eniten Venäjän (–49), Libanonin (–6), Romanian (–6), Alan-komaiden (–5), Bosnian ja Hertsegovinan (–5) sekä Valko-Venäjän (–5) kansalaisuudet.

Taulukko 2. Eniten yleistyneet kansalaisuudet Tampereella.

Kansalaisuus	Muutos 2009–2010	Muutos 2005–2010
Irak	65	74
Somalia	50	167
Intia	38	190
Viro	37	236
Afganistan	36	49
Nepal	26	63
Sudan	20	41
Bangladesh	19	47
Iran	19	52
Pakistan	18	87
Kiina	17	96
Nigeria	17	54

Taulukko 3 sisältää tiedot paristakymmenestä puhutuimmasta kielestä Tampereella vuonna 2010. Vuoden 2010 lopussa suomea puhui 200 978, ruotsia 1 092 ja muita kieliä yhteensä 10 036 henkilöä. Suomen lisäksi venäjä oli ainoa kieli, jolla oli yli 2 000 puhujaa. Huomionarvoista on, että arabian kielen puhujien määrä lähestyy tuhatta ja ruotsinkielisten määrää. Vuoden 2011 lopussa arabiankielisiä oli jo 1 021. Maailmankieli englannillakin on Tampereella melko monta rekisteröitynyttä puhujaa, tosin englanti näkyy ja kuuluu monin tavoin muutenkin kaupungin kielellisessä arjessa.

Taulukko 3. Tampereen puhutuimmat kielet vuonna 2010.

Kieli 31.12.2010	Kieli 31.12.2010
venäjä 2 373	turkki 308
ruotsi 1 092	espanja 291
arabia 947	saksa 279
englanti 672	vietnam 270
viro 654	thai 263
persia 587	albania 221
kiina 492	ranska 187
kurdi 458	bosnia 141
somali 321	telugu 137

Eniten Tampereella yleistyneet vieraat kielet ilmenevät taulukosta 4. Suomi yleistyi 847, ruotsi 27 ja muut kielet yhteensä 807 henkilöllä (Ansaharju 2011).

Taulukko 4. Eniten yleistyneet vieraat kielet Tampereella

Kieli	Muutos 2009–2010
venäjä	76
arabia	75
persia	74
kurdi	60
somali	52
viro	47
englanti	32
espanja	31
kiina	28
nepali	27
turkki	22

Vuonna 2010 ruotsinkielisen väestön osuus Tampereella oli 0,5 prosenttia ja muunkielisen väestön osuus 5,2 prosenttia (Ansaharju 2011). Vertailun vuoksi voidaan todeta, että Tampereen ensimmäisen väestönlaskennan aikoihin vuonna 1880 ruotsinkielisiä oli noin 7 prosenttia (Lönnroth 2011a: 102). Tässä yhteydessä on toki myös huomioitava kielen rekisteröimiseen liittyvät ongelmat, kuten se, mitä äidinkielellä on eri aikoina tarkoitettu.

Tampere kieliyhteisönä 2000-luvulla

Maailmassa puhutaan eri arvioiden mukaan noin 5 000–8 000:ta eri kieltä (Dahl 2000: 84). Vuoden 2011 lopussa Tampereella puhuttiin suomen, ruotsin ja saamen lisäksi kaiken kaikkiaan 99:ää eri kieltä. Näistä joillakin oli vain muutama puhuja. Edellä mainittujen kielten lisäksi Tampereella puhuttiin muun muassa sellaisia suurelle yleisölle

tuntemattomia kieliä kuten amharaa, jorubaa, igboa, malajalamia, marathia, lingalaa, gandaa, akania, wolofia ja twitä.⁷

Virallisesti yksikielinen Tampere virallisesti kaksikielisessä Suomessa (*de jure*) on tänä päivänä yhä enemmän monikielinen (*de facto*). Suomen suurten kaupunkien joukossa Tamperetta ei kuitenkaan voi pitää erityisen monikielisenä: Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2010 vain 3,7 prosenttia tamperelaisista oli ulkomaan kansalaisia ja 5,2 prosenttia vieraskielisiä (Ansaharju 2011). Lisäksi on muistettava, ettei monikielisyys suinkaan ole vain nykypäivän globaaliin todellisuuteen liittyvä ilmiö. Tampereen omaleimainen historia tarjoaa tästä lukuisia esimerkkejä, joihin ei tässä yhteydessä ole voitu syventyä. Eräs esimerkki on monikieliset yksilöt eli *polyglotit* ja toinen esimerkki Tampereella puhuttu saame ja romani. Lisäksi kaupungissa käytetään viittomakieltä. Vanhoista kielivähemmistöistä ei edellä myöskään ole tarkasteltu esimerkiksi tataareja ja juutalaisia.

Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista pohtia syvällisemmin eri kieliryhmien suhteita toisiinsa, esimerkiksi ruotsinkielisten suhdetta kaupungin venäjänkieliseen väestöön ennen ja nyt (vrt. Kirmo 2005: 349–351) tai kaksikielisyyden eri muotoja perinteisen suomi-ruotsi-kieliparin lisäksi. Ruotsin ja venäjän kielethän on monessa suhteessa usein asetettu vastakkain suomalaisessa kielikeskustelussa. On myös kiinnostavaa nähdä, miten kaupungin muut kielet tulevaisuudessa näkyvät osana tamperelaista kieliyhteisöä ja miten ja missä yhteyksissä kaupungin vanhojen kielivähemmistöjen ja uusien maahanmuuttajien kielet kohtaavat.

7. Kiitän Aino Järventaustaa (2012) Tampereen kaupungilta vuoden 2011 tiedoista.

Lähteet

- Ansaharju, Matias (2011) *Toimintaympäristö: Kielet ja kansalaisuudet*. Tampere: Tampereen kaupunki. http://www.tampere.fi/material/attachments/k/5yY5JKlVI/Toimintaymparsto_Kielet_ja_kansalaisuudet_11.pdf/ [Luettu 20.11.2012.]
- Björkman, Göran ym. (toim.) (2001) *Vårt Tammerfors. En svensk språk i hjärtat av det finska Tavastland*. Tampere: Svenska klubben i Tammerfors/Tammerfors stad.
- Cronin, Michael (2006) *Translation and Identity*. London: Routledge.
- Dahl, Östen (2000) *Språkets enhet och mångfald*. Lund: Studentlitteratur.
- Haapala, Pertti (2011) Tampere maailmanhistoriassa. Teoksessa Mari Lind & Kimmo Antila & Antti Liuttunen (toim.) *Tammerkoski ja kosken kaupunki*. Tampere: Tampereen museot, 56–69.
- Johansson, Marjut & Pyykkö, Riitta (toim.) (2005) *Monikielinen Eurooppa. Kielipoliittikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Järventausta, Aino (2012) Henkilökohtainen tiedonanto 25.4.2012. Kielilaki 6.6.2003/423.
- Kirmo, Outi (2005) Tampereen venäläinen väestö 1918–1950. Etninen identiteetti ja sosiaaliset suhteet. Teoksessa Antti Häkkinen & Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) *Vieraat kulkiijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 342–366.
- Koskesta voimaa (2012). <http://www.historia.tampere.fi/etusivu.htm/> [Luettu 27.11.2012.]
- Kuiri, Kaija (2009) Tampereen suomi vanhinta suomea. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–46.
- Latomaa, Sirkku (2009) Tataarista teluguun. Tampereen monet kielet. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 220–245.
- Louhivaara, Maija (1999) *Tampereen kadunnimet*. Tampere: Tampereen museot.
- Louhivaara, Maija (2009) Tampereen kadunnimet – ikkuna menneisyyteen. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 84–104.
- Lönnroth, Harry (toim.) (2009a) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Lönnroth, Harry (2009b) Messukylän murteesta Tampereen moniin kieliin. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 8–12.
- Lönnroth, Harry (2009c) Suomalainen teollisuuskaupunki, ruotsalainen kielisaareke. Ruotsinkielisyys Tampereella 1700-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 105–145.
- Lönnroth, Harry (2009d) *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tampere: Tampere University Press.
- Lönnroth, Harry (2009e) The multilingual history of an industrial society. The case of Tampere, Finland. Teoksessa Anju Saxena & Åke Viberg (toim.) *Multilingualism. Proceedings of the 23rd Scandinavian Conference of Linguistics*. Uppsala: Uppsala University, 226–238.
- Lönnroth, Harry (2011a) Tehdaskaupungin kielet. Tamperelainen kieliyhteisö 1890–2010. Teoksessa Mari Lind & Kimmo Antila & Antti Liuttunen (toim.) *Tammerkoski ja kosken kaupunki*. Tampere: Tampereen museot, 102–111.
- Lönnroth, Harry (2011b) Swedish speech islands in Finland: A sociocultural linguistic perspective. *Language, Society and Culture* 33, 45–52.
- Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Toim. Mikko Lehtonen, Pekka Rantanen ja Jarno Valkonen, suom. Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.
- Mustanoja, Liisa (2009) Tampereen puhekielen variaatio ja muutos 1970-luvulta vuosituhannen taitteeseen. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47–83.
- Mustanoja, Liisa (2011) *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikaututkimus Tampereen puhekielestä*. Tampere: Tampere University Press.
- Nykänen, Panu (2003) James ja Margaret Finlayson. Teoksessa *Suomen kansallisbiografia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 786–787.
- Suodenjoki, Sami (2009) Kauppiasboikotista kansallisuusvihaan? Valtaväestön ja venäläisten suhteet Tampereella vuosina 1899–1918. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 146–177.
- Svenska församlingen (2012). <http://www.tampereenseurakunnat.fi/svenska/> [Luettu 20.11.2012.]

- Svenska klubben i Tammerfors (2012). <http://www.svenskaklubben.eu/> [Luettu 20.11.2012.]
- Svenska samskolan i Tammerfors (2012). <http://www.samskolan.fi/> [Luettu 3.12.2012.]
- Tampereen seurakunnat (2012). <http://www.tampereenseurakunnat.fi/> [Luettu 20.11.2012.]
- Tampereen venäläinen klubi (2012). <http://www.tampereclub.ru/index.php/> [Luettu 20.11.2012.]
- Witzleben, Brigitte von (2009) ”Gottes Segen ist alles gelegen.” Saksalaisuus Tampereen historiassa. Teoksessa Harry Lönnroth (toim.) *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 178–219.
- Voionmaa, Väinö (1929) *Tampereen kaupungin historia* II. Toinen, tarkastettu ja lisätty painos. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Voionmaa, Väinö (1932) *Tampereen kaupungin historia* III. Toinen, tarkastettu ja lisätty painos. Tampere: Tampereen kaupunki.

II

Asioiden hoitoa ja välittämisen tiloja

OIKEUSTURVA, OIKEUSTULKKAUS JA TRANSLATIONAALI TILA

Tuija Kinnunen

Pohdin tässä artikkelissa oikeustulkkausta oikeusturvan tuottamisen keinona, oikeudenkäynnin toimijoiden yhteistyötä tulkin kanssa ja monikielisen oikeudenkäynnin tuottamaa *translationaalista tilaa*. Tar kastelun kohteena oleva suullisen kääntämisen tila syntyy Tampereen oikeustalolla tulkatussa oikeudenkäynnissä. Kun oikeudenkäynnin osalliset ovat keskenään erikielisiä, heidän kohtaamisensa tekevät mahdolliseksi oikeustulkit, jotka tuottavat omalla työllään oikeusturvaa ja oikeusvarmuutta monikielisen yhteiskunnan toimintaan. He kohtaavat työssään monenlaisia ihmisiä ja antavat heille äänen ja mahdollisuuden tulla kuulluksi tamperelaisessa elinympäristössä.

Hahmotan tulkkauksen tässä artikkelissa oikeudelliseksi, sosiaalseksi ja poliittiseksi käytännöksi, jonka avulla oikeusvaltiossa mahdollistetaan eri kieltä puhuvien henkilöiden kuuleminen ja oikeudenkäyntiin osallistuvien keskinäinen viestintä oikeusprosessin eri osavaiheissa. Oikeustulkkaus on oikeusturvan tuottamisen keino. Vieraskielisellä oikeudenkäynnin osapuolella on oikeus itseä koskevan asian käsittelyn ymmärtämiseen ja sen kaikkien vaiheiden seuraamiseen. Kun lainsäädäntö tukee oikeutta tulkkaukseen ja tulkkauspalveluihin, kaikkien

yhteiskunnan jäsenten ei tarvitse hallita virallistettuja kieliä. Tarjolla riittävästi tulkkauspalveluita ihmisten käyttöön yhteiskunta vähentää sellaisten ryhmien syntymistä, joilla ei ole mahdollisuutta osallistua yhteiskunnan toimintaan (Cronin 2003: 97).

Translationaaliset tilat ovat sosiaalisesti rakentuvia tiloja, joissa vuorovaikutussuhteet toteutuvat ainakin osittain kääntämällä tai tulkkaamalla. Ne toteutuvat usein ammattiin koulutettujen tulkkien ja kääntäjien avulla, mutta on huomattava, että näissä suhteissa kaikki vuorovaikutuksen osapuolet ovat mukana rakentamassa käännettyä ja tulkattua viestintää. Oikeudenkäynnin kaikki osapuolet vaikuttavat siihen, millaisiksi tulkatut vuorovaikutustilanteet muotoutuvat. Oikeuslaitos ja lainsäädäntö mahdollistavat ja tukevat omalta osaltaan translationaalisten tilojen syntyä.

Yksittäinen tulkkaustilanne voidaan ymmärtää osaksi suomalaisen yhteiskunnan muutosta ja sitä, miten tämä muutos näkyy erilaisissa asiointitilanteissa oikeustalolla. Yksittäinen tulkkaustilanne voidaan nähdä myös osana huomattavasti laajempaa globaalia kehitystä, jossa globaali liike tuottaa yhä useammin erikielisten välisiä kohtaamisia. Pienikin käräjäoikeus työntekijöineen havaitsee globalisaation vaikutuksen omassa päivittäisessä työssään. Oikeustalolla tehdään monikielistä arkista työtä osana erilaisia käräjäoikeuden toimenkuvia. Kehitys, joka voidaan havaita maailman metropoleissa, on havaittavissa myös pienemmissä kaupungeissa, vaikka mittakaava onkin erilainen (vrt. Cronin 2006: 15).

Tampereen oikeustalo voidaan hahmottaa konkreettisenä maantieteellisenä paikkana, jossa luodaan tietynlaisia kääntämisen ja tulkkausten **tiloja**. Näissä tiloissa tapahtuu myös translationaalisia prosesseja, joissa moni- ja erikielisten yhteisöjen jäsenet ovat yhteydessä toisiinsa (ks. Cronin 2003: 97–99). Paikallisten tamperelaisten oikeudenkäyntien tilat ovat osa globaalia vastaavien tilojen muodostamaa oikeudellisten suhteiden verkostoa, jossa paikalliset tapahtumat ovat osa useammassa paikassa tapahtuvaa samanaikaista kehitystä (ks. tilan käsitteestä Massey 2008: 56–64). Oikeustalon voi nähdä erilaisten käsitysten kohtaamispaikkana, jossa tulkit ja kääntäjät yhteistyössä

muiden ammattilaisten kanssa mahdollistavat sen, että erilaiset kertomukset kuullaan ja erilaiset käsitykset saadaan ilmaistua.

Viranomaisten sekä käännös- ja tulkkausalan toimijoiden ammatillinen yhteistyö muodostaa laadullisen perustan sille, että yhteiskunnan erikielisten jäsenten oikeusturva toteutuu. Toisen ammatillisen osapuolen toimintaa ja odotuksia on ymmärrettävä, jotta viestinnällinen yhteistyö onnistuisi (ks. esim. Kinnunen & Vik-Tuovinen, painossa). Tutkimuksissa on tuotu esiin, miten viranomaisten on ollut vaikea ymmärtää tulkin työtä ja miten toisaalta taas oikeustulkkauksen huono laatu sekä tulkin käsitys omasta roolistaan ja sen rajoista ovat estäneet oikeudenkäyntien kitkattoman sujumisen. Oikeustulkkauksen ongelmista on uutisoitu useampaan kertaan tiedotusvälineissä. Arjen ratkaisut tulkkauksen ja kääntämisen kysymyksiin näyttävätkin, miten Suomessa osataan tällä hetkellä vastata monikielisen yhteiskunnan haasteisiin. Tulkkaus ja siihen liittyvät käytännöt mietittyvät myös tamperelaisia oikeuslaitostoimijoita, vaikka tulkin kanssa työskentely on Tampereen kokoisessa kaupungissa monelle viranhoitajalle arkipäiväistä.

Tämä kirjoitus on osa laajempaa tutkimusta, jossa olen kirjoittanut sitä, miten kääntäjät ja tulkit toimivat yhdessä oikeusalan toimijoiden kanssa käännös- ja tulkkausasioissa tuomioistuimessa (ks. esim. Kinnunen 2010b). Tuossa hankkeessa (Suomen Akatemian tutkijatohtoriprojekti 2009–2011) haastattelin erilaisia toimijoita, seurasin tulkattuja istuntoja eri oikeustaloissa, kuuntelin ja analysoin tulkkausnauhoitteita sekä analysoin videoitua rikosoikeuden istuntoa. Havaintoja ja tietoja on kerätty monesta lähteestä usean vuoden aikana. Tässä kirjoituksessa katson tilannetta tamperelaisessa oikeustaloympäristössä. Aineistonani on yksi tuomarihaastattelu, kolme tulkkihaastattelua, yksi asianajajan ja tulkin yhteishaastattelu, tulkkausnauhoite ja havainnointi sekä yksi videoitu oikeudenkäynti.

Tulkkaus osana oikeuskäsittelyä

Tulkattu oikeudenkäynti mahdollistaa asianosaisille sen, että oikeudenkäynnissä voidaan käyttää oman asian esittämiseen muita kuin oikeuslaitoksen palveluksessa olevien työntekijöiden viran puolesta ymmärtämiä virallisia kieliä. Oman kielen käyttöoikeus ja oikeus tulkkaukseen perustuvat kansainvälisiin sopimuksiin, esimerkiksi ihmisoikeussopimukseen. Oikeus tulkkiin on määritelty useassa laissa, erityisesti kielilaissa (Kielilaki 2003/423), ja tämä oikeus on taattu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (63/1999). Tarkimmin oikeustulkkauksesta on säädetty Euroopan unionin direktiivissä oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2010/64/EU), jonka asettamat velvoitteet astuvat voimaan vuonna 2013.¹

Yksittäinen tulkattu oikeudenkäynti on osa monikielisesti toimivan yhteiskunnan institutionalisoimia kielenkäytön tiloja. Vaikka itse oikeustulkkaus ei ole vielä täysin institutionalisoitunut vaan Suomessa pikemminkin vasta kehitymässä oleva oikeudellisen kanssakäymisen muoto, tulkin käyttö sinänsä on osa oikeuslaitoksen vakiintunutta toimintaa (ks. Kinnunen 2010a). Tästä huolimatta oikeustulkkauksen määrästä suomalaisessa oikeuslaitoksessa on vaikeaa saada luotettavaa kokonaiskuvaa, sillä tulkkien käyttöä ei erikseen tilastoida. Myöskään ihmisten kielellisten oikeuksien yleisestä toteutumisesta oikeuslaitoksessa ei ole Suomessa ollut saatavilla pätevää tietoa edes ruotsin kielen osalta (OM 2006: 54).

Ruotsin kieltä äidinkielenään puhuvien kansalaisten ongelmat puutteellisten palvelujen äärellä ovat jossakin määrin rinnastettavissa muiden kieliryhmien jäsenten ongelmiin. Muiden kieliryhmien

1. 5. artiklassa vaaditaan jäsenvaltioita toteuttamaan konkreettisia toimia tulkkauksen ja käännösten laadun varmistamiseksi. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että päteviä tulkkkejä ja kääntäjiä varten pitää perustaa rekisteri, jota viranomaiset voivat käyttää. 6. artiklassa kehoitetaan oikeusalan toimijoiden kouluttajia kiinnittämään huomiota ”tulkin välityksellä tapahtuvan viestinnän erityispiirteisiin tehokkaan viestinnän varmistamiseksi”.

jäsenten ongelmat koskevat kuitenkin ennen muuta tarjolla olevien tulkkauspalveluiden laatua. Ruotsin kieltä puhuvalla on oikeus ymmärtää ja tulla ymmärretyksi oikein asioidessaan viranomaisen kanssa. Henkilöllä, jolla on oikeus tulkkiin, pitäisi olla vastaava oikeus kielilain hänelle suomalla tavalla. Jos tämä ajattelutapa olisi yhteiskunnassa vallitseva, tulkkaukseen ja kääntämiseen kiinnitettäisiin enemmän huomiota eettisestä oikeusturvanäkökulmasta eikä niinkään kustannusnäkökulmasta.

Oikeustulkin mukanaolo oikeudenkäynnissä viestii ympäröivästä kielellisestä todellisuudesta. Tulkin mukanaolo osoittaa, että salissa on viestinnän osapuolena henkilö, jonka kielitaito ei riitä keskustelun käymiseen oikeudellista päätösvaltaa käyttävän tahon kanssa. Tulkki on samalla näkyvä merkki siitä, että yhteisössä käytetään muitakin kieliä kuin virallisia kieliä. Paikalla oleva tulkki on myös merkki siitä, että kaikkiin tilassa käytettäviin kieliin ei liitetä samanlaista virallisuuden statusta kuin kansalliskieliin. Tulkin mukanaolo viestii lisäksi siitä, että viranomaisen ei tarvitse työssään itse hallita kaikkia monikielisessä yhteiskunnassa puhuttuja kieliä. Oikeusviranomaisen on kuitenkin kyettävä asioimaan kaikkien henkilöiden kanssa sillä tavalla, että oikeusturva on mahdollista taata asianosaisten puhumista kielistä riippumatta. Oikeussalissa tulkki edustaa jutun osapuolille mahdollisuutta välittömään suulliseen tietoon. Asiakirjojen kirjalliset käännökset puolestaan edustavat osallisuutta tietoon, päätöksenteon ymmärtämiseen ja päätösten kiistämiseen ja toisaalta myös mahdollisuutta käsitysten yhtenäistämiseen (vrt. Cronin 2006: 138–139).

Julkilausuttu tavoite yhteiskunnassa on taata asianosaisten oikeussuojaa oikeudenkäynnissä. Oikeuslaitoksen omien toimijoiden tekemässä selvityksessä on esimerkiksi todettu, että jos tulkkauksesta ei huolehdi kunnolla, ”istunnossa läsnä oleva henkilö ei tosiasiallisesti osallistu oman asiansa käsittelyyn” (Tulkkaus ja käännökset oikeudenkäynnissä 2007). Oikeussuojasta huolehdittaessa usein kuitenkin unohdetaan, että oikeustulkkaus mahdollistaa myös oikeuslaitosta edustavalle viranomaiselle mahdollisuuden oikeudenmukaiseen päätöksentekoon. Oikeustulkkaus on siis oikeuslaitoksen oman

laadukkaan työnteon edellytys. Tulkattu oikeudenkäynti on sekä juridinen että poliittinen akti, ja tuon aktin onnistuneisuus rakentuu kokonaisuutena monen osatekijän varaan, esimerkiksi siihen, kuinka tulkkausta yhteiskunnassa arvostetaan tai miten yhteiskunta panostaa tulkkausasioiden kehittämiseen.

Ihmiset kohtaavat arjessaan niin hyvässä kuin pahassa. Monikielisessä kohtaamisessa joidenkin asioiden hoitaminen luonnistuu auttavankin kielitaidon varassa, mutta joissakin tilanteissa on syytä varmistaa, että asiat tulevat perin pohjin ymmärretyiksi. Oikeuskäsittelyyn osallistuminen ilman tulkkia edellyttää vieraskielisiltä asianosaisilta erittäin hyvää kielitaitoa – sekä puheen ymmärtämisen että suullisen asian esittämisen näkökulmasta. Myös kansalliskieliä puhuville oikeussali on vieras kielenkäyttöympäristö. Oikeussalissa kielellisen kohtaamisen on tapahduttava viranomaisen määräysten mukaisesti joko suomeksi tai ruotsiksi, ellei tuomari päätä, että asioiden käsittelyä voidaan hoitaa jollakin muulla hänen hallitsemallaan kielellä. Oikeudellisissa riita- ja rikostilanteiden käsittelyissä tulkkausten tarkoituksena on mahdollistaa asioiden oikeuskäsittely asian ratkaisemisen kannalta riittävällä tavalla. Asiaa ei ole pakko käsitellä asianosaisen ilmoittamalla äidinkielellä vaan jollakin kielellä, jota hän hallitsee riittävästi (ks. Tulkkaus ja käännökset oikeudenkäynnissä 2007). Tulkkaus voidaan järjestää vaikka ranskan ja suomen välillä, jos asianosaisen voidaan olettaa taitavan ranskaa riittävästi esimerkiksi sen vuoksi, että se on ollut hänen sivistyskielensä.

Rikosasioissa poliisi ja oikeuslaitos joutuvat selvittämään, minkä kielen tulkkausta asianosainen tarvitsee. Tulkki joutuu työssään arvioimaan, millä tasolla tulkattavan henkilön tietyn kielen ymmärtämisen taito on. Näin hän voi päätellä, miten viestintä oikeussalissa esimerkiksi syyttäjän ja asianomistajan kesken onnistuu ja miten vieraskielinen henkilö hahmottaa oikeuskäsittelyn kokonaistilanteen ja etenemisen. Usein maahanmuuttajataustaiset asianosaiset ymmärtävät käsittelykieltä jollakin tasolla. Ei ole kuitenkaan selvää, miten nämä henkilöt pystyvät seuraamaan keskustelua oikeussalissa. Tulkki joutuu hiomaan viestintätapaansa sen mukaan, miten hän arvioi vuorovaikutuksen onnistumista.

Kyllä sen sitten huomaa, kuinka hyvin ymmärtää ja täytyykö selvittää jotakin asiaa myöhemmin. Ja jos ei nyt just ihan siinä lauseessa, niin sitten myöhemmin, jos huomaa, ettei hän just siinä ymmärtänyt, niin sitten niin kun palaa siihen asiaan, jonka niin kun katsoo, että olis parempi, että tulis selvemmäksi [– –] Kyllä se tilanne siinä sen verran elää, että sitä huomaa, jos ei jotakin ymmärrä. [– –] Pikkusen sitä kuitenkin pyrkii etukäteen selvittämään, että kenen kanssa sitä oikein on tekemisissä. [– –] Että onko yhtään suomen kielen taitoa, että ymmärtääkö, pystyykö yhtään saamaan selville, mitä suomenkielisessä keskustelussa sanotaan. (Tulkki D)

Oikeuskäsittely on viestintätilanne, johon suurin osa ihmisistä ei koskaan osallistu (ks. esim. Välikoski 2004b). Oikeudenkäynteihin liittyvän yleistiedon perusteella monet kuitenkin pystyvät mieltämään, miten monimutkainen ja haasteellinen viestintätilanne oikeussaliviestintä voi olla. Usein asioiden käsittelyyn osallistuvat pystyisivät kommunikoimaan keskenään toisenlaisissa viestintätilanteissa esimerkiksi suomen kielellä, mutta oikeussaliympäristö ja käsiteltävät asiat ovat monesti niin vaativia, että keskusteluun osallistuminen ja keskustelun riittävä ymmärtäminen edellyttävät tulkin käyttöä. Oikeusalan toimijoiden haastatteluissa tulikin esiin tilanteita, joissa oikeudenkäynti on jouduttu keskeyttämään sen vuoksi, että viranomainen on luottanut asianosaisen omaan ilmoitukseen tulkin tarpeettomuudesta.

Tulkin käyttöä koskevat oikeudet eivät aina toteudu tai niitä on vaikea toteuttaa laadukkaasti viranomaistyön arjessa. Monet sellaiset tilanteet, jotka johtavat rikosasioiden oikeuskäsittelyyn, saattavat syntyä hyvin äkillisesti poliisille ja asianajajille. Esimerkiksi perheväkivaltatilanteissa turvaudutaan poliisin ja myös asianajajan apuun nopeasti, jolloin ei aina ole mahdollista saada parasta mahdollista tulkkia viestinnän tueksi ja asian selvittämiseksi. Tilanne on sama myös silloin, kun rikoksesta epäilty pidätetään tai vangitaan. Tilanteen pulmallisuuteen vaikuttavat myös puutteelliset käytännöt, jotka liittyvät tulkkien hankkimiseen ja puuttuvaan rekisteröintiin, sekä tulkipalvelujen yleinen saatavuus maassamme varsinkin joi-

denkin harvinaisempien kieliryhmien osalta (ks. Oikeustulkkauksen selvityshanke 2008; Isolahti & Kinnunen 2008). Tulkkausongelmat esimerkiksi poliisikuulustelussa saattavat heijastua joissakin tilanteissa myös varsinaiseen oikeuskäsittelyyn. Kuulusteltavan pitäisi ennen kuulustelupöytäkirjan allekirjoittamista tietää tarkasti, mitä siihen on kirjoitettu. Tuomarin saattaa olla hankalaa todeta varsinaisessa oikeuskäsittelyssä, miksi oikeussalissa esitetty tulkattu kertomus on erilainen kuin poliisille tulkin avulla esitetty kertomus. (Ks. Kinnunen 2010b.) Tulkin hankkiminen kuulusteluun on lain mukaan poliisin vastuulla. Jos tulkki ei ole esitutkinnassa luotettava ja pätevä, kuulusteltava ei voi tosiasiassa tietää, onko hänen kertomuksensa kirjattu oikein, kun sitä kuulustelun päädyttyä häneltä varmistetaan (vrt. Laki esitutkintalain muuttamisesta 427/1987). Vaikuttaa myös siltä, että jos käytettävissä on ollut tulkki, esitutkintapöytäkirjaa ei käännetä kirjallisena asianosaisille edes vaadittaessa (ks. Eoak 4513/2009). Esitutkintapöytäkirjaan merkitään asianomistajan ja epäillyn kieli. Merkinnän perusteella käräjäoikeuden viranomaiset saavat käsityksen siitä, tarvitaanko tulkkia suullisessa oikeuskäsittelyssä.

Paikallinen ja globaali tila

Maahanmuuttoon liittyvät kielteiset ilmiöt, kuten toisaalta maahanmuuttajiin kohdistuvat viharikokset ja toisaalta maahanmuuttajien tekemät rikokset, tulevat Pirkanmaalla näkyviin tulkkien ja kääntäjien työssä. Tulkit kokevat monissa tilanteissa yhteiskunnan erilaisuuden sietämisen ongelmat ja niihin liittyvät keskustelut. Moni asioimistulkki on itsekin maahanmuuttajataustainen. Tampereella havainnoimistani tulkatuista rikosjutuista kahdessa oli kyseessä väkivalta tummaihoista henkilöä kohtaan. Kummassakin tapauksessa teolla oli osittain rasistinen motiivi. Ensimmäisessä tapauksessa oli käyty kehitysvammaisen lapsen ja tämän äidin kimppuun. Lisäksi tilanteeseen liittyi rasistinen huutelu ja varkaus. Toisessa tapauksessa oli kyse

erilaisista pahoinpitelytilanteista kaupungin keskusta-alueella. Näistä tilanteista ensimmäisessä vastaaja oli hyökännyt puistossa pyöräilevän tummaihoisen henkilön kimppuun, kaatanut tämän maahan, lyönyt ja potkinut tätä. Toisessa tilanteessa vastaaja oli vaatinut asianomistajaa ostamaan hänelle tupakkaa, ja kun tämä ei ollut suostunut, vastaaja oli lyönyt tätä kaksi kertaa kyynärsauvalla. Lisäksi vastaaja oli huudellut rasistisesti erään todistajan puolisolle. Nämä jutut tulkattiin ranskasta ja englannista, jotka eivät olleet asianosaisten äidinkieliä mutta joita asianomaiset kuitenkin ilmeisesti hallitsivat riittävästi. Ilman tulkkia nämä henkilöt eivät olisi tulleet kuulluiksi, vaikka osasivatkin salissa ja salin ulkopuolella kuullun perusteella ainakin jonkin verran suomen kieltä.

Kantasuomalaiset eivät kuitenkaan yksin syyllisty rikoksiin. Suomalaisissa tuomioistuimissa tuomituista henkilöistä ulkomaan kansalaisia oli yhteensä 6 200 henkilöä, mikä on tilastojen mukaan lähes 10 prosenttia kaikista tuomituista. Tilastojen perusteella ulkomaalaisten joukossa on sekä vakinaisesti Suomessa asuvia että ulkomailla asuvia henkilöitä. Ulkomaalaisten saamien tuomioiden määrä on lisääntynyt. Näissä tilastoissa ovat mukana myös erilaiset sakot. (SVT 2010, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset.) Kasvanut määrä kertoo yleisestä tulkkauksen tarpeesta, vaikka voidaan otaksua, että kaikissa tapauksissa tulkkaus- tai käännöspalveluita ei tarvita. Tulkkauksen tarvetta kasvattavat oikeudenkäynnit, joissa asianomistaja tai todistaja on ulkomaalainen. Oikeudenkäynneissä nousevat kärjistetyt esiin globalisaatioon yhdistetyt ilmiöt kuten rasismi, huumeet, laiton työ, prostituutio, ihmiskauppa ja talousrikokset.

Pirkanmaan kärjäoikeuden vaikutuspiirissä asuu tällä hetkellä noin 470 000 asukasta (OM 2007). Tampereen kaupungin väkiluku oli vuoden 2011 lopussa noin 215 000 (Tampereen väestö 2011). Tampereen kaupungin väkiluvusta ulkomaalaisia oli 4,0 prosenttia vuonna 2011. Koko maassa ulkomaalaista syntyperää olevien osuus väestöstä oli vuoden 2011 lopussa 4,8 prosenttia (SVT 2011, Väestöraenne). Tampereella ulkomaalaisia asui muihin suuriin kaupunkeihin verrattuna selvästi vähemmän (Tampereen väestö 2011). Helsingissä

ulkomaalaista syntyperää olevien osuus väestöstä oli 11,8 prosenttia, ja koko pääkaupunkiseudulla lähellä 10 :tä prosenttia (SVT 2011, Väestörakenne), mikä on jo tuntuvasti suurempi osuus kuin Tampereella. Tilastointi kertoo, että Suomessa puhutaan äidinkielenä suomen ja ruotsin ohella eniten venäjää, viroa, somalia, englantia ja arabiaa (SVT 2011, Suurimmat vieraskieliset ryhmät 2001 ja 2011). Tampereella puhutuimmat kielet ovat suomen ja ruotsin ohella venäjä, arabia, viro, englanti ja persia (Tampereen väestö 2011). Pirkanmaan tulkkikeskuksen yleisten tulkkauspalvelujen käytön perusteella käytetyimmät tulkkauskielet Tampereella ovat arabia, somali, persia (dari), venäjä ja kurdi (ks. myös Laalo-Ristilä tässä teoksessa). Käräjäoikeuden tulkkauskielistä tietoa ei ole yksilöity.

Oikeustalon monikielinen arki on erilaista käräjäoikeuksien eri toimipaikoissa. Toisaalla kaksikielisyys on arkipäivää, ja monet tuomarit johtavat usein myös ruotsinkielisiä istuntoja tai ovat jopa erikoistuneet niihin. Toisaalla taas tulkin kanssa työskentely on aivan tavanomaista, kuten Helsingissä, jonne toisaalta muutenkin on keskittynyt suuri osa kansainvälisten oikeusasioiden käsittelystä. Monien henkilöiden työtehtäviin kuuluu selvittää, mitä kieltä kulloinenkin oikeussaliin saapuva henkilö pystyy käyttämään, ja miten työtilanne hoidetaan asian käsittelyn edellyttämällä tavalla.

Tampereen oikeustalolla työskentelee käräjäoikeudessa noin 140 henkilöä, joista käräjätuomareita on 35. Muita henkilöstön tehtävänimikkeitä ovat laamanni, hallintopäällikkö, käräjäviskaali, notaari, atk-suunnittelija, tarkastaja, osastosihteeri, haastemiesten esimies, haastemies, toimistosihhteeri ja virastomestari (Pirkanmaan käräjäoikeuden vuosikertomus 2010). Näistä erityisesti haastemiehet, osastosihteerit, toimistosihhteerit ja käräjätuomarit työskentelevät tulkkaukseen liittyvien asioiden parissa. Lisäksi oikeustalolla työskentelee syyttäjäviraston työntekijöitä, jotka toimivat käräjäoikeuden henkilökunnasta erillään. Syyttäjävirasto kuuluu kuitenkin oikeuslaitoksen piiriin samoin kuin asianajolaitoksen edustajat, joiden toiminta jakautuu valtiolliseen oikeusapuun ja yksityisiin asianajotoimistoihin. Myös ulosottoviranomaiset työskentelevät oikeuslaitoksen piirissä.

Tampereen oikeusaputoimisto sijaitsee oikeustalon vieressä. Oikeusaputoimistossa työskentelee julkisia oikeusavustajia ja heidän sihteereitään. Toinen alueen asukkaita palveleva oikeusaputoimisto sijaitsee oikeustalon ulkopuolella. Oikeusaputoimistojen palveluita saavat käyttää sellaiset henkilöt, joilla on vähän tuloja ja varallisuutta. Siksi monet maahanmuuttajat käyttävät oikeusaputoimistojen palveluita. Helsingin seudun oikeusaputoimiston asiakkaista kolmannes on maahanmuuttajia, ja tulkattuja asiointeja on järjestetty yli 50 eri kielellä pääkaupunkiseudun oikeusaputoimistoissa (Mikkonen 2011). Jyväskylän oikeusaputoimistossa tarvitaan tulkin palveluita 3–4 kertaa viikossa (Puusaari 2011). Tampereen oikeusaputoimisto varasi tulkin käyttöönsä oman ilmoituksensa mukaan vuonna 2010 yhteensä 131 kertaa ja vuonna 2011 yhteensä 206 kertaa. Tulkkauksen tarve on siis vuoden kuluessa lähes kaksinkertaistunut Tampereella.

Tulkin työn kulku

Monissa tamperelaisissa oikeuskäsittelyissä tulkki kytkeytyy mukaan käräjäoikeuden toimintaan siten, että häneen otetaan yhteyttä Pirkantaan tulkkikeskuksesta (ks. Laalo-Ristilä tässä teoksessa). Tulkkikeskuksessa työskentelee tulkkikoordinaattori, joka tiedustelee freelance-tulkeilta näiden työtilannetta ja mahdollisuutta hoitaa ehdotettua työtehtävää. Tulkkikeskuksessa on myös omia vakinaisessa työsuhteessa työskenteleviä tulkkeja ja kääntäjiä. Yhteydenoton jälkeen tulkit saavat koordinaattorilta tilanteen mukaan asiaan liittyviä tausta-aineistoja. Esimerkiksi rikosjutuissa heille voidaan lähettää haastehakemus, tai he voivat noutaa sen tulkkikeskuksesta voidakseen tutustua siihen etukäteen. Haastehakemuksesta tulkki näkee, mitä lainkohtaa ajatellaan rikotun, ja lisäksi siinä on teonkuvaus ja syyttäjän rangaistusvaatimus. Joskus tulkki saa käyttöönsä myös muuta tausta-aineistoa.

Tätä kaikkea edeltää käräjäoikeuden oma yhteydenotto tulkkikeskukseen. Yhteydenottoja hoitavat eri käräjäoikeuksissa monet

henkilöt, kuten haastemiehet ja kärjäsihteerit (Isolahti & Kinnunen 2008). Siviilioikeudenkäynneissä asianomaiset hankkivat käyttöönsä tulkin itsenäisesti tai avustajansa välityksellä. Tulkkiin ottaa tällöin yhteyttä esimerkiksi asianajotoimisto suoraan tai jokin tulkkauspalveluja tarjoava toimisto, joka on saanut asianajotoimistosta toimeksiannon. Siviiliasioissa asianajotoimistosta kerrotaan tulkille, millaiseen oikeuskäsittelyyn tämä on tulossa ja missä oikeudenkäynnin vaiheessa tulkkia tarvitaan. Joskus tulkki tarvitaan oikeussaliin ainoastaan todistajan kuulemisen ajaksi. Haastattelujen mukaan nämä yhteydenotot tapahtuvat noin kaksi viikkoa ennen istuntoa.

Suomessa tulkit eivät työskentele oikeustalojen palkkalistoilla. Heidät kutsutaan paikalle, kun on tarvetta, tai he saapuvat asianosaisten mukana, kun käsitellään erilaisia riita-asioita. Tämä merkitsee sitä, että tulkit eivät ole läsnä oikeustalon arjessa jatkuvasti. He osallistuvat ainoastaan sellaisiin tilanteisiin, joihin heidän vieraskieliset asiakkaansakin osallistuvat. Oikeustulkkaustehtäviä usein harjoittavat tiettyjen työkieliparien tulkit tulevat oikeustalolla tutummiksi kuin harvoin paikalla käyvät. Kokemuksen määrän perusteella tulkit ovatkin toisiinsa nähden erilaisissa asemissa. Myös tuomareilla, asianajajilla ja syyttäjillä on keskenään eri määrä kokemusta tulkkien kanssa työskentelystä.

Tulkit liikkuvat oikeustalolla muiden ulkopuolisten henkilöiden tapaan. He tulevat sisään turvatarkastuksen kautta ja palaavat ulos samasta ovesta. Tulkeille ei ole varattu erillisiä tiloja esimerkiksi valmistautumista tai lepäämistä varten. He istuvat oikeussalien oven ulkopuolella kuten asianomaiset ja heidän avustajansa ja siirtyvät saleihin, kun jutun osapuolet kutsutaan sisään käsittelyn alkaessa. Kohtaamiset vieraskielisten asiakkaiden ja näiden avustajien kanssa tapahtuvat odotustiloissa muiden asianosaisten seurattessa tilannetta vierestä. Oikeustalon työntekijöistä tulkit eivät ole välttämättä tavanneet ketään ennen saliin siirtymistä, turvatarkastuksen henkilökuntaa lukuun ottamatta. Tulkin läsnäolo todetaan salissa istuntoa johtavan tuomarin tiedustellessa hänen henkilöllisyyttään ja muita tietoja. Oikeustalolla työskentelevä henkilökunta saapuu saleihin omia reit-

tejään. Oikeustalon ulko- ja sisäpuolisten toimijoiden raja tehdään selväksi. Tulkillle tilanne aiheuttaa kuitenkin ongelman, koska hänen tehtävänsä on toimia neutraalina viestinnän ammattilaisena, jonka avulla monikielinen oikeudenkäynti on mahdollista toteuttaa. Tulkit esimerkiksi kertovat, että on vaikeaa määrittää oma rajansa suhteessa vieraskielisiin asiakkaisiin, jotka usein turvautuvat heihin ja saattavat kokea, että tulkki on samaa kieltä puhuvana heidän puolellaan. Myös viranomaisen saattaa olla vaikeaa muistaa tulkin puolueettomuus, koska tulkki tavallisesti työskentelee vieraskielisen asiakkaan vieressä samalla tavalla kuin tämän asianajaja. Näistä leimautumisista huolimatta tulkin asiakkaita ovat niin viranomaiset kuin oikeudenkäynnin muutkin osallistujat.

Tulkit ja oikeusalan toimijat tekevät vaihtelevassa määrin yhteistyötä oikeuskäsittelyn valmistautumisvaiheessa. Tulkit joutuvat arvioimaan, miten paljon heidän on tunnettava tausta-aineistoa. Joissakin tekemissäni tulkkihaastatteluissa tuotiin esiin tausta-aineiston saamisen hankaluus (ks. Kinnunen 2010b; Kinnunen & Vik-Tuovinen 2011). Tulkit kokevat eri tilanteissa erilaista tarvetta hankkia lisätietoa. Käsiteltävään asiaan liittyvää tausta-aineistoa tulkit saavat joko toimeksiannon antaneelta tulkkikeskukselta tai suoraan käräjäoikeuden kansliasta. Tulkit voivat myös olla yhteydessä tulkattavan asiakkaan asianajajaan, jolta he voivat esimerkiksi saada selville kysymykset, jotka avustaja aikoo käsitellyssä esittää.

Yleensä se käy niin, että soitetaan [asianajotoimistosta], ja sit mä saan ne paperit ja sit soitan, ett saaks lisätietoja, tai saatan soittaa, että mitä siellä tapahtuu tai niinku, mitä te haette sieltä, mitkä teidän vaatimukset on. (Tulkki A)

Tässä mulla oli mielessä, mä mietin vielä viime viikon loppupuolella, että olisko mun hankkiuduttava lukemaan niitä kuulustelupöytäkirjoja. Mä olisin siis ollut valmis tulemaan tänne [oikeustalolle] [--] mutta tulin sitten siihen tulokseen, että en tuota taida, kun ei tää taida niin

monimutkainen juttu olla. Mutta mikäli tää olis ollut yhtään hankalampi niin olisin kyllä pyrkinyt saamaan sitä muuta materiaalia myös. (Tulkki B, käytössä haastehakemus)

Käräjäoikeuden henkilökunta saa esitutkinnan pöytäkirjoista tietoa siitä, onko asianosaisen kuulemisessa käytetty aikaisemmin tulkkia vai ei. Joskus niistä käy muun muassa ilmi, että kuulusteltavan tulkki on ollut esteellinen, esimerkiksi oma aviopuoliso tai sukulainen (ks. Kinnunen 2011). Silloin samaa tulkkia ei pitäisi käyttää. Tekemissäni haastatteluissa pyrin saamaan selville, millä perusteilla oikeudenkäyntiin hankitaan tulkki ja miten oikeudenkäyntiin kutsutuille viestitään, silloin kun heitä lähestytään ensimmäisen kerran tuomioistuimen puolesta. Haastatteleman Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomari kertoi kirjoittavansa haasteeseen usein englanniksi, että paikalle on varattu tulkki. Tuomari totesi tässä yhteydessä, että jos englanninkielinen teksti jää ymmärtämättä, tieto tulkista jää välittymättä. Käytännössä haastemies toimittaa eli antaa haasteen tiedoksi asianosaisille joko puhelimitse tai henkilökohtaisesti. Haastemiesten työhön kuuluu asioimista erikielisten asiakkaiden kanssa. Tampereella käy usein myös niin, että asianosaiset tulevat vielä kysymään haastemiehiltä paikan päältä, onko istuntoon varattu tulkki vai ei. Haastemiehet tiedustelevat tulkkauksista istunnon puheenjohtajalta, joka vastaa viime kädessä siitä, että tulkkaus on järjestetty. Haastatteleman tuomari totesi lisäksi, että monet tulkkia tarvitsevat joutuvat kuitenkin näissä tilanteissa asioimaan englannin kielellä. Haasteen saanut vastaaja joutuu miettimään, tarvitseeko hän avustajan, miten mahdollisen avustajan puoleen käännytään ja miten asia selvitetään tälle. Oikeudenkäyntiin kutsuttavat todistajat eivät välttämättä tiedä käsiteltävästä asiasta kovin paljon, ennen kuin ovat paikalla ja asia tulkataan heille. Periaatteessa on niin, että kuultavaksi saapuvien ei myöskään tarvitse tietää käsiteltävästä asiasta mitään etukäteen.

Oikeussalviestintä ja tulkkaus

Oikeussalissa onnistunut tulkkaustilanne syntyy silloin, kun viestintätilanteen eri osapuolet kantavat viestinnän onnistumisesta vastuuta ja kun tilanne ymmärretään vuorovaikutuksena, jossa tulkilla on oma vaikutuksellinen roolinsa viestinnän osapuolena (ks. esim. Wadensjö 1992; 1998). Tulkkaustilanteessa tulkki yhtäältä välittää sanottua ja toisaalta koordinoi keskustelua vaikuttamalla siihen, miten puheenvuorot etenevät, kuinka kauan ne kestävät, kenen sanomiksi ne tulkitaan, miten ne voidaan ymmärtää ja miten ne sidostuvat toisiinsa (ks. esim. Wadensjö 1992: 69). Tulkki luo toiminnallaan olosuhteet vuorovaikutukselle, ja vastavuoroisesti muut salissa olevat luovat mahdollisuudet tulkkauksen onnistumiselle (Wadensjö 1998: 67). Tulkin käyttämät puheenvuorot ovat osa vuorovaikutuksen jäsentymistä, jossa osapuolten tekemä tulkinta sanotusta vaikuttaa sanotun ymmärtämiseen ja seuraavaan puheenvuoroon ja jossa myös nonverbaali viestintä vaikuttaa tulkintaan ja puheenvuorojen tuottamiseen (mts. 43).

Oikeuskäsittelyssä tuomarilla on virkansa puolesta hegemoninen asema, jossa hän luo tulkille työskentelyolosuhteet ja mahdollisuuden sellaisen tilanteen syntymiselle, jossa kaikki osapuolet ymmärtävät viestintää (ks. myös Isolahti 2008: 2). Oikeussalissa viestinnän osapuolilla on ennalta määrätty tehtävät ja hierarkkiset roolit. Viestintää ohjaavilla on hallussaan tieto tietynlaisesta määrätystä keskustelun rakenteesta ja tarvittavista puheenvuoroista ja kysymyksistä (ks. esim. Cotterill 2003: 91–92). Tulkit kuvaavat istunnon aluksi käytävää keskustelua tuomarin kanssa sanoilla ”kyllä siinä sellainen lyhyt neuvottelu käydään” (ks. Isolahti 2008: 4).

Oikeussalissa tapahtuvaa viestintää voidaan hallita monella tavalla. Tulkkausteknisesti ajatellen viestinnän hallinta käsittää monenlaisia jaksoja: peräkkäis- eli konsekutiivitulkkauksia kaikille salissa mukana oleville, salikeskustelun samanaikaistulkkausta eli simultaanista kuis-kaustulkkausta ensisijaiselle asiakkaalle ja lisäksi myös ensisijaiselle asiakkaalle suunnattua keskustelua tiivistävää referoivaa tulkkausta ja asiakirjojen spontaania lukutulkkauksia eli *prima vista* -tulkkausta erilaisiin tarkoituksiin. (Ks. esim. Isolahti 2008.)

Oikeussaliviestintä on pohjimmiltaan tuomioistuimen etiikkaan perustuvaa toimintaa. Oikeuskäsittelyssä etsitään oikeudenmukaista ratkaisua ja kaikkia osapuolia halutaan kuulla samalla tasapuolisesti. Monikielisessä oikeudenkäynnissä tuomarin, syyttäjän ja asianajajien on otettava viestinnässään huomioon keskustelun vieraskieliset osapuolet, jotta heillä on todellinen mahdollisuus tuoda näkemyksensä esiin oman asiansa käsittelyssä ja jotta oikeusturva voidaan taata myös heille (ks. esim. Kinnunen & Vik-Tuovinen 2011; oikeussaliviestinnästä yleensä ks. Välikoski 2004a; 2004b). Tämä tarkoittaa samalla sitä, että tulkin työskentelyedellytykset on huomioitava kaikessa viestinnässä, jotta tämä ehtii ja kykenee välittämään salissa käytävän keskustelun vieraskielisille henkilöille. On tärkeää, että oikeusalan ammattilaiset esittävät kaiken sanottavansa ymmärrettävällä tavalla. Tilanteessa olisi pyrittävä varmistamaan, että kaikki keskustelun osapuolet ymmärtävät, mitä muut sanovat, jotta viestintä etenee toivottuun suuntaan. Oikeussalissa tätä vastuuta kantaa viime kädessä oikeuden puheenjohtaja eli asian käsittelystä vastuussa oleva tuomari. Hänen on ratkaistava, miten keskustelu rakennetaan ja miten sitä selkeytetään tarvittaessa. Hänen vastuullaan on myös, jos tulkkauksen laadusta tai tulkin etiikasta tulee rikosoikeudenkäynnissä valitusperuste.

Myös muilla keskustelun ammatillisilla osapuolilla, kuten asianajajilla, on vastuunsa viestinnän onnistumisesta. Heillä kullakin on omat viestinnälliset tavoitteensa, joihin he pyrkivät vuorovaikutuksellisin keinoin. Tilanteen etiikka perustuu tuomarin velvollisuuteen ja haluun ymmärtää kaikkia osapuolia: tulkkaukseen mahdollistaa toisen kuulemisen, erilaisuuden kunnioittamisen ja keskusteluyhteyden ylläpidon sekä lopulta asian mahdollisimman oikeudenmukaisen ratkaisun. Havaintojeni ja videoaineistoni perusteella tulkki ei aina ennätä tulkata salissa käytettyjä puheenvuoroja asiakkaalleen, koska asian käsittely etenee niin nopeasti.

Ennen rikosoikeudenkäyntiä syyttäjän on täytynyt huolehtia siitä, että käsittelyä varten on koottu kaikki tarpeellinen aineisto. Aineisto saattaa olla osittain sellaista, että se pitää käännettä käsittelyä varten, tai sen kokoaminen edellyttää tulkattua kuulemistä. Syyttäjällä onkin

erittäin keskeinen rooli koko rikosoikeudenkäynnin onnistumisen kannalta. Hän etsii oikeuskäsittelyssä näyttöä syytteelle. Varsinaisessa suullisessa pääkäsittelyssä syyttäjä toimii tulkin välityksellä. Syyttäjä kuulustelee todistajat tulkin avustuksella, jos todistajat ovat vieraskielisiä. Rikosoikeudenkäynti alkaa syyttäjän osuudella eli syyttäjän asiaesittelyllä. Sen aikana syyttäjä esittelee syytteen perusteella asian yhtenäisenä puheenvuorona.

Videoaineistossani oikeuden puheenjohtaja tiedustelee tulkilta ja syyttäjältä oikeudenkäynnin alussa, miten tulkkauksen suhteen kannattaisi menetellä. Jos haasteessa esitetty syyte on käännetty ja se on tulkilla käytössä, tulkki voi asiakkaan tarpeen huomioon ottaen osoittaa asiakirjoista, missä kohdin syyttäjä etenee, jos tämä lukee syytteen suoraan paperista. Joissakin tilanteissa tulkit tulkkavat syytteen simultaanisti kuiskaten, samalla usein referoiden tai tiivistäen. Joskus myös koko syyte saatetaan kuiskaustulkata simultaanisesti (ks. myös Isolahti 2008: 6). Käytännöt vaihtelevat sen mukaan, miten tulkki ja istunnon puheenjohtaja asian sopivat tai miten tulkki on tottunut toimimaan. Aina asioista ei oikeustulkkausohjeista (Oikeustulkkausohjeet 2001) huolimatta sovita, mikä hankaloittaa tulkin päätöksentekoa ja on myös väärin vieraskielistä asianosaista kohtaan, kun tämän oikeuksia ymmärtää asian käsittelyä ei erikseen huomioida. Sopimattomuus johtaa myös siihen, että menettelytavoista saatetaan joutua neuvottelemaan kesken oikeuskäsittelyn (ks. Kinnunen 2011).

Vaikuttaa siltä, että tulkeilla on erilaiset käytännöt siinä, mitä kaikkea oikeussalissa tulkataan. Eräs haastattelemistani tulkeista (tulkki C) kertoi neuvotelleensa asianosaisen kanssa tästä kysymyksestä. Haastateltava kertoi avioero-oikeudenkäynnistä, jonka vieraskielinen osapuoli ei enää lainkaan halunnut kuulla toisen osapuolen kertomusta ja kuittasi tulkin mukaan asian toteamalla, että ”se on kuitenkin pelkkää roskaa”. Tässä tapauksessa tulkin ensisijaiseksi asiakkaaksi määrittyi vieraskielinen henkilö, jolla oli mahdollisuus omalta osaltaan päättää, mitä halusi kuulla ja mitä ei.

Tulkkien vaihtelevien käytäntöjen lisäksi myös eri tuomareilla on vaihtelevia näkemyksiä siitä, mitä salissa pitäisi tulkata. Haastat-

telemani tamperelaisen tuomarin näkökulmasta olisi ihanteellista, jos kaikki salissa kuultava olisi mahdollista saada tulkatuksi.

Tämä on sitten varmaan juuri tulkin kannalta ongelma, että mitä hänen pitää kääntää niin kuin eilenkin kysy tää tulkki. Että sitten kun taas ajattelee omasta näkökulmastaan, niin tietysti ihanteellista olisi, että käännetään ihan kaikki, mitä siellä tapahtuu, koska samalla tavallahan suomalainenkin saa kuulla kaiken, mitä puhutaan. (Tuomari)

Vaikka yksi istunnon puheenjohtaja ajattelisi näin, muilla toimijoilla saattaa kuitenkin olla hyvin erilaiset odotukset siitä, miten vastaavissa tilanteissa toimitaan. Tulkki myös saattaa ajatella tulkkaavansa kaiken, mutta ei käytännössä pysty toimimaan niin, kuten videoaineistoni perusteella käy esiin, vaikka tulkki on tulkkausta edeltäneessä haastattelussa ilmoittanut tulkkaavansa kaiken salissa puhutun (tulkki D). Tulkki myös saattaa ajatella, että hänen on toimittava tietyllä tavalla, kun taas tuomarin odotukset ovat samasta käytännöstä juuri päinvastaiset. Tällaiset odotukset voivat olla hyvin yksilöllisiä. Haastattelujen perusteella tulkkeihin ja tulkkaukseen kohdistuvat odotukset vaihtelevat kovasti. Seuraavassa otteessa jo esillä ollut tuomari kertoo ajatuksistaan, joita hänen mieleensä oli noussut tulkatussa oikeudenkäynnissä, jota olin ollut seuraamassa. Ennen kyseistä oikeudenkäyntiä tulkki (tulkki B) pohdiskeli, mahtaako hän pystyä tulkkaamaan vastaajan kertomuksen kokonaisuena, kuten hänelle oli opetettu.

Se mikä tässä eilisessä tulkkauksessa oli voisi sanoa jopa poikkeuksellista, oli se että tulkki niin kun vastaaja kertoi sen yhtäjaksoisen kertomuksen, niin hän kuunteli sen kokonaan ja sitten tulkkas sen kerralla. Mä en muista että olisko koskaan tulkki tehnyt näin vaan on yleensä aina jo siinä välissä tulkannut siihen mennessä. Mulle tuli kyllä sellanen pelko itselleni kun mää kuuntelin sitä pitkää kertomusta, että tulkki ei voi pystyä riittävällä täsmällisyydellä kääntämään tuota suomen kielelle, mutta sitten kun hän käänsi, niin se oli mun mielestä täynnä niin kun yksityiskohtia, että mulle ei sitten loppujen lopuksi

jäänyt sitä pelkoa etteikö se olis ollut käännetty sellasenaan. Mutta tuli kyllä siinä vaiheessa mieleen, kun asianomistaja vain puhui ja puhui ja kun tulkki vain teki jotain pieniä muistiinpanoja, että nyt voi käydä niin, että siitä tulee aika lailla sellainen riisuttu runko, ja se ei sitten todellakaan riitä, koska sitten kun sitä ruvetaan pureksimaan, niin sen pitää olla paljon yksityiskohtaisempi. (Tuomari)

Otteen perusteella tuomari seurasi tulkin työskentelyä ja mietti, miten tulkin suoriutuminen vaikuttaisi hänen omaan työskentelyynsä, jos tulkin välittämä kertomus ei olisi riittävän täsmällinen. Siksi tuomari teki englanninkielisestä kertomuksesta omia muistiinpanoja. Tulkki taas oli ilmaissut huolensa kyseisen kertomuksen tulkkauksesta ennen tulkkaustilannetta. Tulkki kertoi haastattelussa ensinnäkin runsaasta tulkkauskokemuksestaan ja alalta hankkimastaan koulutuksesta, mutta ilmaisi toisaalta kuitenkin myös jännittävänsä, pystyykö tulkkaamaan vastaajan kertomuksen täydellisenä. Hän oli oppinut koulutuksessa, että näitä asianomistajien ja vastaajien kertomuksia ei pitäisi turhaan keskeyttää.

Tuomarin pöydän takana istuva puheenjohtaja pelkäsi siis päinvastoin sitä, että tulkki ei pysty tulkkaamaan koko kertomusta, koska ei keskeytä puhujaa. Tulkin epäonnistuneen toiminnan vuoksi tuomarilla olisi käytössään vain osa vastaajan kertomusta, vaikka oikeuskäsittely edellyttää yksityiskohtaista kertomusta. Tuomari kertoi, että hän oli koko ajan miettinyt, pitäisikö hänen keskeyttää puhujaa ja pyytää tulkkia välillä ”kääntämään”. Hän epäili kovasti, voiko tulkki muistaa kaikkia yksityiskohtia. Tuomari kuitenkin itsekin toi esiin asiankäsittelyn ihanteen siitä, että kertomus pitäisi saada esittää rauhassa yhtäjaksoisesti ja että kertomuksen keskeyttävä tulkkaus heikentää mahdollisuutta saavuttaa tämä ihanne.

Tuomari kertoi tehneensä muistiinpanoja englanniksi esitetystä kertomuksesta, mutta kertoi jossakin vaiheessa pudonneensa vauhdista. Tässä yhteydessä hän totesi: ”Siinä sen sitten näkee, kuka on ammatilainen, että hän pystyi siihen.” Lisäksi hän oli ollut huomauttavanaan, että myös syyttäjät ja asianajajat tarkkailivat tilannetta samalla

tavalla vähän huolestuneina. Hekin saattoivat pohtia, että miksi tämä tulkki ei tulkkaa välillä. Tuomarin mukaan on tavanomaisempaa, että tulkki keskeyttää ja tulkkaa välillä. Toinen haastateltu tulkki totesi, että jotkin puheenvuorot, jotka tuomari tai joku muu katkaisee, eivät vielä välttämättä ole tulkin näkökulmasta ylipitkiä. Lähes samaan hengenvetoon tämä toinen haastateltu tulkki (tulkki C) kuitenkin täydensi, että ajatukset saa kuitenkin välitettyä täsmällisimmin, kun edetään suhteellisen lyhyt katkelma kerrallaan.

Yksityiskohdat ja täsmällinen tulkkaus ovat kokonaisuuden kannalta olennaisia. Esimerkiksi puheena olleessa oikeudenkäynnissä kiisteltiin siitä, miten monia lyöntejä käsittelyssä olleeseen pahoinpitelyyn liittyi. Tuomari korosti, että vaikka aihe olisi yksinkertainen, tällaisilla yksityiskohdilla on merkitystä lopputuloksen kannalta. Siksi on käsittelyn kannalta tärkeää pätkiä kertomusta, jos tulkki ei muuten pysty muistamaan ja kertomaan luotettavasti kertomuksen sisältöä. Jos kertomuksen katsotaan muuttuvan oikeudenkäynnin aikana, se on hankala asia asianosaisten kannalta. Tulkin pitäisi siitäkin syystä pystyä jatkuvaan täsmällisyyteen, jotta ei esimerkiksi jouduttaisi miettimään, oliko lyöntejä mainittu alkuperäisessä kertomuksessa yksi vai kaksi.

Kaikilla oikeustulkkeina toimivilla ei ole taustalla tulkeille tarkoitettua ammatillista koulutusta. Tulkeilla on myös itsellään hyvin erilaisia kulttuurisia taustoja, ja he saattavat toimia tuomarin näkökulmasta tarkastellen eri tavoin kuin salissa yleensä toimitaan. Tämä voi päteä myös toisin päin, kun tilannetta tarkastellaan tulkin aikaisemman kokemuspiirin näkökulmasta. Heillä saattaa olla kokemuksia hyvin monenlaisista istunnon puheenjohtajista. Yhteistyön rakentaminen tulkin kanssa on siksi jokaisessa tilanteessa tärkeää, sillä tuomari välittää käsitystä oikeuslaitoksesta, hallintokulttuurista ja erilaisista käytänteistä myös tulkin välityksellä. Käsitykset vaihtuvat siis tulkin välityksellä puolin ja toisin ja mahdollisesti edistävät osallisuuden ja oikeudenmukaisuuden kokemusta (vrt. Cronin 2006: 137). Asianosaisten erilainen kulttuuritausta valtaväestöön nähden ei vaikuttaisi kuitenkaan olevan ongelma suuressa osassa jutuista. Haastatteleman tamperelainen tuomari sanoi, että yleensä kulttuuriset seikat eivät

nouse esiin käsittelyissä ja että saliin tulevat mukautuvat yleensä siihen, miten asiat tavallisesti hoidetaan.

Ei oikeastaan koskaan ole tullut mitenkään sellainen kauhean voimakas tunne siitä, että kulttuuri olisi ristiriitainen, että ei oikein niin kuin tajuaisi, että mistä nyt on oikein kyse. (Tuomari)

Tulkin työ limittyy muiden työhön

Tulkin työ liittyy oikeussalissa osaksi muiden tekemää työtä. Kun tulkin työtä tarkastellaan toisen ihmisen työn mahdollistamisena, monikielisuuden toteuttaminen edellyttää, että toisten työtä kunnioidetaan ja molemmin puolin ymmärretään työn lähtökohdat ja reunaehdot. Ilman tulkin työpanosta olisi esimerkiksi mahdotonta selvittää, mitä vieraskielinen vastaaja on ajatellut, nähnyt tai kokenut osallistuessaan johonkin toimintaan. Vieraskielisen asianosaisen käsitysten selvittäminen edellyttää, että tulkkausta hoitava henkilö osaa asiansa ja että tulkkia palkattaessa on otettu huomioon pätevyyteen liittyvät seikat sekä se, että tehtävästä suoriutuminen edellyttää usein kielellistä valmistautumista ja tausta-aineistoihin perehtymistä. Lisäksi vieraskielisen henkilön kuuleminen tulkin välityksellä edellyttää tuomarilta ja syyttäjältä valmiutta viestinnälliseen joustavuuteen, sillä kysymykset saatetaan joutua tekemään useainkin kertaan ja monella eri tavalla.

Joskus tuomari, syyttäjä, avustajat ja tulkki kohtaavat jo pääkäsittelyä valmisteleavassa istunnossa. Tavallisesti tilanne on kuitenkin sellainen, että tuomari, tulkki ja muut työskentelyn ammatilliset osapuolet kohtaavat vasta oikeussalissa asian pääkäsittelyssä. Istunnon alkaessa käydään usein lyhyt neuvonpito siitä, miten tulkkaus toteutetaan. Tuomarihaastattelujen perusteella tulkin työtä informaation välittämisessä pidetään hyvin tärkeänä. Myös tulkin omaa aloitteellisuutta pidetään työn onnistumisen kannalta oleellisena.

Hämmästyttävää onkin, että tulkit eivät juuri esitä omia toiveitaan viestinnän järjestämisestä. Haastattelemanı tamperelaisen tuomarin mukaan olisi hyvä, jos tulkit itse olisivat aktiivisia toiveiden esittäjiä istunnon alkaessa. Istunnon puheenjohtajan on vaikeaa muistaa ottaa kaikkea tarpeellista alussa huomioon, varsinkin kun koko prosessin johtaminen itsessään on joissakin tilanteissa haastavaa.

Haastattelemanı tuomarin mielestä ei välttämättä ole estettä sille, että tulkin kanssa tehtäisiin yhteistyötä ennen varsinaista istuntoa. Yhteistyötä pidetään kuitenkin arveluttavana sen perusteella, että oikeuskäsittelyn aineistoksi katsotaan nimenomaan se, mitä sanotaan suullisen oikeuskäsittelyn aikana. Tuomari ei voi etukäteen määrittää, mitkä asiat nousevat käsittelyn aikana esiin. Siksi tuomarista olisi erikoista, jos tulkkia informoitaisiin ennen oikeuskäsittelyä. Se ei tunnu työn asiallisen hoitamisen kannalta sopivalta. Tästä näkökulmasta huolimatta tuomari ymmärtää tulkin työn hankaluutta ja sitä, että käsiteltävää asiaa pitäisi valmistautumisen kannalta jotenkin pystyä ymmärtämään etukäteen. Ongelmana hän kuitenkin näki sen, että tulkille syntyisi jokin valmis mielikuva käsiteltävästä asiasta ennen suullista oikeudenkäyntiä.

Etä joskus oikein tulee itsellekin mieleen, että voiko kukaan kääntää kieltä ymmärtämättä sitä kokonaisuutta? Etä voiko vain kääntää sanoja peräkkäin? Mutta sitä se vaan sitten niin kuin sitten pitkälti on. Ettei sitä asiaa voi etukäteen oikein alkaa valaisemaan niin kuin tulkillekaan, koska ei loppujen lopuksi itsekään tiedä, minkälainen se asia sitten on siellä salissa. (Tuomari)

Tuomari kertoi käsiteltävän asian hankaluudesta. Eräässä tilanteessa käsiteltiin hyvin monimutkaista juridista yksityiskohtaa ja syyttäjä yritti tivata asianosaiselta tämän suhtautumista tiettyyn asiaan. Asiaa, josta puhuttiin, oli jo suomen kielellä vaikea hahmottaa. Tulkki ei mitenkään pystynyt ymmärtämään, mitä syyttäjä tarkoitti kysymyksellään. Siksi tulkki ei pystynyt ”kääntämään” kysymystä. Tulkki oli joutunut melkein paniikkiin ja ilmoittanut, että ei ymmärrä. Syyt-

täjä oli vastannut siihen, että ei tarvitsekaan ymmärtää ja että pitää vain kääntää. Jälkeenpäin tuomari kertoi ymmärtäneensä tavallaan kumpaan osapuoleen. Tulkki ei pystynyt tulkkamaan, koska ei ollut ymmärtänyt, mistä oli kyse. Syyttäjä taas ei ollut halunnut asettaa sanojaan toisin tai selittää asiaa tarkemmin, koska olisi ilmeisesti samalla paljastanut valmiiksi, millaista vastausta odottaa. Jälkikäteen on vaikea tietää, miksi tulkki ei pystynyt ilmaisemaan kysymystä toisella kielellä. Tuomari pohti kollegansa ajattelua ja totesi, että ehkä tämä ajatteli, että kääntäminen on sitä, kun ”pannaan sanoja peräkkäin ja se on sitten siinä se käänös”.

Kun pohdimme tuomarin kanssa yhdessä oikeudellisen tulkkaamisen hankaluutta ja käsittelyn epätäydellisyyttä, tuomari totesi:

Mää kans ajattelen just näin, että tavallaan, jos alkaa miettimään, miten hirvittävän paljon on virhelähteitä ja ongelmia tulkkauksessa, niin sitä joutuu tietyllä tavalla epätoivon syövereihin, elikkä on vain lähdetävä siitä, että tää on tämmöstä elämän niinkun epätäydellisyyttä, että jotenkin nää hommat vaan on saatava tehtyä. (Tuomari)

Tuomari oli sitä mieltä, että tulkkeja voisi koulutuksen aikana valmistaa siihen, että varsinkin hankalimmissa oikeuskäsittelyissä kannattaa pyytää tuomaria täsmentämään kysymyksiään. Näin tulkin kannattaa tehdä silloin, jos hänen on vaikeaa ymmärtää, mitä abstraktit kysymykset tarkoittavat.

Haastattelussa pohdimme tuomarin kanssa edellisen päivän oikeuskäsittelyssä käytyä keskustelua lyöntien määrästä. On vaikeaa tulkata jo melko konkreettisiakin asioita, kuten erilaisiin lyönteihin liittyvää sanastoa, koska käsittelyn aikana voi nousta esiin niin monenlaisia näkökulmia lyömiseen. Tuomarin mukaan todistajien kertomuksia yritetään horjuttaa, ja asiaa käsitellään hyvin vivahteikkaasti. Käsittelyyn osallistunut tulkki kertoi haastattelussa myöhemmin, että hän ei kysymyksiä tehtäessä yhtäkkiä ollenkaan muistanut, miten *lyönti* ilmaistaan englanniksi. Siksi hän joutui hakemaan vastinetta ja kiertämään sanaa. Yksinkertaiseltakin vaikuttava ilmaus saattaa

yllättäen osoittautua haasteelliseksi, jos kohdekielen vastaavat ilmaukset häipyvät mielestä. Tuomari oli huomannut tulkin epäroinnin, mutta oli myös huomannut, miten tämä lopulta selvisi ongelmasta. Seuraavassa esimerkissä käy ilmi, miten tulkki täsmentää syyttäjältä, mitä tämä tarkoittaa kysymyksellään. Tulkki ottaa samalla kantaa kysymyksen tarkkuuteen ja vaikuttaa myös siihen, mitä syyttäjä kysyy asianomistajalta. Esimerkissä on myös kiinnostavaa, miten syyttäjä nostaa puheeksi sen, että informaatio on saattanut muuttua matkalla myös ehkä siitä syystä, että tilanteen kuvaus ei ole onnistunut kielellisistä syistä.

Syyttäjä: varmistan nyt vielä, että muistatteko varmasti, että lyöntejä oli kaksi?

Tulkki: ---

Asianomistaja: ---

Tulkki: kyllä

Syyttäjä: oliko poliisikuulustelussa, *oliko teillä tulkki?*

Tulkki: *tarkoitatteko nyt siellä tapahtumapaikalla vai sitten myöhemmin?*

Syyttäjä: oikeastaan kummassakin

Tulkki: ---

Asianomistaja: ---

Tulkki: ei ollut tulkkia, siellä tapahtumapaikalla *poliisi puhui englantia*

Avustaja: Käsiteltiinkö poliisikuulustelussa sitä, kuinka monta kertaa lyönnit tapahtuivat, oliko se asia esillä?

Konkreettiset asiat liittyvät rikoksissa yleensä siihen, mitä on mahdollista nähdä, kuten erilaisiin rikoksen tunnusmerkkeihin. Vaikeampaa on tulkata keskustelua, joka liittyy abstraktilla tasolla käsiteltäviin asioihin, esimerkiksi tekojen tahallisuuden asteeseen. Oikeudenvastaisuuteen ja syyllisyyteen liittyvät kysymykset ovat huomattavasti vaikeampia mieltää, ja tuomari toteaaakin, että sellaista keskustelua on ”varmasti hirveän vaikeaa tulkata”. Tuomarin mukaan tulkilla pitäisi olla ”hivittävän laaja sanavarasto” ja käsittelystä ”oikeastaan pitäisi rakennekin mieltää”. Hän kuitenkin toteaa, etteivät juridiset asiantun-

tijatkaan aina aivan hahmota, missä ollaan menossa, ja että tilanteen jäsentäminen hektisessä oikeudenkäynnissä on vaikeaa kaikille. Lisäksi vastapuoli yrittää usein tehdä tilanteesta mahdollisimman epäselvän, jotta sitä olisi vaikeampi ratkaista heidän kannaltaan epäedullisesti.

Rikosoikeudenkäynnissä keskustelua johtaa istunnon puheenjohtajana toimiva tuomari. Hänen rooliinsa ei sinänsä kuulu selvittää tilannetta, koska syyttäjän tehtävä on selvittää rikos ja näyttää syyte toteen. Tuomarin kuuluu johtaa prosessia, huolehtia niin kutsutun prosessuaalisen oikeusturvan takeista ja toimia puolueettomana asian ratkaisijana. Tuomari voi tehdä täsmentäviä kysymyksiä, jos katsoo, että asianosaisten lausumissa on epäselvyyksiä. Pohdin haastattelussa ääneen, mahtavatko hyvä ja huono tulkkaus saattaa esitetyt kertomukset kovin erilaisiin asemiin luotettavuuden kannalta. Tuomari oli kuitenkin sitä mieltä, että asia yleensä saadaan riittävän selväksi, koska asiasta kysytään niin monella tavalla. Tuomarin kannalta on tietenkin ”hirveä tilanne”, jos hän alkaa epäillä, että ”tulkki kääntää väärin”, mutta se on kuitenkin harvinaista.

Se on hyvin harvinaista, että tulee mitään tällaisia epäilyksiä. Mutta jos joku esittää kysymyksen ja sitten tulkki kääntää kysymyksen ja vastaaja vastaakin niin kuin selvästi eri kysymykseen kuin mitä oli kysytty ja siis vastaus ei sitten sovikaan, niin totta kai silloin tulee että nyt kysymyksessä oli joku virhe. Mutta oikeastaan, niin kun meillä rikosoikeudenkäynneissä niitä kysymyksiä kysytään yleensä tosi paljon, tosiaan monet kysyy, samaakin asiaa, ja eri tavalla ja näin, niin sitä jotenkin kuitenkin, vaikka joku yksittäinen kysymys herättää tällaisen epäluulon, niin kyllä sitten ehkä loppuviimeks kuitenkin sellainen käsitys, että kyllä tää nyt on saatu riittävällä tavalla selvitettyksi tämä asia... Että ei mulle sitten kertaakaan ole jäänyt sellaista tunnetta, että nyt tapahtus joku oikeusmurha, ettei kerta kaikkiaan ois ymmärretty. (Tuomari)

Toisaalta tulkkien haastavaa työtä myös ymmärretään tulkkien itsensäkin näkökulmasta. Eräs haastatteleistani tulkeista arvioi hyvin rea-

listisesti omia mahdollisuuksiaan suoriutua vaikeista sanastohaasteista toteamalla, että valmistelun pohjaksi annettava aineisto on usein rajallinen. Tulkki saa paljon anteeksi tilanteessa, jossa esimerkiksi jonkin sopimusriidan osassa käsitellään jonkin ”hilavittukuttimen” erityistä osaa, koska asianosaiset itse ymmärtävät jo valmistelun perusteella, mistä keskustellaan. He ymmärtävät myös sen, että tulkillla ei välttämättä ole niin erikoistunutta sanastoa käytössään. Tulkin mukaan ”ihmiset eivät oleta, että tulkki olisi välttämättä perehtynyt erikoisalaan”. Tulkki kertoo vaativansa usein itseltään, että termit olisivat hallussa. Käytännön keskustelutilanteessa ammattilaiset kuitenkin hänen mukaansa usein ymmärtävät, mistä puhutaan, vaikka ilmaukset eivät olisikaan aina täysin osuvia.

Oikeudenkäynti translationaalisena tilana

Epävarmuuden sietäminen vaikuttaisi kaiken kaikkiaan olevan olennainen piirre tulkatuille oikeudenkäynneille, toisin sanoen oikeussaleissa tuotetuille **translationaaleille** tiloille. Useiden havainnoimieni oikeudenkäyntien perusteella näyttäisi siltä, että salissa on melko usein sellaisia keskustelun osapuolia, jotka eivät välillä pysty täysin ymmärtämään tai edes seuraamaan käynnissä olevaa keskustelua. Vieraskielisille henkilöille ei aina ehditä tulkata kaikkea salissa käytävää keskustelua. Tuomari ei tiedä, mitä tulkattava ja tulkki mahdollisesti keskustelevat keskenään silloin, kun vieraskielinen henkilö ei varsinaisesti ole kuultavana. Tuomari ei tiedä, mitä avustaja ja tulkattava osapuoli keskustelevat tulkin välityksellä. Tulkki on ainoa, jolla on välittäjäroolinsa ansiosta kielellinen mahdollisuus hallita tilannetta (ks. Wadensjö 1998, 65; Goffman 1990). Vieraan kielen läsnäolo ja monikielisyys saattavat näin ollen jo lähtökohtaisesti lisätä kaikkien osapuolten epävarmuuden ja hallitsemattomuuden kokemusta. Näin olettaisi olevan erityisesti silloin, kun tulkki ei pysty toimimaan asian käsittelyn vaatimalla tasolla ja muut asianosaiset menettävät luotta-

muksensa hänen toimintaansa (ks. Kinnunen 2010a; 2010b; 2011). On perusteltua ajatella, että kun tulkin työhön kiinnitetään yhteiskunnallisissa keskusteluissa ja oikeusalan toimijoiden koulutuksessa enemmän huomiota, tämä epävarmuus vähenee ja tilanteen hallinnan kokemukset lisääntyvät.

On kysytty, sopeutuvatko yhteiskunnan erilaiset instituutiot siihen, että yhteiskunta on monimuotoinen (Dahinden & Bischoff 2010: 16). Kääntäminen ja tulkkaus ovat sellaisia toiminnan muotoja, joilla kielellistä moninaisuutta pidetään yllä. Toimintoina ne myös ilmaisevat halua ymmärtää toista osapuolta sekä halua lähentää vuorovaikutuksen osapuolia toisiinsa. Paikalliset yhteisöt eivät enää toimi yksikielisesti, ja tavallisetkin kohtaamiset edellyttävät usein jonkinlaisia kääntämisen muotoja. Kääntäminen ja tulkkaus mahdollistavat monikielisessä yhteisössä tiedon virtaamisen, palautteen ja informaation hankinnan sekä olosuhteet yhteisön kehittymiselle. (Cronin 2006: 135–138.)

Tulkit ja kääntäjät mahdollistavat erilaisten oikeuslaitokseen kuuluvien instituutioiden keskinäisen työn monikielisyttä edellyttävissä työtehtävissä. Heidän avullaan esimerkiksi poliisi, syyttäjä, oikeusapulaitos ja käräjäoikeus voivat selvittää tietynlaisia asiakokonaisuuksia. Lisäksi tulkit mahdollistavat yksityisen kansalaisen ja viranomaisen välisen viestinnän sekä käräjäoikeuteen tulevien asianosaisten keskinäisen viestinnän. Tulkit ja kääntäjät tekevät oikeustalon arkisessa työssä tapahtuvista monikielisistä kohtaamisista siten laadullisesti erilaisia verrattuna tilanteisiin, joissa heidän työpanostaan ei ole käytettävissä.

Oikeudenkäyntien synnyttämät **tilat** muodostuvat erilaisiksi eri paikoissa ja eri ihmisten välillä toteutuvina. Pirkanmaan käräjäoikeuden istunnot heijastavat kokonaisuutena erilaista sosiaalisten suhteiden tilaa kuin esimerkiksi Helsingin käräjäoikeuden istunnot. Tämä perustuu esimerkiksi siihen, että Pirkanmaan käräjäoikeuden alueella asuu tulkkauspalveluja erityisesti tarvitsevaa maahanmuuttajaväestöä huomattavasti vähemmän kuin Helsingin käräjäoikeuden alueella. Myös alueella asuvat väestöryhmät ovat erilaisia, mikä vai-

kuttaa tulkattavien kielten tarpeeseen. Lisäksi oikeudenkäyntipaikka määräytyy asuin- tai rikosentekopaikan mukaan, jolloin asianosaiset eivät tavallisesti voi valikoida sitä, missä heidän asiansa käsitellään.

Tämän lisäksi oikeustalojen henkilökunnalla on eri puolilla maata erilainen kokemus vieraskielisten henkilöiden asioiden hoitamisesta ja tulkkien kanssa toimimisesta. Tulkit sen sijaan voivat saada toimeksiantoja eri puolille maata hallitsemiensa työkielten perusteella. Tuomareilla, syyttäjillä ja avustajilla voi olla kokemusta yhteistyöstä useiden tulkkien kanssa ja tulkeilla vastaavasti yhteistyöstä useiden tuomarien, syyttäjien ja avustajien kanssa. Näin asioimisten tilalliset muodot vaihtelevat tulkkauksen kannalta tarkasteltuna sen mukaan, millaista tulkin kanssa toimimiseen liittyvää vuorovaikutusosaamista ammatillisia tehtäviä hoitavilla henkilöillä kussakin käräjäoikeudessa on. Eri maissa erilainen tulkkaukseen liittyvä lainsäädäntö luo oikeudenkäynteihin osallistuville erilaisia keskinäisiä velvoitteita ja oikeuksia. Kun oikeustieteessä oikeuksien on perinteisesti nähty toteutuvan erilaisina ihmisten välisinä suhteina, tulkkauksen näkökulmasta nämä suhdekonstruktiot säilyttävät eri tavoin eri oikeudenkäynneissä sen mukaan, miten tulkkaukseen ja kääntämiseen liittyvät laatu- ja näkökohdat toteutuvat eri ammattilaisten välisessä yhteistyössä.

Tilan käsitteeseen liitetään yhteiskuntaa koskevassa tutkimuksessa usein kysymys vallasta. Valta on osa oikeustulkkaustilanteita erityisesti rikosoikeudenkäynneissä, koska nimenomaan tuomioistuimet ovat viime kädessä vastuussa tulkkausjärjestelyistä. Valta ilmenee niin hyvässä kuin pahassa. Yhtäältä oikeuslaitoksen valta antaa toimeksiantoja tulkeille ja kääntäjille ja vapaus valita palveluntarjoaja tuottaa oikeuslaitokselle aseman, jossa se niin halutessaan voi kontrolloida laatua ja määrätä myös hinnan tulkin valintakriteeriksi. Näin tapahtuu myös yksittäisissä tuomioistuimissa käännös- ja tulkkauspalveluiden kilpailutuksista huolimatta. Toisaalta oikeuslaitoksen valta-asema ei anna vallankäytön kohteena olevalle asianosaiselle tosiasiallista mahdollisuutta vaatia omien asioiden käsittelyltä parempaa laatua. Näin ollen rikosasiassa asianosainen ei voi suoraan vaikuttaa oikeusturvaansa tulkkauksen osalta. Rikosasiassa asianomistaja ei valitse tulkkia itse

kuten riita-asiassa. Riita-asioissa ongelmaksi taas saattaa muodostua se, millaisen riskin asianosainen haluaa ottaa valitessaan tulkkia ja päättäessään siitä, miten paljon hän on halukas maksamaan tulkkaus- ja käännöspalveluista esimerkiksi asianajotoimistolle, joka tosi-asiassa usein hankkii nämä palvelut asiakkaalleen. Oikeudenkäyntien translationaaliseen tilaan liittyy siksi kysymys rahasta ja vallasta aivan oleellisella tavalla. Oikeudenkäyntien kielelliset käytännöt kytkeytyvät suoraan niihin keskusteluihin monikielisuudesta, joissa pohditaan ihmisten kielellisten oikeuksien tosiasiallista toteutumista.

Tulkattujen oikeudenkäyntien tutkimus Tampereella tuo esiin samanlaisia ristiriitoja ja ongelmia kuin muissakin paikoissa toteutetut tutkimukset (vrt. esim. Kadrić 2009, tutkimus Wienissä). Tamperelainen – tai pirkanmaalainen – ympäristö erilaisine asukkaineen ja ammatillisine toimijoineen ja käytänteineen luo kuitenkin omanlaistaan arjen toimintaa monikielisiin oikeusprosesseihin. Paikallisen väestön kieliolot heijastuvat myös oikeussaleihin, ja paikallinen monikulttuurisuus on kehittynyt omanlaisekseen eikä kopioksi jostakin muusta (vrt. Rastas, Huttunen & Löytty 2005: 22).

Oikeustulkkausjärjestelyjen kannalta tarkasteltuna toimijat ja työprosessien yksityiskohdat eri paikkakunnilla voivat olla hyvinkin erilaiset. Samoin työpaikoilla vallitsevat asenteet ja käsitykset esimerkiksi tulkin roolista voivat vaihdella kovasti. Myös yksittäisten tuomareiden, asianajajien ja tulkkien käsitykset sopivasta toimintatavasta saattavat vaihdella. Kielelliset oikeudet tulkin käyttöön ovat asianomaisen kannalta valtakunnalliset, mutta paikalliset käytännöt ja ohjeet esimerkiksi tulkkien toimeksianto- ja palkkiokysymyksissä määräävät kuitenkin paljon sitä, miten nämä kielelliset oikeudet paikallisessa käräjäoikeudessa toteutuvat. Oikeusturvan ja oikeusvarmuuden kannalta olisi tärkeää, että paikallisilla käytännöillä ei olisi niin suuri merkitys siinä, miten oikeudenkäyntien tulkkausjärjestelyt toteutuvat.

Lähteet

- Cotterill, Janet (2003) *Language in the Legal Process*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cronin, Michael (2003) *Translation and Globalization*. Lontoo: Routledge.
- Cronin, Michael (2006) *Translation and Identity*. Lontoo: Routledge.
- Dahinden, Janine & Bischoff, Alexander (2010) Integration unter den Bedingungen gesellschaftlicher Vielfalt und Transnationalität – einige Reflexionen. Teoksessa Janine Dahinden & Alexander Bischoff (toim.) *Dolmetschen, Vermitteln, Schlichten – Integration der Diversität?* Zürich: Seismo, 7–34.
- Eoak 4513. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu. *Esitutkintapöytäkirjan kääntäminen vieraalle kielelle*. 21.6.2011. Dnro 4513/4/09. <http://www.eduskunta.fi/eoaratkaisut/eoak+4513/2009>. [Luettu 7.12.2012.]
- Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2010/64/EU.
- Goffman, Erving (1990 [1959]) *The Presentation of Self in Everyday Life*. Harmondsworth: Penguin.
- Isolahti, Nina (2008) Tulkki oikeussaliviestinnän monitaiturina. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*, 2 (2008) <http://www.sktl.fi/@Bin/41017/Isolahti.pdf>. [Luettu 7.12.2012.]
- Isolahti, Nina & Kinnunen, Tuija (2008) Liite 2. Tuomioistuinten kokemuksia oikeustulkkaustilanteista. *Oikeustulkkauksen selvityshanke. Asiantuntijaryhmän raportti opetusministeriölle*. Helsingin yliopiston täydennyskoulutuskeskus Palmenia. <http://sktl-fi-bin.directo.fi/@Bin/4d7eb6144eb0de30cf4f73f92f8a68a3/1354890844/application/pdf/35804/Oikeustulkkausraportti.pdf>. [Luettu 7.12.2012.]
- Kadrić, Mira (2009) *Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen, Anforderungen, Kompetenzen*. 3. uudelleen muokattu painos. Wien: Facultas.
- Kielilaki 2003/423.
- Kinnunen, Tuija (2010a) Gerichtsdolmetscher – Hilfsmittel der Interaktion oder Akteur in gemeinsamer Tätigkeit? Teoksessa Werner Kallmeyer, Ewald Reuter & Jürgen F. Schopp (toim.) *Perspektiven auf Kommunikation. Festschrift für Liisa Tiittula*. Berlin, Saxa Verlag, 245–256.

- Kinnunen, Tuija (2010b) Agency, Activity and Court Interpreting. Teoksessa Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (toim.) *Translators' Agency*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Series B 4. Tampere: Tampere University Press, 126–164. <http://tampub.uta.fi/tup/978-951-44-8082-9.pdf>. [Luettu 7.12.2012.]
- Kinnunen, Tuija (2011) Expertise sharing in the field of court translating and interpreting. *Apples – Journal of Applied Language Studies* Vol. 5, 1. 92–108. http://apples.jyu.fi/article_files/v5-7_Kinnunen_final.pdf. [Luettu 7.12.2012.]
- Kinnunen, Tuija & Vik-Tuovinen, Gun-Viol (2011) Oikeustulkin työ – yhteistyön etiikkaa. *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI:n julkaisut*, N:o 38. Vaasa 2011, 141–152. http://www.vakki.net/publications/2011/VAKKI2011_Kinnunen&Vik-Tuovinen.pdf. [Luettu 7.12.2012.]
- Kinnunen, Tuija & Vik-Tuovinen, Gun-Viol (painossa) Familiarity with Case Material – endangering the Quality of the Court Interpreting? Teoksessa E.M. Pradas Macías & O. García Becerra & R. Barranco-Droege (toim.) *Quality in Interpreting: Widening the Scope*. Granada: Comares.
- Laki esitutkintalain muuttamisesta 427/1987.
- Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Toim. Mikko Lehtonen, Pekka Rantanen & Jarno Valkonen. Suom. Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.
- Mikkonen, Paula (2011) Pääkaupunkiseudun oikeusaputoimistossa kielet ja kulttuurit kohtaavat. <http://www.oikeus.fi/56036.htm>. [Luettu 7.12.2012.]
- Oikeustulkkausohjeet* 2001. Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. http://www.sktl.fi/kaantaminen_ja_tulkkaus/kaantajan_ja_tulkin_tyokalupakki/oikeustulkkausohjeet/ [Luettu 7.12.2012.]
- Oikeustulkkauksen selvityshanke* (2008) Asiantuntijaryhmän raportti opeusministeriölle. Helsingin yliopiston täydennyskoulutuskeskus Palmenia.
- OM (2007). *Käräjäoikeusverkoston kehittäminen*. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2007:12. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Pirkanmaan käräjäoikeuden vuosikertomus* 2010.
- Puusaari, Hille (2011) Jyväskylän oikeusaputoimisto etäpalvelukokeiluun – asiakas voi ottaa videoyhteyden oikeusavustajaan. <http://www.oikeus.fi/54264.htm>. [Luettu 7.12.2012.]

- Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty Olli (2005) Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja yllirajaisia suhteita. Teoksessa Anna Rastas & Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- SVT (2010) *Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset*. Suomen virallinen tilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-6680. 2010. Helsinki: Tilastokeskus http://www.tilastokeskus.fi/til/syyttr/2010/syyttr_2010_2011-11-30_tie_001_fi.html. [Luettu 28.12.2012.]
- SVT (2011) *Suurimmat vieraskieliset ryhmät. Väestörakenne*. Suomen virallinen tilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. 2011, Liitekuvio 2. Suurimmat vieraskieliset ryhmät 2001 ja 2011 . Helsinki: Tilastokeskus http://www.stat.fi/til/vaerak/2011/vaerak_2011_2012-03-16_kuv_002_fi.html. [Luettu 7.12.2012.]
- SVT (2011) *Väestörakenne*. Suomen virallinen tilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. vuosikatsaus 2011. Helsinki: Tilastokeskus http://www.stat.fi/til/vaerak/2011/01/vaerak_2011_01_2012-11-30_tie_001_fi.html. [Luettu 7.12.2012.]
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2010) *Syyttäjälaitos lukuina* <http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Julkaisut/Vuosikertomus> [Luettu 7.12.2012.]
- Tampereen väestö 31.12.2011*. Tilastokeskuksen väestötiedot ikäryhmittäin ja osa-alueittain. Tampereen kaupunki. http://www.tampere.fi/material/attachments/v/68KzlqEtA/Tampereen_vaesto_31.12.pdf. [Luettu 7.12.2012.]
- Tulkkaukset ja käännökset oikeudenkäynnissä*. Työryhmän 2/2007 raportti. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeen työryhmäraportteja IX. <http://www.oikeus.fi/uploads/wup42e.pdf>. [Luettu 7.12.2012.]
- OM (2006) *Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta*. Oikeusministeriö. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Muutjulkaisut/1198084778540>. [Luettu 7.12.2012.]
- Välikoski, Tuula-Riitta (2004a) *The Criminal Trial as a Speech Communication Situation*. Acta Universitatis Tamperensis 1011. Tampereen yliopisto.
- Välikoski, Tuula-Riitta (2004b) Puheviestintä ja rikosasian oikeudenistunto. *Syyttäjän uudet haasteet. Syyttäjä ja rikosasian suullinen käsittely*. Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja 4. <http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Julkaisut/VKSVnjulkaisusarja/1148038236457>. [Luettu 7.12.2012.]

- Wadensjö, Cecilia (1992) *Interpreting as Interaction: On Dialogue-Interpreting in Immigration Hearings and Medical Encounters*. Linköping University: Linköping Studies in Arts and Sciences, 83.
- Wadensjö, Cecilia (1998) *Interpreting as Interaction*. Lontoo: Longman.

ASIOIMISTULKKAUS MAAHANMUUTTAJEN TERVEYSPALVELUYKSIKÖSSÄ TAMPEREELLA

Anna Mäntynen

Tässä artikkelissa käsitellään puhuttujen kielten asioimistulkkausta erityisesti yhdessä terveydenhuollon palveluyksikössä. Paikallisen asioimistulkkauksen arkeen luodaan silmäys Tampereen ja Pirkanmaan ylivoimaisesti suurimman tulkkauspalvelujen tarjoajan, Pirkanmaan tulkkikeskuksen, toiminnan kautta. Terveysdenhuollon asioimistulkausta tehdään Tampereella monessa paikassa, mutta artikkelissa katse kohdistuu Hervannan kaupunginosassa sijaitsevaan maahanmuuttajien terveyspalvelujen yksikköön, joka toimii Tampereen kaupungin alaisuudessa.

Monikielisen Tampereen paikallista käännöskulttuuria katsotaan näkökulmasta, jossa yhdistyvät toisaalta viranomaisen ja yksityisen ihmisen toiminta, toisaalta lain asettamat vaatimukset ja paikalliset tarpeet (ks. Kujamäki tässä teoksessa). Artikkelia varten on havainnoitu asiakastilanteita, joissa viranomainen eli kaupungin terveyspalvelujen yksikkö tarjoaa kaupunkiin muuttaneelle vieraskieliselle ihmiselle kansallisen viranomaisen suositusten mukaisen maahantulotarkastuksen. Terveystarkastuksessa käytetään tulkkausta, koska sitä suositellaan

lainsäädännössä ja kyseisen yksikön toimintakulttuurissa suhtaudutaan myönteisesti tulkkipalvelujen käyttöön. Terveydenhoitajan vastaanotolla artikkelin elementit eli maahanmuutto, asioimistulkkaus ja terveydenhoito kohtaavat ruohonjuuritasolla.

Havainnoivaan tutkimukseen perustuvassa yksittäisessä artikkelissa ei voida tarjota yleispätevää esitystä terveydenhuollon asioimistulkkauksesta Tampereella saati Suomessa. Se voi kuitenkin toimia edustavana esimerkkinä, sillä havainnointipaikkana olleen yksikön koko toiminta perustuu siihen, että terveydenhoitaja ja asiakas viestivät tulkin välityksellä.

Asioimistulkkauksen kenttä ja käsite

Asioimistulkin työkentän muodostavat viranomaistilanteet, joissa viranomaisen ja asiakas tapaavat toisensa jommankumman osapuolen aloitteesta. Viranomaisen käsite on tässä yhteydessä ymmärrettävä laajasti, sillä tulkkaustilanteissa virkatehtäviään hoitavat sosiaalityöntekijät, etuuskäsittelijät, terveydenhuoltoalan henkilöstö, opettajat sekä poliisin ja oikeuslaitoksen edustajat. Laajalla työkentällään asioimistulkin on hallittava eri osa-alueiden käytännöt ja sanasto kahdella aktiivisella kielellä, sillä hän hoitaa viranomaisen ja asiakkaan välistä viestiliikennettä molempiin kielisuuntiin. Asioimistulkki toimii vaativassa tehtävässään yksin, toisin kuin esimerkiksi konferenssitulkit, jotka voivat saada tukea tulkkitiimin muilta jäseniltä. Siksi työtehtävien menestyksekkäs hoitaminen edellyttää kielellisten ja viestinnällisten taitojen lisäksi ammatillisen roolin sisäistämistä, hyvää tilannetajua ja neuvottelutaitoa.

Tässä artikkelissa asioimistulkkaus tarkoittaa tulkkausta, joka tapahtuu yleistäen viranomaisten ja Suomessa oleskelevien, muiden kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien eli vieraskielisten ihmisten välisissä asiointitilanteissa. Tulkkausta tarvitaan nimenomaan

siksi, että viranomaisten ja vieraskielisten ihmisten **väliset** asiat saatettiin hoidettua, ei siksi, että maahanmuuttajat¹ saivat hoidettua omat asiansa. Tulkkaustilanteen molemmat osapuolet nimittäin tarvitsevat tulkkauspalvelua aivan yhtä paljon selvittääkseen oman asiansa tai suoriutuakseen tehtävästään. Asiakas joko toivoo viranomaiselta jotakin palvelua tai on velvollinen vastaamaan viranomaisen hänelle esittämiin kysymyksiin, ja viranomainen joko haluaa asiakkaalta tietoja tai on virkansa puolesta velvollinen palvelemaan asiakasta. Viranomainen tarvitsee tulkkausta, jotta pystyy hoitamaan virkatehtävänsä asianmukaisesti ja kohtelemaan kaikkia asiakkaitaan tasapuolisesti syrjimättä heitä vaikkapa kielen ja alkuperän perusteella.

Asioimistulkkauksen käsite kattaa tässä artikkelissa tulkkauksen myös oikeustulkkauksen alaan kuuluvissa tilanteissa, kuten oikeudenistunnoissa, poliisikuulusteluissa ja turvapaikkahaastatteluissa. Etenkin anglosaksisten maiden perinteessä asioimistulkkauksen eri alalajit erotetaan kernaasti toisistaan raja-aidoin ja oikeustulkkauksen ohella myös terveydenhuoltoalan asioimistulkkausta pidetään monesti omana ammattialanaan. Suomessa asioimistulkkauksen tarve on monissa kielipareissa useimmilla seuduilla verrattain vähäistä. Tulkeilla ei sen vuoksi juuri ole mahdollisuuttakaan erikoistua tietentyyppeihin tulkkaustilanteisiin, vaan he tekevät kaikenlaisia alan töitä. Myös artikkelissa esillä oleva tulkkauspalvelujen tarjoaja, Pirkanmaan tulkikeskus, tuottaa palveluitaan kaikilla asioimistulkkauksen saroilla laajasti ymmärretyin määritelmän mukaisesti (ks. Laalo-Ristilä tässä teoksessa).

1. *Maahanmuuttaja*-termi on eittämättä yleistävä, sillä tulkkausta tarvitsevat vieraskieliset ihmiset saattavat oleskella Suomessa vain tilapäisesti. He voivat myös olla Suomen kansalaisia, jolloin termi ei välttämättä ole paras mahdollinen. Tässä artikkelissa termiin on kuitenkin turvauduttu yksinkertaisuuden vuoksi.

Tampereen asioimistulkkausmaisema

Suomessa niin sanottujen harvinaisten kielten tulkkausta alettiin tarvita säännöllisesti 1970-luvun lopulla, kun maahan saapuivat ensimmäiset ”venepakolaiset” Vietnamista. Valtio päätti vuosittaisesta pakolaiskiintiöstä 1980-luvun puolivälissä, ja kiintiöpakolaisten vastaanotosta tuli vakiintunut käytäntö. Turvapaikanhakijoiden määrä alkoi 1990-luvun alussa kasvaa, ja kiintiöpakolaisia ryhdyttiin sijoittamaan suoraan vastaanottohaluisiin kuntiin. Tämä lisäsi tulkkauspalveluiden tarvetta kautta maan. Tulkkipalveluiden järjestämistä pidettiin tärkeänä, jotta vastaanotto onnistuisi. Siksi pakolaisasioista vastanneessa silloisessa Sosiaalihallituksessa selvitettiin erilaisia tulkkauksen järjestämismalleja. Ensi hätään perustettiin vuonna 1990 yksityinen tulkkaus- ja käännöspalveluyritys. Se tuotti Sosiaalihallituksen tilauksesta tulkkaus- ja käännöspalveluja turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksissa ja kunnissa, jotka olivat vastaanottaneet pakolaisia. Vuosina 1992–1994 Suomeen luotiin pohjoismaisen mallin mukaan alueellinen tulkkipalvelujen järjestelmä silloisen työministeriön alaisuuteen. (Työministeriö 1999.)

Ensimmäiset Tampereelle sijoitetut pakolaiset saapuivat seudulle Vietnamista vuonna 1989. Vastaanotto toiminta vakiintui vuonna 1994, kun kaupunkiin perustettiin turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskus lisääntyneen muuttoliikenteen vuoksi. (Vastaanottokeskuksen toiminta lakkautettiin sittemmin vuonna 2007.) Vastaanottokeskuksen kupeeseen syntyivät samalla myös ulkomaalaistoimisto ja Pirkanmaan tulkkipalvelukeskus, joka nykyisin on yksi Suomen seitsemästä varsinaisesta kunnallisesta tulkkipalvelukeskuksesta (ks. myös Laalo-Ristilä tässä teoksessa).

Aluksi kunnalliset tulkkipalvelukeskukset tarjosivat palveluitaan viranomaisille käytännössä yksinoikeudella, mutta kilpailun vapauttaminen ja kilpailuttaminen muuttivat keskukset toimijoiksi muiden joukossa. Kunnallisten tulkkipalvelukeskusten markkina-asema asioimistulkkauspalveluissa on kuitenkin edelleen hyvin vankka. Koska keskukset tavoittelevat vain kannattavaa toimintaa eivätkä liiketoiminnallisen voiton

maksimointia, ne tekevät yhteistyötä ja käyttävät resurssejaan myös alan kehittämiseen ja tulkkauksen tason kohentamiseen. Esimerkkinä arvokkaasta kehitystyöstä on vuonna 2006 julkaistu *Kunnallisten tulkkipalveluiden laatukäsikirja*, jolla pyritään varmistamaan toiminnan ja palvelujen laadukkuus. Laatukäsikirja tarjoaa hyvän yleiskuvan tulkkipalveluiden toiminnasta ja käytännöistä, ja julkaisusta muokataan parhaillaan päivitettyä versiota. Yksi tärkeä tulkkipalveluiden toimintamuoto on myös viranomaisasiakkaiden ja eri alojen opiskelijoiden kouluttaminen asioimistulkkaukseen ja monikulttuurisuuteen liittyvissä asioissa.

Pirkanmaan tulkkipalvelu tarjoaa tulkkaus- ja käännöspalveluja ensisijaisesti Tampereen kaupungin ja lähikuntien viranomaisille noin viidelläkymmenellä kielellä. Tulkkipalveluiden palveluksessa on yksitoista vakinaista tulkkiä ja kuusi muuta työntekijää, lisäksi tulkkauspalveluja tuottaa yli sata kilpailutettua freelancetulkkiä. Kysytyimpien tulkkiä kielten joukossa on vain kourallinen Suomen koulutusjärjestelmässä perinteisesti opetettuja kieliä, esimerkiksi venäjä, englanti, ranska ja espanja.

Tampereen seudulla ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä oli vuonna 2011 neljä prosenttia eli suurten suomalaiskaupunkien tasoa selvästi pienempi. Yleisimmät lähtömaat olivat Venäjä, Viro, Irak, Intia ja Afganistan, ja voimakkaimmin kasvoi virolaisten, afganistanilaisten ja iranilaisten asukkaiden määrä. Ulkomaalaisten yleisimmät äidinkieliä olivat venäjä, arabia, viro, englanti, persia ja kiina. (Tampereen kaupunki 2012.) Ulkomaalaistilastoista ei suoraan voi päätellä eri kielten tulkkaustarpeita, sillä niihin vaikuttavat myös esimerkiksi maahanmuuttajien tausta ja Suomeen tulon syy. Joissakin tilanteissa tulkkausta tarvitsevien vieraskielisten henkilöiden osuus väestöstä on suurempi kuin ulkomaiden kansalaisten, sillä osa maahanmuuttajista on saanut Suomen kansalaisuuden.

Noin kolmanneksen tulkkauspalveluista tilaavat terveyspalveluiden viranomaiset, ja hieman vähemmän tulkkausta tarvitaan sosiaalipalveluissa. Jos myös mielenterveyspalvelut lasketaan terveyspalveluiksi, terveysalan osuus tulkkauspalveluiden käytöstä kasvaa lähes puoleen.

Periaatteessa tulkkikeskukset tarjoavat palveluitaan kenelle tahansa eli myös yksityishenkilöille ja yrityksille, mutta käytännössä lähes kaikki tilaukset ovat viranomaisten tekemiä tai viranomaistoimintaan liittyviä. (Ks. Laalo-Ristilä tässä teoksessa.)

Terveydenhuoltopalvelujen toimijoista Pirkanmaan tulkkikeskuksen tärkeimpiä asiakkaita ovat alkuvaiheen maahantuloon keskittyvän maahanmuuttajien terveysterveyst -yksikön lisäksi TAYS, alueelliset terveysterveystkeskukset ja -asemat, neuvolat sekä maahanmuuttajien mielenterveyspoliklinikka. Tulkkauksilanteet ulottuvat äitiysneuvonnasta saattohoitoon ja kaikille terveydenhuollon erikoisaloille hammashoitoa myöten. Etenkin erikoissairaanhoidon tulkkauksessa on se kiinnostava piirre, että tulkki-asiakkaina voi olla varsin sujuvasti suomea puhuvia, jo pitkään maassamme asuneita ihmisiä, jotka monimutkaisten, elintärkeiden asioiden ja terminologian äärellä kuitenkin tarvitsevat tulkkauksia. Aikuisiällä opittu suomen kielen taito saattaa myös heikentyä tai hävitä tyystin, kun muisti heikkenee ikääntyessä.

Monikielisen arjen sankarit

Tulkkikeskusten toiminnan ja asioimistulkkauksen käytäntöjen vakiintuessa maahamme on parissakymmenessä vuodessa syntynyt uusi asioimistulkki-ammattikunta. Syksyllä 2011 käynnistyi myös ensimmäinen säännöllinen asioimistulkkauksen ammattikorkeakoulutasoinen koulutusohjelma, joten ammattikunnan asemaa ja ammatin harjoittajien toimenkuvaa voidaan hyvällä syyllä alkaa pitää vakiintuneina. Suomen kunnallisissa tulkkikeskuksissa työskentelee seitsemänkymmentä kuukausipalkkaista tulkki- ja viitisensataa koko- tai osapäiväistä freelanceria. Lisäksi yksityisten yritysten palveluksessa toimii tulkkina kymmeniä ihmisiä tai enemmänkin.² Tampereen yliopistossa kehitettiin viime vuosituhaten lopulla asioimistulkeille

2. Tarkkoja lukuja alan työntekijöiden tai muiden toimijoiden määrästä ei ole saatavana.

ammattitutkinto, joka sijoitettiin Opetushallituksen näyttötutkintojärjestelmään. Ammattitutkinnon on voinut suorittaa vuodesta 1998, jolloin ensimmäiset tutkintotilaisuudet järjestettiin Tampereella. Tutkinnon on hankkinut kolmisensataa henkilöä yhteensä noin kolmessakymmenessä eri kielessä.³ Asioimistulkin ammatissa toimii siis vakituisesti tai osa-aikaisesti huomattava joukko ammattilaisia, ja moninkertainen määrä ihmisiä on omassa työssään yhä useammin riippuvainen asioimistulkin työpanoksesta.

Kokopäiväisen asioimistulkin työpäivä on täynnä siirtymisiä paikasta toiseen, ja puolessa tunnissa saattaa joutua kiirehtimään kaupungin laidalta toiselle. Koska esimerkiksi terveydenhuollon palvelupisteissä vastaanottoaikataulut monesti venyvät, asioimistulkin työ voi olla stressaavaa kelloa vastaan kiirehtimistä. Työpäivä alkaa kahdeksan yhdeksän aikaan aamulla ja sisältää tavallisesti neljä tai viisi tulkkausta eri viranomaisten tiloissa. Tulkkaustehtäviin kuuluu usein myös kotikäyntejä sosiaalitoimen asiakkaiden luona, tulkkausta asianajotoimistossa ja puhelintulkkausta muualla kuin Tampereella sijaitseville asiakkaille. Tulkkikeskuksen tulkkivälittäjät täyttävät kuukausipalkkaisten tulkkien kalenterit ja varmistavat samalla, että siirtymätaipaleet ovat edes teoriassa mahdollisia ja että tulkille jää aikaa myös ruokailla päivän mittaan. Tulkkien viikko-ohjelmia tarkasteltaessa voi havaita selvästi, että mitä lähempänä toisiaan asiakkaat eli käytännössä viranomaisten toimipisteet sijaitsevat, sitä tehokkaampi tulkin työpäivä on. Työpäivään mahtuu enemmän asiakkaita ja tulkkaustunteja, kun siirtymätaipaleisiin kuluu vähemmän aikaa.

Asioimistulkkien ajankäytön tehokkuuden kannalta olisi tehokasta, että pelkästään vieraskielisiä asiakkaita hoitava ja siten asioimistulkkien työpanoksesta riippuvainen maahanmuuttajien terveyspalveluyksikkö ei sijaitsisi Hervannassa vaan esimerkiksi lähempänä ulkomaalaistoimistoa. Asiakaskunta paikoissa on pitkälti sama.⁴

3. Vuonna 2011 valtakunnalliseen tutkintorakenteeseen perustettiin asioimistulkkausalan ensimmäinen erikoistumistutkinto. Oikeustulkin erikoisammattitutkinnon voi näillä näkymin suorittaa ensi kertaa vuonna 2013 tai 2014.
4. Ulkomaalaistoimisto ja samassa kiinteistössä koko olemassaolonsa ajan toiminut Pirkanmaan tulkkikeskus ovat artikkelin kirjoittamisen aikaisen tilanteen mukaan muuttamassa Tammelasta Hatanpäälle.

Maahanmuuttaja Tampereen terveyspalvelujen asiakkaana

Tulkkauspalvelujen käyttö terveydenhuollossa perustuu lakiin potilaan asemasta ja oikeuksista. Lain viidennessä pykälässä säädetään potilaan tiedonsaantioikeudesta seuraavaa:

Potilaalle on annettava selvitys hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan. [– –] Terveydenhuollon ammattihenkilön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä [– –] on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta.

Lain kuudennessa pykälässä todetaan lisäksi, että ”potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan” (Laki potilaan oikeuksista 1992). Potilaalla on siis oikeus määrätä omasta hoidostaan ja saada tietoa eri hoitovaihtoehdoista, joten yhteisen kielen puuttuessa tarvitaan tulkkausta. Vastuullisesti toimivan terveydenhuollon palveluyksikön pitäisikin huolehtia tulkin tilaamisesta ja myös maksaa tulkkaus-kustannukset. Lain sanamuoto, jonka mukaan ”tulkitsemisesta” on huolehdittava ”mahdollisuuksien mukaan”, tosin jättää tulkinnanvara. Tulkitsemisen voidaan katsoa tarkoittavan jotakin muuta kuin ammattitulkin palveluksia, ja tehtävä saatetaan esimerkiksi säilyttää potilaan sukulaisille tai yhteisenä kielenä saatetaan käyttää vaikkapa englantia, jota yksikään osapuoli ei välttämättä osaa kovin hyvin.⁵

Suurin osa Tampereella tulkatuista terveydenhuollon asiakastilanteista on terveydenhuollon normaalin palvelujärjestelmän tilanteita. Tampereella terveydenhuollon tehtäväkenttä on jaettu kaupungin omien palvelujen ja Pirkanmaan sairaanhoitopiirin (PSHP) kesken. PSHP on laatinut potilaan hyvästä hoidosta ohjeet, joissa tarkennetaan myös potilaan äidinkielen huomioon ottamista – tosin jälleen ”mah-

5. Tulkkauskäytäntöjen kirjavuudesta ks. esim. Koskimies & Mutikainen (2008) tai Kauppi (2003).

dollisuuksien mukaan”. Sen katsotaan usein käytännössä edellyttävän tulkkauksen järjestämistä. (PSHP 2007.) Sairaanhoidopiirillä on myös tulkkauspalvelujen järjestämistä koskeva sisäinen ohje. Tampereen kaupungin terveydenhuoltopalveluilla ei puolestaan ole erillistä tulkkausta koskevaa ohjetta. Käytännöt vaihtelevat yksiköstä toiseen, vaikka peruseriaatteena onkin, että tulkkaus järjestetään tarvittaessa.

Kun ihminen kiintiöpakolaisena, oleskeluluvan ja kuntapaikan saaneena turvapaikanhakijana tai inkeriläisten paluumuuttomahdollisuutta hyödyntäneenä päätyy juuri Tampereelle, hänen terveydenhoidostaan vastaa kuuden ensimmäisen oleskelukuukauden ajan kaupungin ylläpitämä maahanmuuttajien terveysterveystoimikunta, joka kuuluu vastaanottotoiminnan avopalveluihin. Parin viikon kuluessa Tampereelle asettumisestaan asiakkaat tulevat terveydenhoitajan vastaanotolle, ja heille tehdään Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja sen edeltäjien antamien suositusten mukainen maahan- tai kuntaantulotarkastus. Sen jälkeen osa heistä käy terveydenhoitajalla useitakin kertoja uudelleen, osa taas ei tarvitse lisäkäyntejä lainkaan, ennen kuin puolivuotisen hoitoajan umpeutuessa on niin sanotun siirtoinfon aika. Siirtoinfossa asiakkaille pyritään antamaan tarvittava tieto kaupungin yleisistä terveysterveystoimista, jotta he pystyisivät toimimaan itsenäisesti kunnallisen terveydenhuoltojärjestelmän asiakkaina. Tavoite on haastava: puolessa vuodessa suomalaista yhteiskuntaa ja suomen kieltä tuntemattomasta ummikosta pitäisi tulla terveydenhuollon asiakas, joka osaa perätä itselleen hyvää hoitoa ja tietoa hoitovaihtoehtoista niin neuvontapuhelimessa, hammaslääkärin akuuttivastaanotolla kuin Acutan ensiavussa.

Ensimmäisellä käyntikerralla tehtävän maahanmuuttajien terveysterveystoimikunnan jälkeen maahanmuuttajien terveysterveystoimikunnan asiakkaat käyvät laboratoriotarkastuksissa. Kokeiden tulosten valmistuttua heidät saatetaan ohjata lääkärintarkastukseen ja tarpeen mukaan muiden asiantuntijoiden vastaanotolle, kuten fysioterapiaan, hammaslääkäriin, optikolle, maahanmuuttajille tarkoitettulle psykiatrian poliklinikalle, diabetesneuvolaan tai Tampereen yliopistolliseen sairaalaan vaikkapa infektioautien osastolle. Kun ihmiset ovat maahanmuuttajien terveysterveystoimikunnan

asiakkaina maahantulotarkastuksesta siirtoinfoon kestävän puolen vuoden ajan, terveydenhoitaja huolehtii yhteydenpidosta terveydenhuollon eri toimipisteiden välillä sekä yleensä myös varaa tulkin eri vastaanotoilla käyntejä varten.

Seurasin maahanmuuttajien terveystalvelujen yksikön toimintaa touko-kesäkuussa 2011 neljänä päivänä muutaman tunnin ajan kerrallaan. Komeasta nimestään huolimatta yksikkö on sangen pieni: sen henkilöstöön kuuluu yksi terveydenhoitaja ja yksi terveystakeskusavustaja. Kaikki maahanmuuttajien terveystalvelujen asiakaskäynnit hoidetaan tulkin välityksellä, paitsi aamuvastaanotot, joille potilas voi tulla päivystystyyppisesti ilman ajanvarausta. Aamuvastaanotoilla koetetaan tulla toimeen elekielellä, jos puhelintulkkausta ei satu olemaan saatavilla välittömään tarpeeseen, ja asiakkaan kanssa yritetään sopia uusi käyntiaika, jota varten tilataan tulkki. Havainnointipäivinä seurasin yhtä päivystystyyppistä asiakastilannetta, johon asiakas saapui ilman ajanvarausta varsinaisen päivystysajan ulkopuolella. Suurin osa asiakaskäynneistä oli kuitenkin maahantulotarkastuksia ja siirtoinfoja. Yhdestä siirtoinfosta tosin kehkeytyi tavallinen terveydenhoitajan vastaanotolla käynti, sillä siirtoinfoon kuuluvat asiat saivat väistyä asiakkaan terveystalvelmien tieltä.

Maahantulotarkastus noudattaa tiettyä kaavaa, ja tarkastuksen tulokset kirjataan paperilomakkeelle, jonka kaikki kohdat käsitellään tarkastuksessa. Aluksi selvitetään perustiedot sekä asiakkaan yleinen tausta ja elämäntilanne. Niistä edetään asiakkaan sosiaaliseen taustatilanteeseen, johon liittyvät esimerkiksi lähiomaiset, lähtömaan olot, elämänhistoria sekä terveydenhuollon kannalta merkitykselliset kulttuuriset ja uskonnolliset seikat. Sitten puhutaan Suomeen tuloa edeltävästä terveydentilasta ja käydään läpi muun muassa sairauksia, tapaturmia, vammoja, leikkauksia, lääkitystä sekä mahdollisia pakolaisleiri-, trauma- ja kidutuskokemuksia. Tämän jälkeen käsitellään vallitsevaa terveydentilaa ja rokotustilannetta asiakkaan kertomuksen perusteella. Lopuksi mitataan verenpaine, pituus ja paino, tutkitaan korvat, nielu, hampaat ja iho sekä annetaan opastus kotona tapahtuvaa näytteiden ottamista ja laboratorioon hakeutumista varten. Laborato-

riokokeiden lisäksi asiakkailta otetaan keuhkokuva tartuntatautilain edellyttämällä tavalla muun muassa tuberkuloosin toteamiseksi. Heille tehdään myös rokotussuunnitelma.

Kuten maahantulotarkastuksen sisällöstä ilmenee, tietoa saadaan pääasiallisesti haastatteleamalla asiakasta. Tutkimusten avulla saatava tieto on varsin vähäistä. Terveydenhoitaja tarttuu haastattelussa esille tuleviin merkityksellisiin seikkoihin ja tekee asiakkaalle lisäkysymyksiä. Näkemissäni tilanteissa terveydenhoitaja vei keskustelua eteenpäin hyvin ystävällisesti ja kuunteli asiakasta, mutta oli samalla tiukan ammattimainen.

Asiakkaiden taustat voivat olla hyvin erilaisia muun muassa heidän lähtömaansa, ikänsä ja elämäntilanteensa vuoksi. Seuraamissani tarkastuksissa nuori paluumuuttaja soitti äidilleen tiedustellakseen, mitä rokotuksia hänelle on annettu, mutta toisen samanikäisen paluumuuttajan lähimaiset olivat kaikki kuolleet, eikä hänellä ollut ketään, keneltä kysyä lisätietoja. Osa asiakkaista on kotoisin alueelta, jolla terveydenhuollon peruspalvelutkin on järjestetty puutteellisesti. Silloin palveluiden käytöstä ei todennäköisesti ole myöskään olemassa minkäänlaisia kirjauksia, vaan kaikki tieto on muistinvaraista ja asiakkaan käsitys- ja viestintäkykyyn sidottua. Sairaus- ja rokotushistorian kertaaminen haastattelussa vuoden tarkkuudella on vaikeaa, jos potilaskertomuksia ja rokotuskortteja ei ole käytettävissä.

Tampereelle päätyneet maahanmuuttajat hyötyvät oleskelunsa alkumetreillä ammattitaitoisesta terveydenhoidosta, jossa paneudutaan sekä maahanmuuttajille tyypillisiin terveysongelmiin että kunkin yksilölliseen tilanteeseen. Hyvä hoito varsinkin maassa oleskelun alkuvaiheessa voi tuoda veronmaksajille selvää säästöä, kun asiat saadaan heti oikeille urille. Tampereella tosin pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden oletetaan olevan valmiita siirtymään tavallisten terveyspalveluiden asiakkaiksi jo puolen vuoden kuluttua maahantulosta, vaikka oikean palvelupisteen löytäminen ja toimintatavan hallitseminen hoitoon pääsemiseksi voi olla haastavaa suomenkielisillekin. Vertailun vuoksi mainittakoon, että esimerkiksi Oulussa pakolaisten maahantulovaihe erityispalveluineen kestää peräti kolme vuotta. Oulussa ja Turussa

pakolaisten ja paluumuuttajien maahantulotarkastukset sekä heille tarkoitetut terveysaseman ja lastenneuvolan palvelut on yhdistetty ulkomaalaistoimiston palvelutarjontaan sosiaali- ja terveystoimen yhteisen palveluyksikön kautta. (Infopankki.) Maahanmuuttajien terveyspalveluyksikössä erityispalveluajan lyhyiden aiheuttamia vaikeuksia on pyritty vähentämään esimerkiksi kokoamalla tärkeimpiä terveyspalvelutietoja esitteisiin, mutta esitteitä ei ole ollut varaa kääntää edes yleisimmille pakolaiskielille.

Tampereen kaupunki on vuodesta 2005 lähtien hankkinut maahanmuuttajien lääkäripalvelut yksityiseltä lääkäriasemalta, jolla neljä lääkäriä (yksi heistä vastuulääkärinä) osallistuu pakolaistaustaisten ja muiden maahanmuuttajien hoitoon tarpeen mukaan. Hoitava lääkäri saattaa olla joka kerralla eri henkilö. Siksi potilaan ja lääkärin välille tuskin ehtii puolen vuoden erityispalvelujakson aikana syntyä luottamuksellista suhdetta, jollainen edistäisi potilaiden sitoutumista oman terveystensä hoitoon. Ennen kuin kaupunki turvautui ostopalveluihin, maahanmuuttaja-asiakkaita hoiti yksi omalääkäri, joka oli perehtynyt ulkomaalaistaustaisten potilaiden hoitoon ja kansainväliseen lääketieteeseen. Nykyisin heitä hoitavien lääkärin vastaanottoajat ovat niin lyhyitä, ettei potilaan tilanteeseen ole aikaa paneutua kunnolla, semminkin kun noin puolet ajasta kuluu väistämättä tulkkaukseen.⁶ Maahanmuuttajien omalääkärin vastaanottoaikojen kesto vaihteli tarpeen mukaan puolesta tunnista puoleentoista tuntiin, jolloin aika riitti asioiden perusteelliseen selvittämiseen tulkin välityksellään.

Maahanmuuttajien terveyspalvelujen henkilöstön työtä mutkistaa se, että terveydenhoitajan on vaikea tavoittaa lääkäriaseman lääkäriä konsultointia varten silloin, kun asiakas on hänen vastaanotollaan. Konsultointi sujuvoittaisi asioiden hoitoa ja kenties jopa vähentäisi turhia potilaskäyntejä, mikä ei tosin olisi yksityisen lääkäriaseman

6. Sama ajanpuute vaivaa useimmiten tosin myös tavallisten terveyspalvelujen vastaanotoilla. Esimerkiksi tavanomainen 20 minuutin lääkäriaika kutistuukin tulkin välityksellä asioitaessa käytännössä kymmeneen minuuttiin, mikä tuskin riittää edes alkuun pääsemiseksi potilaan lääkäriin hakeutumisen synn selvittämisessä – ja sitten onkin taas pienen odottelun jälkeen seuraavan käyntikerran ja uuden tulkkivaruksen vuoro.

taloudellisen edun mukaista. Myös potilastietojen käyttö on välillä hankalaa järjestelmien yhteensovittamattomuuden takia. Jos potilas on esimerkiksi saanut lääkityksen asioidessaan kunnallisella Acutan päivystysasemalla, tieto siitä ei välity yksityisen lääkärikeskuksen hoitavalle lääkärille, vaan tämä voi määrätä päällekkäistä tai yhteisvaikutuksiltaan haitallista lääkitystä ja päinvastoin. Terveystoimittajia ja toimistosihteeri koettavat parhaansa mukaan selvittää ja ennaltaehkäistä järjestelystä johtuvia epäselvyyksiä.

Tampere voisi järkeistää maahanmuuttajien terveyspalvelujen yksikön toimintaa palauttamalla vakituisen lääkärin yksikköön tai ainakin nimeämällä kyseiselle asiakasryhmälle vastuulääkärit omalääkärijärjestelmän kautta, järjestämällä palvelut ulkomaalaistoimiston yhteydessä tai ainakin fyysisesti sen läheisyydessä, pidentämällä erityis- palvelujen käyttöoikeutta puolesta vuodesta esimerkiksi kokonaiseen vuoteen⁷ sekä käännättämällä olemassa olevan tiedotemateriaalin. Nämä toimet voisivat osoittautua pidemmän päälle veronmaksajienkin kannalta suotuisiksi. Ainakin ne keventäisivät pienen yksikön henkilöstön työtaakkaa ja takaisivat kaupungin tuoreimmille täysivaltaisille asukkaille kokonaisvaltaisen hyvän hoidon sekä mahdollisuuden osallistua omaa hoitoaan koskevaan päätöksentekoon. Siinä myös osaavan hoitohenkilöstön ja taitavien tulkkien toimivalla yhteistyöllä on tärkeä osa.

Termien ja tilanteiden tulkit

Maahantulotarkastus on tulkille terminologisesti vaativa tehtävä, mutta toisaalta kaavamaisessa tulkkaustilanteessa toistuvat joka ker-

7. Asiakkuusjakson pidentäminen tuskin ainakaan lisäisi terveydenhuollon kustannuksia, sillä osa asiakkaista käyttää nykyin maahanmuuttajien terveydenhuollon palveluita vain pakollisen maahantulotarkastuksen ja siirtotulon verran. Enemmän hoitoa tarvitsevat ovat erityispalvelujakson jälkeen joka tapauksessa kunnallisten palveluiden asiakkaita, mutta eivät välttämättä saa yhtä kokonaisvaltaista, kohdennettua ja vaikuttavaa hoitoa kuin erityispalvelujen piirissä.

ralla ainakin osin samat terveydenhuollon erikoisalan termit, kuten elinten ja kehon osien nimitykset sekä tietyt tartuntataudit, yleiset sairaudet ja laboratoriosanasto. Vaihtelua kaavamaiseen tilanteeseen tuo asiakkaiden erilaisuus, ja yllätyksiä tulee eittämättä eteen niin kuin tulkkaustehtävissä yleensäkin. Terveystenhoitajan luomassa ystävällis-henkisessä ilmapiirissä tulkki kuitenkin varmasti rohkenee tarvittaessa pyytää tarkennusta tai lisäselvitystä käsitteisiin ja asiasisältöön.

Lähitulkkaustilanteiden suuri etu on se, että parhaat tietolähteet ovat tulkin kanssa saman pöydän ääressä. Tämä tuli tarkkailutilan-teissakin selvästi ilmi. Terveystenhoitaja oli tottunut toimimaan tul-kin kanssa, joten hän selitti osin ennakoivastikin hankalia käsitteitä edistääkseen arvatenkin sekä tulkin että asiakkaan ymmärrystä. Hän ei myöskään hämääntynyt tulkin tarkennuskysymyksistä. Jotkut asi-akkaat sitä vastoin vaikuttivat yllättyneiltä ja jopa hieman kiusaantu-neilta joutuessaan selittämään ja täydentämään aiemmin sanomaansa tulkin pyynnöstä, vaikka kyse ei ollut sinänsä mitenkään kiusallisista asioista. On mahdollista, että asiakkaat tavallaan huomasivat tulkin vasta siinä vaiheessa, kun kysymykset aiheuttivat sujuvaan viestintään katkoksen.

Kaikkia havainnoimiani tilanteita leimasi se, että terveydenhoitaja selvästi pyrki asettumaan kulloisenkin asiakkaansa tasolle ja puhu-maan jokaiselle niin, että viestin voi olettaa menevän perille. Hän ei yrittänytkaan viestiä persoonattoman virkamiesmäisesti, vaan osoitti ymmärrystä ja inhimillisyyttä toteamalla esimerkiksi ”Aika monella voi olla paniikkihäiriötä tai masennusta, vaikkei sitä välttämättä pääl-lepäin huomaa” tai ”Kaikilla meillä aina silloin tällöin on [vaivoja]”.

Tulkin olisi hyvä pyrkiä ainakin jossain määrin mukautumaan asiakkaidensa viestintätyyliin, jotta tulkin olemus, äänenkäyttö ja läsnäolotapa olisivat sopusoinnussa keskustelun osapuolten suoraan havainnoiman sanattoman viestinnän sekä tulkkeessa välittyvän sanal-lisen viestin kanssa. Tapaamani tulkit onnistuivat tehtävässä yleisesti ottaen hyvin, vaikka he edustivatkin hyvin erilaisia ”tulkkityyppejä”. Sanallisen viestin välittymistä en pysty arvioimaan, koska en hallitse tulkkien toisia työkieliä. Yhdestäkään tulkin välityksellä käydystä

keskustelusta ei kuitenkaan jäänyt sellaista tuntumaa, että viestintä olisi epäonnistunut tai välitetty tieto ollut väärää. Tyyliään, toimintatavoiltaan ja jopa tulkkaustekniikoiltaan keskenään sangen erilaiset tulkit tuntuivat kaikki hoitavan työnsä hienosti ja olevan hyviä tulkkeja. Asiakkaiden viestintätarvetta voi siis palvella onnistuneesti hyvinkin erilaisin keinoin.⁸

Seuraamistani tulkeista yksi ei sanallisten viestien ansiokkaasta välittämisestä huolimatta saavuttanut keskustelun rauhallista tunnelmaa ja terveydenhoitajan tavoittelemaa viestintätyyliä, vaan alkoi toistuvasti tulkata ennen alkuperäisen puheenvuoron loppua. Sekä asiakkaan että terveydenhoitajan oli pakko keskeyttää lauseitaan ja ajatuksiaan, koska puheenvuoron päälle limittynyt tulkkaus tapahtui tavanomaisella puheäänellä eikä eleettömänä kuiskaustulkkauksena. Tulkattavista jaksoista olisi ilman tulkin keskeytystäkin tullut täysin normaalin mittaisia tulkattavia puheenvuoroja, joten muistikapasiteetin rajojen vastaan tuleminen ei mielestäni selitä keskeyttelyä, semminkin kun tulkki muilta osin hoiti tehtävänsä moitteettomasti ja oli ilmeisen ammattitaitoinen. Sujuvasti vuorottelevan konsekutiivitulkkauksitilanteen sijaan kehkeytyi siis tilanne, jossa puhujat joutuivat odottelemaan tulkilta suunvuoroa jatkaakseen kesken jäänyttä ajatustaan. Kiireistä vaikutelmaa vahvisti tulkin kyselytekniikka, jossa tulkin kesken omaa tulkkauspuheenvuoroaan esittämät tarkennuskysymykset katkaisivat samalla informaatiovirran ja asiakkaiden ajatukset.

Terveydenhoitaja koki hätäisen tulkkausvuoroon tarraamisen stressaavana, eikä asiakaskaan vaikuttanut tuntevan oloaan kovin

8. Todettakoon, että tulkkauksen perehtynyt henkilö pystyy usein havaitsemaan sen, jos tulkatun viestin välittymisessä on jotakin vikaa. Tällaisissa tilanteissa tulkki luullakseni itse tunnistaa viestintäongelman, minkä jälkeen hänellä on kaksi vaihtoehtoa: hän voi ryhtyä aktiivisesti selvittämään ongelmaa esimerkiksi pyytämällä asiakkailta tarpeellisia lisätietoja tai ikään kuin lakaista pulmat maton alle ja toivoa, ettei kukaan huomaa ja ettei asia ollut mitenkään tärkeä. Jos tulkki valitsee jälkimmäisen eli huonomman vaihtoehdon ja sivuuttaa ongelman, hän viestii alitajuisesti ja tahtomattaan sanatonta epävarmuutta. Tämä herättää epäilyn siitä, mahtoiko viestintä sujua aivan asianmukaisesti. Arvioni perustuu paitsi kokemukseeni tulkkikouluttajana myös kokemukseeni asioimistulkin ammattitutkinnon tulkkaustehtävien ja niiden arviointikeskustelujen seuraamisesta niin itselleni tutuilla kuin tuntemattomilla kielillä.

kotoisaksi. Haastattelussa jäi siksi mahdollisesti kertomatta jotakin, mikä rauhallisemman tulkin välityksellä olisi tullut esiin. Tulkin kanssa toimimiseen tottumaton asiakas ei kenties enää muistanut, mitä oli ollut sanomassa, tai ei halunnut tulla keskeytetyksi ja alkoi siksi ilmaista itseään mahdollisimman lyhyesti. Tulkillla saattoi olla havainnointiajankohtana niin sanotusti huono päivä, tai hänellä oli kenties jostakin syystä keskittymisvaikeuksia tai kiire seuraavaan tulkkaukseen liian kireäksi laaditun aikataulun takia. Joka tapauksessa kiire löi tilanteeseen leimansa.

Kullan kallis tulkkaus

Tulkkauksen välttämättömyys erikielisten ihmisten välisessä viestinnässä konkretisoitui verrattomasti tilanteessa, jossa asiakas tuli akuuttien terveysongelmien takia käymään terveydenhoitajan vastaanotolla ilman ajanvarausta. Koska tulkkia ei ollut tiedetty tilata mutta asiakkaalla kuitenkin oli ilmeinen huolenaihe, asiaa yritettiin ensin ratkoa vähäisin yhteisin suomen kielen sanoin ja elekielellä. Seuraavaa sovittua asiakastapaamista varten tilattu tulkki saapui vastaanotolle hyvissä ajoin. Hän sattui olemaan ilman ajanvarausta saapuneen asiakkaan kielen tulkki, joten häntä pyydettiin tulkkaamaan asiakkaan ja terveydenhoitajan välistä keskustelua. Vaikka tulkillla ei olisi ollut velvollisuutta tulkata muussa asiakastapaamisessa kuin siinä, jota varten hänet oli paikalle tilattu, hän suostui tulkkauspyyntöön ja tarttui työhön.

Vaikka asioimistilanteen molemmat osapuolet eli sekä terveydenhoitaja että asiakas – samoin minä tarkkailijana – olivat ennen tulkin saapumista sitä mieltä, että he ymmärsivät toisiaan viestinnän kömpelyydestä huolimatta, tulkin välityksellä käydyssä keskustelussa selvisi, että luulo oli täysin väärä. Asiakkaan oireista oli syntynyt virheellinen ja puutteellinen kuva, eikä asiakas ollut suinkaan ymmärtänyt hänelle sanallisesti ja elekielellä annettuja hoito- ja toimintaohjeita. Koska onnekkain sattuman ansiosta viestinnässä voitiin

hyödyntää tulkkia, asiakkaan vaivasta saatiin varma selko ja hänet saatiin ohjeistuksen ohella ymmärtämään myös se, miten hän voisi elämäntapojaan muuttamalla edistää kyseisestä vaivasta tyystin eroon pääsemistä. Terveydenhoitaja pystyi paneutumaan ongelman syihin pintaa syvemmältä ja välittämään asiakkaalle tietoa esimerkiksi oikean ruokavalion merkityksestä terveydelle sen sijaan, että hän olisi ”laittanut laastarin” ongelman päälle eikä sen todellisiin syihin olisi päästy lainkaan käsiksi.

Tapaus osoitti kouriintuntuvalla tavalla sen, miten valtava ero tulkatulla ja tulkkamattomalla asioimistilanteella voi olla, kun osapuolilla ei ole riittävän vahvaa yhteistä kieltä. Tulkin välityksellä voidaan pureutua vaivan perussyihin ja saadaan asiakas ymmärtämään itsehoidon mahdollisuudet ja merkitys. Tulkkauksen tietenkin maksaa, mutta alkuvaiheen tulkkauuskustannukset voivat maksaa itsensä myös takaisin, kun asiakas ymmärtää hänelle annetut ohjeet ja sitoutuu hoitoon. Se parantaa nykyisen tutkimustiedon mukaan hoidon vaikuttavuutta merkittävästi.⁹ Hänen ei kenties tarvitse enää koskaan hakeutua hoitoon saman vaivan tai saman perussyyn aiheuttamien ongelmien takia, mikä vähentää terveydenhuoltojärjestelmän kuormitusta ja yhteiskunnan maksettavaksi koituvia kustannuksia.¹⁰

Lopuksi

Havainnoimallani maahanmuuttajien terveyspalvelujen vastaanotolla asiakkaita opastetaan hyvin monipuolisesti ja laajasti ymmärtämään suomalaista terveydenhuoltoa ja siihen liittyviä ilmiöitä. Terveydenhoitaja tuntuu hieman vaatimattomalta tehtävänimikkeeltä, kun ottaa

9. Ks. esim. Ribera ym. (2008) tai Sosiaali- ja terveysministeriö (2005).

10. Huomautettakoon, että tässä katsantokannassa tausta-ajatuksena on hyväksytty se, että kaikilla ihmisillä on jakamaton ihmisarvo ja oikeus hyvään ja ihmisarvoiseen elämään, johon kuuluvat esimerkiksi hyvä terveys ja syrjimättömyys alkuperän ja kielen perusteella. Jos tämän perustuslainkin mukaisen periaatteen kiistää, tulkkauksen ja terveydenhuollon kustannuksissa voidaan tietenkin päätyä toisenlaiseen lopputulemaan.

huomioon, mitä kaikkea viranhaltija tekee: Hän soittaa hammas-
hoitolaan kartoittaakseen asiakkaalle tehtyjä toimenpiteitä, selvittää
asiakkaan nimen kirjoitusasua eri järjestelmissä ja tekee tulkkausvara-
uksia. Hän selvittelee ulkomaalaistoimiston etuuskäsittelijän tulkintoja
erinäisten toimenpiteiden korvattavuudesta ja tarpeellisuudesta. Hän
hankkii asiakkaalle tämän odottaessa nykyaikaisen verenpainemittarin
aikansa eläneen tilalle ja opastaa laboratorion vuoronumerojen käy-
tössä. Hän piirtää kaupungin karttaan merkkejä eri palvelupisteiden
kohdalle ja kertoo paikallisbussiverkostosta sekä omakielisen neuvon-
nan palveluista – ja niin edelleen. Varsinaisten työtehtäviensä ja omaan
alaansa liittyvien asioiden selittämisen lisäksi terveydenhoitaja siis
toimii samalla niin sanottuna kulttuuritulkkina tulkaten asiakkailleen
Tampereä ja koko suomalaista yhteiskuntaa.

Maahanmuuttajien terveyspalvelujen vastaanotolla vallitseva
käännöskulttuuri soveltuisi minkä hyvänsä maahanmuuttajien pal-
veluyksikön parhaaksi käytännöksi. Viranomainen kohtelee asiakkaita
yksilöinä, joista jokaisella on oma taustansa, omat lähtökohtansa ja
toiveensa. Hän selittää asiat ymmärrettävästi suomalaisia ja tampere-
laisia käyttäntöjä tuntemattomille ihmisille eikä oletta tulkin ottavan
vastuuta tästä kulttuuritulkkauksen tyyppisestä asioiden avaamisesta.
Jos palvelupisteen kahden työntekijän harteille kasautuneen vastuualu-
een laajuutta pysähtyy miettimään, tuntuu hämmästyttävältä, miten
asiakastapaamisten tunnelma voikin olla niin kiireetön, kuunteleva ja
asiaan paneutuva. Kaiken kaikkiaan ote työhön on kuin suoraan Ter-
veydenhuollon eettisen neuvottelukunnan (ETENE) suosituksesta:

Terveysdenhuollon ammattihenkilön tärkein työkalu monikulttuurises-
sa kohtaamisessa on ammatillinen tieto, ymmärryskyky, sensitiivisyys
sekä vuorovaikutustaito potilasta kunnioittaen ja potilaan arvomaai-
lman tasolla. Potilaan tapojen, elämän ja arvojen kunnioitus sekä
hänen tahtonsa noudattaminen on peruslähtökohta keskusteltaessa
eri hoitovaihtoehtoista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2005: 10.)

ETENEn suositus on maahanmuuttajien terveyspalvelujen yksikössä sisäistetty täysin. Suosituksessa korostetaan sitä, että potilaan on koettava hoito hyödylliseksi ja että häntä voidaan hyödyntää oman kulttuurinsa selittäjänä. Toimivaa viestintäyhteyttä tarvitaan, jotta kulttuureja voitaisiin ymmärtää, tulkita ja ottaa huomioon sekä yksilötasolla että laajassa yhteiskunnat ja kaupungit kattavassa merkityksessä. Viestintäyhteyden perusedellytys on yhteinen kieli.

Yhteisymmärrys ja vuorovaikutustaito ovat olennainen osa potilaiden hoitoa niin suomalaisten parissa kuin vähemmistöjen ja muiden kulttuurien edustajien kanssa. Taustaselvittelyt sekä arkipäivän käytäntöjen selville saaminen voivat olla monimutkaisia ja aikaa vieviä. Hoidon sujumattomuus voi loppujen lopuksi olla kiinni hyvinkin yksinkertaisista ja helposti ratkaistavista seikoista. Tulkkipalvelut ovat vastaanotto- tai osastokäynneillä käytettynä kertakustannuksena kalliita, mutta voivat pitkällä aikavälillä tuottaa huomattavia kustannussäästöjä säästämällä uusintakäynneissä, jatkohoidon sujuvuudessa ja ennen kaikkea, jos niillä pystytään parantamaan potilaan hyvinvointia ja terveyttä. On tärkeää muistaa, että potilaan kokemus hoidon hyödyllisyydestä riippuu monista asioista, myös kulttuurista ja sen arvoista. Jos potilasta hoidetaan ilman hänen kulttuurinsa tuntemusta hän voi tuntea itsensä huonosti kohdelluksi ja huonosti ymmärretyksi. On selvää [,] että terveydenhuollon ammattihenkilö ei voi tuntea kaikkia kulttuureja ja tapoja, mutta kyselemällä ja kuuntelemalla herkällä korvalla voidaan päästä lähemmäs potilaan parasta, hyvän tekemistä ja välttää vahinkoa ja harmeja. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2005: 11.)

Monikielisen ja -kulttuurisen asiakastyön esimerkillinen hoitaminen tuottaa monenlaista hyvää kaikille osapuolille: asiakas saa tarvitsemansa avun ja palvelun, hänen hyvinvointinsa turvataan, viranomainen saa tehtävänsä hoidettua eettisesti ja laillisesti tyydyttävällä tavalla, ja yhteiskuntakin kiittää, jos asianmukaisella alkuvaiheen haastattelulla ja hoidolla vältetään turhat tutkimukset sekä sairauksien paheneminen ja pitkittyminen. Käännöskulttuurin kannalta tärkein hyöty kuitenkin

on se, että kun viranomainen aina huolehtii ammattitaitoisen tulkin tilaamisesta asiakastapaamisiin, käännöskulttuurille suodaan syntymisen ja vakiintumisen mahdollisuus.

Lähteet

- Infopankki. <http://www.infopankki.fi/fi-FI/terveys/>. [Luettu 28.12. 201 2.]
- Koskimies, Katja & Mutikainen, Hanna-Kaisa (2008) *Maahanmuuttajat terveydenhuollon asiakkaina*. Hoitotyön opinnäytetyö. Helsinki: Stadia.
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785.
- Pirkanmaan sairaanhoitopiiri PSHP (2007) *Potilaan hyvä hoito Pirkanmaan sairaanhoitopiirissä*. Kirjoittajat Hanna Tainio, Pirjo Aalto ja Jaakko Herrala. <http://www.pshp.fi/default.aspx?contentid=2646&contentlan=1>. [Luettu 19.12.2012.]
- Ribera, Hausmann-Muela, Grietens & Toomer (2008) *Is the use of interpreters in medical consultations justified? A critical review of the literature*. http://pass-international.org/site/images/stories/publications/Cost_Effectiveness_Interpreters_in_the_Medical_Sector.pdf. [Luettu 28.12.2012]
- Saavalainen, Anita (2011) Maahanmuuttajien terveystalvelut. Esitys Maahanmuuttajat terveydenhuollon asiakkaina -seminaarissa 23.3.2011.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2005) *Monikulttuurisuus Suomen terveydenhuollossa*. ETENE-julkaisuja 11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tampereen kaupunki (2012) Toimintaympäristö: Kielet ja kansalaisuudet. http://www.tampere.fi/material/attachments/k/66xybe5CO/Toimintaymparsto_Kielet_ja_kansalaisuudet_12.pdf. [Luettu 19.12.2012.]
- Työministeriö (1999) *Maahanmuuttajille tarkoitettujen tulkkaus- ja kielipalvelujen kehittämissuunnitelma*. Työhallinnon julkaisu 231. Helsinki: Työministeriö.

SE ON SIINÄ.

ASIOIMISTULKIT MONIKULTTUURISSESSA TILASSA

Jaana Vuori

Asioimistulkkaus tarkoittaa ammattilaisen ja asiakkaan välisen vuoropuhelun tulkkausta esimerkiksi virastokäynnillä, lääkärissä, neuvottelussa tai oikeussalissa, joskus puhelimessakin. Kun ammattilaisella ja asiakkaalla ei ole yhteistä kieltä, tulkkaus auttaa molempia välittämään toisilleen tietoja ja tekemään asiakasta koskevia päätöksiä. Palveluja tuotetaan ensisijaisesti viranomaistyön avuksi, mutta tulkkien palveluksia voivat käyttää myös muut organisaatiot ja yksityiset henkilöt. (Hietanen 2001; Leinonen 2001.) Kyse on nimenomaan elävän, tässä ja nyt tapahtuvan dialogin tulkkaamisesta, jossa tulkki on keskustelun kolmas, kielellisen välittäjän roolissa toimiva osapuoli (Mason 1999).

Tulkkausta tarvitsevista vieraskielisistä asiakkaista suurin osa on maahanmuuttajataustaisia henkilöitä eli Suomeen pakolaisina, paluumuuttajina, avioliiton vuoksi, perheenyhdistämisen kautta tai työsiirtolaisina muuttaneita ihmisiä, joiden kielitaito ei riitä asiointiin suomeksi, ruotsiksi tai jollakin muulla yhteisellä kielellä. Asioimistulkkaus ja tulkkien tekemät käännöstyöt ovat osa maahanmuuttajien kielipalveluja, joista muita ovat suomen kielen opetus,

maahanmuuttajien äidinkielellä annetut palvelut sekä äidinkielen tiedotus. Alaa käsittelevissä asiakirjoissa ja ohjeissa edellytetään, että dialogin tulkkaamisen lisäksi tulkki helpottaa myös mahdollisen ”kulttuurimuurin ylittämistä”. (Asioimistulkin ammattisäännöstö ja asioimistulkkausohjeet; Työ-ministeriö 1999, 4; Tulkin välityksellä 2004; Tietoa maahanmuuttajille asioimistulkkauksesta 2004; Asioimistulkin ammattitutkinto 2006.)

Tulkin rooli kulttuurierojen avaajana on kiistanalainen asia ammattitulkkien ohjeistoissa ja tulkkausta koskevassa tutkimuksessa. Muissa kuin asioimistulkkaustilanteissa tulkin tehtäviin ei nimenomaan katsota kuuluvan, että tulkki lisääi mitään puhuttuun tai selittäisi tulkattavien toimintaa tai taustoja toisilleen. Tulkin ammattisäännöstössä tätä seikkaa ei nosteta lainkaan esiin, mikä kertoo osaltaan tavallisten tulkkien ja asioimistulkkien välisistä ammatillisista ja koulutuksellisista eroista (Tulkin ammattisäännöstö). Asioimistulkkien ohjeet ovat kaksijakoiset ja antavat siten sijaa tulkinnalle (Asioimistulkin ammattisäännöstö ja asioimistulkkausohjeet). Varsinainen ohje ammattisäännöstössä kuuluu, että ”tulkki pyrkii kattavaan tulkkaukseen, ei jätä mitään pois eikä lisää mitään asiaankuulumatonta”. Laajempi selitys asioimistulkki-ohjeissa tulkitsee tätä seuraavasti:

Tulkin tehtävä on välittää kielelliset sekä kulttuurisidonnaiset eikielelliset viestit mahdollisimman kattavasti ja sisällöllisesti muuttumattomina. Mikäli tulkki ei löydä vastinetta esim. sananlaskuille, puheenparsille, harvinaisille termeille ja lyhennyksille tai niillä ei kohdekielessä ole vastinetta, tulkki pyytää puhujaa selvittämään sanomaansa ja informoi siitä kuulijaa. Tulkki ei kuitenkaan selitä asioita oma-aloitteisesti kummankaan tulkattavan kielen edustajan puolesta. (Asioimistulkin ammattisäännöstö ja asioimistulkkausohjeet.)

Tätä voi tulkita tiukasti niin, että tulkin tehtäväksi jää vain osoittaa tulkkauksen osapuolille tilanteita, joissa väärinymmärtäminen kulttuuristen tai yhteiskunnallisten erojen vuoksi on mahdollista, ja jättää sitten vastuu selittämisestä, kyselemisestä ja vastaamisesta tulkattaville.

Viranomaisille laadituissa asioimistulkkauksen ohjeissa tulkin tehtävä ymmärretään kuitenkin laajemmin:

Tulkin tehtävä on tulkata asioimistilanteessa käytetyt puheenvuorot. Hän selvittää myös sanoman ymmärtämisen kannalta oleellisia kulttuuritaustoja. (Tulkin välityksellä 2004.)

Kuvaan artikkelissani sitä, miten tulkit ja muut maahanmuuttajatyön ammattilaiset ymmärtävät asioimistulkeille tarjotut kaksi tehtävää – puhutun kielen tulkkauksen ja kulttuurierojen avaamisen – ja miten niitä käytännössä toteutetaan. Oma näkemykseni on, että kulttuurierojen avaaminen osana tulkkien työtä pitäisi ottaa vakavasti niin asioimistulkkien kuin tavallistenkin tulkkien koulutuksessa ja tulkkausten tutkimuksessa. Nyt se usein joko kielletään, siitä vaietaan tai se oletetaan itsestään selväksi asiaksi, johon sekä tulkkien, viranomaisten että maahanmuuttaja-asiakkaiden tulisi osata orientoitua ikään kuin luonnostaan.

Aineistoni ei kerro maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden näkökulmasta, vaikka haastateltavani pyrkivät pohtimaan myös asiakkaiden kokemuksia. Analyysini on osa laajempaa tutkimusta, joka käsittelee maahanmuuttajien kanssa tehtävää työtä erityisesti Suomessa asumisen alkuvaiheissa (Vuori 2012; Hirsiaho & Vuori 2012). Tässä artikkelissa pääaineistona ovat neljän asioimistulkin haastattelut, muiden ammattilaisten tulkkausta koskevat kommentit sekä havainnointi tilanteissa, joissa tulkit ovat olleet mukana.

Aineistoni on kerätty pääosin vuosina 2003–2005. Se koostuu kaikkiaan 21 ammattilaisen haastatteluista, jotka työskentelevät päätyökseen maahanmuuttaja-asiakkaiden tai maahanmuuttoasioiden parissa sekä havainnoinneista lähinnä maahanmuuttajille räätälöidyissä erityispalveluissa sosiaalitoimistossa. Seurasin siellä eri työntekijöiden vastaanottoja, kotikäyntejä ja asioimiskäyntejä yhteensä 11 työpäivää. Ammattilaiset työskentelevät sosiaalityöntekijöinä, etuuskäsittelijöinä ja ohjaajina sosiaalitoimistossa, työntekijöinä terveysasemalla, työntekijöinä vastaanottokeskuksessa ja kulttuuripalveluissa, hallinnollisissa

tehtävissä Tampereen kaupungin eri sektoreilla – sekä tulkkeina tulkikeskuksessa. Keräsin aineistoa havainnoimalla myös muissa yhteyksissä, joissa ammattilaiset ja kansalaisjärjestöjen edustajat kohtaavat maahanmuuttajia: kunnallisessa palvelupisteessä, kansalaisjärjestössä ja maahanmuuttajajärjestöjen ja kunnan yhteisessä projektissa sekä joissakin tiedotus- ja koulutustilaisuuksissa. Aineistoni kertoo Tampereen, suurehkon suomalaisen kaupungin maahanmuuttajatyöstä. Ylipäänsä vain suuremmissa kunnissa on ollut mahdollisuus järjestää erityispalveluja ja palkata työhön erikoistuneita ammattilaisia. Sen sijaan aineistoni ei kerro kaikesta julkisella sektorilla tehtävästä viranomaistyöstä, sillä olen rajannut pois esimerkiksi kolme keskeistä organisaatiota: koulun, työvoimaviranomaiset ja Kelan (Kansaneläkelaitoksen). Suuremmilla paikkakunnilla myös niissä toimii maahanmuuttajien kanssa tehtävään työhön erikoistuneita ammattilaisia. Lisäksi olen kerännyt erilaista julkista tekstiaineistoa maahanmuuttajatyöstä. Tässä artikkelissa käsittelen niistä asioimistulkeille, ammattilaisille ja asiakkaille tarkoitettuja kirjallisia ohjeita.

Aineiston keruun aikana tutkimassani tulkkeskuksessa Tampereella työskenteli johtaja, 15 päätoimista tulkkia ja kaksi tulkkivälittäjää sekä kymmeniä freelancer-tulkkeja (vrt. Laalo-Ristilän artikkeli tulkkeskuksen nykytilanteesta tässä teoksessa). Tulkit ovat maahanmuuttajatyössä toistaiseksi ainoa ammattiryhmä, jossa toimii runsaasti sellaisia työntekijöitä, joilla itsellään on kokemuksia Suomeen muutosta ja ulkomaalaisena ja vieraskielisenä elämisestä Suomessa. Tulkkeskuksen 15 vakituisesta tulkista 13 oli maahanmuuttajataustaisia. Kaikki haastatteleman neljä tulkkia olivat muuttaneet Suomeen aikuisiällä. Kokous- ja koulutustilanteissa keskustelin myös syntyperäisten suomalaisten tulkkien kanssa. Tulkkeskuksen johtajakin oli suomalainen, joskin kaksikielisestä perheestä.

Vuonna 2011 tulkkeskus välitti noin 40 kielen tulkkeja. Asioidmistulkit tulkkaavat ja kääntävät useimmiten niin sanottuja harvinaisia kieliä. Kielet ovat tietenkin usein harvinaisia vain Suomessa ja muissa länsimaissa. Puhuvathan miljoonat ihmiset sellaisia kieliä kuin vaikkapa arabia, farsi (persia), somali tai tagalog, ja monia näistä

kielistä puhutaan useissa maissa. Suomesta katsottuna myöskään viro ei ole kovin harvinainen kieli. Toisaalta esimerkiksi venäjä on yksi Euroopankin pääkielistä. Asioimistulkkausta määrittelee siis kielen sijaan ennen muuta tilanne jossa sitä käytetään eli yhteiskunnan ammattilaisten ja useimmiten maahanmuuttaja-asiakkaiden kohtaaminen institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa (Jacobsen 2009; 157–159; Ruusuvuori, Haakana & Raevaara 2001).

Asioimistulkkien tulkkaamissa kielissä on usein paljon puhekielen vaihtelua ja erilaisia murteita. Tulkkien pitää ymmärtää niitä kielenkäytön eroja, jotka liittyvät asiakkaiden yhteiskuntaluokkaan ja koulutustaustoihin. Kieli on muutakin kuin asioiden välittämistä, ja sillä ilmaistaan myös ihmisten välisiä eroja. Kun tulkki tulkkaa samaan aikaan eri taustoista tuleville ihmisille, hän joutuu päättämään, kenen kielenkäyttötapojen mukaan hän itse kieltä käyttää. Jos hän sopeuttaa puheensa koulutetumpien asiakkaidensa ja yleiskielen tai vanhan kulttuurikielen normien mukaan, hän riskeeraa alemmista yhteiskuntaluokista tulevien asiakkaiden mahdollisuuden ymmärtää. Jos tulkki valitsee yksinkertaisemman puheenparren, hän riskeeraa mahdollisesti asiakkaiden silmissä oman kuvansa ammattitaitoisena kielenpuhujana. Tulkkien eettinen sitoutuminen asiakkaidensa mahdollisimman hyvään ja tasaveroiseen kohteluun johtaa vaa'an kallistumiseen mahdollisimman monille ymmärrettävän kielenkäytön puolelle. (Haastattelu 31, 33, 34.¹)

Joidenkin kielten tulkkauksen haastavuutta lisää se, ettei kaikilla kielillä ole välttämättä vakiintunutta yleis- tai kirjakieltä eikä siten opetusta, sanakirjoja tai kielioppia. Tällainen kieli on Tampereen tulkkikeskuksen tulkeilla dari, Afganistanin pakolaisten usein puhuma ja Afganistanin eri etnisten ryhmien yleensä ymmärtämä kieli. Sitä tulkkavat yleensä persian kielen eli farsin tulkit, koska äidinkieliä darin tai muiden Afganistanin kielten puhujia ei ole tulkeiksi ollut saatavilla. Kielet ovat sukukieliä, ja darinkieliset ymmärtävät ainakin jonkin verran puhuttua persiaa ja toisin päin. Asia ei kuitenkaan ole

1. Havainnointimuistiinpanojen ja haastattelujen numerointi viittaa Atlas.ti -analyysiohjelman tekemään tiedostojen numerointiin.

näin yksinkertainen. Tulkit joutuvat tekemään paljon työtä oppiakseen jouhevasti tai edes auttavasti daria ja kyetäkseen palvelemaan asiakkaitaan. Näin tulkit ovat tilanteessa, jossa he luovat uutta kieltä ja sovittavat agraarisessa yhteiskunnassa kehittynyttä kielenpartta modernin suomalaisen yhteiskuntaan. (Haastattelu 31; keskustelu tulkkikeskuksen johtajan kanssa 92; havainnointi 84.)

Tulkkaus auttaa Suomessa asuvien ihmisten tasavertaista kohtelua ja lakisääteisten oikeuksien toteutumista. Suomessa perustuslaki turvaa jokaiselle pysyväisluontoisesti Suomessa asuvalle paljon erilaisia oikeuksia riippumatta siitä, onko hän hankkinut Suomen valtion kansalaisuuden. On kuitenkin hyödyllistä ymmärtää kansalaisuuden käsite paljon laajempaa asiana kuin muodollisten oikeuksien takaamisena, kuten nykytutkimuksessa usein tehdäänkin. Täyteen kansalaisuuteen kuuluu myös se, että yksilö voi kokea kuuluvansa yhteiskuntaan ja pystyy osallistumaan omien asioidensa hoitamiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Lisäksi kansalaisuudella on symbolinen ulottuvuutensa, johon liittyy erilaisten ihmisten ja erilaisten ryhmien välisten erojen tunnistaminen ja tunnustaminen. (Taylor 1992; Werbner & Yuval-Davis 1999; Lister 2003; Lister ym. 2007; Keskinen & Vuori 2012.) Viime kädessä kansalaisuus toteutuu jokapäiväisessä arjessa ja vuorovaikutuksessa. Tulkkien työn pohtiminen voi auttaa ymmärtämään maahanmuuttajien tilannetta siinä vaiheessa, kun he tarvitsevat vielä erityistä apua asettuessaan osaksi yhteiskuntaa. Tulkkauksen järjestelyt kertovat paljon Suomen muuttumisesta globaalissa, ylijäisten suhteiden luonnehtimassa maailmassa entistä monikulttuurisemmaksi yhteiskunnaksi.

Tulkkaus vuorovaikutustyönä

Olin läsnä monessa tilanteessa, joissa ammattilaisen ja asiakkaan lisäksi paikalla oli tulkki. Toimistossa tulkki istui yleensä pöydän päähän, asiakkaan ja työntekijän väliin niin, että hänen oli hyvä seurata mo-

lempien puhetta mutta samalla välttää tilannetta, jossa asiakas ja tai työntekijä ryhtyisi suuntaamaan puhetta hänelle toistensa sijaan. Huoneissa oli usein ahdasta, sillä paikalla saattoi olla useita työntekijöitä ja asiakkaita. Tutkimassani virastossa tilanne oli kaikille osapuolille tuttu, ja asiat lähtivät rullaamaan luontevasti. Enhän ollut läsnä aivan uusien asiakkaiden tapaamisissa, ja työntekijöistä korkeintaan harjoittelijoille tilanne oli uusi. Tulkkien toiminta soljui osana vuorovaikutusta niin sujuvasti, että muistiinpanoihini ei jäänyt kovin paljon jälkiä siitä, mitä tulkit tekivät. Asiakkaiden puheenvuorot välittyivät muistiinpanoihin tietenkin tulkkien suulla. Itselleni havainnointilanteissa tulkeista oli se apu, että ehdin kirjata asiakkaan ja ammattilaisen vuorovaikutusta tarkemmin kuin suomenkielisessä tilanteessa olisin pystynyt. Tulkki siis antoi minulle aikaa tallentaa ja pohtia tilannetta, aivan kuten tulkkien läsnäolo antaa ammattilaisille aikaa ennakoida seuraavaa vuoroaan ja kenties keskittyä asiakkaan havainnoimiseen enemmän kuin suomea tai muuta yhteistä kieltä käyttävän asiakkaan kanssa.

Muistiinpanoissani tulkit tulivat esiin näkyvämmiin silloin, kun tavanomainen soljuva tulkkaus syystä tai toisesta keskeytyi ja joko työntekijä tai asiakas alkoi keskustella suoraan tulkin kanssa. Näin kävi esimerkiksi tilanteessa, jossa oli läsnä asiakas, etuuskäsittelijä, sosiaalityöntekijä, tulkki sekä minä. Käsiteltävät raha-asiat olivat monimutkaisia, tunnelma kireä ja tapaaminen venyi. Kun sosiaalityöntekijä ei löytänyt nopeasti oikeaa summaa dokumenteista ja alkoi ikään kuin puhua ajatuksiaan ääneen, etuuskäsittelijä sanoi nopeasti tulkille: ”Älä käännä! Tää pitää nyt vielä selvittää...” Hetken päästä etuuskäsittelijä ehdotti asiakkaalle, että hän ja asiakas alkaisivat tavata säännöllisesti kaksi kertaa kuussa, jolloin kummallakin kerralla voitaisiin hoitaa erityyppisiä raha-asioita. Asiakas kommentoi ärtyneesti mutta samalla huumorintajuisesti (tulkin tulkkaamana): ”En joka päivä voi tulla tänne!” Tällöin puolestaan tulkki keskeytti dialogin tulkkaamisen, naurahdi empaattisesti, selitti asiaa lisää ja näytti sormilla, että tapaamista toimistolla suunnitellaan kaksi kertaa kuukaudessa.

(Havainnointipäiväkirja 108, etuuskäsittelijän ja sosiaalityöntekijän yhteisvastaanotto.)²

Tulkin tapa reagoida asiakkaan sanomaan naurahduksellaan kuten tässä – tai muulla asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksesta poikkeavalla tavalla – ei ole tavallista, mutta ei poikkeuksellistakaan. Vaikka tulkin tehtävä on ammattisäännösten ja muiden ohjeiden mukaan pysyä enimmäkseen neutraalissa puhetavassa, on puhujan äänensävyihin eläytyminen, niiden simuloiminen tai niihin reagoiminen osa tulkin ammattitaitoa ”viestinnän ammattilaisena”, kuten hänen roolinsa määritteli ohjeissa viranomaisille (Tulkin välityksellä 2004).

Cecilia Wadensjö (1998; 2004) on analysoinut asioimistulkkien työtä. Hänen mukaansa tulkki toteuttaa aina kahta tehtävää, joita ei voi erottaa toisistaan kuin analyttisesti. Toisaalta tulkki tulkkaa puhetta, toisaalta hän koordinoi osaltaan vuorovaikutustilannetta. Tulkkaus on aina sidottu siihen kontekstiin missä se tapahtuu. Tulkin kuten muidenkin vuorovaikutustilanteen osallistujien puheen ja kuuntelemisen tapa vaihtelee koko ajan.³ Lisäksi puhuttu kieli on hyvin ruumiillista: sanojen lisäksi se koostuu ruumiin asennosta, äänestä, eleistä ja katseista. Tällainen näkemys tulkkauksesta perustuu vuorovaikutustilanteiden ja laajemminkin kielen dialogiselle ja toiminnalliselle ymmärtämiselle. Monologinen kielen ja tulkkauksen ymmärrys välineellistää tulkin roolin. (Wadensjö 1998; 2004.)

2. Olen kirjannut havainnointitilanteet ja keskustelut mahdollisimman tarkasti käsin ylös. Haastattelut on litteroinut jokseenkin sanatarkasti Elina Ylöstalo. Olen tyylytellyt puhetta luettavammaksi niin, että puhujan elävä kielenkäyttö tulisi kuitenkin esiin. Samoin olen muokannut kenttähavainnoitejani kertomukselliseen muotoon. Haastateltavani ovat tietoisia siitä, että heidän äänensä ovat väistämättä lähiyhteisön tunnistettavissa eikä tutkittavia organisaatioita myöskään voi kokonaan peittää. Kaikki ovat osallistuneet tutkimukseen ammattiroolissaan. Sen sijaan kaikki asiakkaita koskevat asiat olen muokannut tarpeen tullen niin ettei heitä voi tunnistaa.
3. Erwin Goffman (1981) käyttää käsitettä *footing* (jalansija), joka viittaa siihen, että keskustelukumppanit voivat tilanteen mukaan koko ajan vaihtaa tapaa, jolla ikään kuin seisovat sanojensa takana. Cecilia Wadensjö (1998, 103–151) on soveltanut tätä tulkin työhön ja analysoi myös sitä, miten tulkki voi ikään kuin suoraan raportoida sen mitä puhuja sanoi, muokata sitä tilanteen mukaan esimerkiksi lyhentämällä tai laajentamalla tai puhua omana itsenään, vuorovaikutuksen osapuolena.

Hanneke Bot (2009) erittelee kahta ideaalityypistä tulkin roolia, joihin asioimistulkit sovittautuvat ja joihin heitä muun muassa ammatillisilla ohjeilla ohjataan. Bot on psykoterapeutti, joka on tutkinut terapiaistuntojen tulkkausta. Toisessa mallissa tulkin oletetaan olevan eräänlainen käännöskone, joka ei ole aktiivinen kommunikaation osapuoli vaan mahdollisimman neutraali ja persoonaton väline. Toisen mukaan tulkki on pikemminkin vuorovaikutuksen kolmas osapuoli, joka tarpeen tullen ottaa sanojen kääntämistä aktiivisemmän roolin, pyytää osapuolilta esimerkiksi lisäselityksiä ja pyrkii auttamaan luottamuksellisen ilmapiirin syntymistä.⁴ Botin mukaan puhtaasti konemainen tulkkaus ei ole todellisuudessa mahdollista. Tosiasiassa tulkit liikkuvat tilanteen mukaan konemaisuuden ja vuorovaikutuksellisuuden välisellä jatkumolla, ja tulkkeja käyttävät instituutiot ohjaavat tätä liikkumista: esimerkiksi oikeus- ja poliisitulkkauksissa tulkeilta odotetaan neutraalimpaa roolia kuin terveydenhuollossa. Toisaalta tulkit itse käyttävät konemaista tulkkausta strategisesti ja tekevät siitä pikemminkin erään mahdollisen tekniikan kuin nojaavat siihen kaikissa tilanteissa. Se kumpaan ideaalimalliin tulkit ja heidän ammattilaisasiakkaansa uskovat, ohjaa vahvasti heidän toimintaansa tulkkaustilanteissa. Botin mukaan itse tulkkaus tuottaa yhtä vähän tai paljon virheitä riippumatta mallista, mutta oleellista tulosten kannalta on se, että konemalli estää tulkkia auttamasta virheiden ja väärinymmärrysten korjaamisessa. Näin ollen hän pitää konemallia tulkkauksen teorian ja tulkkien koulutuksen kannalta huonona mallina ja vuorovaikutuksellista lähestymistapaa sitä hedelmällisempänä. (Bot 2009.)

-
4. Kolmas tulkin mahdollinen toimintamalli on ottaa itsenäinen keskustelijan rooli, mutta tätä tapahtuu Botin aineiston ja ammatillisen kokemuksen mukaan käytännössä lähinnä ennen varsinaista tulkkaustilannetta ja satunnaisten jutustelutaukojen aikana, ja vain hyvin harvoin terapiakeskustelun aikana. Näin näytti olevan myös havainnoimissani tilanteissa varsinkin toimistossa asioitaessa. Sen sijaan eräällä kotikäynnillä tulkki poikkesi tästä ja ryhtyi keskustelemaan myös ohjaajan ohi pitempään tutun asiakkaansa kanssa. Aineistoni pohjalta en voi sanoa mitään siitä, oliko tämä poikkeus vai ei. Joka tapauksessa haastatteleman tulkit eivät pidä tällaista hyvänä ammatillisena toimintana.

Tulkin tehtävä vuorovaikutuksen ohjaajana on hienovarainen ja jää usein tilanteessa huomaamatta ellei satu jotakin poikkeuksellista. Näin tapahtuu ehkä siksi, että vuorovaikutuksen säännöt ylipäänsäkin ovat kielenpuhujille pitkälti sisäistettyjä ja tiedostamattomia (Tainio 1997). Kun tulkkaus sujuu hyvin, asiakas ja työntekijä voivat keskittyä asiaan ja toisiinsa. Haastattelemieni tulkkien ja muiden ammattilaisten mielestä tulkkaus onkin parhaimmillaan silloin, kun siihen ei tarvitse kiinnittää erityistä huomiota. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tulkki olisi vain väline. Pikemminkin tulkin persoonaan ja ammattitaitoon liittyvät seikat helpottavat kanssakäymistä ja näitä kahta onkin vaikea erottaa toisistaan. Ohjeiden ihannetulkilta ”edellytetään harjaantuneisuutta kasvokkaisviestinnässä, selkeää artikulointia ja miellyttävää puheilmaisua”, ja hänellä on ”kielitaitonsa lisäksi paremmat kulttuuri- ja viestintätaidot kuin tavallisella kielenpuhujalla” (Tulkin välityksellä 2004). Terveystenhoitaja kuvaa tulkin tärkeyttä omalle työlleen seuraavasti:

Joo, vaikeeta on ajatella, että mitenkä tätä työtä pystyis tekeen, jos ei tulkkia oo käytössä. Tietysti avoimet vastaanottoajat aamusin, silloin täällä ei tulkkia oo, jos ei sitten lennosta satu jotain saamaan. Että silloin vaan yritetään jotenkin selvittää asia. Mutta kyllähän se tekee tilanteesta paljon helpomman hoitaa, että jos ei oo mitään yhteistä kieltä, niin eihän siitä paljon puusta pitkälle päästä, että muuta kun jos on jotain mitä pystyy [eleillä tai kosketuksella] näyttämään että nyt on tässä vika, niin siihen voi paneutua. Mut joku alkuhaastattelun tekeminen ilman tulkkia, niin sen voi unohtaa saman tien. Onhan se asiakkaallekin paljon tasavertasempi tilanne että hän pystyy ilmaiseen asioita omalla äidinkielellään. – – Kyllä se tulkki asiakkaan suu on ja päinvastoin sitten munkin suu on, että paljon tietysti vaikuttaa se, että minkälainen tulkki on, ettei tulkki mikään neutraali välikapale siinä ole, vaikka hänellä ei aktiivista roolia siinä sisällön tuottamisessa olekaan. (Terveystenhoitajan haastattelu, 25.)

Kysyn eräältä tulkilta heti haastattelun aluksi, mikä tulkin mielestä on työssä keskeistä. Tulkki antaa heti jäsentyneen näkemyksen:

Keskeisintä kyllä tässä ammatissa on se, että kattavasti asiakkaiden viestinnät ja viestit siirtyisivät puolelta toiselle niin että – syntyisi sellainen sopusoinnissa oleva rauhallinen ilmapiiri, jotta he pääsisivät käsittelemään asiaansa yhteisessä istunnossa. Että kattava ja hyvin, mun mielestäni vastuullisesti, että ei jäisi mitään sellaista tärkeää asiaa välittämättä. (Tulkin haastattelu, 31.)

Tulkki vahvistaa vielä, että ilmapiirin ylläpito on hänen mielestään tulkin kaikkein tärkein vaatimus. Siksi tulkin pitäisi jatkuvasti kehittää taitojaan. Kyse ei ole vain asioiden välittymisestä, vaan siitä, että ihminen saisi tuotua esille kaikki ajatuksensa ja tunteensa. Jos tämä puoli jätetään tulkkauksesta pois, viesti ei mene perille.

JV: Mm. Eli sä tarkoitat myös sitä että ei vaan ne asiasisällöt, vaan myös se sävy mikä siinä keskustelussa[

T: Kyllä tätä – – itsekin tätä – – odotan että minä tulisin täällä esille sellaisena kun minä olen – – [asiakkaana] odottaisin että ammattilainen ja pätevä tulkki tekisi niin, eikä ikään kuin supistaisi minua ja vammaisena välittäisi toiselle puolelle – päätöksenteossakin tulee mukana ihmisen, päättäjän saamat omat kuvat mukana ihmisestä. – – Sen takia pidän erittäin tärkeänä että ei vaan asian ytimessä niinkun – – liikuta, vaan pyritään sen ihmisen kokonaisuuden välittämiseen. (Tulkin haastattelu, 31.)

Ammatissa voi tulkin mukaan kyllä toimia toisinkin, eikä siitä kukaan moiti. Tulkin ei kuitenkaan pitäisi jähmettyä paikalleen ja tehdä vain vähintä mahdollista osaa työstään. ”Tää on se kaikkein keskeisin [asia] ja muut tulee sen perässä.”

Asiakkaita ja ammatillaisia opastetaan kirjallisilla ohjeilla kohdistamaan tulkkaustilanteessa puheensa toisilleen, ei tulkeille, ja puhumaan asiansa *minä*-muodossa. Molempia opastetaan puhumaan

selkeästi ja antamaan tulkille aikaa tulkata puheenvuorot. Lisäksi muistutetaan, että tulkki tulkkaa kaiken, joten ”puhu siis vain se, mitä haluat tulkattavan”. Lisäksi ammattilaisia kehoitetaan välttämään ammattislangia, murreilmaisuja ja sanaleikkejä. Asiakkaita puolestaan muistutetaan sovittujen tapaamisaikojen noudattamisesta ja ammattilaisia tulkin tilaamisesta hyvissä ajoin. (Tulkin välityksellä 2004; Tietoa asioimistulkkauksesta maahanmuuttajille 2004.)

Nämä asiakkaille ja ammattilaisille suunnatut ohjeet heijastavat tulkkien omaa kokemusta siitä, mitä ongelmia tulkkaustilanteissa on ja miten ongelmia voitaisiin vähentää. He toivovatkin, että nämä ohjeet tulisivat osaksi ammattilaisten jokapäiväistä osaamista. Tulkit kertovat, että paljon maahanmuuttajien ja tulkkien kanssa työskentelevien ammattilaisten kanssa ei useinkaan ole ongelmia. Sen sijaan monille muille työntekijöille tulkkaus on vielä vieras tilanne. Ongelmat ovat tuttuja myös muille työntekijöille kuin tulkeille itselleen:

Joskus on oikeen järkyttänytkin – oon ollu jossain kokouksessa tai palaverissa mukana, missä ollaan menty vaikka koulumaailmaan ja siellä on ollut jotain rehtoreita tai jotain, jotka on toimineet siis auktoriteettiasemassa useita vuosia ja oon nähnyt että ne on menneet ihan kipsiin jotkut niistä tilanteista kun on ollut tulkki paikalla ja on ollut ulkomaalainen ja on ollut lapsia – et voiks tän asian hoitaa näinkin pieleen... Sellaset tilanteet on pistänyt miettiin, et mikä tässä työssä on se kaikkein olennaisin, et se on jotenkin se normaali vuorovaikutus sen sun kanssaihmissesi kanssa. Että mitä ne hörsöt siihen tulee päälle, ne erityisyydet sitten –. (Terveydenhoitajan haastattelu, 25.)

Tulkkien ammattirooliin kuuluu opastaa sekä asiakkaita että työntekijöitä toimimaan tulkin välityksellä. Se kuuluu ensimmäisten asiakastapaamisten rutiiniin, mutta tarvittaessa siitä muistutetaan muulloinkin. Aina tämä ei ole mahdollista, ja tulkit kertovat joutuvansa sopeutumaan hankaliinkin tilanteisiin, koska esimerkiksi asiakkaan asian sujuminen edellyttää heidän pitäytymistään taustalla. He toi-

vovat kuitenkin nimenomaan työntekijöiden ottavan ohjeet tosissaan ja opiskelevan tulkin käyttöä.

Jo tulkin tilaaminen tuntuukin olevan ensimmäinen kompastuskivi tulkkien ja muiden päätyökseen maahanmuuttajien kanssa työtä tekevien kokemuksen mukaan. Tulkki voi jäädä tilaamatta, vaikka tarvetta olisi. Myös väärä tieto tulkkaukseen oikeutetuista asiakkaista tai kustannuksista johtaa siihen, etteivät asiakkaat aina saa sitä apua mitä tarvitsevat. Maahanmuuttajien kanssa päivittäin työtä tekevät ammattilaiset kertovat lukuisista tilanteista, joissa asiakkaat valittavat etteivät ole tarvitessaan saaneet tulkkia, joissa muut ammattilaiset ovat epäröineet tulkin tilaamista tai jopa yrittäneet siirtää tilaamisen maahanmuuttajatyöntekijöille. Yhtä lailla aineisto kertoo myös siitä, että monille sellaisille työntekijöille, jotka toimivat tavallisissa kaikille suunnatuissa palveluissa, tulkkien työn periaatteet ja käytännöt ovat tuttuja.

Maahanmuuttajien kanssa päivittäin työskentelevien ammattilaisten työssä tavanomaisin tilanne, jossa tulkkia ei ole mahdollista käyttää, on kuitenkin se, että tulkkien ajat on varattu pitkäksi aikaa eteenpäin. Lyhyellä varoitusajalla ja esimerkiksi päivystyksiin, joissa asiakkaiden kielet ja tarpeet eivät ole ennakoitavissa, tulkin saa vain hyvällä onnella. Tämä on arkipäivää niin sosiaalityössä, terveydenhuollossa kuin vastaanottokeskuksessa. Onneksi pitkässä asiakassuhteessa on usein mahdollisuus palata asiaan tulkin kanssa seuraavalla kerralla. Pienemmillä paikkakunnilla tilanne on paljon huonompi kuin tulkkikeskusten lähialueilla. Tällaisellakin paikkakunnalla saat-
taa kuitenkin olla esimerkiksi vastaanottokeskus, johon turvapaikan hakijat sijoitetaan useimmiten käytännössä ummikkoina.

Tulkin työn rajat

Haastatteluissa tulkit kuvaavat rooliaan asioimistilanteessa monesti niin, että he toimivat ”vain tulkkina”. Useampi kiteyttää rooliin

sanoihin ”se on siinä”. Tällä he kuvaavat työn rajoja: mitä heidän tehtäviinsä ammattilaisina kuuluu ja mitä ei. Sanat kuvaavat suhdetta asiakkaisiin myös ammatillisena suhteena: tulkit eivät ota kantaa asiakkaiden asioihin eivätkä myöskään ota henkilökohtaisesti sitä, miten asiakkaat tulkkaustilanteessa toimivat.

Tulkin asia ei ole selittää, tulkki ei saa selittää oven takana siellä käytävällä että miten täällä joku toimii ja että tämä on se hakemus ja täytetään se ja viet sen sinne. Ei saa tehdä mitään sellasta, että vaan se mitä siellä huoneessa tapahtuu, tapahtuu siinä tulkkaustilanteessa, että se tulkataan ja sitten näkemiin ja se on siinä. (Tulkin haastattelu, 32.)

Normi tulkata vain se, mitä asiakas tai ammattilainen tilanteessa sanovat, on tiukka. Näin siitä huolimatta, että asioimistulkeilta odotetaan myös kulttuurisen tiedon välittämistä tai kulttuurierojen tekemistä ymmärrettäviksi. Käytännössä raja niin sanotun kääntämisen ja selostamisen välillä on liukuvampi ja molempia tarvitaan. Tulkki tulkitsee tilannetta ja toimii sen mukaan.

JV: Että tulkkaaksä – – että tavallaan selostamalla tulkkaat myös että mistä on kyse?

T: Öhm. Oikeastaan mä tulkkaan ihan samat selitykset ja lauseet jotka viranomaisten suusta tulee. Koska... pitää olla näin. Meitä koulutetaan näin. Mutta joissakin tapauksessa, kun huomaan kysymysmerkin asiakkaiden silmissä – – Tulkki heti ymmärtää, että tää selitys ei mene perille, vaikka sitä kuinka hyvin tulkkaa. Mutta kyllä mä mainitsen, mä annan viestin viranomaiselle että... haluatko enemmän selittää. Tulkki, joo tulkista tuntuu että tämä selitys ei oo niin kuin ollut tarpeeksi tai ei asiakas oo ymmärtänyt – –

JV: Eli silloin sä pyydät tavallaan sitä viranomaista kertomaan lisää?

T: Kyllä. Joo. Sillä lailla.

(Tulkin haastattelu, 34.)

Kyseinen tulkki selittää toimivansa niin, että kysyy erikseen viranomaiselta, haluaako tämä että tulkki selittää asiaa tai pyytää tätä itseään selittämään. ”Ja sitten selitetään”, tulkki lisää. Erikseen tarkoittaa, että vuorovaikutustilanteessa tulkki useinkin ikään kuin merkitsee puheenvuoronsa poikkeukselliseksi (”Anteeksi että sekaannun asiaan, mutta entä x?”; havainnointi 114) tai omakseen eikä toisen sanomaksi, kuten seuraavassa esimerkissä puhumalla itsestään kolmannessa persoonassa. Muitakin hienovaraisia kielellisiä keinoja on mahdollista käyttää, kuten esimerkin loppu osoittaa.

Tulkin toiminnasta asiakastapaamisessa ei jää muistiinpanoihini juuri jälkiä. Tämä johtuu siitä, että hän pitäytyy selkeästi vain tulkkaamaan mitä asiakas tai työntekijä sanoo eikä keskustele asiakkaan kanssa muuten. Tilanteessa, jossa hän poikkeaa tästä roolista, hän kertoo tämän työntekijälle selkeästi esimerkiksi näin: ”Tulkki selittää asiaa nyt asiakkaalle”. Toisessa tilanteessa hän kommentoi asiakaspariskunnan välistä keskustelua sanomalla suomeksi toiselle asiakkaalle:

”Ihan oikein selitit.” Näin hän sekä vahvistaa asiakkaalle, että tämä on ymmärtänyt asian oikein, että kertoo työntekijälle, että puhe liittyi asioimiseen eikä esimerkiksi johonkin henkilökohtaiseen asiaan. (Havainnoinnit etuuskäsittelijän vastaanotoilla 102, 107.)

Tulkkauksen tutkijoiden mukaan tulkeilla on paljon erilaisia ammatillisia keinoja puheenvuorojen merkitsemiseksi, ja kyse on siis tulkin työn kannalta keskeisistä ja sangen tavanomaisista tilanteista (esim. Diriker 2004). Wadensjö (1998) tekee eron sen välillä, raporttoiko tulkki tulkattavan henkilön puheen jokseenkin sellaisenaan, puhuuko hän omana itsenään vai muokkaako toisen osapuolen puheenvuoroa. Tavanomainen tilanne, jossa puhetta muokataan, on sellainen, jossa puhe suunnataan tulkillle asioimistilanteen toisen varsinaisen osallistujan sijaan (esimerkiksi ”Voisitko kysyä häneltä...?”). Kaikki kolme tapaa ovat tarpeellisia eri tilanteissa. (Wadensjö 1998, 103–151.)

Tulkin kannalta työntekijän toimintaan puuttuminen uhkaa hänen ja työntekijän suhdetta ja työntekijän kasvoja. *Kasvot* on Erving

Goffmanin käsite, jolla hän tarkoittaa vuorovaikutuksen osapuolten periaatetta ylläpitää toistensa sosiaalista arvostusta ja vaalia omanarvon tuntoa (Goffman 1967). Tämän vuoksi tulkit pyrkivät puuttumaan tarvittaessa asioiden kulkuun kohteliaasti. Tulkit ovat hyvin tietoisia tästä niin sanotusta kasvotyöstä osana ammattitaitoaan ja heillä on siihen monia ammatillisia keinoja (esim. Wadensjö 1998; 166–179; Cambridge 1999; 202–207). Muut työntekijät eivät sitä haastatte- luissa tai havainnointitilanteissa kommentoi, eivätkä siis välttämättä pane merkillekään tai ainakaan kerro tilanteista, joissa tulkit tässä epäonnistuisivat ja pyrkisivät puuttumaan heidän ammattityöhönsä negatiiviseksi koetulla tavalla. He kertovat kyllä esimerkkejä siitä, millaisissa asioissa he ovat saaneet tulkeilta tärkeitä taustatietoja, jotka auttavat työn sujumista ja asiakkaiden ymmärtämistä.

Eräässä asiointitilanteessa tulkki kommentoi työntekijälle, ettei asiakkaan kielessä ole sanaa virastolle, josta työntekijä puhuu asiak- kaalle. Työntekijä ei huomaa, että tässä tulkki mahdollisesti tarjoaa työntekijälle tilaisuutta selittää asiaa monisanaisemmin. Työntekijä ei siis kiittää tulkin huomautusta, vaan jatkaa asiaa ehkä juuri siksi, että tulkki ei tällä kertaa painota asiaa merkitsemällä sitä omaksi huomautukseksi. (Havainnointi 108) Tämä on sinänsä hyvin ym- märrettävää, sillä asiaa ja puhetta on paljon. Tulkin on oltava tilanteen pysäyttämisen kanssa varovainen, jotta asia tulee hoidettua. Toisaalta kaikkien työntekijöiden kokemus kertoo, että yleensä samojen asi- akkaiden kanssa palataan samoihin asioihin useaan kertaan, jolloin asiakkaan kokemus karttuu ja tietämys lisääntyy pikku hiljaa. Näin ollen ei ole huolestuttavaa, jos jokin jää epäselväksi.

Tulkkien kanssa keskustellessa tuli kuitenkin myös esille, että jos heidän pitää puuttua asioihin, he yrittävät yleensä puuttua työn- tekijöiden tapaan selvittää asioita mahdollisimman hienovaraisesti. Kyse saattaa olla molempien ammattilaisten kasvojen säilyttämisen tarpeesta: tulkki ei halua ilmaista epäkohteliaasti, että työntekijä voisi tehdä tilanteessa toisinkin. Toisaalta hän ei myöskään halua antaa työntekijälle mahdollisuutta käsittää asiaa niin, että kyse on tulkin ammattitaidottomuudesta, toisin sanoen siitä ettei tulkki tiedä

mistä on kyse. Kokemustensa perusteella tulkit nimittäin epäilevät työntekijöiden joskus unohtavan, etteivät tulkit kysele asioita omasta puolestaan vaan ilmaistakseen, ettei asiakas taida olla nyt ihan asiassa sisällä. (Keskustelu tulkkien koulutuksessa 84.)

On selvää, etteivät tulkit voi aina kysyä erikseen lupaa poiketakseen ammattilaisen sanomasta, sillä kyse voi olla huomaamattomista lisäyksistä, tiivistyksistä ja poisjättämisistä. Aineistoni pohjalta en voi tätä kuvata. (Vrt. Martin & Ortega Herráez 2009; Wadensjö 1998.)⁵ Oleellista on, että tulkit pyrkivät merkitsemään tärkeimmät poikkeamat. Eräs tulkki kertoo tilanteista, joissa kokenut ammattilainen ei enää muistakaan tulkin läsnäoloa, kuten tuoreet työntekijät yleensä muistavat:

Silloinhan tulee just sellaista hakemista, ihan ääneen ajattelua, että ikinä ei tiedä että pitääkö nyt tää tulkata ja mitä sieltä on nyt tulossa. Jos se on viisi vuotta vaikka aina istunut se tulkki siellä pöydän päässä, että sitten [työntekijä] miettii miettii ja sitten puhuu ja puhuu ja puhuu, ihan niinkun puhuisi tavalliselle asiakkaalle, ei maahanmuuttajalle, ja sitten voikin tulkin olla vähän vaikea koota asioita ja ajatusta. Kun asiakas ei ymmärrä muuta kuin että työntekijä on puhunut tosi pitkään mutta kun se tulkki ei sanonutkaan mulle kun yhden lauseen että vähän outoa [naurahdus]. (Tulkin haastattelu, 32.)

Tulkkien koulutukseen liittyvässä havainnointitilanteessa äidinkieltään suomalainen tulkki kritisoi, että työntekijät ottavat vapauksia puhuessaan maahanmuuttajien kanssa ja olettavat joskus, että tulkki täydentää vajaan jääneet lauseet. Kysyn, eikö tulkeilla ole mahdollisuutta antaa palautetta työntekijöille asioimistilanteessa. Tulkkiryhmässä seuraa kuivaa huvittuneisuutta. Sanaton vastaus kysymykseeni on: ei. Eihän edes tulkkien tarvitsemaa aikaa tulkkauksen väliseen palautumiseen oteta läheskään aina vakavasti. Tulkin arjessa on pal-

5. Tämä vaatii nauhoitettuja keskusteluaineistoja ja tarkkaa vuorovaikutuksen lähianalyysejä sekä kielellisen aineksen vertailevaa analyysia.

jon pieniä ongelmia, jotka vaatisivat ensin ratkaisuja. (Havainnointi 84.)

Asioimistilanne saattaa olla hyvin monikerroksinen ja väkeäkin voi olla paljon. Läsnä ovat ainakin asiakas, työntekijä ja tulkki. Usein asiakkaita on useampia, työntekijöitäkin saattaa olla monta. Lisäksi paikalla saattaa olla harjoittelijoita, tulkiksi opiskelevia havainnoitsijoita tai vaikkapa tutkija. Kun mukana on paljon väkeä, ei tulkin puheen suuntaaminen aina ole helppoa. Tuskin olisin kiinnittänyt asiaan huomiota, elleivät tulkit olisi koulutuksessaan kertoneet havainnollisesti, miten puhetta suunnataan katseilla, asennolla ja käsien eleillä milloin tuonne, milloin tänne. Eräässä tilanteessa mukana oli kaksi aiemmin jo pitkään asioinutta saman perheen jäsentä ja näiden vasta maahan tulleet puoliset, siis uudet asiakkaat. Käsiteltiin uuden puolison asiaa ja jos oikein muistan, työntekijän sanat kohdistuivatkin hänelle. Työntekijä suuntasi sen sijaan katseensa kohti ennestään itselleen tuttua asiakasta. Näin teki myös tulkki, koska hänen tehtävänsä on toimia kuten alkuperäisen puhujan ja suunnata katseensa samoin. Puoliso siis asetettiin tilanteessa välittäjän asemaan, mikä ei asian käsittelyn kannalta ollut mielekästä. Mutta entä jos tulkki olisikin vastoin ammatillisia sääntöjä kohdistanut puheensa suoraan asiakkaalle, jota asia koski? Näin hän olisi rikkonut työntekijän tekemää valintaa siitä, kenelle tämä puheen kohdistaa. Valinta ei ole helppo, eikä nopeassa tilanteessa varmaankaan aina tietoinen. (Havainnointi 107.)

Tulkki vaihtelevissa tilanteissa

Muiden työntekijöiden kuin tulkkien itsensä on vaikea kuvata tulkkaustilanteita, koska tulkkauksen sujuessa ongelmitta tilanteet eivät viritä pohtimaan, mitä niissä tapahtuu. Juuri sellaiset tilanteet, jossa jokin menee pieleen, saavat terveydenhoitajan kertomaan ja näyttämään eleillään, mitä tulkkaustilanteissa tapahtuu työntekijän näkökulmasta.

Jotenkin... musta tuntuu et se sujuu melko lailla luontevasti, mutta oon ollu kyllä mukana tilanteessa, jossa se ei oo sujunut luontevasti. Sillain niinkun just seurannu kun joku puhuu vaan tulkille eikä katso asiakasta. Vaikka onhan se tietysti vähän hassu olotila, kun puhuu suomea ihmiselle, josta tietää että se ei pätkääkään mua nyt ymmärrä ja silti joku puhuu hänelle ja se tulkki puhuu siinä välissä. Mutta useimmiten asiakkaat kyllä puhuu tulkille, heillä ei ole semmosta katsekontaktia sitten taas muhun ku he puhuu sen oman asiansa, et se toimii niinkun näin päin, ammattimaisemmin [naurahdus].

JV: Niin. Se on hauskaa kun sä huidot tässä sillain että tulkki istuu yleensä tossa sohvalla ja asiakas tässä tuolissa missä mä nyt – – istun – – ja sitten kun saattaa olla tietysti vielä asiakkaita joskus useampia, nehan on hirveän monimutkaisia tilanteita. (Terveydenhoitajan haastattelu, 25.)

Tulkkaus monimutkaistaa asioimistilannetta tulkattavan työntekijän kannalta silloinkin, kun se on välttämätön apu ja työn helpotus. Tulkkaus vie aikaa. Toisille se lisää työpaineita niin, että tuntuu paremmalta jos asiakkaan kanssa voi olla kaksin ja puhe sujuu jo suomeksi tai jollakin muulla yhteisellä kielellä. Toisille työntekijöille mahdollisuus tulkin käyttöön on – terveydenhuollon työntekijän sanoin – ”luksuuri”, ylellisyys (haastattelu, 26). Kaikki kuitenkin korostavat tulkkauksen tärkeyttä aina kun yhteistä kieltä ei ole tai asiat ovat luonteeltaan sellaisia, että ne vaativat molemmille osapuolille mahdollisuutta äidinkielen käyttöön. Kysymys on kansalaisten hyvästä ja tasaveroisesta kohtelusta. Asiakkaalla on oikeus tulkkaukseen ja siihen, että hänen asiansa tulee ymmärretyksi.

Tulkit tottuvat työssään varhain siihen, että hyvinkin erilaiset asioimistilanteet seuraavat toisiaan nopealla tahdilla. Aivan kuten työntekijät ja asiakkaat, myös he joutuvat sopeutumaan tilanteisiin, joissa he ovat aina yhä uusien ihmisten, heidän asioidensa ja moninaisten instituutioiden ja ammattien kanssa tekemisissä ilman sen kummempia valmisteluja. Yleensä tulkit eivät etukäteen tiedä, mitä

asioita eteen tulee. He tietävät vain sen, minkä ammattilaisen luo he ovat menossa ja kuka on asiakas. Toki monet tavanomaiset asiat, kuten toimeentulotukeen liittyvät keskustelut sosiaalitoimistossa tai terveys-tarkastukset terveydenhoitajan luona, ovat heille tuttuja tilanteita. Saman päivän aikana voi olla tulkkauksia sairaalassa, sosiaalitoimis-tossa, Kelassa ja vaikkapa asiakkaiden kotona. Työvoimatoimistosta voi joutua siirtymään suoraan toisen asiakkaan terapiakeskusteluun psykiatrin kanssa. Matkat vievät aikaa ja kiireiset siirtymät aiheuttavat stressiä, mutta antavat myös mahdollisuuksia pään nollaamiseen. Aikatauluissa pysyminen vaatii napakkuutta, ja aina toisinaan tulkin on yksinkertaisesti poistuttava, vaikka työntekijä ja asiakas vielä jäävätkin keskustelemaan. ”Tulkin aika loppuu”, on kaikille tuttu repliikki.

Tulkkeja kiire ahdistaa ja se aiheuttaa tilanteita, joissa he joutuvat luopumaan kasvoistaan: kollegoille ja asiakkaille tulee väärä kuva, millainen ammattitaito tulkilla on ja pystyykö hän noudattamaan vuorovaikutusten perusnormeja, esimerkiksi hyvästelemään asiakkaansa. Tulkkien palvelun mittana pidetään sitä, että tulkit joustavat kaikessa. Tulkki kertoo, miten edellisviikolla oli kaksi tunnin tulkkausta peräkkäin. Ensimmäinen työntekijä kävi etukäteen sopimassa, että aloitetaan jo tasalta, mutta myöhästyi sitten itse 10 minuuttia. Asiat jäivät kesken. Työntekijä pyysi, voiko tulkki olla 10 minuuttia pitempään. Tulkin lomakkeeseen hän ei kuitenkaan kirjannut yliaikaa. Tulkki myöhästyi seuraavasta tapaamisesta ja joutui pyytämään anteeksi. (Keskustelu tulkkien koulutuksessa, 84.)

Toisaalta maahanmuuttajien erityispalveluiden työntekijöistä ja paljon tulkkien kanssa asioivista muista ammattilaisista tulee tuttuja ja työtavat opitaan tuntemaan puolin ja toisin. Omankielisistä asiakkaista muodostuu puolestaan vähitellen oma asiakaskunta, joka ei vaihdu liian nopeasti.

Pääasiassa meillähän on kuitenkin ne tutut asiakkaat, ketä me tulkataan päivästä päivään ja sitten tulee taas uusia... Niin mutta ne tilanteet

on siellä kyllä ihan, että kyllä ne on nopeita. Ne on sellaisia että siinä vaan, siinä vaan se tieto tulee, ja kun asiakastulkkihan ei tiedä sitten tosiaan [tilanteista] mitään etukäteen, paitsi sen verran että jos on käynyt tulkkaamassa tänään, että sitten jos menee viikon päästä samaan paikkaan, sitten sä tiedät että nyt jatketaan sitä asiaa. – – Että silloin kun mä alotin nää työt – – silloin tietysti mä yritin jotenkin kevyesti valmistautua – – Kyllä mä sanoisin niitä nyt tavallisiks, sosiaalitoimistossa tulkkaukset ja tällaset, että nehan on ihan tavanomaisia kuitenkin, että niihin mä en enää koekaan että mä tarttis mitään valmistautumisaikaa. (Tulkin haastattelu, 32.)

Vaikka asiakkaat tulevat tutuiksi, korostavat tulkit kuitenkin sitä, että ammattiin kuuluu asiakkaiden asioiden unohtaminen saman tien. Tulkit eivät voi eivätkä myöskään halua tietää ja muistaa, mitä asioita aiemmin on käsitelty. Näin he sekä suojaavat itseään murehtimasta asiakkaiden asioita että pitävät kiinni puolueettomuudestaan. Jos jokainen tilanne on kuin uusi, ei mielikuva edellisistä tapaamisista häiritse tilannetta. ”Vaikka mä menisin sen saman asiakkaan kanssa joka toinen päivä, jollain tavalla se tuntuu niinkuin se olis ensimmäinen kerta”. Myös asiakkaat tottuvat tulkin läsnäoloon eivätkä jää pohtimaan, mitä tulkki heistä ajattelee, uumoilee tulkki (haastattelu, 32).

”Se on siinä” toimii tässäkin ammatillisena ohjenuorana, sillä tulkin ei kuulu tietää enempää kuin mitä tilanteessa tulee eteen eikä selettää aiempia asioita sen paremmin työntekijälle kuin asiakkaallekaan. Asioiden unohtamista tapahtuu siis paitsi vääjäämättä, kun asiakkaita ja asioimistilanteita on paljon, myös tietoisien ja aktiivisten pyrkimysten tuloksena. Vaikka jotain muistaisikin, se ei saisi vaikuttaa työhön. Osa asiakkaista on väistämättä tulkeille tuttuja. Näille tulkki pyrkii välittämään tunnun siitä, että ”siis tää on työasia, et sä voit todella puhua täällä mitä sä haluat, sä voit haukkua vaikka kaikki meidän tutut ja se on sun käynti”. Tulkki ei riko vaitiolovelvollisuuttaan vaan ”siitä ei tietenkään mene yhtään mitään mihinkään”. Toisaalta sama tulkki kuitenkin kertoo joutuneensa pikku hiljaa rajoittamaan omaa

elämänsä, jotta ei kohtaisi asiakkaitaan työn ulkopuolella, etteivät nämä kokisi oloaan hankalaksi. (Tulkin haastattelu, 32.)

Tulkkaustilanteissa on havaintojeni mukaan paljon tilanteen mukaisia ja tulkin työtapaan liittyviä eroja siinä, kuinka voimakkaasti tulkki pitäytyy kapeammassa roolissa ja vetäytyy ikään kuin taustalle, ja kuinka paljon hän osallistuu tilanteeseen muutoin. Erot näkyvät esimerkiksi siinä, keskusteleeko hän asiakkaiden kanssa silloin kun työntekijä käy toisessa huoneessa tai esimerkiksi keskittyy hetkeksi tietokoneeseen, minimoiko hän omia eleitään ja tunneilmaisujaan tai esittääkö hän kysymyksiä, kommentoi tilannetta ja kiinnittää työntekijän huomion johonkin asiakkaan sanomaan seikkaan.

Ohjeissa julkilausuttujen normien mukaan tulkkien ei kuulu avustaa asiakkaita muussa kuin dialogin kääntämisessä. Haastatteluissa kaikki tulkit painottivat tätä, mutta joku kertoi myös huvittuneita anekdootteja siitä, miten joskus aikoinaan tulkki saattoi täytellä pape-reita, saatella asioimismatkoilla – tai jopa lähteä rohkaisuksi mukaan ravintolaan kumppania etsimään. Kertomukset näin laaja-alaisesta ”ohjauksesta” liittyivätkin menneisyyteen, jossa maahanmuuttajatyön ammatillisuuden rajoja vasta varovaisesti haettiin. Edelleenkään ei kaikissa tilanteissa voi kuitenkaan tehdä tiukkaa rajausta:

T: – – sitten jos joku vanhus on kyseessä, – – sitten kun mennään pois [lääkäristä], sitten se pyytää että tuu apteekkiin, että kun on kauhea pelko mitä heiltä kysytään. Joskus ne hoitajat siellä kysyy että otatko molemmat lääkkeet vai otatko [vain toisen], ne on kauhuissaan että mitä kysellään. Paljon ne pyytää että tuutko, tuutko tulkkaamaan tänne, totta kai minä menen. Se ei ole minun tehtävä, mutta[

JV: [Mutta vaikee olla...

T: [siihen menee viis minuuttia, jos on aikaa, jos on varattu tunti ja sitten asia hoidetaan puolessa tunnissa, että jos se apteekki on ihan viereisessä ovesa, kyllä menen auttamaan [vaikka] se ei kuulu tehtävään. – – Jotenkin vähän että ihmisenä minä en voisi kieltäytyä.
(Tulkin haastattelu, 33.)

Kyse on sekä tulkkien persoonallisuuksien että ammatillisten työtapojen eroista. Osaksi kyse on erilaisista tilanteista. Tulkkille on luontevampaa osallistua sulakkeen vaihtoon ohjaajan kanssa kotikäynnillä tai keskustella asiakkaan kanssa matkalla asioimaan kuin olla aktiivisesti kontaktissa asiakkaaseen tai ammatilaiseen asioimistilanteessa toimistossa. Tulkkien joustavuus voi olla osa ammattitaitoa, eikä välttämättä ammatillisuuden puutetta tai osaamattomuutta, kuten tiukan normatiiviset kirjalliset tulkkien ohjeet vihjaavat.

Oikeus- ja mielenterveystulkkauksen vaativuus

Tulkit kokevat erityisen vaikeina kaksi erityistä tulkkauksitilanteiden tyyppiä, nimittäin oikeus- ja mielenterveystulkkaukset. Kaikki tulkit eivät niitä tee, eivätkä tulkkivälittäjät niitä kaikille tasaisesti jaa. Niiden tulkkien näkökulmasta, joille vaativia tulkkauksia kertyy enemmän, tämä on tietysti ongelma. Haastattelemistani neljästä tulkista kolme teki oikeustulkkauksia ja kaikki neljä mielenterveystulkkauksia.

T: No oikeustulkkaukset on vähän... on ne todella vaikeita. Se riippuu siitä tuomarista että miten hän ohjaa sitä keskustelua. Jotkut ei anna mahdollisuutta puhuaakaan paljon ja [epäselvää] tulkata, mutta sitten jotkut kyllä osaa käyttää hyvin ja antaa aika paljon aikaa. Syyttäjät ja asianajajat on hankalia, että joskus asianajajat ei ollenkaan ota huomioon että tulkki on paikalla. Se puhuu vaan omaa asiaa ja niin pois, no, ei joskus ehdi kaikkea kertoa... Sitten syyttäjät aika usein antaa sitä syytettä paperilla ja ne ei sitten lue siitä kokonaan ja sitten vaan että tulkkat nyt sen.

JV: Mm, koko rimpsun vai?

T: Niin, että lue paperista.

JV: Niin.

T: Onneksi ne lähettää aina etukäteen.

T: Niin. Onks sulla aikaa sitten valmistautua niihin etukäteen?

T: On. Niinkun oikeus toimii aika hyvin, ne lähettää aina materiaalit kaikki etukäteen.

(Tulkin haastattelu, 33.)

Tulkit raportoivat myös muista oikeustulkkausten ongelmista, jotka liittyvät siihen, etteivät tulkkaukseen liittyvät käytännöt oikeudessa ole vakiintuneet tai etteivät tulkit saa työhön tarpeeksi aikaa. Kukaan haastattelemistani tulkeista ei pitänyt oikeustulkkauksia helppoina. Ymmärtääkseni ne koetaan vaikeiksi kuitenkin ennen muuta sen vuoksi, että ne koskettavat asiakkaiden elämän tärkeitä ja perustavanlaatuisia kysymyksiä. Kysymys ei ole asiakkaiden arjen rutiineista vaan niiden murtumisesta, kuten usein vaikeissa terveyden ongelmissakin.

Tuija Kinnunen (2010) pitää oikeustulkkeja oikeusinstituution rajajäsenenä, siis ammattilaisina, jotka eivät kuulu varsinaiseen oikeusinstituution ydinhenkilökuntaan, mutta ovat kuitenkin nykyisin yhä useammin tärkeässä roolissa oikeuskäytännöissä. He eivät ole työyhteisön sosiaalisia jäseniä eikä heillä ole oikeudessa omia työtiloja. Oikeuksilla ei ole vakiintuneita käytäntöjä siihen, miten ja mistä tulkit palkataan. Suuri osa tulkeista toimii freelancer-työntekijöinä, ja osa palkataan tulkikeskusten kautta. Näistä syistä oikeuden ammattilaiset ilmaisevat monin tavoin, etteivät he luota tulkkeihin ja näiden tekemään työhön. (Kinnunen 2010; 143–146; Kinnunen tässä teoksessa.)

Tulkin rooli oikeudessa on monin tavoin jäsentymätön: tulkkien toimintaan oikeudessa ja eri ammattiryhmien toimintaan tulkkien kanssa ei ole yleistä ohjeistusta, koulutusta ei ole säädelty eikä tulkkausista ole pidetty minkäänlaista tilastoa. Tulkkeja sen paremmin kuin oikeuden ammattilaisiakaan ei kouluteta tarpeeksi oikeustulkkauksen erityiskysymyksiin. Tulkkien oikeustulkkauksen ammattitaidossa on varmasti puutteita, mutta eivät myöskään tuomarit, asianajajat, syyttäjät, oikeuden sihteerit ja muut ammattilaiset osaa aina toimia tulkin kanssa ja antaa tälle mahdollisuutta hyvään työhön. (Kinnunen 2010; Oikeustulkkauksen selvityshanke 2008.)

Kaikki haastattelemanani neljä tulkkeja tekevät mielenterveystulkkauksia ja ovat läsnä potilaiden jatkuvissakin terapioiden. Maahanmuuttaja-asiakkailta on monenlaisia mielenterveyden ongelmia, sekä vakavia että lievempiä, kertovat lähes kaikki haastattelemanani työntekijät (myös Pirinen 2008). Ongelmat heijastuvat aina myös muuhun asiointiin.

Tulkkien erityistyötä on avustaa lääkäriä tai terapeuttia tilanteissa, joissa etsitään apua nimenomaan mielen ongelmiin. Maahanmuuttajille erityinen ongelma on se, että pakolaisista monet ovat kokeneet erilaista väkivaltaa, kidutusta ja muita traumaattisia tapahtumia – ja itse asiassa joissain tapauksissa tulkki jakaa itsekin nämä kokemukset omassa elämässään. Suomalaisilla tulkeilla on tässä mielessä helpompaa, toteaa eräs pakolaistaustainen tulkki keskustelussamme, sillä he ovat kohdanneet esimerkiksi asiakkaidensa elämän sodan keskellä vain median välityksellä. Tulkkien koulutuksen opettajan mukaan koulutuksessa oli keskusteltu usein työn raskaudesta ja erityisesti asiakkaiden mielenterveyden ongelmien heijastumisesta tulkkien työhön (Keskustelun opettajan kanssa puhelimesta, 122).

Mielenterveystulkkauksissa pyritään aina siihen, että sama tulkki voisi olla mukana joka kerralla. Lomat ja sairastumiset tietysti pakottavat tästä poikkeamaan. Kokemukset sellaisesta asiakkailta ja ehkä terapeuteiltakin saatavasta palautteesta, että oma tulkkia kaivataan, nostavat tulkkien ammatti-iloa. Mielenterveystulkkaukset koetaan vaikeiksi monella tapaa:

Mielenterveystulkkaukset on vähän... vaikeita siinä mielessä, kun siellä pitää tulkata just kaikki äänensävyt ja kaikki, kaikki... siinä pitää olla surullinen ja kaikkia että jos asiakas surullinen on – – pitää jotenkin olla niin solidaarinen siinä tulkkauksessa ja – – yrittää tulkata just siinä muodossa miten asiakkaat sanoo, että se henkilö, siis se hoitava lääkäri tietäisi että mitä ne sanat tarkoittaa. (Tulkin haastattelu, 33.)

Olen jatkuvasti juoksemassa psykiatrilta toiselle ja se ei ole yksinkertainen asia, tää mielialapuoli on erittäin hankala sinänsä, ihmisten enemmän tällaiset tunteet liikkuu ja tunteista puhutaan ja sisäisistä ihmisen voimista, psyykestä puhutaan. Se ei ole sama kuin toimeentulotukiasia. (Tulkin haastattelu, 31.)

Kysyin järjestään tulkeilta, onko heillä mahdollisuus purkaa mielen-terveystulkkausten tilanteita yhdessä terapeutin kanssa. ”Tulkki ja

työntekijä keskenään?”, varmistaa eräs tulkki ikään kuin ajatuskin olisi uusi. ”Ei, ei ole. Ei.” Vähän myöhemmin tulkki mainitsee, että vakituisen terapeutin luona ”voi tietysti käydä juttelemassa”. Kyse ei kuitenkaan ole varta vasten järjestetystä organisoidusta keskustelumahdollisuudesta, vaan siitä, että työntekijä itse voi mennä juttusille, jos kokee sen tärkeäksi. Tulkkauksen jälkeen siihen ei yksinkertaisesti ole varattu aikaa sen paremmin tulkille kuin terapeutillekaan. Tunnin, puolentoista jälkeen tulkilla on jo kiire toiseen paikkaan. (Tulkin haastattelu, 32.)

Toiselta tulkilta kysyn, kaipaisiko hän mahdollisuutta keskusteluun. ”Kaipaisin, kaipaisin”, hän vahvistaa ja lisää, että hän kokisi tärkeäksi päästä puhumaan psykiatrisen tai psykologisen koulutuksen saaneen ihmisen kanssa, jolla on nimenomaan kokemusta maahanmuuttajatyöstä. ”Kyllä lämmittää sydäntä vähän aikaa jos puhuu, mutta ei oo aikaa, ei oo varaa siihen, eikä voida rakentaa ikään kuin sitä suhdetta”, hän täsmentää ja tarkoittaa, että ammatillisen suhteen rakentamiseen ei ole mahdollisuutta eikä voi ajatella, että suhde tulkin ja terapeutin välillä olisi myöskään henkilökohtainen. (Tulkin haastattelu, 31.)

Tulkeilla on kuitenkin myös muita keinoja saada etäisyyttä asiakkaiden joskus kovin vaikeisiin ongelmiin. Terapiatulkkauksen jälkeen on tauko, jolloin ”vähän pää selkenee”, ja sitten toiset asioimistilanteet jo painavat päälle. Tulkki kuitenkin jatkaa:

Mutta sitten toisaalta, toisaalta itse olen huomannut että, että se jotenkin helpottaa myös, että kun tulee taas heti ne seuraavat tulkkaukset päälle, — kun täältä pitää lähteä johonkin — että sitten se tuulettuu taas, että se jää jotenkin sinne taaksepäin että sitä ei niinkun sen verran ajattele. Mutta silloin jos se on päivän viimeinen tulkkaus mielenterveystulkkaus ja siellä on todella jotain sellaista... mitä, mikä shokeeraa, että se kyllä voi jäädä ihan seuraavaan päivään asti kun alkaa ensimmäinen tulkkaus. Että itse oon kyllä myös ajatellut että se on hyvä että jos se on keskellä päivää se mielenterveystulkkaus että

sitten seuraavat tulee päälle ja sitten pitää taas keskittyä niihin. (Tulkin haastattelu, 32.)

Kerron tulkille omasta hämmennyksestäni sen muiltakin tulkeilta saamani tiedon edessä, ettei tulkeille ole järjestetty edes keskustelumahdollisuutta terapeutin kanssa. Pohdin ääneen, miten mielen-terveystyössä työskenteleville työryhmän tuki ja ulkopuolinenkin työnohjaus ovat keskeisiä ammatillisia työvälineitä. Haastatteleman tulkki miettii hetken hiljaa. Hän kertoo kyllä jääneensä joskus pohtimaan asiakkaidensa asioita, mutta toisaalta ei koe vahvasti, että kaipaasi keskustelua:

Mut tota, tota minun kohdalla on ollut jotenkin näin, miten mä sanoisin, että lievät mielenterveyssairaudet, että ahdistus ja masennus ja semmosta... kyllä ne menee hyvin, että ei siinä, ei kovin, no kerran vuodessa tapahtuu että jotain vakavampaa on. (Tulkin haastattelu, 33.)

Tulkit reagoivat mielenterveystulkkausten vaikeuteen tietysti yksilöinä eri tavoin: ”Toinen kärsii jostain enemmän, toinen vähemmän, koska ihmisillä on tässäkin oma persoonallisuus mukana”, toteaa haastateltava. Yksilöllisen jaksamisen varaan on mielestäni kuitenkin ammattityössä väärin ja riski nojata. Eräs tulkki uumoilee lisäksi, että työnantaja tuntuu olettavan, että työn raskaudesta ja ongelmista puhuminen tarkoittaa sitä, että työntekijä ei ole tarpeeksi ammattimainen eikä sovi tulkiksi. ”Sun täytyy jollain tapaa – – näyttää että mä oon vahva ja mä kestä”, on yksilön tapa ratkaista ongelma tilanteessa, jossa ammatillaisuus määritellään niin, ”että ammatilainen tulkki ei lähde mukaan” asiakkaiden ongelmiin vaan hoitaa työnsä.⁶ Kyse ei näin ollen ole suinkaan yksilöjen eroista, vaan koko organisaatiota haastavasta kysymyksestä, johon pitäisi löytää ammatillisia ratkaisuja.

Tulkit jakavat jonkin verran kokemuksiaan arkisessa vuorovaikutuksessaan, myös mielenterveystulkkauksista. Puheen on kuitenkin

6. Poikkeuksellisesti en identifioi tätä tulkkia aineistoon.

luottamuksellisuuden vuoksi oltava hyvin yleinen. Yleistä työnohjausta on aiemmin kokeiltu, mutta kenenkään tulkin puheissa työnohjaus ei saa sijaa tärkeänä ja keskeisenä työvälineenä.

Joskus tulkeilta loppuvat voimat, oli heillä vahvoja yksilöllisiä ja yhteisöllisiä keinoja jaksaa tai ei.

Tai en tiedä, toisaalta, en tiedä... toisaalta se tulkin työ on jotenkin sellainen että... monet just kertoo että väsyä jotenkin, että siinä tulee vaan että on lopussa. Että viis vuotta ja se on sitten siinä, se on se keskimääräinen sellanen... Kyllä mäkin itse asiassa nyt [muutaman] vuoden jälkeen — tiedän mitä ne muut tulkit ovat tarkoittaneet sillä, että, että kyllä se asioimistulkin homma, vaikka se on mielenkiintoinen ja ihana työ, mutta sille vaan ei ehkä voi mitään että se ei ole ehkä sellanen työ mitä kaksyt vuotta jaksaisi tehdä. (Tulkin haastattelu, 32.)

Kysyn, mihin työn rasittavuus liittyy. Tulkki miettii hetken ja liittää työn kuluttavuuden siihen, että tulkit ovat koko ajan tekemisissä asiakkaiden vaikeiden asioiden kanssa, ollaan asiakkaiden ”elämän sisällä”. Toinen tulkki kiteyttää, että työ kuluttaa, koska maahanmuuttaja-asiakkaiden tulkkauksessa käsitellään enimmäkseen ihmisten ongelmia, liittyvät ne sitten psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen tai sosiaaliseen tilanteeseen. ”Voiko koko elämänsä käsitellä ihmisten ongelmat?” hän kysyy ja on omalta osaltaan päätenyt miettimään ammatin vaihtoa. (Tulkin haastattelu, 33.) Kysymys jaksamisesta palaa haastatteluissa toistuvasti ammatillisuuden pohdintaan. Kolmas tulkki kertoo tarvitsevänsä opiskelua, lukemista ja asioiden pohtimista myös siihen, että jaksaisi työssään. Etäisyyttä saa ottamalla jotkin asiat faktoina. Silti jotkin asiakkaiden kohtaamiset ovat niin voimakkaita tilanteita että ne tuovat omat kokemukset ja tunteet pintaan, eikä etäisyyttä aina kykene ottamaan. ”Se on hyväksyttävä jos haluaa tässä ammatissa [jatkaa]. Se on hinta...” (Tulkin haastattelu, 31.)

Tulkkien ammatillisuuden tunnistaminen ja tukeminen

Kaiken kaikkiaan haastatteleman tulkit – kuten heidän työtään kehystävät ohjeetkin – korostavat voimakkaasti tulkin roolia vuorovaihtuksen edesauttajana ja kielellisen aineksen välittäjänä ja pyrkivät rajaamaan muita mahdollisia rooleja. Näitä voisivat olla esimerkiksi maahanmuuttaja-asiakkaan tai hänen mahdollisesti edustamansa yhteisön asian ajaminen, viranomaisnäkökulman edustaminen tai aktiivinen tiedon seulominen portinvartijan roolissa (Jacobsen 2009; 182).

Kuten analyysini osoittaa, tulkin vuorovaikutustehtävä on monitasoinen ja vaatii hienovaraista ammattitaitoa. Kyse on paitsi keskustelussa sanotun mahdollisimman selkeästä ja ymmärrettävästä välittämisestä, myös vuorovaikutustilanteen ohjaamisesta niin, että tulkkaus on mahdollista ja kaikki osapuolet tuntevat tulevaisuutensa kuuluksi ja ymmärretyksi. Tulkki käyttää tässä koko ammattitaitoaan, persoonaansa ja oppimiaan tekniikoita, kuten vaikkapa katseen suuntaamista ja puhuttelun osoittamista itsensä sijaan oikealle vastaanottajalle. Oleellista on, että tulkin vuorovaikutustehtävä on sopusoinnussa sekä asiakkaan tukemisen että suomalaisten viranomaisten tehtävän kanssa. Tulkin rooli on välittäjän rooli sen molemmissa merkityksissä, sillä tulkki paitsi välittää vuorovaikutustilannetta asiakkaan ja ammattilaisen kohdatessa, pitää myös huolta muualta muuttaneesta asiakkaasta ja helpottaa hänen asettumistaan osaksi yhteiskuntaa juuri tulkkamalla. Siksi tulkeilla on vääjäämättä keskeinen asema asiakkaan täyden kansalaisuuden toteutumisessa: tulkkauksen avulla asiakas voi toteuttaa yhteiskunnallisia oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan, osallistua omien asioidensa hoitoon, kokea kuuluvansa joukkoon ja tulla hyväksytyksi huolimatta kielellisistä ja mahdollisista muista kulttuurisista eroista.

Tulkkauksen ohjaavissa laeissa, säännöstöissä ja oppaissa viranomaisnäkökulma on hallitseva. Maahanmuuttajille ja viranomaisille suunnatut asioimistulkkauksen oppaat tarkastelevat aihetta lähtökohtaisesti viranomaiskeskeisestä näkökulmasta eivätkä esimerkiksi määrittele työtä maahanmuuttaja-asiakkaan auttamiseksi hänen kotoutumisprosessissaan. (Tietoa asioimistulkkauksesta maahanmuuttajille 2004;

Tulkin välityksellä 2004.) Sen sijaan määräykset ammattitutkinnosta painottavat, että tulkki ”luo omalta osaltaan tasa-arvoa” asiakkaiden ja työntekijöiden välille. Tulkin avulla asiakas kykenee huolehtimaan velvollisuuksistaan ja oikeuksistaan täysivaltaisesti ”monikulttuurisessa yhteiskunnassa”. (Asioimistulkin ammattitutkinto 2002, 19.) Vaikka asioimistulkkaus on keskeinen osa maahanmuuttajien kielipalveluja, sitä koskeva yhteiskunnallinen keskustelu on vaisua ja koulutus vielä puutteellisesti järjestetty (ks. Oikeustulkkauksen selvityshanke 2008).

Tulkit suhtautuvat epäillen kulttuurinvälittäjänä toimimiseen. Heidän kannaltaan on ongelmallista, jos heidät asetetaan liian voimakkaasti välittämään tietoa asiakaskunnasta ammattilaisille. Nopeassa tulkkaustilanteessa ei yleensä ole aikaa selittää laajasti asioita. Suomalaisen yhteiskunnan ja kulloisenkin asian vaatimat kysymykset kuuluvat puolestaan ehdottomasti ammattilaisten selostettavaksi. Tulkki voi toki ilmaista, että jotakin asiaa kannattaisi selittää tarkemmin. Samalla tulkki ottaa kuitenkin riskin, että ammattilainen tulkitseekin tulkin oman ammattitaidon puutteelliseksi.

Ymmärrän tulkkien kannan myös niin, että vastuu asiakkaita koskevan tiedon hankkimisesta on kullakin työntekijällä itsellään. Tieto on aina suhteessa kunkin ammatin näkökulmiin, kunkin asiakkaan erityiseen tilanteeseen sekä tämän omaan näkemykseen kulttuurisista sidoksistaan. Tulkit ovat tietoisia asiakaskuntansa kulttuurisesta, etnisestä ja yhteiskuntaluokkaan sekä sukupuoleen liittyvästä moninaisuudesta. Siksi asioiden selittäminen kulttuurin nojalla ei tunnu heistä useinkaan toimivalta (kulttuurilla selittämisen ongelmista esim. Keskinen 2011). Sellaiset ammattilaiset, jotka eivät ole erikoistuneet maahanmuuttajatyöhön vaan kohtaavat tällaisia asiakkaita satunnaisemmin, odottavat usein tulkeilta kuitenkin hyvinkin vahvasti juuri kulttuurierojen avaamista (Hammar-Suutari 2006; laajemmin kulttuurienvälisestä työstä Hammar-Suutari 2009).

Tulkit ovat yksilöinä ponnistelleet monimutkaisten prosessien kautta nykyiseen työhönsä, eivätkä ehkä voi tai halua esiintyä jonkin kulttuurin tai ryhmän edustajina. Onkin mielekästä ajatella, että

sekä tulkkien että muiden työntekijöiden yhteinen tehtävä on yrittää taata asiakkaille kulttuuriset kysymykset huomioivaa, mutta samalla tilanteiden ja yksilöiden mukaan herkkää apua. Haastatellut ammattilaiset kertoivat kuitenkin saaneensa tulkeilta etenkin epävirallisissa keskusteluissa paljon tietoa erilaisista maahanmuuttajien tilanteista ja kulttuurieroista.

”Kulttuurimuurin ylittämisen” kielikuvan tai kulttuurierojen selittämisen sijaan tulkit käyttävät työssään monenlaista kontekstualisoivaa tietämystään. Usein tämä tarkoittaa pikemminkin maahanmuuttaja-asiakkaan lähtömaan yhteiskunnallisen tilanteen ja esimerkiksi viranomaiskäytäntöjen tuntemusta kuin yritystä hallita asiakkaan kaikkia mahdollisia kulttuuritaustaan, etnisyyteen, uskontoon, kieleen, luokka-asemaan ja sukupuoleen liittyviä tekijöitä. Myöskään muut jatkuvasti maahanmuuttajien kanssa työskentelevät ammattilaiset harvoin odottavat tulkkien hallitsevan tätä (mahdotonta) tehtävää. Ammattilaiset tosin kertovat nauttivansa tulkkien tarjoamasta tiedosta, mutta he saavat sitä pikemminkin epävirallisissa keskusteluissa kuin itse asioimistilanteissa – elleivät asiakkaat itse tuo tietoja esiin tai ammattilaiset niistä itse kysy. Tällöin tulkki tietenkin tulkaa asiakkaan sanoman. Yhtä lailla tulkit hyödyntävät suomalaista yhteiskuntaa ja sen eri toimintajärjestelmiä koskevaa tietoaan (esim. Mäntynen & Kinnunen 2007).

Ei kuitenkaan tunnu mielekkäältä kieltää tulkkeja välittämästä kulttuurista ja muuta kontekstoivaa tietoa vetoamalla siihen, että tulkkien tulee välittää vain se, mitä eri osapuolet kulloisessakin tilanteessa sanovat. Tulkeilla on vuorovaikutuksellinen rooli, joka mahdollistaa ainakin toisinaan väärinymmärtämisen hetkien tunnistamisen, ja siksi heillä pitää olla ammatillisia keinoja puuttua hienovaraisesti tilanteeseen. Mikäli tämä rooli kielletään, sekoitetaan toisiinsa kaksi asiaa: tulkin negatiivinen rooli maahanmuuttaja-asiakkaiden puolesta puhujana tai viranomaisten asianajajana ja tulkin positiivinen rooli vuorovaikutuksellisen tilanteen havainnoijana ja ohjaajana.

Haastattelut ja havainnoinnit kertovat siitä, että tulkkien työ on heille hyvin kuormittavaa ja että heidän työoloissaan on paljon kor-

vattavaa. Tämä käy selväksi verrattaessa asioimistulkkien työn ehtoja konferenssitulkkien ja kääntäjien työn ehtoihin (Hietanen 2001; Sunnari 2001). Ensiksi tulkeilla on hyvin vähän aikaa valmistautua työtehtäviin ja palautua niistä. Tämä koskee myös ammatillisesti erityisen haastavia ja psyykkisesti kuormittavia tehtäviä kuten oikeus- ja mielenterveystulkkauksia. Toiseksi tulkeilla on harvoin mahdollisuutta tarvitsemaansa lisäkouluttautumiseen tai omaehtoisen opiskelun tukeen. Kolmanneksi tulkkien apua tarvitsevat ammattilaiset eivät ole saaneet tarpeeksi koulutusta tulkin käyttöön. Neljänneksi oman analyysini ja empiirisen tulkkaustudkimuksen pohjalta näyttäisi myös siltä, että tulkkien työn luonnetta sekä kielellisten viestien välittämisenä että monitasoisena vuorovaikutustyönä ei tunnisteta, minkä vuoksi heidän ammatillisuuttaan (ja siinä mahdollisesti olevia puutteita) arvioidaan kevyin perustein.

Sekä tulkkien että muiden ammattilaisten pohdinnat tulkkien roolin tai ammattitaidon epäselvyydestä kertovat, että kokemusten vaihto eri ammattiryhmien kesken on välttämätöntä, vaikka se tiukkojen aikataulujen ja taloudellisten paineiden kurimuksessa onkin vaikeaa.

Lähteet

- Asioimistulkin ammattisäännöstö ja asioimistulkkiausoehjeet (2002) Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry. <http://www.sktl.fi/@Bin/33669/asioimistulkin+ammattis%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6st%C3%B6.pdf>. [Luettu 11.12.2012.]
- Asioimistulkin ammattitutkinto (2006) Määräys 42/011/2006. Helsinki: Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/110919_asioimistulkki_ammattitutkinto.pdf. [Luettu 11.12.2012.]
- Bot, Hanneke (2009) Role Models in Mental Health Interpreting. Teoksessa Rachel de Pedro Ricoy & Isabelle Perez & Christine Wilson (toim.) *Interpreting and Translating in Public Service Settings. Policy, Practice, Pedagogy*. Manchester: St Jerome, 115–126.

- Cambridge, Jan (1999) Information Loss in Bilingual Medical Interviews through an Untrained Interpreter. *The Translator* 5:2, 201–219.
- Diriker, Ebru (2004) *De-/Re-Contextualising Conference Interpreting. Interpreters in the Ivory Tower?* Amsterdam: John Benjamins.
- Goffman, Erving (1967) *Interaction Ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York, NY: Doubleday Anchor.
- Goffman, Erving (1981) *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hietanen, Kaarina (2001) Tulkkausviestintä ammattina. Teoksessa Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.) *Alussa oli käänös*. Tampere: Tampere University Press, 277–293.
- Hirsiaho, Anu & Vuori, Jaana (2012) Stories of Alphabetization, Stories of Everyday Citizenship. *Nordic Journal of Migration Research* 2:3, 232–242.
- Jacobsen, Bente (2009) The Community Interpreter. A Question of Role. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 42, 155–166.
- Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012) Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Suvi Keskinen & Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 7–38.
- Keskinen, Suvi (2012) Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalin käsitteilyn paradoksit väkivaltatyössä. Teoksessa Suvi Keskinen & Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 291–320.
- Kinnunen, Tuija (2010) Agency, Activity and Court Interpreting. Teoksessa Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (toim.) *Translators' Agency*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Series B4. Tampere: Tampere University Press, 126–164, <http://tampub.uta.fi/tup/978-951-44-8082-9.pdf>. [Luettu 28.12.2012.]
- Kunnallisten tulkikeskusten laatukäsikirja (2006) Kunnallisten tulkikeskusten laatukäsikirjatyöryhmä 2005. Helsinki: Työministeriö. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/07_aineistot_kirjasto/02_julkaisut_raportit/tulkkaus_laatuksikirja.pdf. [Luettu 11.12.2012.]
- Leinonen, Satu (2001) Asioimistulkkaus – paljon muutakin kuin asioimisen tulkkausta. Teoksessa Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen

- (toim.) *Alussa oli käännös*. Tampere: Tampere University Press, 294–304.
- Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. London: Macmillan.
- Lister, Ruth et al (2007) *Gendering Citizenship in Western Europe. New Challenges for Citizenship Research in Cross-national Context*. Bristol: Policy Press.
- Mäntynen, Anna & Kinnunen, Tuija (2009) Towards a Collaboration between Professionals. Teoksessa Andres Dörte & Sonja Pöllabauer (toim.) *Spürst Du, wie der Bauch rauf-runter? Fachdolmetschen im Gesundheitsbereich. Is everything all topsy turvy in our tummy? Health Care Interpreting*. München: Martin Meidelbauer, 115–138.
- Martin, Anne & Ortega Herráez, Juan Miguel (2009) Court Interpreters' Self Perception. A Spanish Case Study. Teoksessa Rachel de Pedro Ricoy & Isabelle Perez & Christine Wilson (toim.) *Interpreting and Translating in Public Service Settings. Policy, Practice, Pedagogy*. Manchester: St Jerome, 141–155.
- Mason, Ian (1999) Introduction. Dialogue Interpreting. *The Translator* 5:2, 147–160.
- Oikeustulkkauksen selvityshanke (2008) Asiantuntijaryhmän raportti Opetusministeriölle. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://sktl-fi-bin.directo.fi/@Bin/2d75ae6563626f84fc4e8fa565bea1e7/1312555726/application/pdf/35804/Oikeustulkkausraportti.pdf>. [Luettu 11.12.2012.]
- Pirinen, Ilkka (2008) *Turvapaikanhakijoiden terveydentila. Tutkimus Tampereen kaupungin ulkomaalaistoimiston terveydenhuoltoyksikössä*. Acta Universitatis Tamperensis 1289. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ruusuvuori, Johanna & Haakana, Markku & Raevaara, Liisa (toim.) (2001) Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana & Liisa Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–38.
- Sunnari, Marianna (2001) Konferenssitulkkaus – tietoa, taitoa, yhteistyötä. Teoksessa Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.) *Alussa oli käännös*. Tampere: Tampere University Press, 305–316.
- Tainio, Liisa (toim.) (1997) *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- Taylor, Charles (1992) *Multiculturalism and 'The Politics of Recognition'*. Princeton (N.J.): Princeton University Press.

- Tietoa asioimistulkkauksesta maahanmuuttajille 2004. Työministeriön esitteitä. Helsinki: Työministeriö. [http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/11F14301D2E4B6ACC22573A000462ED2/\\$file/tulkkima_fin.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/11F14301D2E4B6ACC22573A000462ED2/$file/tulkkima_fin.pdf). [Luettu 11.8.2011.]
- Tulkin ammattisäännöstö. Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry. <http://www.sktl.fi/@Bin/33666/tulkin+ammattis%C3%A4%C3%A4n%C3%B6st%C3%B6.pdf>. [Luettu 11.12.2012.]
- Tulkin välityksellä (2004) Tietoa viranomaisille asioimistulkkauksesta. Työministeriön esitteitä. Helsinki: Työministeriö. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/07_aineistot_kirjasto/01_esitteet/tulkkivi/tulkkivi_fin.pdf. [Luettu 11.12.2012.]
- Työministeriö (1999). Maahanmuuttajille tarkoitettujen tulkkaus- ja kielipalveluiden kehittämissuunnitelma. Työhallinnon julkaisu 231. Helsinki: Työministeriö. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj231.pd. [Luettu 11.12.2012.]
- Vuori, Jaana (2012) Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Suvi Keskinen & Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 235–262.
- Wadensjö, Cecilia (1998) *Interpreting as Interaction*. London and New York: Longman.
- Wadensjö, Cecilia (2004) Dialogue Interpreting. A Monologising Practice in a Dialogically Organised World. *Target* 16:1, 105–124.
- Werbner, Pnina & Yuval-Davis, Nira (1999) Introduction. Women and the New Discourse of Citizenship. Teoksessa Nira Yuval-Davis & Pnina Werbner (toim.) *Women, Citizenship and Difference*. London: Zed Books, 1–38.

TEKIJÄT TOIMIVAN TULKKIKESKUKSEN TAKANA

Seija Laalo-Ristilä

Tässä artikkelissa kerrotaan kunnallisten tulkkikeskusten toiminnasta Suomessa sekä tutustutaan erityisesti Pirkanmaan tulkkikeskukseen. Artikkelissa kuvataan tulkkikeskuksen arkista työntekoa, josta useimmat eivät tiedä paljoakaan, vaikka tekisivät päivittäin töitä asioimistulkkien kanssa. Jotta asioimistulkit pystyvät tekemään työtään, tarvitaan eri alojen ammattilaisten työpanosta.

Kunnalliset tulkkikeskukset Suomessa

Koska suurin osa pakolaisista tulee maista, joiden kieliä ei yleensä Suomessa puhuta eikä opeteta, tulkkiaus- ja käännöspalvelut vaikuttavat keskeisesti siihen, miten maahanmuuttajien vastaanotto onnistuu. Niinpä jo 1990-luvulla lähdettiin kehittämään alueellisten tulkkikeskusten järjestelmää kuntien vastaanoton tueksi. Järjestelmällä tuetaan myös maahanmuuttajien kotoutumista luomalla heille edellytykset käyttää erilaisia palveluja yhdenvertaisina valtaväestön kanssa. Valtio

korvaa kunnille pakolaisten vastaanoton piiriin kuuluvien henkilöiden tulkki- ja käännöspalveluista syntyvät kustannukset. Muiden kuin pakolaisperustein maahan muuttaneiden määrä on huomattavasti lisääntynyt ja näiden tulkkauksen kustannuksista vastaavat maahanmuuttajien asuinkunnat.

Kunnalliset tulkkikeskukset ovat kuntien ylläpitämiä. Kunnan mukaan tulkkikeskukset kuuluvat eri hallintokuntien alaisuuteen kuten sosiaali- ja terveystoimeen tai keskushallintoon. Tulkkikeskukset tarjoavat palvelujaan myös kaupunkien, kuntien ja valtion eri yksiköille sekä yksityiselle sektorille. Kunnallisia tulkkikeskuksia on eri puolilla maata yhteensä seitsemän: Helsingin seudun asioimistulkkikeskus (Vantaa), Keski-Suomen tulkkikeskus (Jyväskylä), Lahden seudun tulkkikeskus (Lahti), Pirkanmaan tulkkikeskus (Tampere), Pohjanmaan tulkkikeskus (Vaasa), Pohjois-Suomen tulkkipalvelu (Oulu) ja Turun seudun tulkkikeskus (Turku). Vuonna 2004 perustettiin lisäksi Kotkan kaupungin ylläpitämä tulkkivälitys.

Suomessa kunnalliset tulkkikeskukset tarjoavat kielipalveluja yhteensä lähes sadalla eri kielellä. Suurimmat viranomaisasiakkaat tulevat sosiaali- ja terveystoimesta. Tulkkikeskukset tekivät vuonna 2011 yhteensä noin 180 000 tulkkauksetuntia. Tulkkauksetunnit jakaantuvat epätasaisesti eri tulkkikeskusten kesken sen mukaan, missä tulkkikeskus sijaitsee ja miten paljon seudulla asuu maahanmuuttajia.

Pirkanmaan tulkkikeskus – vireä 20-vuotias

Pirkanmaan tulkkikeskus perustettiin vuonna 1994, ja se toimi aluksi nimellä Hämeen tulkkikeskus. Tulkkikeskus kuuluu Tampereen kaupungin Aikuisten sosiaalipalvelut -tuotantoyksikköön. Tulkkikeskus tarjoaa puhuttujen kielten asioimistulkkauks- ja käännöspalveluita viranomaisille, jotka työskentelevät maahanmuuttajien kanssa. Kuu-kausipalkkaisia tulkkereja on 11 ja freelancetulkkereja ja -kääntäjiä noin 110. Kielipalveluja tarjotaan ensisijaisesti Tampereen kaupungin sekä

pirkanmaalaisten lähikuntien viranomaisille. Viranomaiset tilaavat tulkin tulkkikeskuksesta asioidessaan kiintiöpakolaisten, turvapaikanhakijoiden, oleskeluluvan saaneiden turvapaikanhakijoiden, paluumuuttajien sekä muiden maahanmuuttajien kanssa. Tulkkauksia järjestetään sekä paikan päällä että puhelintulkkauksena; videotulkkausvaihtoehtoja etsitään parhaillaan. Käännöksiä voivat tilata myös yksityishenkilöt. Tulkkikeskus järjestää niin ikään koulutusta tulkin kanssa työskentelystä ja eri kulttuurien kohtaamisesta.

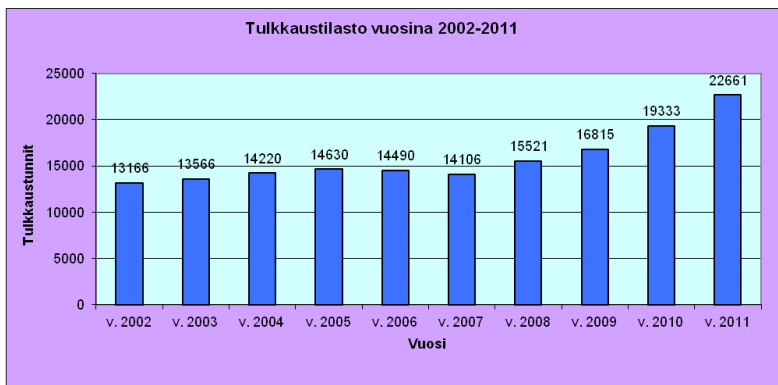
Vuositasolla kielipalvelujen määrä on keskimäärin 25 000 tulkkaustuntia, mikä tekee noin sata tulkkausta päivässä, ja käännösten sivumäärä on noin 2 000 sivua. Pirkanmaan tulkkikeskuksen kielivalikoimaan kuuluu kymmeniä eri kieliä, joista kysytyimpiä ovat arabia, dari, somali, kurdi, persia ja venäjä. Kielivalikoimassa on tällä hetkellä useita kieliä, joissa kysyntä ylittää tarjonnan. Pulaa on muun muassa darin, vietnamin ja lingalan tulkeista.

Käännettävien asiakirjojen kirjo on laaja, mutta tyypillisesti ne ovat viranomaisten antamia todistuksia, oikeudellisia tai lääketieteellisiä asiakirjoja, sopimuksia, lomakkeita, tiedotteita ja esitteitä. Käännökset voivat olla myös teknisiä asiakirjoja tai verkkosivuja. Asiakirjojen lähtö- ja kohdekieli vaihtelevat, mutta käännöksiä tehdään pääasiassa suomen ja jonkin toisen kielen välillä. Osa käännöksistä on virallisia käännöksiä, toisin sanoen auktorisoidun kääntäjän tekemiä. Monet viranomaiset kelpuuttavat tulkkikeskuksen leimalla varustetun käännöksen eivätkä vaadi varsinaista virallista käännöstä. Käännettävien tekstien laajuus vaihtelee suuresti, ja niiden toimitusaika vaihtelee muutamasta työpäivästä pariin viikkoon.

Pirkanmaan tulkkikeskus lukuina

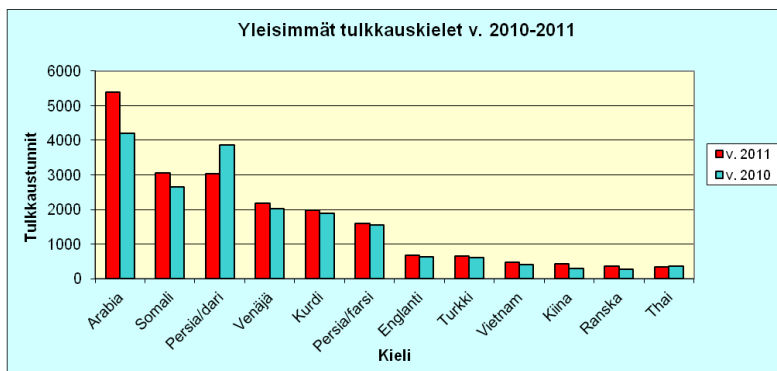
Tulkkausmäärät ovat kasvaneet tasaisesti koko 2000-luvun ajan (ks. taulukko 1). Vuonna 2011 tehtiin yhteensä 22 661 tulkkaustuntia (vuonna 2010 puolestaan 19 333). Vuoteen 2010 verrattuna tulkkaus-

tuntien määrä kasvoi 17,2 prosenttia ja tulkkauskertojen 16,1 prosenttia. Luvuissa on otettu huomioon sekä paikan päällä tapahtuvat tulkkaukset että puhelimitse tehdyt etätulkkaukset. Virka-ajan ulkopuolella tulkkauksia tehtiin vuonna 2011 yhteensä 666 tuntia eli 2,9 prosenttia (2010: 343 tuntia, 1,8 %). Kuukausipalkkaiset tulkit tekivät tulkkauksista 29,8 prosenttia (2010: 34 %) ja freelancerit 70,2 prosenttia (2010: 66 %). Asiakas ei tullut sovittuun tapaamiseen 4,3 prosentissa (2010: 4,2 %) tapauksista, ja viranomaisen peruutti tulkkauspäivänä 2,03 prosentissa (2010: 2,3 %) tapauksista.

Taulukko 1. Tulkkaustunnit vuosittain.

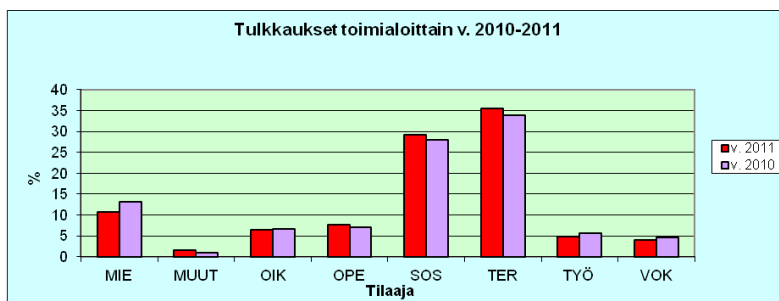
Vuoden 2011 aikana Pirkanmaan tulkkikeskus tarjosi tulkkauspalveluja 49 eri kielellä, kun taas vuonna 2010 käytössä oli 45 kieltä (ks. taulukko 2). Tulkkauksia tehtiin eniten arabian kielellä, 23,8 prosenttia (2010: 21,8 %). Seuraavaksi kysytyimpiä kieliä olivat somali 13,5 prosenttia (2010: 13,7 %), dari 13,4 prosenttia (2010: 11,9 %), venäjä 9,6 prosenttia (2010: 10,5 %) ja kurdi 8,7 prosenttia (2010: 9,8 %).

Taulukko 2. Yleisimmät tulkkauskielet.

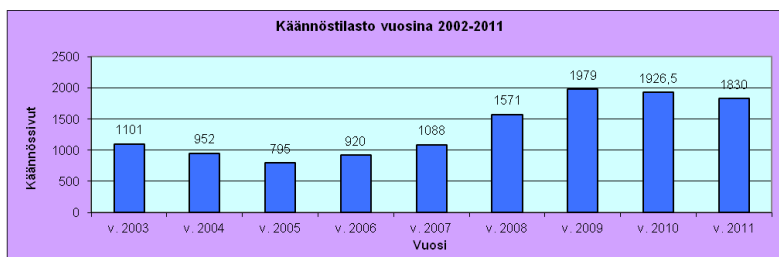
Yksittäisiä tilaajatahoja tulkkikeskuksella oli vuonna 2011 noin 700, joista suurimmat tilaajat olivat Tampereen kaupungin ulkomaalais-toimisto, Tampereen yliopistollinen sairaala, Tampereen psykiatrian poliklinikka maahanmuuttajille, Tampereen TE-toimistot ja Pirkanmaan käräjäoikeus. Tulkkauspalveluja käytti yhteensä 49 kuntaa vuonna 2011 (2010: 38 kuntaa). Suurin tulkkauspalvelujen tilaaja oli Tampereen kaupunki kuten aiempinakin vuosina – 86,35 prosenttia (2010: 88 %). Seuraavaksi tulivat suuruusjärjestyksessä Nokia, Ruovesi, Pirkkala, Ylöjärvi ja Sastamala.

Suurinta kysyntä on sosiaali- ja terveysalalla sekä mielenterveys-työssä. Oikeustoimen ja poliisin, opetuksen ja päivähoidon sekä työvoimapalvelujen ja vastaanottokeskusten osuus on kunkin osalta noin 5–7 prosenttia.

Taulukko 3. Tulkkauksen toimialat.

Käännökset ovat Pirkanmaan tulkkikeskuksen toinen tärkeä palvelutuote, ja ne kattavat 6,1 prosenttia liikevaihdosta (ks. taulukko 4). Pääosin käännetään oikeusasiakirjoja, henkilöllisyys-, koulu-, opiskelu-, vihki- ja syntymätodistuksia sekä viranomaispäätöksiä ja terveydenhuollon ohjeita. Pirkanmaan tulkkikeskuksessa tehtiin vuonna 2011 käännöksiä yhteensä 37 eri kielellä (vuonna 2010: 38 kielellä).

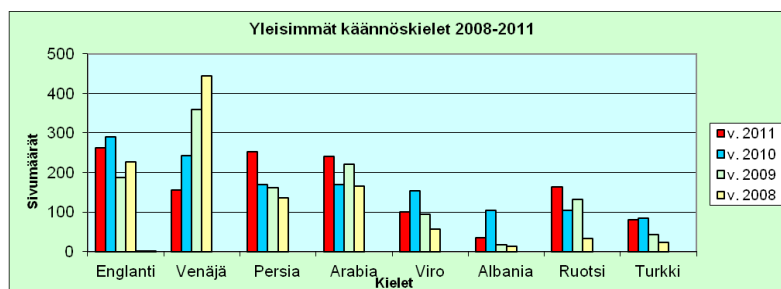

Taulukko 4. Käännösten määrä vuosittain.

Eniten käännöksiä tehtiin vuonna 2011 englannin kielessä, yhteensä 262 sivua (14,3 %), seuraavaksi eniten persiassa, 253 sivua (13,8 %), ja arabiaassa, 241 sivua (13,2 %) (ks. taulukko 5). Vuonna 2010 kolmen eniten käännetyn kielen joukossa olivat englanti, 290 sivua (15 %), venäjä, 242 sivua (12,6 %), ja persia, 170 sivua (8,8 %).

Käännössuuntaa ei tilastoida, joten luvut sisältävät käännökset sekä vieraasta kielestä suomeen että suomesta vieraaseen kieleen.

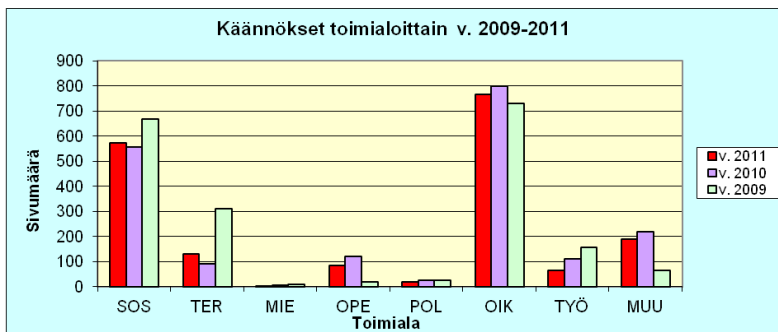
Tulkkausten ja käännösten yleisimmissä kielissä on eroja. Osittain tämä selittyy sillä, että käännösten ja tulkkausten eri toimialojen tilaukset vaihtelevat. Käännöspuolella palvellaan myös jonkin verran yksityisasiakkaita. Englannin suosioon vaikuttaa sen asema yleiskielenä, sillä monilla Afrikan maista tulevilla todistukset ovat usein englanninkielisiä. Persian osuutta nostaa puolestaan se, että afganistanilaisten kirjoitettu kieli tilastoidaan tulkikeskuksessa persiaksi, ei dariksi. Venäjänkielisten paluumuuttajien määrä on ollut hienoisessa laskussa, ja se näkyy käännettävien sivujen määrässä. Tosin vuodet eivät ole keskenään samanlaisia, ja usein jo yksikin suurempi käännöstilaus muuttaa tilastotietoja.

Taulukko 5. Yleisimmät käännöskielet.

Sivumäärien perusteella tarkasteltuna eniten käännöksiä tehtiin oikeusministeriön alaisuuteen kuuluville oikeuslaitoksille, yhteensä 766 sivua (2010: 826,5 s.). Toiseksi eniten käännöksiä tilasivat sosiaalipalvelujen alaiset virastot ja laitokset, yhteensä 573,5 sivua (2010: 556 s.). Kolmanneksi eniten käännöksiä tehtiin Muut-nimikkeen alla, yhteensä 188 sivua (2010: 217 s.) (ks. taulukko 6). Vuonna 2011 tehtyjen 569 käännöstilauksen (2010: 476 kpl) alueellinen jakauma oli seuraavanlainen: Tampereen kaupunki 31,8 prosenttia (2010: 34 %), Tampere muut 57,3 prosenttia (2010: 49,4 %) (yht. Tampere 2011:

89,1 %; 2010: 83,4 %). Muiden kuntien, kaupunkien ja yksityisten tilaajien osuus oli yhteensä 15,1 prosenttia (2010: 16,6 %).

Taulukko 6. Käännökset toimialoittain.

Tulkkien rekrytointi, laadunvalvonta ja palautteen käsittely

Asioimistulkkauskielistä tällä hetkellä kysytyimpiä ovat pakolaiskielet arabia, persia, kurdi, dari, persia ja somali, joihin tarvitaan koulutettuja ja ammattitaitoisia tulkkeja jatkuvasti lisää. Näiden lisäksi tulkkauksia tilataan runsaasti myös venäjän kielessä, jossa taas hyviä ja koulutettuja tulkkeja on ylitarjontaan asti saatavilla. Työnantajat palkkaisivat mielellään tulkkeja, joilla olisi vähintään asioimistulkin ammattitutkinto ja useamman vuoden työkokemus alalta. Asioimistulkin ammattitutkinto on näyttötutkinto, jonka on voinut suorittaa vuodesta 1998. Vuoteen 2010 mennessä tutkintoja oli tehty 28 eri kielessä, yhteensä 272 tutkintoa. Ammattitutkinnon voi suorittaa muun muassa Tampereen, Turun ja Satakunnan aikuiskoulutuskeskuksissa, Amiedussa ja ruotsinkielisenä koulutuksena Yrkesakademissa Pohjanmaalla. Diakissa aloitti syksyllä 2011 uusi tulkkauksen koulutusohjelma, jonka 3,5-vuotinen tutkinto on humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto ja laajuudeltaan 210 opintopistettä. Tässä

uudessa monimuotokoulutuksessa opiskellaan tulkiksi joko Helsingin tai Turun toimipaikassa. Koulutuksen kielet muuttuvat työelämän tarpeiden mukaan: syksyllä 2012 alkaneen ryhmän työkielivaihtoehtoina olivat thai, mandariinikiina, turkki ja arabia. Eurooppalaisissa kielissä on myös yliopistotasoista kääntäjien ja tulkkien koulutusta. Kääntäjiä ja tulkkeja koulutetaan Suomessa Helsingin, Turun, Tampereen, Itä-Suomen ja Vaasan yliopistoissa.

Monissa eurooppalaisissa kielissä kuten unkarissa, slovakissa ja tšekissä tulkkauksia on melko vähän, ja tulkkien on vaikea työllistää itseään kokopäiväisesti. Moni tulkki tekeekin jotain muuta työtä tulkkauksen lisäksi. Asioimistulkkeja tarvitaan myös mainittuja kieliä harvinaisemmissa kielissä kuten esimerkiksi swahilissa, lingalassa, burmassa tai karenissa.

Asioimistulkki voi työllistyä joko yksityisenä ammatinharjoittajana yrityksen tai toiminimen kautta, freelancerina tai kuukausipalkkaisena työntekijänä. Hänen työpaikkojaan voivat olla sekä julkiset että yksityiset tulkkikeskukset tai tulkkipalveluita tarjoavat yritykset, joita on ympäri maata. Suurin osa tulkeista työllistyy freelancerina. Osa tulkkikeskuksista palkkaa freelancetulkkeja verokortilla, mutta kasvava suuntaus on, että tulkit toimivat omalla toiminimellä tai osakeyhtiön kautta. Vuonna 2008 Tampereen kaupunki teki periaatepäätöksen, että tulkkauk- ja käännöspalveluja hankitaan ainoastaan ostopalvelusopimusten kautta, mikä johti siihen, että freelancerit joutuivat perustamaan toiminimiä tai muita vastaavia yritysmuotoja eivätkä pystyneet enää työskentelemään freelancer-verokortilla. Vuonna 2007 voimaan tulleen julkisia hankintoja säätelevän lain mukaan Pirkanmaan tulkkikeskuksen tulkkauk- ja käännöspalvelut kilpailutettiin vuosien 2007 ja 2008 vaihteessa ja uudelleen vuoden 2012 aikana.

Kielipalvelujen kilpailuttaminen on ollut Suomessa perinteisesti hyvin vähäistä. Ongelmalliseksi kielipalvelujen kilpailuttamisen tekee se, että tarjouskilpailuun osallistuu suuri määrä toimittajia ja tarjouksen tekeminen on työlästä. Tarjouspyynnön ja tarjousvertailun tekeminen käy hankintayksikölle raskaaksi, varsinkin niissä tapauksis-

sa, joissa on muitakin valintakriteereitä kuin hinta. Tarjouspyynnön vähimmäisvaatimukset täyttäviä tarjoajia on Suomessa vielä niukasti, sillä monellakaan pakolaiskielen puhujalla ei ole vaadittua asioimistulkin tutkintoa, eikä sitä ole kaikissa kielissä edes mahdollista suorittaa. Lisäksi monet freelancerina toimivat tulkit ja kääntäjät toimivat freelancer-verokortilla eivätkä syystä tai toisesta halua perustaa omaa toiminimeä. Tällaiset tulkit putoavat automaattisesti pois tarjouskilpailusta. Kun tarjouskilpailun kautta ei löydetä tarpeeksi eri kielten tulkkeja ja kääntäjiä, joudutaan kielipalveluja joissain kielissä joka tapauksessa hankkimaan suorahankintana. Kilpailuttaminen sopii hyvin tilanteisiin, joissa selkeänä valintakriteerinä on pelkkä hinta, mutta sen toteuttaminen hankinnoissa, joissa laadulliset tekijät ovat tärkeitä, on ongelmallisempaa.

Jos tulkkaus- ja käännöspalveluja hankitaan suorahankintana, rekrytointiprosessi alkaa haastattelusta, joka saattaa kestää joskus parikin tuntia. Varsinkin maahanmuuttajataustaiset freelancerit ovat usein hyvin pidättyväisiä haastattelutilanteessa, koska ovat tottuneet siihen, että johtaja on auktoriteetti ja sanelee tapaamisen säännöt. Pidemmän haastattelun aikana onkin mahdollisuus tutustua paremmin puolin ja toisin. Jos haastateltavalla on asioimistulkin tutkinto tai muuta koulutusta ja useamman vuoden työkokemus alalta, kirjallista testausta ei välttämättä tarvita. Usein pakolaiskielissä on kuitenkin se tilanne, ettei alan koulutusta ole, ja siksi freelanceriksi haluava laitetaan kirjallisiin kokeisiin, jotka testaavat sosiaali-, terveys- ja poliisialan sanaston hallintaa. Lisäksi kirjallisiin tehtäviin kuuluu tekstinymmärtämis- ja tuottamistehtävä sekä yhteiskunnallinen osio, joka tehdään suomeksi. Jos kirjalliset testit menevät hyvin, sovitaan jatkosta: jos henkilö ei ole tehnyt tulkkauksia, hänet laitetaan kuunteluoppilaaksi kokeneemmalle tulkille, eli hän kiertää kokeneemman tulkin mukana erikseen sovittavan ajan, yleensä muutaman viikon. Jos taas henkilö on tehnyt aiemmin asioimistulkkausta, kokenempi kollega menee viikon tai parin ajaksi seuraamaan tulkin työskentelyä eri tilanteissa.

Tulkkausalalla käydään kovaa kilpailua markkinoista. Alalle tulee koko ajan yrittäjiä, joilla ei ole lainkaan tulkkausalaa koulutusta eikä

kykyä kantaa vastuuta tekemästään työstä. Tulkin ammattinimike ei ole suojattu, ja kuka tahansa voi nimetä itsensä tulkiksi, perustaa hienot kotisivut ja esiintyä suurena asiantuntijana. Kunnallisena toimijana tulkikeskuksen toiminnan taas on oltava läpinäkyvää, ja meillä on myös velvoite kantaa vastuuta tulkkien työn jäljestä.

Pari vuotta sitten Pirkanmaan tulkikeskuksessa toteutettiin laadunvalvontaprojekti, joka ylitti kaikki odotukset. Kiersin toisen kokeneen kollegan kanssa kuuntelemassa tulkkauksia, ja samalla kyselimme viranomaisten kantoja palveluumme. Olin ajatellut, että laadunvalvontaprojektilla olisi vaikutusta erityisesti tulkkien työskentelyyn: he kiinnittäisivät enemmän huomiota valmistautumiseen, tulkkaustekniikkaan, tulkin roolin hallintaan ja ennen kaikkea huomaisivat, että heidän työnsä jäljestä ollaan kiinnostuneita. Yllätys taas oli se, kuinka positiivisesti viranomaiset suhtautuivat asiaan: yksikään viranomainen ei kieltänyt tarkkailijan läsnäoloa, vaikkei varmasti ole mukavaa, kun ylimääräinen silmäpari seuraa väkisin myös heidän työskentelyään. Viranomaiset nimenomaan halusivat tulkkauksen jälkeen kertoa omia kokemuksiaan tulkkivälityksestä, tulkkien työskentelystä ja niin edelleen. Tällaisesta laadunvalvonnasta on tarkoitus tehdä tulevaisuudessa säännöllistä.

Suomalaiset eivät ole innokkaita antamaan palautetta: tulkkausmääriin nähden sekä huonoa että hyvää palautetta tulee todella vähän. Yleensä palauteprosessi etenee niin, että viranomainen soittaa ja antaa palautetta, joka käsitellään jokaisen tulkin kanssa henkilökohtaisesti. Erittäin harvoin on kysymys siitä, että tulkki ei hallitsisi ammattisastoa vaan että esimerkiksi henkilökemiat tulkin ja asiakkaan välillä eivät toimi, tulkki tulee asiakkaan mielestä väärästä maasta, on väärää sukupuolta, on vääräuskoinen tai käyttää liikaa hajusteita. Myös kaikki myöhästymiset dokumentoidaan, ja kolmesta myöhästymisestä tulkki joutuu puhutteluun, mikä yleensä parantaa tilannetta. Kun käyn kouluttamassa viranomaisia tulkin kanssa työskentelystä, pyydän heitä aina antamaan palautetta, sillä se on ainoa keino parantaa palvelua. Palautetta voi antaa soittamalla tai esimerkiksi lähettämällä viestin tulkikeskuksen yleiseen sähköpostiosoitteeseen.

Asioimistulkin arkea

Asioimistulkin työssä tarvitaan hyvää stressinsietokykyä, joustavuutta, rauhallisuutta sekä tietenkin kieli- ja kulttuurituntemusta. Asioimistulkki kohtaa päivän mittaan paljon erilaisia ihmisiä ja yllättäviäkin tilanteita. Kokenut tulkki säilyttää kuitenkin levollisuutensa myös haastavissa tilanteissa ja pitäytyy tulkin roolissa. Tässä työssä elämänkokemuksesta ja tiedonhalusta on paljon hyötyä. Näin kuvaa työtään eräs asioimistulkki:

Asioimistulkin työ on todella vaihtelevaa, mutta onneksi on olemassa ainakin yksi pysyvä asia: kuukausipalkkalaisena työskentelevät tulkit saavat aina perjantaisin tulkkivälittäjiltä alustavan työtehtävälistan seuraavan viikon tulkkauksista. Koska viikon aikana asiakkaina on kymmeniä ihmisiä, tulee listoihin muutoksia, peruutuksia ja lisäyksiä. Todellinen tilanne selviää edellisen päivän loppupuolella, mutta vielä samanakin päivänä muutoksia saattaa tulla: joku asiakas on sairastunut ja perunut tulonsa, mutta samaan ajankohtaan onkin tullut uusi tilaus. Eli tulkkausten välillä pitää muistaa katsoa kännykkäänsä, onko tulkkivälittäjä mahdollisesti yrittänyt soittaa ja ilmoittaa muutoksista.

Asioimistulkkina on oltava valmis lähtemään tulkaamaan nopealla varoitusaajalla ja mahdollisesti myös tilanteeseen, johon ei ole voinut valmistautua sanastollisesti etukäteen. Kokemus auttaa näissä tilanteissa, mutta aina välillä tulee sellaisia asioita vastaan, joista ei ole paljonkaan tietoa edes omalla äidinkielellä.

Joka päivä on mahdollisuus laajentaa sekä tietämystään että sanastoaan monelta eri alalta. Netti onkin ahkerassa käytössä tiedon etsimisessä. Tässä työssä ei voi lopettaa uusien asioiden opiskelua vaan se kuuluu työn luonteeseen – juuri tämä tekeekin työstä niin mielenkiintoisen ja haastavan.

Katson huomisen päivän työmääräyksiä ja painan mieleeni, mitä paikkoja ja asiakkaita on tiedossa. Maahanmuuttaja-asiakkaista tunnistan nimeltä puolet, viranomaistenkin joukossa on tuttuja nimiä ja paikkoja. Suurin osa huomista tulkkauksista on tutuista aihepiireistä (ainakin jos puhutaan asioista, joista voisi olettaa puhuvan ko.paikassa), mutta muutama asia on kuitenkin syytä tarkistaa ja kerrata. Lisäksi kahden tulkkauspaikan välillä siirtymisessä on tiukka aikataulu, joten katson reittipalvelusta nopeimman reittivaihtoehdon. Autossani on myös navigaattori, joka yleisesti ottaen toimii hyvin, mutta haluan silti tietää jo etukäteen, miten kyseiseen paikkaan pääsee. Mietin myös valmiiksi, mihin auton saa parkkiin. Parkkirahoista on aina pulaa, mutta onneksi löytyy vielä ilmaisiakin paikkoja!

Huomisen ensimmäinen tulkkaukset alkaakin jo kello 7.40. Tämä on onneksi poikkeus, sillä yleensä ensimmäinen tulkkaukset on kahdeksalta tai hieman myöhemmin. Kyseessä on todennäköisesti leikkaukseen valmistautuminen, sillä aikaa on varattu sekä sairaanhoitajalle että anestesia-ääkärille. Kertaan muistiinpanoistani tämän aihepiirin sanastoa ja silmäilen myös muutamia artikkeleita. Työmääräyksen perusteella ei välttämättä voi kovin tarkkaan päätellä, mikä aihepiiri on kyseessä, joten joskus valmistautuu ”väärrään” aiheeseen. Kuitenkin olen huomannut, että mikään valmistautuminen ei mene hukkaan, sillä valmistautuessa tieto karttuu ja aivot valmistautuvat tulevaan tulkkaukseen. Aika usein käy myös niin, että jossain seuraavassa tulkkauksessa tarvitaan tietoa, johon oli aiemmin valmistautunut ”turhaan”. Koskaan ei voi tietää, milloin tarvitsee jotakin tiedonjyvää, siksi pyrin lukemaan päivittäin myös sanomalehteä, jotta tiedän ajankohtaisista asioista.

Seuraava tulkkaukset on vasta kello 10.30, mutta se on naapurikunnassa, joten matkaan pitää varata aikaa. Tulkkaukset on äitiysneuvolassa ja siihen liittyvä sanasto on tullut minulle hyvin tutuksi sekä omakohtaisesti että monissa tulkkauksissa. Äitiys- ja lastenneuvolat ovatkin minulle mie-

luisia tulkkauspaikkoja. Olen tulkannut kyseistä asiakastakin aiemmin eli oletan, että tulkkaus sujuu hyvin ilman sanastollisia yllätyksiä.

Neuvolatulkkauksen jälkeen ehdin poikkeamaan toimistolle ruokatauolle ja samalla saan myös seuraavan päivän ohjelman, sillä kahden viimeisen tulkkauksen jälkeen en ehdi enää tulemaan toimistolle työaikaan.

Ruokatauon jälkeen päivä jatkuu lapsiperheiden sosiaaliasemalla, tulkki on varattu kahdeksi tunniksi. Tämän jälkeen heti lähtö lähikuntaan erääseen kouluun. Googletan koulun ja saan selville, että kyseessä on alakoulu, vuosiluokat 1-6. Katson myös mitä muuta koulusta ja sen käytännöistä kerrotaan. Lisäksi kertaan sanalistaistani koulusanastoa. Tämä valmistautuminen riittääkin huomista päivää ajatellen. Nyt vielä tämän päivän viimeinen tulkkaus ja sitten kohti kotia ja ulkoilemaan ihanaan auringonpaisteeseen!

Toimistoväki toiminnan pilareina

Tässä teoksessa on useassa eri artikkelissa valotettu asioimistulkin työtä monesta eri näkökulmasta. Jotta tulkit ja kääntäjät voivat tehdä omaa työtään, tarvitaan tulkkikeskuksessa usean ammattilaisen panosta, jotta toiminta saadaan pyörimään. Tulkkikeskuksen sydän on tulkkivälitys: jos se ei toimi, ei saada toimeksiantojakaan. Pirkanmaan tulkkikeskuksessa työskentelee tällä hetkellä kaksi kokopäiväistä ja yksi 85 prosentin työaikaa tekevä tulkkivälittäjä. Tulkkivälittäjältä vaaditaan hyvää asiakaspalvelutaitoa, kun yli 700 eri viranomaistahoa tilaa tulkkeja enimmäkseen puhelimitse. Tulkkivälittäjän ammattitaidosta riippuu, kuinka paljon tulkkauksia saadaan mahtumaan yhteen päivään niin, että ne ovat myös logistisesti järkeviä. Tulkkivälittäjän pitää lisäksi osata valita tulkkauksilanteeseen oikeat tulkit ja tuntea eri kielialueiden murteet ja muut kulttuuriset erityispiirteet. Tulk-

kivälittäjän työ ei ole siis pelkkää puheluiden vastaanottamista ja toimeksiantojen eteenpäin välittämistä. Seuraava lainaus on kuvaus tulkkivälittäjän tyypillisestä päivästä:

Tulkkivälittäjä välittää tulkkeja ja tulkeista

Moni ei tiedä, mikä tulkkivälittäjä on ja mitä sellainen tekee – itse-kään en tiennyt sitä vielä kolmisen vuotta sitten, ennen kuin aloitin nykyisen työni Pirkanmaan tulkkikeskuksessa. Tulkkivälittäjä on linkki viranomaisen ja tulkin välillä, ja hänen tehtävänsä on huolehtia siitä, että näiden kahden välinen yhteistyö sujuu mutkattomasti. Viranomaisen aika ei riittäisi siihen, että hän soittelisi kymmenille erikielisille tulkeille ja sovittelisi näiden aikatauluja omiinsa, mutta sitä varten on tulkkivälittäjä. Lyhyesti sanottuna kun viranomainen soittaa tulkkivälittäjälle varatakseen tulkin, tulkkivälittäjä valitsee tilanteeseen sopivan tulkin, tekee varauksen koneella ja tarvittaessa ilmoittaa tulkkauksesta tulkille. Usein tulkkausta täytyy ensin kysyä tulkilta, koska tulkkivälittäjät eivät näe kaikkien tulkkien aikatauluja, sillä monet heistä tekevät tulkkauksia vain osa-aikaisesti.

Tulkkivälitys on vaativaa etenkin siksi, että työssä tarvitaan valtava määrä informaatiota. Hyvät hermot ja keskittymiskyky ovat välttämättömiä, kun puhelin soi jatkuvasti ja pitäisi yrittää hoitaa montaa tehtävää yhtä aikaa. Tulkkivälittäjän arkipäivää ovat peruutukset ja aikojen siirrot, ja usein tarkkaan mietityt järjestelyt täytyy aloittaa alusta jonkin muutoksen kuten sairastapauksen vuoksi. Tuskastuttavaa on myös se, kun varauksen tekemistä tai jotakin muuta tehtävää ei voi aina tehdä rauhassa alusta loppuun, kun sen keskeyttää puhelimen pirinä. Kiireenkin keskellä pää on pidettävä kylmänä eikä saa hosua, vaikka puhelin soisi monta tuntia putkeen. Tulkkivälittäjällä on vastuu siitä, että hän lähettää oikeat tulkit oikeaan aikaan oikeisiin paikkoihin. Usein hänen on tehtävä hyvin nopeitakin päätöksiä, kun tulkkia tarvitaan äkillisesti vaikkapa ensiavussa tai jos tilattu tulkki ei

ole syystä tai toisesta mennyt tulkkauspaikalle ja sinne on nopeasti järjestettävä toinen tulkki. Oman kaupungin organisaatio on syytä tuntea hyvin, ja myös kaupungin kartta tulee työssä nopeasti tutuksi, kun on suunniteltava tulkkien reittejä tulkkauksesta toiseen.

Tulkkivälitys on toisaalta sosiaalista, toisaalta epäsosiaalista. Tulkkivälittäjät ovat enimmäkseen puhelimessa, mutta eivät kuitenkaan näe viranomaisia eivätkä maahanmuuttaja-asiakkaita. Työtä tehdään omassa huoneessa tiukasti puhelimen ja koneen ääressä istuen, mahdollisesti muiden tulkkivälittäjien kanssa, ja työtä tehdään yhdessä mutta silti yksin. Kommunikointi tulkkien ja viranomaisten kanssa tapahtuu enimmäkseen puhelimitse ja sähköpostitse, mutta tulkeille ilmoitetaan myös kasvotusten silloin, kun he ovat samassa talossa.

Vaativuudestaan huolimatta tulkkivälittäjän työ on usein palkitsevaakin. Toimenkuva on monipuolinen – tulkkivälittäjä ei vain vastaa puhelimeen, vaan järjestee tulkkien aikataulut niin että tulkit ehtivät paikasta toiseen ja päivään jää myös ruokatauko sekä soittaa tulkeille ja viranomaisille kymmeniä kertoja päivässä. Työmääräyksiä tulostetaan ja postitetaan. Tulkkivälitystyöhön voi myös kuulua laskutusta. Soitellessa oppii muistamaan kymmenien tulkkien ja muiden työntekijöiden nimet, ja muutenkin työ on hyvää muistiharjoitusta, kun jokin tärkeä asia täytyy pitää mielessä siitä huolimatta, että puhelin pirisee ja joutuu ottamaan useita varauksia ylös, ennen kuin asian ehtii hoitaa loppuun. Post-it-laput ovat tulkkivälittäjällä ahkerassa käytössä, ja itse liimaan niitä myös tietokoneen näyttöön, jos minun on muistettava ilmoittaa samana päivänä tulkeille peruutus mutta pääsen soittamaan hänelle vain tiettyyn aikaan päivästä. Tulkkivälitys sopii puuhakkaalle ihmiselle, joka ei pelästy kiirettä, hälinää ja jatkuvia keskeytyksiä. Tulkkivälittäjät ovat tärkeitä lenkkejä ketjussa, sillä heillä on vastuu tulkkien aikatauluista. Tulkkivälitys on siinä mielessä näkymätöntä työtä, että se huomataan yleensä vasta jos on tehnyt virheen, mutta joskus saa tietysti kiitostakin hyvin tehdystä työstä, ja ainakin itse hyrisee onnesta kun tietää hoitaneensa jonkin asian kunnolla. Työ on ensi opettelun

jälkeen melko selkeää ja rutiininomaista, vaikka jokainen päivä onkin erilainen. Työasioista on helppo myös irrottautua työpäivän jälkeen. Työpäivää piristävät mukavat ja kannustavat työkaverit, joilta voi tarvittaessa kysyä apua.

Lopuksi haluan vielä nostaa muutaman asian esille tulkkivälittäjien kanssa asioiville: Joskus kestää useita päiviä, ennen kuin tulkkivälittäjä saa tulkilta vastauksen sopiiko tälle jokin tulkkaus. Siitä syystä tulkki kannattaa tilata hyvissä ajoin - mieluiten viikkoja etukäteen jos mahdollista, sillä varsinkin kysytyimpien pakolaiskielten kuten darin, farsin, arabian, kurdin ja somalin tulkkien aikataulut ovat yleensä täynnä aina seuraavaksi pariksi viikoksi. Peruutuksia tietysti saattaa tulla ja tulkkaus saattaa järjestyä aikaisemminkin, jos halutun tulkkauksen ajankohta ei ole lukkoon lyöty ja pelivaraa on. Vaikka puhelintulkkaus ei sovi joka tilanteeseen, se on järkevä vaihtoehto silloin kun tulkki asuu kaukana ja varsinkin, jos tulkkaus on niin lyhyt, että sitä varten ei ole taloudellisesti kannattavaa matkustaa satojen kilometrien takaa. Hämmästystä on herättänyt sääntö, ettei tulkkaukseen voi varata tiettyä tulkkia kuin erikoistapauksissa (esimerkiksi mielenterveystulkkauksissa), mutta usein on jo tarpeeksi haastavaa löytää ylipäänsä tietyn kielinen tulkki joka tilanteeseen eikä tulkkivälittäjien ole mahdollista varata jokaiseen tulkkaukseen aina tiettyä henkilöä tulkiksi. Myös taloudelliset syyt vaikuttavat: kuukausipalkkaisten tulkkien aikataulut täytetään luonnollisesti aina ensin.

Tulkkivälitys on asiakaspalvelua moneen suuntaan: tulkkivälittäjät tekevät yhteistyötä tulkkia tilaavien viranomaisien, tulkkien, tulkkikeskusten muiden toimistotyöläisten ja välillisesti myös maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Niinpä tulkkivälittäjältä vaaditaan myös hyviä ihmissuhdetaitoja. Vaikka aina ratkaisu ei ole itsestään selvä vaan sitä täytyy harkita monelta kannalta, kompromissi kuitenkin yleensä löytyy. Empaattinen tulkkivälittäjä välittää sekä tulkkeja että tulkeista siten, että täyttää tulkin päivän riittävällä määrällä tulkkauksia ajatellen taloudellisuutta ja toisaalta myös tulkin jaksamista, mutta yhtä tärkeät ovat

tulkkia tilaavan viranomaisen tarpeet. Tulkkivälitys on tasapainoilua näiden tarpeiden välillä, ja usein on haastavaa ottaa kaikki osapuolet huomioon päätöksiä tehdessä, mutta se ja erilaisten ihmisten kanssa toimiminen tekevät tulkkivälityksestä myös mielenkiintoista.

Käännösvälitys välittää

Vaikka käännöspalvelun osuus on vain noin 7 prosenttia Pirkanmaan tulkkikeskuksen liikevaihdosta, sillä on suuri merkitys, koska se tukee asioimistulkkausta. Käännämme enimmäkseen erilaisia todistuksia, päätöksiä, oikeusasiakirjoja ja ohjeita, mutta mukaan mahtuu myös esimerkiksi neliväriesitteitä ja verkkosivuja. Tulkkikeskuksessa käännöskoordinaatiota hoitaa useimmiten toimistosihhteeri, joka myös hoitaa sisäisen ja ulkoisen laskutuksen ja päivittää tulkkikeskuksen omia verkkosivuja. Käännöskoordinaattorilta vaaditaan myös asiakaspalveluhenkisyyttä ja taitoa löytää sopivat kääntäjät käännöksille, jotka ovat usein kiireellisiä. Koordinaattorilta vaaditaan erityistä tarkkuutta, koska hän oikolukee kaikki suomenkieliset käännökset, tarkistaa käännösten ulkoasun ja muotoilun ja tarvittaessa ohjaa vieraskieliset tekstit toiselle kääntäjälle oikoluettavaksi.

Suunnittelija suunnittelee

Tulkkauksetunnit ja siten myös freelancetulkkien määrät ovat kasvaneet huomasti muutaman viime vuoden aikana. Tämä tarkoittaa sitä, että myös kaikki tulkkauksiin liittyvä taustatyö on lisääntynyt lähes kaksinkertaiseksi. Kasvava freelancetulkkien joukko tarvitsee henkilön, joka muun muassa perehdyttää heitä asioimistulkin työhön, seuraa uusien ja jo kokeneittenkin tulkkien tulkkauksia, auttaa tulkkeja haastavissa tilanteissa, järjestää heille koulutuksia ja ottaa vastaan kehittämisto-

veita. Tähän tehtävään palkattiin keväällä 2012 suunnittelija, jonka toimenkuvaan kuuluu myös johtajan ja käännöskoordinaattorin sijais-
taminen. Tarvittaessa suunnittelija tekee myös asioimistulkkauksia.

Suunnittelijan tehtävät ovat moninaiset: välillä hän suunnittelee
työyhteisön virkistäytymispäivää, välillä keskittyy vaikkapa kehittä-
mään uutta materiaalia tulkkien kielitaidon testaukseen. Työssä siis
vaaditaan monenlaisia eri taitoja ja nopeaa siirtymistä tehtävästä toi-
seen. Tulkkkikeskuksen väkikin on jo oppinut lyhyessä ajassa, että suun-
nittelija on mukana kaikessa tulkkkikeskuksessa tehtävässä työssä.

Suunnittelija työskentelee tiivistä myös tulkkkikeskuksen joh-
tajan työparina. Erittäin tärkeää on sekä kunnallisten että muiden
yksiköiden työntekijöiden kouluttaminen tulkin käyttöön. Samalla
teemme tunnetuksi Pirkanmaan tulkkkikeskuksen tulkkaus- ja kään-
nöspalveluja ja edistämme myös kielellistä tasa-arvoa kertomalla eri
laeista, jotka velvoittavat viranomaista huolehtimaan tulkkauksesta
ja kääntämisestä. On myös viranomaisen etu ymmärtää asia oikein,
ei pelkästään asiakkaan.

Johtajan monenkirjava toimenkuva

Johtajan tehtävänä on vastata tulkkkikeskuksen toiminnasta ja sen
kehittämisestä sekä toimia henkilökuntansa esimiehenä. Lisäksi joh-
taja vastaa freelancetulkkien ja -kääntäjien toiminnasta. Johtajalta
edellytetään siten hyviä viestintä- ja ihmissuhdetaitoja sekä tietoa
ja kokemusta paitsi itse alalta, myös monikulttuurisen yksikön toi-
minnasta. Johtaja vastaa luonnollisesti myös yksikkönsä palveluiden
prosesseista, laadusta ja taloudellisuudesta sekä henkilöstön työkyvystä
ja osaamisen kehittämisestä. Tärkeä tehtävä on myös huolehtia, et-
tä tulkkkikeskuksen palvelutarjonta vastaa kulloistakin kysyntää. Jos
kilpailutuksen kautta ei saada riittävästi tulkkeja ja kääntäjiä, johtaja
osallistuu myös freelancereiden rekrytointiin, testaukseen, perehdy-
tykseen ja arviointiin. Yhteistyö viranomaisasiakkaiden, eri yhteistyö-

tahojen ja oppilaitosten kanssa on jokapäiväistä. Myös tulkkaus- ja käännösalan valtakunnallinen kehittäminen kuuluu johtajalle. Näin johtaja kuvailee yhtä työviikkoaan:

Johtajan normiviikko

Maanantai 24.9.:

heti aamusta kahden tunnin SAP-talousraportointikoulutusta. Miksi raporttien ulosottaminen on tehty humanistille niin vaikeaksi? Palattuani toimistolle hyväksyin freelance-tulkkien ja –kääntäjien ostopalvelulaskuja ja selvittelin yhden freelancerin uuteen sopimukseen liittyviä YEL-vakuutusongelmia. Ja kuten joka päivä, vastailin lukuisiin sähköpostiviesteihin. Iltapäivä meni valmistellessa seuraavan päivän esiintymiskoulutuksen materiaalia.

Tiistai 25.9.:

osallistuin koko päivän kestävään Power point esiintyjän apuna –koulutukseen, jonka veti entinen TV2:n juontaja Johanna Pirttilahti ja hyvin vetikin. Osallistujien piti valmistella etukäteen noin viiden minuutin esiintymispätkä power pointteineen, joka nauhoitettiin ja arvioitiin. Tuli hyviä vinkkejä äänenkäyttöön ja esiintymiseen.

Keskiviikko 26.9.:

aamupäivä meni sähköposteihin vastaillessa ja esimiestyötä tehdessä: käsittelemme tulkkien kilometrikorvaus- ja lomahakemuksia, soittelin sairauslomalla oleville tulkeille ja tiedustelin heidän vointiaan, käsittelemme tulkkauspalautetta sekä tulkin että viranomaisen kanssa, järjestelin tulevan koulutusristeilyn alennusjunalippuja ja kyselin kuka haluaa ikkunansa tiivistettäväksi talvea varten. Iltapäivällä valmistelimme toisen tulkin kanssa tulkin käyttökoulutusmateriaalia, koska olimme menossa illalla sovittelutoimistoon tapaamaan vapaaehtoisia sovittelijoita. Mietimme millaisia caseja tulkeille saattaisi tulla sovittelutoimiston tulkkauksissa, olisiko niissä kenties jotain ongelmia ja miten ne pitäisi osata ottaa huomioon etukäteen. Tilaisuus oli oikein onnistunut,

paikalla oli noin 15 sovittelijaa ja he esittivät paljon tulkin työhön liittyviä kysymyksiä.

Torstai 27.9.:

olin jo vuosi sitten lupautunut pitämään Tampereen kesäyliopistossa Venäjän kaupan koulutusohjelmassa kolmen tunnin luennon venäläisestä tapa- ja liiketoimintakulttuurista. Olin aika väsynyt edellisen päivän iltatyöstä, mutta luvattu mikä luvattu. Tämä työ ei liittynyt Pirkanmaan tulkikeskukseen, vaikka myös tulkin käytöstä puhuttiin. On muuten mielenkiintoista puhua venäläisestä tapakulttuurista yleisölle, josta puolet on venäläisiä! Iltapäivä kului normaalien toimistorutiinien parissa sähköposteja lukiessa, laskuja hyväksyessä ja alaisten kanssa ajatuksia vaihtaessa. Niin, ja teinhän vielä esimiehelle erittelyn viime vuosien kasvuluvuista: vuodesta 2008 tulkaustuntien määrä vuoteen 2011 verrattuna on noussut 46 % ja liikevaihto 56 %. Samoin freelancereiden määrä on noussut noin 60:stä noin 110:een. Ei huonot kasvuluvut!

Perjantai 28.9.:

koko viikon minua oli piinannut ajatus siitä, että vihdoinkin pitäisi päästä eteenpäin kilpailutukseen osallistuneiden tarjousten tarkastelussa. Kävimme suunnittelijan kanssa tarjousten kimppuun heti aamusta ja tarkistimme tarjouksen liitteistä laatupisteet ja referenssit. Jouduimme tosin keskeyttämään työn useaan otteeseen, kun suunnittelija kävi välillä tulkaamassa kun muita tulkkeja ei ollut saatavilla ja minä selvittelin freelancerin kanssa ostopalvelusopimukseen liittyviä epäselvyyksiä. Tarjousten käsittely jatkuu seuraavalla viikolla...

Kuten hyvin totuudenmukainen kuvaus työviikosta osoittaa, tulkikeskuksen johtajan työ on mielenkiintoista ja monipuolista ja sen vuoksi tarkkaa ja yksiselitteistä kuvausta työnlaadusta on vaikea antaa. Koen työn monikulttuurisessa yksikössä erittäin mielenkiintoiseksi ja vaikka työ on aika ajoin haastavaa, se antaakin paljon.

Lopuksi

Tulkkikeskuksen tärkein voimavara ovat ihmiset. Tällä hetkellä Pirkanmaan tulkkikeskuksessa työskentelee 17 vakinaista henkilöä, ja palveluita ostamme 110 freelancetulkilta. Strategioissa ja juhlapuheissa korostetaan henkilöstön merkitystä, ammattitaitoa ja hyvinvointia – menestykseen tarvitaan todellakin koko henkilökunnan työpanos. Kasvavat tulkkausmäärät työllistävät meitä kaikkia entistä enemmän, joten niin hallinnon kuin myös tulkkien on joustettava. Kun olen toimistolla, oveni on aina auki ja kuka tahansa on tervetullut puheilleni. Ja sinne myös tullaan, välillä huolien kanssa, välillä ideoita pursuten. Olen sanonut, että niin kauan kun kuulen kahvihuoneesta naurunremakan ulko-ovelle, toimistossa ovat asiat hyvin.

Haluan kehittää asioimistulkkien koulutusjärjestelmää Suomessa, jotta voimme tarjota oikeasti laadukkaita palveluja. Asioimistulkki tekee tärkeää työtä, jossa virheet ovat kohtalokkaita ja voivat aiheuttaa paljon harmia sekä asiakkaille että pitkällä aikavälillä myös yhteiskunnalle.

Tulkkauksen tai käännöksen avulla viranomainen tai maahanmuuttaja-asiakas saa asiansa hoidettua. Tulkkikeskuksella on tärkeä yhteiskunnallinen rooli maahanmuuttajien kotouttamisen edistämisessä. Kunnallinen tulkkikeskus ei tavoittele taloudellista hyötyä, vaan tuottaa laadukkaita ja edullisia palveluita. Tulkkikeskus vastaa tuottamistaan palveluista ja on luotettava yhteistyökumppani – toimintamme on läpinäkyvää ja avointa. Tulkkikeskus haluaa kehittää palvelujaan käyttäjien muuttuvien tarpeiden mukaan. Erityisesti panostetaan videotulkkauksen, freelancereiden ja tulkkikeskuksen välisen sähköisen yhteistyön sekä sähköisen ajanvarausjärjestelmän kehittämiseen. Asiakas saa aina luotettavan ja laadukkaan palvelun tulkkikeskuksesta, jolle jokainen asiakas on arvokas.

Lähteet

<http://asioimistulkki.ning.com> [Luettu 18.6.2012.]
http://www.oph.fi/download/139635_OHJEISTUS_jarjestajille2012.pdf
[Luettu 1.8.2012.]
<http://helsinki.diak.fi> [2.8.2012.]
http://www.kaj.fi/kaannos-_ja_tulkkausala/koulutus [Luettu 2.8.2012.]
http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/07_aineistot_kirjasto/02_julkaisut_raportit/tulkkaus_laaturakirja.pdf [Luettu 30.8.2012.]
Pirkanmaan tulkkikeskuksen toimintakertomus 2011.

MAAHANMUUTTAJANEUVONTA TULKKAAMAA TAMPERETTA

Kristiina Teiss

Omakielinen neuvoja on ikkuna uuden tulijan ja suomalaisen palvelujärjestelmän välillä. Hän neuvoo asioissa, jotka voivat olla Suomessa eri tavalla kuin kotimaassa. Tavoitteena on tukea ja rohkaista asiakasta niin, että hän jatkossa pystyy toimimaan itsenäisesti. (Tolonen 2011)

Miksi ja miten Tampereelle muuttaville pitää tulkata Tampereä? Onko kyse kielestä, kielitaidoista ja asioiden kääntämisestä kielestä toiseen? Vai onko kyse uusille poluille opastamisesta, käsittämättömän tekemisestä käsitettäväksi, tulkitsemisesta ja kokemuksen välittämisestä? Näihin kysymyksiin liittyy tiiviisti Tampereelle muualta maailmasta muuttavien neuvontapalvelun kehitys.

Maahanmuuttajien neuvontapisteiden perustavana lähtökohtana on, että henkilöt, jotka ovat itsekin maahanmuuttajataustaisia, neuvovat maahanmuuttajia. Näin viestit välittyvät kantasuomalaisen työntekijän viestejä selkeämmin ja luottamuskin syntyy helpommin. Neuvojan oman kulttuuritaustan tuntemus helpottaa viestintää ja selkeyttää käsitteitä. (Huotari & Härkönen 2005.)

Kun aikoinaan itse muutin Tampereelle vaihto-opiskelijana, jouduin toisella viikolla lähtemään luennolle, jonka sijainniksi oli mainittu PINNI ja jokin numero-kirjainyhdistelmä. Osasin suomea ja olin opiskellut yliopistossa ennenkin mutta olin silti aivan ymmälläni. PINNI ja sen kulttuurinen tausta eivät auenneet millään. Nyt, vuosien jälkeen, sanan takaa paljastuu kokonainen maailma: yliopiston historia, mutta myös Tampereen ja sen kadunnimien historia. Sain toki käytännön apua ja Tampereella vietettyjen vuosien aikana olen kuin huomaamatta omaksunut lisätietoa. Omakielinen neuvonta on tarkoitettu avuksi juuri siihen lähtötilanteeseen, kun sanoilla, nimillä, esineillä, taloilla tai edes puilla ei ole vielä merkityksiä.

Toisin kuin usein oletetaan, globalisaatioon ei liity yhden tietyn kielen käytön yleistymisen. On selvää, että muista maista ja kulttuureista muuttava väestö vaikuttaa pysyvästi siihen, miten yhteiskunta jäsentyy sekä ihmisten keskinäiseen kanssakäymiseen. Nämä muutokset vaikuttavat myös kieltenväliseen vuorovaikutukseen sekä kääntäjien ja tulkkien rooliin. Heidän täytyy pystyä toimimaan moninaisissa tilanteissa ja tuottamaan erilaisia ratkaisuja kohtaamiinsa tilanteisiin. Kyseinen tilanteiden kirjo nostaa esiin kysymyksiä myös tulkkauksen etiikasta julkisissa palveluissa, ammattilaisuuden eri muotojen hyväksymisestä kuten myös kulttuurin tärkeydestä ja yhteiskunnassa vallitsevien eri asenteiden huomioon ottamisesta (Valero-Garcés 2005). Teoksessa väitetään, että vähemmistöryhmää palvelevien enemmistön edustajien on usein enemmän vaikeuksia ymmärtää vähemmistöryhmän kulttuuria kuin kieltä. Toki kyse on molemminpuolisesta tilanteiden, kontekstien, taustojen ja kulttuurin ymmärtämättömyydestä. Uuteen ympäristöön muuttava ei myöskään pysty tulkitsemaan kohtaamiaan toimintatapoja oikein. Translationaalisessa tilassa keskeistä onkin se, millä tavoin kanssakäyminen eritaustaisten yksilöiden ja yhteisöjen välillä onnistuu. Maahanmuuttaja ei sopeudu suoraan suomalaiseksi muiden suomalaisten joukkoon vaan tulee aluksi yleensä osaksi omaa vähemmistöryhmäänsä ja sitä kautta vähitellen osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Lähiympäristön, kuten oman vähemmistöryhmän, tuki voi helpottaa sopeutumista. (Räty

2002: 120.) Siksi on perusteltua, että maahanmuuttajien neuvontaa antavat itsekin maahanmuuttajataustaiset henkilöt.

Kotoutuminen ja lainsäädäntö

Maahanmuuttajien neuvontapalveluja säätelee integroitumisen tueksi säädetty laki kotoutumisesta. Uusi kotoutumislaki astui voimaan syyskuussa 2011, ja se laajennettiin koskemaan kaikkia maahanmuuttajia (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010). Lakiuudistuksen myötä kuntia veloitetaan tarjoamaan maahanmuuttajille kotoutumisen alkuvaiheen neuvontaa ja ohjausta. Aikaisempi kotouttamislaki luotiin 1990-luvulla, ja sen lähtökohtana olivat henkilöt, jotka saapuivat Suomeen pakolaisina tai paluumuuttajina. Kotouttamispalvelut suunnattiin aiemmin lähinnä työttömille maahanmuuttajataustaisille henkilöille, mutta uudessa laissa huomioidaan eri elämäntilanteissa elävät ihmiset ja myös esimerkiksi Suomeen muuttavan ja Suomessa töitä tekevän henkilön perheenjäsenet. Uuden lain mukaan kaikkien maahan asettuvien kotoutumista tulee edistää. (Monitori 4/2011.)

Laki kotoutumisen edistämisestä koskee tulevaisuudessa siis kaikkia niitä maahanmuuttajia, joilla on voimassa oleva oleskelulupa tai joiden oleskeluoikeus on rekisteröity. Uusi laki huomioi entistä paremmin maahanmuuttajan henkilökohtaiset muuttoon liittyvät tarpeet. Tulkkaus ja kääntäminen ovat edelleen viranomaisen velvollisuus silloin, kun asiakas ei ymmärrä suomea tai ruotsia ja asia tulee vireille viranomaisen aloitteesta. Laki kuitenkin suosittaa, että viranomainen huolehtii tarvittaessa mahdollisuuksien mukaan tulkitsemisesta ja kääntämisestä (1386/2010, 1 luvun 5 §/1:5§; Hallikainen 2011: 20). Uudistetun lain mukaan kaikki Suomeen muuttavat henkilöt saavat vastaisuudessa perustietoa yhteiskunnasta oleskeluluvan saamisen tai oleskeluoikeuden rekisteröimisen yhteydessä. Mahdollisen alkukartoituksen perusteella puolestaan päätetään, millaisia kotoutumistoimia ulkomailta muuttanut tarvitsee, ja kotoutumissuunnitelma tehdään sitä tarvitseville.

Erityisen tärkeänä pidetään alkuvaiheen neuvontaa ja ohjausta, jota varten eri puolille Suomea on kehitetty Tampereen maahanmuuttajien neuvonnan tyyppisiä palveluita. Maahanmuuttajien neuvonnalla on siis ensisijainen rooli tänne muuttavien tiedonantajana ja kielellisenä apuna toimimisessa, jotta kotoutuminen eli uuteen ympäristöön asettautuminen lähtisi käyntiin mahdollisimman sujuvasti ja nopeasti. Tampereen maahanmuuttajien neuvonnassa käynnistetään uusille tulijoille tarvittaessa myös alkukartoitus.

Alkukartoituksessa tehdään ensin haastattelu joko asiakkaan omalla äidinkielellä tai sellaisella kielellä, jota hän varmasti ymmärtää. Haastattelun jälkeen tehdään tarvittavat osaamiskartoitukset. Alkukartoitus voidaan tehdä joko työ- ja elinkeinotoimiston tai kunnan toimeksiannosta (Nyrhinen 2011). Neuvonnan alkuhaastatteluun tulee pääasiassa sellaisia maahanmuuttajia, jotka eivät ole työttömiä työnhakijoita. He saattavat siis olla opiskelijoita, työssäkäyviä, kotiäitejä tai eläkeläisiä. Tampereella omakieliset neuvojat tekevät asiakkaille alkuhaastattelun, joka kestää noin kaksi tuntia. Alkuhaastattelussa käydään läpi asiakkaan elämäntilanne, koulutus- ja työskentelyhistoria sekä kielitaito siltä osin kuin se vaikuttaa mahdollisuuksiin kotoutua. Lisäksi selvitetään, millaisia odotuksia asiakkaalla on Suomessa asumisesta. Tiedot kirjataan suomeksi lomakkeeseen, jonka asiakas saa mukaansa. Haastattelun lopuksi päätetään, lähetetäänkö asiakas osaamis- tai kielikartoitusta järjestäviin oppilaitoksiin. Alkuhaastattelu on erittäin toimiva osa neuvontaa, ja asiakailta onkin saatu kiitosta erityisesti siitä, että haastattelun yhteydessä annetaan täsmäneuvoa ja tietoa, joka liittyy suomalaiseen yhteiskuntaan sekä asiakkaan tarpeisiin ja toiveisiin. Alkukartoitus on vapaaehtoinen kaikille muille paitsi toimeentulokiasiakkaille. Kotoutumissuunnitelman kannalta alkukartoitus on välttämätön vaihe, sillä ilman alkukartoitusta ei kotoutumissuunnitelmaakaan laadita.

Kotoutumissuunnitelma tehdään joko TE-toimistossa tai kunnan sosiaalityöntekijöiden kanssa, ja se on maahanmuuttajan henkilökohmainen suunnitelma kotoutumista edistävistä toimista ja palveluista. Suunnitelman tarkoituksena on edistää ja tukea riittävän suomen tai

ruotsin kielen taidon saavuttamista sekä muiden yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen opiskelua. Lisäksi se tukee maahanmuuttajan osallistumista yhteiskunnan toimintaan. Oikeus kotoutumissuunnitelmaan on Suomessa asuvalla maahanmuuttajalla, joka on työtön ja rekisteröity julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 3:5 §:n mukaisesti työhallinnon asiakaspalvelun tietojärjestelmään tai joka saa toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaista toimeentulotukea. Oikeus kotoutumissuunnitelmaan on voimassa kolme vuotta siitä hetkestä lukien, kun maahanmuuttaja on merkitty ensimmäisen kotikuntansa väestötietojärjestelmään (ks. Laki kotoutumisen edistämisestä 2010). Yleisimpiä kotoutumissuunnitelmaan kirjattuja tavoitteita on opiskella suomea tai ruotsia kotoutumiskoulutuksessa sekä työllistyä Suomessa työharjoittelun tai ammatillisten opintojen kautta.

Uudesta kotoutumislaiasta nousee vahvasti esiin kotouttamisen kaksisuuntaisuus, johon viitataan muun muassa lakiesityksen johdannossa (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010). Kaksisuuntaisella kotoutumisella tarkoitetaan myös valtaväestön kykyä vastaanottaa ja tukea maahanmuuttajia sekä sopeutua itse muuttuvaan maailmaan. Ei siis riitä, että maahanmuuttajien odotetaan yksin sopeutuvan suomalaiseseen yhteiskuntaan. Elämä monikulttuuristuvassa maassamme edellyttää myös sitä, että palvelujen sisällöt, vuorovaikutustavat ja yhteisöt muuttuvat väestön monimuotoistuessa. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta 2008: 10.) Maahanmuuttajien neuvonnan yhteydessä järjestettyjen infotilaisuuksien sekä neuvonnan avoimien ovien päivien avulla pyritään toteuttamaan kaksisuuntaisen integraation periaatetta. Infotilaisuuksissa viranomaisten edustajilla on mahdollisuus kuulla maahanmuuttaja-asiakaskuntaansa eri tavalla kuin vastaanotoilla tai palveluissa, ja avoimien ovien päivinä neuvonnassa kohtaavat sekä muuttajat että kantaväestö. Neuvonta on avoin ja suosittu paikka myös tutustumiskäynneille ja harjoittelulle: eri alojen opiskelijat, kuten lähihoitajiksi tai opettajiksi opiskelevat, ovat oppineet tuntemaan neuvonnassa monimuotoista asiakaskuntaamme ja toimintatapojamme. Uusi kotoutumislaki tukee siis maahan-

muuttajien neuvonnan toiminnan ideaa, ja vastaavasti neuvonnassa toteutetaan kotoutumislakiin kirjattuja toimia. Nähdäkseni neuvonnan vahvuudet ovat juuri siinä, että tietoa ja alkuvaiheen neuvontaa annetaan matalan kynnyksen toiminnan periaatteella ja tieto siirtyy maahanmuuttajataustaisilta työntekijöiltä maahanmuuttajille mutta kuitenkin uuden lain mukaisesti.

Mitä on omakielinen neuvonta?

Omakielisiä palveluja suunniteltaessa keskiössä on luonnollisesti kieli mutta laajemmin myös kulttuuri sekä yhteiskunta. Neuvontapalvelun syntyvaiheissa käytiin monialaisia keskusteluja sekä neuvojen työnkuvasta että tehtävänimikkeestä: onko kyseessä kulttuuritulkki, ohjaaja, omakielinen avustaja vaikeko neuvoja? Tuolloin Tampereen maahanmuuttajien neuvontapalvelujen alkutaipaleella vuonna 2008 neuvontatyö pyrittiin eriyttämään vertaistuesta ja (sosiaali)ohjaajan työstä. Kulttuuritulkin koulutuksen suunnitelmia käytettiin osittain mallina, mutta sen koettiin olevan tehtävänimikkeenä liian epämääräinen ja korkealentoinen. Viittausta tulkkaukseen pidettiin sen sijaan turhan kapeana. Neuvojan roolia määriteltäessä sitä vertailtiin asioimistulkin työnkuvaan ja jo alkuvaiheessa todettiin, että on vaikea määritellä, missä tulkin työ loppuu ja neuvojan alkaa. Tärkeimmäksi erottavaksi kriteeriksi nousi kuitenkin se, että omakielinen neuvoja on ensisijaisesti asiakkaan kieliapuna, kun etsitään tietoja ja palveluita, eikä niinkään tulkkina. Lisäksi omakielisen neuvojan tehtävä on neuvoa, ohjata ja kannustaa asiakasta hoitamaan itsenäisesti asioitaan (Vainio 2012: 24). Neuvojan odotetaan nimenomaan ilmaisevan oman näkemyksensä tulkkauksen lisäksi omaa tulkintaansa ja lisätietoa, kun taas tulkin on pyrittävä tulkkaamaan mahdollisimman tarkkaan tulkattavien osapuolten puhetta ja tarvittaessa tilanteessa esiintyviä tekstejä lisäämättä tulkkaukseen mitään ylimääräisiä kommentteja. Omakielinen neuvonta auttaa maahanmuuttajaa sopeutumaan Suo-

meen. Kun maahanmuuttajat saavat neuvoa ja ohjausta omalla äidinkielellään, asiointi yhteiskunnassa helpottuu. Omakielinen neuvoja toimii maahanmuuttajan vertaistukena ja ohjaa asiakasta itsenäiseen toimintaan. (Ks. Vainio 2012.)

Mistä sitten lähtee tarve tarjota neuvontaa asiakkaan omalla kielellä? Asiakkaana olevan maahanmuuttajan heikko suomen kielen taito nousee useimmiten ensimmäiseksi haasteeksi viranomaiskohtauksissa (mm. Pitkänen 2006: 83–84; Peltola & Metso 2008: 38–40; Mustonen 2007: 74). Omakielisen neuvojan työvälineinä ovat siis kielet: sekä hänen hallitsemansa muut kielet ja ennen kaikkea oma äidinkieli että suomen kieli. Neuvojilta vaaditaan siis hyvää suullista ja kirjallista oman äidinkielen taitoa sekä riittävän hyvää suomen kielen taitoa, jotta he pystyvät kommunikoimaan suullisesti ja kirjallisesti muiden viranomaisten kanssa ja auttamaan asiakkaita kirjallisessa viestinnässä. Suomalaisessa asioimiskulttuurissa on sekä kirjallista asiointia että kasvokkaisia kohtaamisia. Kirjallisessa asioinnissa palvelujen saamisen ja sujuvuuden kannalta on tärkeää erilaisten lomakkeiden ja hakemuksien täyttäminen sekä päätösten ymmärtäminen. Heikolla kielitaidolla kirjallinen asiointi on vaikeaa ja käsitteet vieraita, joten asiointi ei suju oletetulla ja järjestelmän vaatimalla tavalla. (Peltola & Metso 2008: 38–39.) Viranomaiskieli on niin haastavaa luettavaa maahanmuuttajalle, että se synnyttää pelkoa kotiin tulevia kirjeitä kohtaan. (Mustonen 2007: 50).

Reilusti yli puolet asiakkaista on asunut Suomessa alle kolme vuotta, tai he eivät vielä virallisesti asu Suomessa (Alporekisteri 2012). Työnkuvassa sanotaan, että neuvoja on ikkuna uuden tulijan ja suomalaisen palvelujärjestelmän välillä, mikä kertoo osuvasti myös neuvojan kieli- ja kulttuuritaidoista sekä niiden käytöstä. Neuvoja tarvitsee hyvää asiantuntemusta sekä Suomesta että lähtömaista samoin kuin maissa puhutuista kielistä. Lisäksi tarvitaan sellaista osaamista, joka jää kahden maan ja kahden kielen välille mutta joka ei kohdistu mihinkään kulttuuriin tai kieleen ja joka on siksi kaikkien hyvien neuvojen universaali ominaisuus. Kyse on maahanmuuttoprosessin ja prosessia läpikäyvän henkilön ymmärtämisestä, mikä voi sisältää konkreettisesti

maahantuloon liittyviä eri vaiheita ja eri viranomaistahoja mutta myös maahanmuuttajan psyykkisen olotilan ymmärtämistä, muutospäätösten käsittämistä ja siinä olevan ihmisen tukemista. Viimeksi mainitulla en tarkoita psykologista tukea vaan sitä, että neuvoja tekee palvelut ja koko yhteiskunnan asiakkaalle selkeästi näkyväksi ja toimii samalla esimerkkinä Suomessa pärjäämisestä.

Yleisimmin neuvoja auttaa täyttämään erinäisiä viranomaislomakkeita ja selittää asiakkaalle päätöksiä ja muita kirjeitä. Päivittäisiin tehtäviin kuuluvat lisäksi muille työntekijöille soittaminen, selvityspyyntöihin vastaaminen ja kieliapuna toimiminen eri virastoissa asiakkaan pyynnöstä. Neuvonnan pääkohderyhmänä ovat muuttoprosessin alkuvaiheessa olevat henkilöt. Tilastot kuitenkin kertovat, että neuvonnan palveluja käyttävät erinäisistä syistä sekä vasta muuttaneet että jo pitkään Suomessa asuneet maahanmuuttajat. Heikko kielitaito liittyy useimmiten muuton alkuvaiheeseen, jolloin se yhdistyy myös järjestelmän vierauteen. Myös Suomessa jo pidempään asuneilla on ongelmia erityisesti muutostilanteissa, jolloin aiemmin opitut toimintamallit eivät enää toimi ja asiakkaan täytyisi osata täyttää esimerkiksi uudenlainen lomake tai lukea uusi päätös ja toimia sen mukaan. Kirjallinen asiointi saattaa kuormittaa viranomaisia huomattavasti silloin, kun asiakkaat tulevat asioimaan vaillinaisesti täytettyjen lomakkeiden, puuttuvien liitteiden ja saatujen päätösten kanssa yhä uudelleen. (Peltola & Metso 2008: 39.)

Kun viranomainen ja maahanmuuttaja-asiakas tapaavat kasvokkain, yhteisen kielen puute muun muassa hidastaa asiointia sekä saa aikaan väärinymmärryksiä ja voi johtaa vakaviinkin virheisiin (Mustonen 2007: 48–49). Maahanmuuttaja-asiakkaan ja viranomaisen välisessä kanssakäymisessä on myös muita vuorovaikutukseen vaikuttavia tekijöitä kuin kieli ja ymmärtäminen, ja ne vaikuttavat kahdensuuntaisesti molempiin osapuoliin. Minttu Rädyn (ks. Hallikainen 2011) mukaan olennaisesti vaikuttavia asioita kohtaamisissa ovat myös viestien tulkinta, oheisviestintä, puherytmi, ihmisten välinen välimatka, koskettaminen, suora viestintä ja kohteliaisuuskäsitys. Toisen ihmisen maailmankuvan hahmottaminen ei ole helppoa, vaikka

sillä on suuri merkitys siihen, miten ihminen vastaanottaa viestin ja tulkitsee sen merkityksen. (Hallikainen 2011: 38.)

Päivi Mustosen (2007) tutkimuksen mukaan maahanmuuttajat kokevatkin, että suomalainen palvelujärjestelmä on järjestetty suomalaisen kannalta toimivaksi, mutta maahanmuuttajan kannalta se osoittautuu vaikeaselkoiseksi. Suomalaiset viranomaiset odottavat maahanmuuttajan toimivan suomalaisen palvelujärjestelmän mukaisesti, mutta kukaan ei tarjoa heille tietoa siitä, miten järjestelmässä toimitaan tai mistä tarvittavat palvelut löytyvät. Palvelujärjestelmää pidetään monimutkaisena ja sen eri toimijoiden koetaan keskittyvän omiin asioihinsa tekemättä yhteistyötä keskenään. Tämän kaiken perusteella voidaan sanoa, että maahanmuuttajia ei palvella asiakaslähtöisesti. (Mustonen 2007: 67–68, 76.)

Juuri edellä kuvatussa tilanteessa tässä maahanmuuttajaneuvonta voi olla avuksi. Se voi toimia koko yhteiskunnan tulkkina. Kielellisten vaikeuksien ohella toisenlaisesta kulttuurista tulevan voi olla vaikea ymmärtää suomalaisen yhteiskunnan toimintalogiikkaa. Vastaavasti moni peruspalveluiden parissa työskentelevä työntekijä ei välttämättä tunne kovin hyvin maahanmuuttoprosessia tai siihen liittyviä psyykkisiä vaihteita. Omakielinen neuvoja taas on ehkä itse käynyt aikoinaan läpi samanlaisia asioita ja osaa sen vuoksi asettua maahanmuuttajan asemaan ja selittää myös sellaisia asioita, joita supisuomalainen pitää itsestään selvinä. Esimerkiksi monet Venäjältä ja muistakin entisistä Neuvostoliiton maista tulevat yllätyvät, ettei ambulanssi tule kotiin, jos sairastuu äkillisesti, tai ettei lääkäri tee kotikäyntejä, vaan sairas lapsi pitää itse viedä terveyskeskukseen vastaanotolle. Usein yllätyksenä tulevat myös kauppojen aukioloajat suomalaisten juhlapyhinä ja pyhien aiheuttamat muutokset julkisen liikenteen aikatauluissa, joista moni suomalainen ei muistaisi kertoa.

Maahanmuuttajien neuvonnan taustaa

Monikielisen maahanmuuttajien neuvonnan historia Suomessa johdtaa 1990-luvulle, jolloin Helsingin maahanmuuttajien neuvonnalle luotiin perusta. Itäisen suurpiirin maahanmuuttajatyöryhmän keskustelujen pohjalta syntyi vuonna 1998 ajatus neuvontapisteestä Itä-Helsingin maahanmuuttajille. Asiaa ryhdyttiin valmistelemaan ja koolle kutsuttiin maahanmuuttajajärjestöjen edustajia ja muita asiasta kiinnostuneita henkilöitä esittämään omia näkemyksiään. Suunnittelu pohjautui alusta asti maahanmuuttajien omiin näkemyksiin, vaikka hanketta lähdettiinkin valmistelemaan viranomaisvoimin. Neuvontapisteiden kokeilu pystyttiin aloittamaan Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoituksella, kuten myös myöhemmin Avain-projekti, joka aloitti vuoden 2000 syksyllä. Projektin päätyttyä vuonna 2004 Itäkeskuksessa toimivan Maahanmuuttajien neuvontapisteiden toiminta vakinaistettiin ja liitettiin pysyvästi kaupungin organisaatioon. (Huotari & Härkönen 2005.) Helsingin maahanmuuttajien neuvontapiste siirtyi uuteen aikakauteen ja toimintatapaan, kun se siirrettiin vuoden 2011 alussa Itäkeskuksesta kaupungintalon Virka-infon yhteyteen. Virka-info on kaikille helsinkiläisille tarkoitettu neuvontapiste, joka tarjoaa erityisneuvontaa maahanmuuttoasioissa eri kielillä. Neuvontapisteessä asiakkaita palvelee yli kymmenellä kielellä. Vuoden 2012 alusta Virka-infoon on yhdistetty myös internetsivusto Infopankki, joka tarjoaa tietoa Suomesta 15 kielellä. Virka-info edustaa siis neuvontapalvelujen uutta kehitysvaihetta, jossa palveluna on monikulttuurinen neuvontapiste kaikille, myös kantasuomalaisille asiakkaille. Tämänäyttypäinen toiminta yleistyy todennäköisesti tulevaisuudessa muuallakin Suomessa, koska samaa osoittaa Sirpa Vainion haastatteluihin perustuva opinnäytetyö (2012: 36), jossa tutkittiin Turun Infotorin toimintaa. Opinnäytetyössä ehdotetaan, että maahanmuuttajille ja kantaväestölle perustettaisiin yhteinen neuvontapiste, koska myös suomalaiset ovat ottaneet yhteyttä Infotoriin ja kertoneet tarvitsevansa apua ongelmien selvittämisessä ja lomakkeiden täyttämässä.

Valtakunnallisesti alkuvaiheen neuvontaa ja ohjausta alettiin kehittää Alpo-tukirakenneprojektissa, jonka tarkoituksena oli tukea Euroopan sosiaalirahaston toimintalinjan 2 kehittämisprojekteja tukirahakaudella 2007–2013. Kyseisiä projekteja on tukirahakautena ollut Suomessa noin 30, ja osassa niistä on keskitytty kehittämään muun muassa monikielistä neuvontaa. Alpo-projektin tehtävä on ollut koordinoita kehittämistyötä valtakunnallisesti ja koota asiantuntemusta. Vuodesta 2007 alkaen Alpo-projektissa on paneuduttu alkuvaiheen neuvonnan ja ohjauksen kehittämiseen ja siinä on määritelty tarkemmin seuraavat kehittämisen kohteet: matalan kynnyksen neuvontaja ohjauspisteet, sähköiset palvelut, kielipalvelut, palvelurakenteen kehittäminen ja toimijoiden verkottuminen valtakunnallisesti. Maahanmuuttajien neuvontaa Tampereella kehittävä Alma-hanke kuuluu toimintalinjan 2 hankkeisiin. Alpo-tukirakenteessa maahanmuuttajien neuvontapalvelut on määritelty seuraavasti (Kuusipalo 2011):

- kyse on henkilökohtaisesta tilanteesta
- asiakas odottaa saavansa asiantuntijan neuvoa ongelmaansa
- asiakas itse päättää, miten käyttää saamansa tiedon ja neuvon
- neuvoja varmistaa tiedon oikeellisuuden
- neuvontakeskustelu voi laajentua pidemmäksi keskusteluksi
- neuvontakeskustelu voi vaatia yksityisyyttä.

Tampereen maahanmuuttajien neuvonta on vuoteen 2011 mennessä toiminut kolmisen vuotta. Alma-projekti aloitti omakielisen neuvonnan kokeilun vuoden 2008 keväällä. Kokeilu ei kuitenkaan syntynyt tyhjän päälle, vaan tämänkaltaisesta toiminnasta oli jo kokemusta. Lisäksi kokeilulle antoi taustatukea aikaisemmin tehty selvitystyö (Tolonen 2007), ja aloitusta edelsi suunnittelu- ja aivoriivihaihe, jossa pyrittiin selkiyttämään neuvonnan toimintaa ja tulevien neuvojien työnkuvaa.

Ennen vuotta 2008 omakielistä neuvontaa oli järjestetty Promenio-projektissa, joka toimi Turun ja Tampereen seuduilla 1.1.2005–31.7.2007. Projektia hallinnoi Turun työvoimatoimisto, ja Tampereen

työvoimatoimisto toimi hankkeen kansallisena yhteistyökumppanina. Promenio-projektin päämääränä oli kehittää uusia, maahanmuuttajien integroitumista edistäviä malleja sekä luoda uutta yhteistyötä viranomaisten ja maahanmuuttajajärjestöjen välille. Projektin kohderyhmiä olivat maahanmuuttajayhteisöt ja monikulttuurisuusyhdistykset sekä muut maahanmuuttajatyötä tekevät kolmannen sektorin toimijat. Projektissa haluttiin aktivoida maahanmuuttajia ja varsinkin maahanmuuttajayhdistyksiä.

Yhtenä Promenio-projektin tuottamana palveluna järjestettiin omakielistä neuvontaa Tampereen työvoimatoimistossa ja yhdistysten omissa tiloissa. Neuvontapalvelut ostettiin tamperelaisilta maahanmuuttajayhdistyksiltä. Projektin aikana kävi ilmi, että ohjausta ja neuvontaa tarvitaan monissa arkielämän kysymyksissä, ei pelkästään työvoimatoimiston palveluita koskeissa asioissa. Projektin tulokset osoittivat, että omakieliselle neuvonnalle on kysyntää ja että maahanmuuttajayhdistyksiä voisi tulevaisuudessakin käyttää palvelun tuottajina. (Teiss 2008.)

Maahanmuuttajien omakielinen neuvonta aloitettiin Tampereella toukokuussa 2008 kulttuurikeskus Unipointin yhteydessä. Unipointissa omakielistä neuvontaa antoi viisi neuvojaa yhteensä kymmenellä eri kielellä, ja omakieliselle neuvonnalle luotiin hyvät puitteet. Kaikki neuvojat saivat omakielisen materiaalin lisäksi sekä julkisten että muiden palveluiden tietoja sisältävät kansiot. Lisäksi jokainen heistä sai käyttöönsä myös tietokoneen ja puhelimen. Neuvojat saivat myös tarvittaessa tukea Unipointin ohjaajilta tai Alman tai kulttuuripalvelujen työntekijöiltä. Unipointin toiminta alkoi hyvin, ja tulos oli ensimmäiselle vuodelle hyvä. Toiminta kesti toukokuun puolesta välistä joulukuun puoleenväliin, ja välissä oli kesäloma. Silti asiakaskontakteja oli lähes neljäsataa. (Teiss 2008.)

Toimintaa Unipointissa ei kuitenkaan pystytty kehittämään hankesuunnitelman mukaisesti, ja vuonna 2009 neuvontaa ryhdyttiin toteuttamaan yhteistyössä Tampereen kaupungin viestintäyksikön kanssa. Helmikuussa 2009 Unipointin omakielinen neuvonta siirtyi Puutarhakadulle keskusvirastotaloon, ja se sai nimekseen Maahan-

muuttajien neuvonta, Immigrant Advice Centre. (Alma 2009: 16.) Vuonna 2009 maahanmuuttajien neuvonnassa työskenteli seitsemän neuvojaa, ja heidän lisäksi neuvontaa antoi kaksi kaupungin projektityöntekijää Alma- ja TyöMaa-hankkeista. Neuvontaa annettiin yhteensä 17 eri kielellä. Neuvontakielet olivat suomi, englantia, viro, venäjä, puola, bulgaria, ranska, espanja, persia, kurdi, arabia, dari, paštu, urdu, hindi, somali ja kiina. Maahanmuuttajien neuvonnan palvelut kilpailutettiin loppuvuodesta 2009. Kilpailuun tuli kymmenen tarjousta, joista kuusi hyväksyttiin. Ennen tarjouskilpailun käynnistämistä neuvojen selitettiin muuttunutta tilannetta yt-kokouksessa. Heille esiteltiin erilaisia mahdollisia yrittämisen muotoja ja tuettiin jo työssätoimivien neuvojen aktiivisuutta kilpailuun osallistumisessa. Vuonna 2010 neuvonnan kielivalikoima väheni kahdella, kun puolan

Kuva 1. Vuonna 2009 maahanmuuttajien neuvontaa alettiin antaa kaupungin virastotalolla ja neuvonnan kielivalikoimaa täydennettiin EU:ssa puhutuilla kielillä: puolalla, espanjalla, ranskalla ja bulgarialla. (Kuva: Ari Järvelä)

ja somalin kielet jäivät pois tarjonnasta.¹ Myös kenttätyöaikaan tuli muutoksia. Venäjänkielinen neuvoja teki edelleen kaksi kenttätyötuntia viikossa, kun muut neuvijat tekivät yhden tunnin.

Artikkelin kirjoittamishetkellä neuvonnan 12 työntekijää antavat neuvontaa 17 kielellä. Vuonna 2012 uutena tuli mukaan myös laon kieli. Suurimpia kieliryhmiä neuvonnassa ovat venäjä, kiina, englantia, kurdi ja arabia (Alporekisteri 2012). Syksyn 2011 kilpailutuksen tuloksena tiimissä on mukana neljä uutta neuvojaa: kaksi venäjän kielen neuvojaa sekä thain ja somalin kielen neuvijat. Kysytyimpien kielten tuntimääriä on pystytty lisäämään. Venäjänkielistä neuvontaa annetaan kolmena päivänä viikossa yhteensä kuusi tuntia, ja arabian ja kurdin neuvontaa on kahtena päivänä viikossa kaksi tuntia. Lisäksi bulgarian, ranskan ja espanjan kieliä käyttävän neuvojan päivystysaika on lisätty. Asiakkailta on neuvontaan avoin pääsy kolmena päivänä viikossa, ja keskiviikkoisin ja perjantaisin neuvonta on varattu sovituille työkokouksille ja asiakastapaamisille, jotka ovat usein alkuhaastatteluja. Suurin osa neuvoista kävi vuonna 2011 Tampereen aikuiskoulutuskeskuksen (TAKK) järjestämän neuvojien täydennyskoulutuksen, johon he olivat varsin tyytyväisiä.

Neuvontapisteiden kielivalintoihin vaikuttaa se, mistä kieliryhmistä ihmisiä on viime aikoina muuttanut Pirkantaalle ja onko joistakin maista ennakoitavissa lisääntyvää maahanmuuttoa. Toisaalta neuvontapisteiden kielivalikoimaan vaikuttaa myös yhteiskunnallinen tai palvelullinen tarve. Joistakin kielistä toiveen esittävät työntekijät, eikä tarve niinkään nouse esille asiakasryhmistä tai tilastoista. Esimerkiksi thain kieli on otettu valikoimiin ensisijaisesti muiden työntekijöiden toiveesta. Valintoihin saattaa vaikuttaa myös se, ovatko jonkin kieliryhmän jäsenet pääosin viime aikoina alueelle muuttaneita kiintiöpakolaisia tai paluumuuttajia. Kiintiöpakolaisille ja paluumuuttajille tarjotaan alkuvaiheen ohjausta ja neuvontaa ensisijaisesti ulkomaa-laistoisuudessa, eivätkä he välttämättä koe tarvitsevänsä omakielistä neuvontaa sen lisäksi. Viimeksi mainittu oletamus on toisaalta joskus

1. Jos neuvonnassa ei ole tarjolla maahanmuuttajan äidinkieltä, häntä pyritään palvelemaan mahdollisuuksien mukaan jollakin yhteisellä kielellä, kuten suomeksi, englanniksi, arabiaksi, ranskaksi tai venäjäksi.

osoittautunut myös vääräksi osittain ulkomaalaistoimiston rajallisten resurssien takia ja osittain taas siksi, että omakielinen neuvonta on edelleen ainoa matalan kynnyksen omakielinen asiointipaikka myös pakolais- tai paluumuuttajataustaisille asukkaille.

Monikielinen viestintä neuvontatilanteissa

Koska mahdollisimman tehokas alkuvaiheen ohjaus ja neuvonta on huomioitu valtakunnallisesti uudessa kotoutumislaisissa ja sitä kehitävissä hankkeissa, eri kielillä viestimistä on kehitetty jo pitkään. Viralliseksi omakielisen neuvonnan periaatteeksi on muovautunut alkuvaiheen viestintä perusasioista ja siihen liittyvä sekä valtakunnallisen että paikallisen (info)materiaalin jakelu (Kuusipalo 2011). Kuten jo artikkelin alussa esitin, omakielistä neuvontaa tarvitaan muuttovaiheen alussa lähes kaikkien asioiden selvittämiseen ja näkyväksi tekemiseen. Siksi maahanmuuttajien neuvontaa on vaikeaa sitoa johonkin tiettyyn kapeaan substanssialueeseen. Se ylittää sosiaali-, koulutus-, työvoima-, asumis- ja kriisineuvonnan rajat, ja siihen liittyy esimerkiksi tapoja, kirjoittamattomia sääntöjä ja kaupallisia toimijoita.

Kulttuurien välisissä asiakaspalvelutilanteissa molemmat osapuolet voivat kokea epävarmuutta, pelkoa ja uusia tilanteita. Kielellisen viestinnän rinnalle nousee vahvasti nonverbaali viestintä ja sen molemminpuolinen lukutaito. Hyvän vuorovaikutuksen luomisessa auttavat myös oman taustan tunteminen ja tiedostaminen, halu onnistua asiakaspalvelutilanteessa sekä hyvä henkilökemia. Virkailijan ammattitaito, oman työn hallinta, yhteiskuntatuntemus, mahdollisuus riittävään ajankäyttöön ja muut resurssit edesauttavat hyvää vuorovaikutusta. (Hammar-Suutari 2009: 116–119.)

Yksi maahanmuuttajien neuvonnan vahvuus on keskimääräistä parempi taito lukea asiakasta ja asiakastilanteita. Korostamme neuvonnassa

usein, että olemme olemassa ainoastaan asiakkaiden takia ja heitä varten. Siksi tavoitteenamme on sujuvat asiakaskontaktit ja asiakkaan auttaminen hänen tarvitsemisissaan toimissa. Aina ja ehkä jopa valitettavan usein neuvoja ei voi tehdä vallitsevalle tilanteelle juuri mitään. Neuvojat ovat kuitenkin oppineet huomaamaan, että asiakkaalle voi riittää tilanteen taustoista kertominen, neuvominen sekä ylipäätään asiakkaan ymmärtäminen.

Neuvoja joutuu työssään siis monenlaisiin rooleihin: hän neuvoo, kuuntelee, ymmärtää, on vertaistukena ja esimerkkinä, tulkkaa ja kääntää sekä neuvottelee ja rakentaa yhteistyöverkostoja asiakkaan ympärille ja tueksi. Carmen Valero-Garcés (2005) kuvaa tulkin roolia moninaiseksi. Tulkkeja ja kääntäjiä voidaan pitää sosiokulttuurisina välittäjinä, joilla on tiettyjä ominaisuuksia ja valmiuksia nähdä kielitaidon ja osaamisen sekä kulttuuritiedon taakse. Heidän työnsä vaatii myös interkulttuurallisia taitoja. Valero-Garcés (2005) tuo esiin seuraavat tulkin roolissa tarvittavat ominaisuudet:

- työskentely kahdella kielellä, joista toisella on matalampi sosiaalinen status ja toinen on valtakulttuurin kieli
- taito pitäytyä riittävän neutraalina ja välimatkan päässä työskennellessä omasta etnisestä ryhmästä tulevien kanssa
- kyky ottaa huomioon koulutuksen puute tai kahden yhteisön väliset kulttuurierot
- kyky pystyä rakentamaan kielellinen tai kulttuurinen silta, kun kyseessä on joitakin yhteisöjä koskevat tabuteemat
- alakohtaisen sanaston tuntemus ja kyky osata vaihtaa tarvittaessa rekisteriä tai mukauttaa tekstiä vastaanottajan tarpeiden mukaan.

Edellä mainitut ominaisuudet ovat tarpeellisia myös omakielisen neuvojan työssä, varsinkin jos kyseessä on syvällisiin aiheisiin liittyvä palvelutarve. Neutraalius ja välimatkan pitäminen on joskus haasteellista, mutta se on opeteltavissa oleva taito, ja oppimisen myötä neuvontatyö myös muuttuu ammattimaiseksi. Alakohtaista sanastoa on opeteltava jatkuvasti. Sanastoa oppii erilaisissa asiakaspalvelutilanteissa, mutta

sanaston karttumiseen kiinnitetään huomiota myös neuvojen koulutuksissa ja työkokouksissa. Koska neuvontatyössä ei toimita tulkin ohjeiden mukaisesti vaan neuvoja voi ottaa tulkkaamista enemmän vapauksia tiedon tarkoituksenmukaisessa välittämisessä asiakkaalle, taito mukauttaa tekstiä on neuvojalle tärkeä ominaisuus.

Neuvojan työnkuva

Omakielinen neuvoja päivystää maahanmuuttajien neuvonnassa yhtenä tai kahtena päivänä viikossa muutaman tunnin kerrallaan. Neuvonnassa on kaksi työpistettä neuvojille, joten neuvoja saa tarvittaessa apua toiselta neuvojalta. Neuvojalla on käytössään muun muassa tietokone, tulostin, puhelin ja erilaisia toimistotarvikkeita. Lisäksi neuvojen ja projektityöntekijöiden yhteisessä käytössä on pieni keittiö, jossa voi syödä eväitä ja keittää kahvia tai teetä. Jollei neuvoja ole aamun ensimmäisessä vuorossa, odotusaulassa saattaa olla jo asiakkaita odottamassa neuvojaa. Neuvojan päivystysvuoron työnkuva ja kiireisyys riippuvat päivästä. Joskus on rauhallisia päiviä, jolloin neuvoja tutustuu materiaaleihin, täyttelee asiakaslomakkeita, vastaa sähköposteihin ja tarpeen mukaan kääntää asiakastyöhön liittyviä tekstejä. Joskus taas asiakkaita on jonossa monia ja puhelin soi taukoamatta, jolloin neuvoja joutuu työskentelemään paineen alaisena ja joutuu tiedostamaan, että asiakkaan auttamiseen käytettävä aika on rajallinen.

Tavallisena työpäivänä neuvoja kutsuu asiakkaan sisään ja avaa samalla asiakaskäyntirekisterin. Rekisteri on tilastointia varten, joten sinne ei kirjata asiakkaan henkilötietoja vaan tiettyjä tilastoinnin kannalta tärkeitä asioita. Yleensä asiakaskäynnillä on yksi tai kaksi asiakasta. Asiakkaalla on usein mukanaan esimerkiksi ystävä, puoliso tai lapsi. Neuvoja selvittää ensin, mitä kieltä asiakas puhuu. Kaikilla neuvojilla on vähintään kaksi työkieltä. Yhä useammin neuvontaan tuleva asiakas ei saavu paikalle silloin, kun palveluja saisi omalla

äidinkielellä vaan piipahtaa neuvonnassa sattumanvaraiseen aikaan. Neuvoja selvittääkin ensin, mitä kieltä asiakas puhuu. Joidenkin asiakkaiden kanssa päästään nopeasti hoitamaan sitä asiaa, johon asiakas on tullut pyytämään apua. Joskus lähtökulttuurista, ensimmäisestä asiakaskäynnistä tai jostakin vakavasta syystä johtuen itse asiaan päästään vasta pitkän keskustelun jälkeen. Jos asiakkaan elämä ei ole kovin hyvällä mallilla tai asiakkaalla on meneillään jokin kriisi, hän saattaa tulla neuvontaan jonkin pienen epäolennaisen asian takia ikään kuin kokeillakseen ensin kepillä jäätä. Todellinen tarve neuvontaan ilmenee vasta, kun asiakkaan kanssa on keskusteltu riittävän pitkään.

Neuvoja siis joko kertoo asiakkaalle, mistä hän saa apua tai mihin hänen täytyy mennä jotakin asiaa hoitamaan. Vielä useammin neuvoja auttaa täyttämään erilaisia sähköisiä ja paperisia lomakkeita, selittää eri viranomaisilta tulleita kirjeitä ja päätöksiä sekä ottaa yhteyttä eri viranomaisiin ja työntekijöihin asiakkaan näin pyytäessä. Asiakkaan puolesta varataan usein aikoja tai soitetaan viranomaisille, koska puhelimessa puhuminen heikolla kielitaidolla on erityisen haasteellista. Aina ei myöskään ole varmaa, saako puhelimessa palvelua englanniksi.

Neuvoja käyttää pääasiallisena neuvontakielenä äidinkieltään tai äidinkieleen verrattavissa olevaa kieltään. Neuvontakielen on oltava vähintään yhtä hyvää niin suullisesti kuin kirjallisestikin, ja neuvojan on pidettävä kielitaitoansa jatkuvasti yllä sekä päivitettävä sanastoaan neuvojan työssä tarvittavilla käsitteillä. Neuvojan suomen kielen taidon on oltava riittävän hyvä, jotta hän voi kommunikoida eri viranomaisten ja työntekijöiden kanssa sekä suullisesti että kirjallisesti ja auttaa asiakkaita kirjallisesti lomakkeiden täytössä sekä muussa kirjallisessa viestinnässä. Hyvää suomen kielen taitoa tarvitaan myös erilaisessa tiedonhankinnassa sekä neuvonnan tiimityössä. Neuvojalla tulee olla ajankohtaiset tiedot julkisista palveluista. Hänellä on lisäksi oltava yleistä tietämystä suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen tavoista sekä siitä, miten ne eroavat asiakkaiden lähtömaiden käytänteistä.

Neuvonnan työmenetelmiä ovat:

- tiedon antaminen eri viranomaisista ja tukimuodoista esimerkiksi internetin avulla
- ohjaaminen oikean viranomaisen puheille
- omakielisen materiaalin välittäminen
- viranomaiskirjeiden ja papereiden yhdessä lukeminen
- lomakkeiden selittäminen ja yhdessä täyttäminen
- soittaminen asiakkaan puolesta esimerkiksi ajanvaraukseen tai muuhun paikkaan jonkin asian selvittämiseksi sekä
- tarvittaessa mukaan lähteminen asiointivuksi eri virastoihin.

Neuvojen työ on itsenäistä ja vastuullista. Neuvojat ovat vaitiolovelvollisia, ja heidän tulee noudattaa työssään puolueettomuutta ja tasapuolisuutta. Toimiessaan neuvojana henkilö on sitoutunut noudattamaan Tampereen kaupungin ohjeita ja sääntöjä. On kuitenkin tärkeää huomata, ettei neuvoja tee viranomaispäätöksiä. (Tolonen 2011.) Kulttuurisen taustan huomioiminen on asiakastyössä tärkeää. Maahanmuuttajaneuvonnan työntekijöiden on valtaväestön edustajia helpompaa samaistua asiakkaan kulttuuriseen taustaan sekä siihen, miten asiakas sopeutuu valtaväestön kulttuuriin. Tämä johtuu siitä, että neuvojilla on omakohtaisia kokemuksia sekä maahanmuutosta että asiakkaan lähtökulttuurista. Asiakkaiden on myös ehkä helpompi asioida neuvojan kanssa, joka ymmärtää heidän kulttuuriaan ja tapojaan. (Pajari & Takala 2010: 22.)

Nykyhetki ja tulevaisuudennäkymät

Omakielisen neuvonnan syntymisen taustalla on yhä enemmän kannattajia saanut ajatus siitä, että Suomeen muuttaneiden ihmisten on saatava tietoa yhteiskunnasta ja palveluista heti alusta lähtien kielellä, jota he ymmärtävät. Tämä liittyy muun muassa yhdenvertaisuusla-

kiin (2004/21) sekä sen tiedostamiseen, että jokaisen omaa kieltä ja kulttuuria on kunnioitettava ja tuettava kielten ylläpitämistä. Vaikka palvelussamme ei mitenkään rajata asiakkaita pois maassaoloajan mukaan, sitä kehittäessämme mielessämme ovat kuitenkin olleet ensisijaisesti ne henkilöt, jotka ovat muuttaneet maahan suhteellisen vastikään. Lähtökohtana on ajatus, että muita pidemmän aikaa maassa asunut oppii puhumaan riittävästi suomea sekä tuntemaan tarvitsemansa palvelut ja niiden käytön tai hän löytää verkostoja, jotka auttavat tulemaan toimeen erilaisissa arjen asioissa.

Neuvontapalvelun sisältöä ja neuvojen työnkuvaa on kehitetty lähes viisi vuotta, mutta nähdäkseni se kehittyy edelleen. Toisaalta uutta toimintamallia luodaan hitaasti: prosessissa ammatillistetaan ja tehdään näkyväksi sellaista toimintaa, jota moni maahanmuuttajataustainen on harrastanut sekä Suomessa että muualla maailmassa lähes aina. Toisaalta taas toiminnan järjestäjien työtä vaikeuttavat muuttuvat tilanteet, jotka horjuttavat vakaata kehittämistyötä ja tuovat mukanaan omat haasteensa. Vuoden 2011 loppuun mennessä neuvonnassa toimiville neuvojat ja heidän sijaiset saivat hyvän paketin täydennyskoulutusta Tampereen aikuiskoulutuskeskuksen järjestämänä. Samaan ajankohtaan osui myös neuvontapalveluiden kilpailutus, joka toi mukaan uusia untuvikkoneuvoja ja vei osittain kokemusta pois työyhteisöstä. Siinä mielessä Tampereen omakielinen neuvonta on elänyt jatkuvasti kiinnostavia ja haasteellisia aikoja. Myös epävakaa yhteiskunnallinen tilanne ja taloustilanne ovat olleet omiaan vaikuttamaan neuvonnan tulevaisuuteen ja siten myös syntyneeseen monikieliseen toimintatilaan.

Neuvonnan arjessa näkyy yhä useammin iloinen kielten Babel. Uusiin tiloihin muuton jälkeen tarjolla on ollut samanaikaisesti neuvontaa eri kielillä, minkä myötä odotustilassa istuu juttelemassa eri neuvojille jonottavia erikielisiä ihmisiä. Toinen yleistynyt tendenssi on se, että asiakkaat tulevat neuvontaan aikatauluihin katsomatta. Tällöin pyritään käyttämään jotakin yhteistä kieltä. Vaikka usein yhteinen kieli on joko englanti tai suomi, ei ole kovin harvinaista sekään, että yhteiseksi kieleksi löytyykin turkki, kurdi, arabia, ranska

tai venäjä. Mielestäni tämä ilmentää hyvin paikkamme profiloitumista juuri maahanmuuttajien neuvonnaksi sekä sitä, että kielet muuttuvat käteviksi työvälineiksi, joita pyritään käyttämään mahdollisimman hyödyllisesti ja tehokkaasti.

Neuvojamme ovat saaneet lisäpätevyyttä neuvonnan aihepiireihin liittyen mutta myös heidän neuvontakieltensä käyttöalueet ovat käytännön työskentelyn myötä laajentuneet. Vähemmälle huomiolle on jäänyt kulttuurisensitiivinen toimintatapa, mutta yllättävää kyllä se on aihealue, jota emme edes vielä ole kokeneet tarpeelliseksi kehittää. Luulen syyn olevan yksinkertaisesti siinä, että maahanmuuttajataus-
taisilla työntekijöillä on siihen paremmat eväät kuin valtaväestöstä tulevilla työntekijöillä.

Asiakasmäärän lisääntyminen vuosi vuodelta lähes neljän vuoden ajan ja uusi kotoutumislaki takaavat sen, että Tampereen maahanmuuttajien neuvonta on tarpeellinen ja ainutlaatuinen monikielinen paikka. Tampereella on vuoden 2013 alusta toteutunut pitkäaikaisen kehittämistyön tuloksena maahanmuuttajien neuvonnan vakiintuminen osaksi Tampereen kaupungin palveluja. Toivottavasti seuraava kehitysaskel on se, että neuvonnan palveluja voidaan tuotteistaa ja tarjota muun muassa ympäristökunnille.² Omakielisen neuvojan työ on muovautumassa pikkuhiljaa ammatiksi, ja nähtäväksi jää, millaisia vaatimuksia tälle työlle esitetään ja millaista koulutusta alalle kehitetään tulevaisuutta varten. Tulevaisuuteen jää myös valtakunnallisen omakielisten neuvojen verkoston kehittäminen sekä sellaisen yhteisen portaalin tai nettialustan luominen, jossa voitaisiin jakaa erikielistä aineistoa sekä kokemuksia asiakastyöstä.

2. Maahanmuuttajien neuvonnassa asioineiden kotikunta oli yleisimmin Tampere. Asiakkaita on tullut myös muista Pirkanmaan kunnista kuten Akaasta, Hämeenkyröstä, Ikaalisista, Kangasalta, Lempäälästä, Mäntästä, Nokialta, Orivedeltä, Parkanosta, Pirkkalasta sekä Ylöjärveltä. Muiden kuntien asukkaiden osuus neuvonnan asiakkaista on ollut noin seitsemän prosenttia. (Alporekisteri 2012) Omakielistä neuvontaa voitaisiin siis esitellä nykyistä enemmän ja viedä myös muihin Pirkanmaan kuntiin. Ehkä neuvonta osoittautuu tärkeäksi aivan pienellä paikkakunnalla, jossa ei ole paljon palveluja ja tietoa tarjolla ja josta on hankalaa tulla neuvontaan Tampereelle. Toisaalta pikkukunnassa voidaan palvella asiakkaita joustavammin ja henkilökohtaisemmin kuin isolla paikkakunnalla.

Maahanmuuttajien neuvonta on työntekijälle oivallinen paikka kehittää monikulttuurista kompetenssiaan ja jakaa arvokasta osaamistaan työntekijätiimissä. Jo nyt monet neuvonnassa työskennelleet ja harjoitelleet ovat kehuneet tämän olleen mitä yhdenvertaisin ja suvaitsevaisin työpaikka. Moninaisuus ja eri toimintatavat sekä eri lähtömaiden tietous voivat olla hyödyllinen voimavara ja vahvuus koko työyhteisölle, kunhan sydän ja mieli pidetään avoimina.

Lähteet

- Alma (2009) *Alueellinen maahanmuuttaja-asiakastyön kehittämissyksikkö ALMA*.
Tampere ja seutukunta 7/2007–10/2009. Loppuraportti. Tampere: Tampereen kaupunki. http://www.tampere.fi/material/attachments/a/5rg3nFYIT/Alman_loppuraportti_lokak2009.pdf [Luettu 13.1.2013.]
- Alporekisteri (2012) www.alporekisteri.fi. [Luettu 13.1.2013.]
- Hallikainen, Minna (2011) Maahanmuuttajat suomalaisen palvelujärjestelmän asiakkaina. YAMK- opinnäytetyö. Mikkelin ammatikorkeakoulu. https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/26407/Hallikainen_Minna.pdf. [Luettu 13.1.2013.]
- Hammar-Suutari, Sari (2009) *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 147. Joensuu: Joensuun yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-303-2/urn_isbn_978-952-219-303-2.pdf. [Luettu 13.1.2013.]
- Laki kotoutumisen edistämisestä (2010) <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100336>. [Luettu 4.4.2012.]
- Huotari, Christina & Härkönen, Mitra (2005) *Maahanmuuttajien neuvontapisteen vuosiraportti 2005*. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Kuusipalo, Paula (2011) Kotoutumista edistävän lain toimeenpano ja ALPO-kehittämisohjelman ajankohtaiset asiat. Esitelmä Monikulttuurinen ohjaus -teemaryhmän tapaamisessa Tampereella 16.3.2011.

- Monitori (2011). 8.4.2011. Maahanmuuttoasioihin merkittäviä muutoksia hallituskauden aikana. http://www.intermin.fi/fi/ajankohtaista/monitori-lehti/lainsaadanto/1/0/maahanmuuttoasioihin_merkittavia_muutoksia_hallituskauden_aikana. [Luettu 4.4.2012.]
- Mustonen, Päivi (2007) *Pompottelua ja osallisuuden kaipuuta. Maahanmuuttajien kokemuksia asiakaslähtöisyydestä ja sen toteutumisesta sosiaalityössä ja muissa julkisissa palveluissa*. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja -työn laitos. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. http://www.tampere.fi/tiedostot/5AA74CXML/Mustonen_gradu.pdf. [Luettu 28.8.2012.]
- Nyrhinen, Marja (2011) Ennen kotouttamista alkukartoitus. *Mosaiikki-lehti* nro 3/2011 http://www.mosaiikki.info/tampere_fi.php?id=2011_11_alkukartoitus. [Luettu 4.4.2012.]
- Pajari, Miia & Takala, Elina (2010) *Maahanmuuttajien neuvonta. Työnkuva neuvojan näkökulmasta*. Opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201003125603>. [Luettu 13.1.2013.]
- Peltola, Ulla & Metso, Laura (2008) *Maahanmuuttajien kuntoutumisen ja työllistymisen tukeminen Helsingissä*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 79. Helsinki. http://www.kuntoutussaatio.fi/files/162/Maahanmuuttajien_kuntoutumisen_ja_tyollistymisen_tukeminen_Helsingissa.pdf. [Luettu 28.8.2012.]
- Pitkänen, Pirkko (2006) *Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus viranomaistyössä*. Helsinki: Edita.
- Räty, Minttu (2002) *Maahanmuuttaja asiakkaana*. Tampere: Tammi.
- Teiss, Kristiina (2008) Unipointin omakielisen neuvonnan kokeilujakso, väliraportti ajalta 5.5.–31.7.2008. Päivitetty 24.11.2008. Tampere.
- Tolonen, Virpi (2007) ”Voiko Kela-kortilla matkustaa Mikkeliin?” Selvitys maahanmuuttaja-asiakastyön nykytilasta ja mahdollisuuksista Tampereella ja seutukunnassa. http://www.tampere.fi/tiedostot/5uGOkInwl/seutukehittaja_mamutyö.pdf. [Luettu 13.1.2013.]
- Tolonen, Virpi (2011) Omakielisen neuvojan työnkuva / Maahanmuuttajien neuvonta, Tuomiokirkonkatu 12, Tampere, 20.9.2011 / VT, Alma-projekti.
- Vainio, Sirpa (2012) *Yli kielimuurin – omakielinen neuvonta osana julkisen sektorin palvelua, case Infotori*. Opinnäytetyö. Satakunnan ammattikorkeakoulu. http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/39551/Vainio_Sirpa.pdf?sequence=1. [Luettu 16.9.2012.]

Valero-Garcés, Carmen (2005) Mediation as translation or translation as mediation? Widening the translator's role in a new multicultural society. Julkaistu: BabelPort.com –sivustolla 13.4.2005 <http://www.babelport.com/articles/32>. [Luettu 13.1.2013.]

Sisäasiainministeriö (2008) Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta, http://www.intermin.fi/download/31570_kotouttamislakiselonteko_021008.pdf. [Luettu 13.1.2013.]

III

Koulu ja monikielisyys

TAMPERELAISKOULUJEN TRANSLATIONAALISET KÄYTÄNTEET¹

Sirkku Latomaa

”Se, että viestintä pelaa, on myös oppilaan ja koulun etu.”
(tamperelainen rehtori)

Koulun arki on kyllästetty sekä suullisella että kirjallisella viestinnällä, ja koulun opetuskieli on sekä oppimisen kohde että sen väline. Koulu on siis hyvin kieli-intensiivinen toimintaympäristö. Yksikielisessä ja yhtenäiskulttuuria edustavassa – tai sellaiseksi miellettyssä – koulussa kielellinen toiminta vaikuttaa yksinkertaiselta, koska lähtökohtana on, että kaikki hallitsevat opetuksessa ja muussa viestinnässä käytetyn kielen. Nykyään yhä useammat suomalaiset koulut ovat kuitenkin suoranaisia kielten risteyspaikkoja. Yhteiskunnan monikielistyessä myös koulujen oppilasrakenne on muuttunut merkittävästi. Vuonna 2009 perusopetusikäisistä oppilaista (n = 540 037) 6,7 prosenttia

1. Esittelin tutkimuksen alustavia tuloksia 13.4.2011 Tampereen yliopiston käännöstieteen tutkijaseminaarissa. Kiitän seminaari-istuntoon osallistuneita Kristiina Jokista, Annikki Liimataista, Maija Tanhuamäkeä ja Hannu Tommolaa saamastani hyödyllisestä palautteesta. Kiitän myös haastattelemiani asiantuntijoita ja kyselyihin vastanneita opettajia ja rehtoreita yhteistyöstä sekä filosofian ylioppilas Katja Tuomenvirtaa Katja Simosen haastattelun litteroinnista.

oli monikielisiä² (Saari 2011). Monissa isoissa kaupungeissa näiden oppilaiden prosentuaalinen osuus koulun oppilasmäärästä on kuitenkin huomattavasti tätä suurempi. On myös ennustettu, että vuoteen 2025 mennessä joka neljäs helsinkiläinen oppilas on monikielinen (Bernelius 2008).

Kouluissa on siis yhä enemmän oppilaita perheistä, joissa ei välttämättä hallita koulun opetuskieltä. Millä tavoin koulut silloin tekevät yhteistyötä kotien kanssa? Voimassa olevissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sanotaan seuraavasti: ”Kodin ja koulun välisessä yhteistyössä otetaan huomioon perheiden kulttuuritausta ja kokemukset lähtömaan koulujärjestelmästä. Huoltajat tutustutaan suomalaiseen koulujärjestelmään, koulun toiminta-ajatukseen, opetussuunnitelmaan, arviointiin, opetusmenetelmiin sekä oppilaan oppimissuunnitelmaan.” (OPH 2004: 36.) Kun koulun työntekijöillä ja perheillä ei ole yhteistä kieltä, miten varmistetaan, että vanhemmat ymmärtävät nämä koulutyön kannalta keskeiset asiat ja pystyvät ottamaan kantaa esimerkiksi lapsille tarjottuihin tukitoimiin? Miten he voivat saavuttaa muiden vanhempien kanssa yhdenvertaisen aseman kodin ja koulun yhteistyötilanteissa?

Tarkastelen artikkelissani suomalaista koulua translationaalisena tilana (ks. Cronin 2006: 68). Pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Millä kielillä koulujen ja monikielisten kotien välinen viestintä hoidetaan? Missä tilanteissa käytetään tulkkia? Mitä kouluissa käännetään? Ketkä toimivat tulkkeina ja kääntäjinä? Ammattimaisten tulkkauspalvelujen ohella viranomaistilanteissa käytetään toisinaan myös ei-ammattillista tulkkausta (*non-professional interpreting*). Tällaista tulkkausta on kutsuttu esimerkiksi nimityksillä *ad hoc* -tulkkaus (*ad-hoc-interpreting*), luonnollinen tulkkaus (*natural interpreting*) ja

2. Ongelmallisten käsitteiden *maahanmuuttaja* ja *maahanmuuttajataustainen* sijaan käytän nimitystä *monikielinen* (oppilas, perhe, henkilö, asukas ym.) siitä väestönosasta, jonka äidinkielenä on väestötietoihin merkitty muu kieli kuin suomi, ruotsi tai saame. Sisällytän nimitykseen myös suomen- tai ruotsinkielisiksi rekisteröidyt mutta arjessaan, esimerkiksi perheenjäsentensä kanssa, suomen tai ruotsin ohella muitakin kieliä käyttävät henkilöt. Prosenttiosuus (6,7 %) sisältää ne 7–15-vuotiaat oppilaat, joiden vanhemmista vähintään toinen on syntynyt Suomen ulkopuolella ja puhuu muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään (Saari 2011).

kielenvälitys (*language brokering*) (Harris 2009; Sauerwein 2007; ks. myös Koskisen johdantoluku tässä teoksessa). Bernd Meyer kollegoineen (2010: 164) määrittelee ei-ammattillisen tulkkauksen seuraavasti: se on työntekijöiden, perheenjäsenten ja muiden saatavilla olevien kaksikielisten henkilöiden spontaania käyttöä (ja joskus väärinkäyttöä) tulkkauspalvelujen tuottamisessa.³ Erityishuomion kohteena artikkelissani on juuri ei-ammattillinen tulkkaus, sillä sitä on tutkittu käännöstieteessä verrattain vähän (Angelelli 2000; Hale 2011; Rudvin & Tomassini 2008; Sauerwein 2007). Selvitän, millaisia translationaalisia käytänteitä, tulkkauksen ja kääntämisen tapoja, koulun arjessa on syntynyt ja millaiset tekijät vaikuttavat käytänteiden taustalla. Pääosin Tampereella kerätty aineistoni koostuu eri toimijoille suunnatuista verkkokyselyistä ja kolmesta haastattelusta.

Kuvaan aluksi suomalaisen koulun muutoksia kielten käyttöalan (*domain*) näkökulmasta. Sen jälkeen tarkastelen, millaisia ratkaisuja eurooppalaisissa kouluissa on kehitetty monikielisten perheiden kanssa tehtävään yhteistyöhön. Seuraavaksi käsittelen aineistoni pohjalta tamperelaisten koulujen translationaalisia käytänteitä. Lopuksi pohdin, miten niitä pitäisi kehittää, jotta ne edistäisivät parhaalla mahdollisella tavalla kotien ja koulujen välistä viestintää.

Kielellisestä järjestyksestä rinnakkaiskielisyyteen?

Suomalaisissa kouluissa säilyi eräänlainen kielellisen järjestyksen tila aina 1900-luvun loppupuolelle saakka. Suomen- ja ruotsinkieliset koulut toimivat rinnakkain mutta erillään: kouluissa oli opetuskielenä joko suomi tai ruotsi. Saame hyväksyttiin opetuskieleksi 1980-luvulla, ja viittomakielestä ja romanista tuli opetuskieliä vuosikymmen myöhemmin. Kun vieraskielisestä aineenopetuksesta (Content and Language Integrated Learning, CLIL) tuli yhä suosituempaa, paineet

3. "Ad-hoc-interpreting is the spontaneous use (and sometimes abuse) of bilingual employees, family members and other available individuals to provide interpreting services." (Meyer ym. 2010: 164.)

vapauttaa opetuskieli kasvoivat. Opetusalan lainsäädäntöä muutettiin tältä osin vuonna 1991. Siitä lähtien opetuskielenä on voinut käyttää muutakin kuin koulun opetuskieltä, ”milloin se on opetuksen kannalta tarkoituksenmukaista” (Laki peruskoululain muuttamisesta 261/1991).

Myös opetettavien kielten määrä on kasvanut. Ennen 1980-lukua käsitteellä *äidinkieli* tarkoitettiin samaa kuin koulun opetuskieli. Ensimmäisten pakolaisten tulo kouluihin 1970-luvulla ei vielä muuttanut käsitteen sisältöä, sillä pakolaisille opetettiin vapaaehtoisena aineena *kotikieltä*. Vuonna 1987 tätä vapaaehtoista opetusta alettiin kutsua nimityksellä *vieraskielisten oppilaiden äidinkieli*, ja sitä opetettiin kaikille eri syistä Suomeen muuttaneille, ei yksin pakolaistaustaisille. (Ks. tarkemmin Lomaa 2007.) Opetussuunnitelman perusteissa (OPH 2004) sanotaan, että tämä opetus, nykyiseltä nimeltään *maahanmuuttajien äidinkieli*, on perusopetusta täydentävää opetusta, ja suositus sen opetussuunnitelmaksi on perusteiden liitteenä. Vuosittain noin 11 000 oppilasta osallistuu oman äidinkielen opetukseen ja opetettavia kieliä on noin 50 (OPH 2011).

Yhteiskunnan kasvanut kielellinen moninaisuus on siis heijastunut koulujen toimintaan useina muutoksina. Syntyneitä kielellistä ”epäjärjestystä” ei ole pyritty sulauttamaan pois, vaan maahanmuuttopolitiikan lähtökohtana on ollut perustuslakiin (17§ Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin) pohjaava kulttuuripluralistinen näkemys:

Maahanmuuttopolitiikan peruslinjauksiin kuuluu Suomessa, että maahanmuuttajat voivat ylläpitää omaa äidinkieltään ja kulttuuriaan. Maahanmuuttajan omalla äidinkielellä ja kulttuurilla nähdään olevan tärkeä merkitys heidän oman kotoutumisensa kannalta ja toisaalta myös omaa kulttuuriamme rikastuttavana tekijänä. (OPM 2009: 12–13.)

Koulutuspolitiikassa tämä lähtökohta on manifestoitunut esimerkiksi oman äidinkielen opetuksena. Opetuksen marginaalisesta asemasta

verrattuna muihin kouluissa opetettuihin kieliin – suomi, ruotsi, vieraat kielet – kertoo kuitenkin sen sijainti perusteiden liitteessä sekä seuraava opetusta koskeva tavoite:

Maahanmuuttajille tulee **mahdollisuuksien mukaan** järjestää myös oppilaan oman äidinkielen opetusta. (OPH 2004: 36.) [lih.: SL]

Koulutuspoliittisissa asiakirjoissa tunnustetaan, että oppilaiden kielitaustat ovat moninaiset, ja monikielisten oppilaiden opetuksen tavoitteeksi on asetettu toiminnallinen kaksikielisyys (ks. tarkemmin Latomaa & Suni 2011). Mutta onko kielille tilaa ja näkykö monikielisyys arvoista myös koulujen arjessa? Epävirallisista kielikäytänteistä voi esimerkkinä mainita julkisuuskynnyksen ylittäneen helsinkiläiskoulun, jossa kiellettiin oppilaita puhumasta omaa äidinkieltään tunneilla (Vähäsarja 2007). Koulujen opetusjärjestelyjä, kielten käyttöalaa ja muita kielikoulutuspolitiikan toteutumismuotoja tutkittaessa on ilmennyt, että useissa suomalaisissa kouluissa eletään edelleen hyvin yksikielistä arkea (ks. tarkemmin Latomaa & Suni 2011).

Kodit ja koulut yhteistyössä

Eurooppalaisen tiedonvaihtoverkoston raportissa (Eurydice 2009) kuvataan eri maissa käytössä olevia tapoja, joiden avulla pyritään edistämään koulujen ja monikielisten perheiden välistä viestintää. Tapoja on kolme: tulkkaus, erikieliset tiedotteet sekä monikieliset tukihenkilöt. Vertailusta käy ilmi, että puolet Euroopan maista, mukaan lukien Suomi, hyödyntää niistä kaikkia. Tulkkien käyttö on yleisin keino edistää perheiden ja koulun yhteistyötä. Sitä myös suositellaan vahvasti useimmissa Euroopan maissa, mutta lain suoma oikeus tulkkaukseen on vain Suomessa, Norjassa, Ruotsissa, Virossa ja Liettuaissa. Maissa, joissa tulkkien käytöstä ei ole erikseen säädetty, kustannukset

saattavat langeta koulun maksettaviksi. Tällöin käytetään yleensä ammattitulkkien sijaan vapaaehtoistyöntekijöitä, esimerkiksi kyseistä kieltä taitavia opettajia, muita vanhempia tai koulun kaksikielisiä koulunkäyntiavustajia. Yli puolessa Euroopan maista on laadittu erikielisiä tiedotteita, mutta raportin perusteella tiedottamisen kieliä on silti varsin rajallinen määrä. Kuten muissakin Pohjoismaissa myös Suomessa tiedonlevitystehtävä on jaettu opetushallinnon ohella muille koulutuksesta vastaaville tahoille sekä paikallistasolle kouluihin. Monikielisiä oppilaita ohjaavia ja avustavia tukihenkilöitä käytetään verrattain yleisesti Euroopassa; Suomessa tukihenkilöiden käytöstä päätetään itsenäisesti paikallistasolla. (Eurydice 2009.)

Raportista ilmenee siis, että suomalaisissa kouluissa on ollut käytössä hyvin monenlaisia keinoja: tulkkausta, erikielisiä tiedotteita ja mahdollisesti myös tukihenkilöitä, joiden tehtävänä on rakentaa siltaa koulun ja perheiden välille (ks. myös Stolt 2007). Viime vuosina kuntia ja kouluja on kannustettu edelleen kehittämään yhteistyötä erityisesti monikielisten kotien kanssa. Opetushallituksen rahoittamassa *Monikulttuurisuustaitojen kehittäminen koulu yhteisössä* -ohjelmassa muutamat kunnat tuottivatkin koulun käytänteitä koskevaa materiaalia – esitteitä, verkkosivuja, videoklippejä, dvd:itä – eri kielillä (Immonen-Oikkonen & Leino 2010: 109, 111–112, 117, 119–120).

Miten kodin ja koulun yhteistyö toimii vanhempien näkökulmasta? Saeed Warsame (2010) tutki somaliperheiden näkemyksiä lasten koulunkäynnistä Suomessa. Tutkimus toi esille, että kodin ja koulun välisellä yhteistyöllä oli merkittävä rooli lasten opiskelun tukemisessa. Vanhempien yhteydenpito kouluun riippui kuitenkin pitkälti kielitaidosta: ne vanhemmat, jotka pystyivät kommunikoimaan joko suomeksi tai englanniksi, olivat säännöllisesti yhteydessä lastensa opettajiin. Muut vanhemmat eivät juuri pitäneet yhteyttä koulun henkilökuntaan eivätkä mielestään saaneet riittävästi tietoa lastensa koulunkäynnin edistymisestä. Haastatteluihin tuli esiin, että opettajat ovat halukkaita vuorovaikutukseen, mutta ongelmana on yhteisen kielen puute.

Virallisen politiikan ja käytössä olevien keinojen sekä vanhempien kokemusten välillä vaikuttaisi olevan jonkinasteinen kuilu. Myös Warsamen oma kokemus tulkkina kertoo tästä. Tulkatessaan suomalaisopettajia perheille hän koki, etteivät keskustelut johtaneet mihinkään. Hän huomasi tulkkavaansa yhä uudelleen samoja asioita samoille perheille. Warsamen mukaan perheiden ja koulun välisessä viestinnässä ja tiedonkulussa on aukkoja, jotka voivat johtaa väärinymmärryksiin ja epäluottamukseen ja siten tuottaa haasteita koulun ja kodin yhteistyölle. (Warsame 2010.)

Myös Sanna Hapon ja Henna Korhosen tutkimus, jossa selvitettiin venäjän- ja persiankielisten vanhempien näkemyksiä kodin ja koulun kasvatusvastuusta ja yhteistyöstä, toi esiin ongelmia tiedonkulussa. Kodin ja koulun välisen viestinnän haasteet olivat keskiössä niin ikään Sari Liukkosen tutkimuksessa, jossa haastateltiin saksan-, burman-, liettuan- ja afrikaansinkielisiä vanhempia. Kummankin tutkimuksen mukaan vanhemmat toivoivat parempaa tiedonkulkua kodin ja koulun välille (Happo & Korhonen 2008: 78; Liukkonen 2010: 64). Seuraavassa tarkastelen, miten viestinnän aukkoja on pyritty kuroma umpeen tamperelaisissa kouluissa.

Tamperelaisten koulujen translationaaliset käytänteet

Monikielisten oppilaiden määrä on kasvanut tasaisesti tamperelaisissa kouluissa. Esimerkiksi lukuvuonna 1996–1997 tällaisia oppilaita oli runsaat kolmesataa, ja kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli jo pitkälti yli tuhat. Monikielisten oppilaiden määrä ei kuitenkaan ole tarkkaan tiedossa, sillä käytössä oleva tietojärjestelmä tunnistaa vain viralliseen kieliluokitukseen (SFS-ISO 639-1) sisältyvät kielet. Kouluissa pyritään kuitenkin kartoittamaan perheiden kielitilannetta erillisin monikielisille oppilaille suunnatuin lomakkein. Tamperelaisten koululaisten äidinkieliä on tilastoitu vajaat viisikymmentä. Lukuvuonna 2011–2012

oman äidinkielen opetusta annettiin 21 kielessä yhteensä 28 koulussa. Opetettavat kielet olivat albania, arabia, dari, englanti, espanja, italia, japani, kiina, kurdi, lingala, paštu, persia, romania, saksa, somali, thai, turkki, unkari, venäjä, vietnam ja viro. Opetusryhmiä oli erityisen paljon Hervannassa, Peltolammilla, Kaukajärvellä ja keskustassa. (Simonen 2011.)

Aineistoni koostuu sekä verkkokyselyistä että haastatteluista. Haastateltavina olivat Pirkanmaan tulkkikeskuksen johtaja Seija Laalo-Ristilä, Tesoman koulun rehtori Panu Pitkänen ja Tampereen kaupungin perusopetuksen maahanmuuttajakoordinaattori Katja Simonen. Nykyisten asiantuntijatehtäviensä lisäksi kaikilla on kokemusta opettajan työstä; Pitkänen on lisäksi toiminut perusopetuksen maahanmuuttajakoordinaattorina (1997–2004). Verkkokyselyihin vastasivat monikielisiä oppilaita opettavat suomenkieliset opettajat, oman äidinkielen opettajat sekä koulujen rehtorit.

Suomenkielisiä opettajia (n = 217) koskeva aineisto on peräisin hankkeesta *Miten monikielisyys kohdataan koulumaailmassa* (ks. La tomaa & Suni 2011), jossa sivuttiin myös kääntämistä ja tulkkausta koskevia kysymyksiä. Hankkeen syksyllä 2008 kerätystä kyselyaineistosta olen tämän tutkimuksen tarpeisiin tarkastellut erityisesti pirkanmaalaisten opettajien (n = 19) vastauksia. Kyselyssä oli sekä väitteitä, joihin piti ottaa kantaa, että mahdollisuus avoimiin vastauksiin.

Tampereella toimiville oman äidinkielen opettajille tarkoitettuun kyselyyn vastasi keväällä 2011 määräajassa kahdeksan opettajaa. Kuusi heistä toimi päätoimisesti oman äidinkielen opettajan tehtävissä; kaksi muuta oli sivutoimisia. Kysely lähetettiin yhteensä 16 opettajalle.

Perusopetuksen rehtoreille tarkoitettu verkkokysely lähetettiin kaikkiaan 38 rehtorille keväällä 2011. Se osui erittäin kiireiseen ajan-kohtaan, ja vastauksia kertyi vain neljä. Vastanneiden rehtorien johtamat koulut olivat profiililtaan samanlaisia: monikielisiä oppilaita oli 6–10 prosenttia koulun oppilaista ja eri kieliä alle kymmenen.

Käsittelen aluksi tiedottamisen kieliä ja tulkkausalvelujen käyttöä suomenkielisten opettajien, tulkkipalvelujen järjestäjän, perusopetuk-

sen maahanmuuttajakoordinaattorin sekä rehtorien näkökulmasta. Sen jälkeen annan äänen oman äidinkielen opettajille ja valotan koulujen käytänteitä heidän kokemustensa pohjalta.

Tiedottamisen kielet

Lukuvuosiotiedotteiden ohella koulut tiedottavat perheille vuoden mittaan erilaisista tapahtumista. Opettajat puolestaan lähettävät ajankohtaisia lyhyitä viestejä vanhemmille reissuvihon välityksellä. Reissuvihko voi olla perinteinen paperinen vihko tai sähköinen tiedotusjärjestelmä, jollainen on käytössä useissa kunnissa. Koulujen ja kotien väliseen kirjalliseen viestintään on kiinnitetty viime vuosina aiempaa enemmän huomiota, ja kuntia on kannustettu kehittämään tätä osa-aluetta erityisesti monikielisten perheiden kanssa (ks. Immonen-Oikkonen & Leino 2010). Koulujen käytettävissä on useiden kuntien yhteistyössä laatima Moped-sivusto (<http://www.moped.fi>), jossa on joitakin koulunkäyntiin liittyviä tiedotteita ja lomakkeita (esim. kutsu keskustelutilaisuuteen, kouluterveydenhuollon lomake) eri kielillä.

Rehtorien kyselystä ilmenee, että tiedottaminen hoidetaan Tampereella pääasiassa suomeksi, yleensä sähköisen Helmi-järjestelmän ja paperitiedotteiden välityksellä. Rehtorien mukaan tiedottamisen suurin haaste on vanhempien suomen taidon vähäisyys. Joillakin vanhemmilla voi olla puutteita myös lukutaidossa, jolloin kirjallinen tiedotusmateriaali ei toimi millään kielellä. Tampereen kaupunki ei juuri ole laatinut erityistä monikielisille perheille tarkoitettua materiaalia: vain valmistavaa opetusta koskeva esite on saatavilla suomeksi ja englanniksi (Simonen 2011). Rehtorien kyselystä ja haastattelusta ilmenee, että tamperelaisissa kouluissa käytetään juuri Moped-sivustolta saatuja aineistoja. Koulun omia tiedotteita ei ole käännetty muille kielille. Syyksi mainitaan aika: esimerkiksi kaksisivuisen syyslukukausitiedotteen käännös pitäisi tilata tulkkikeskukselta hyvissä ajoin ennen lukukauden alkua (Pitkänen 2011).

Valtakunnallinen opettajakysely vahvistaa tamperelaisen aineiston pohjalta tehtyjä havaintoja: koulun ja kotien pääasiallinen viestintäkieli on suomi. Väitteeseen ”koulu lähettää maahanmuuttajataustaisten oppilaiden vanhemmille tiedotteet kotiin vain suomeksi” suomenkieliset opettajat vastasivat asteikolla 1–5⁴ siten, että koko maan keskiarvo oli 3,6 ja Pirkanmaalla 3,9. Vastausten keskiarvo⁵ indikoi, millainen tilanne on kouluissa keskimäärin. Suomeksi tiedottaminen painottuu Pirkanmaalla siis jopa enemmän kuin koko maassa.

Tulkkipalvelut

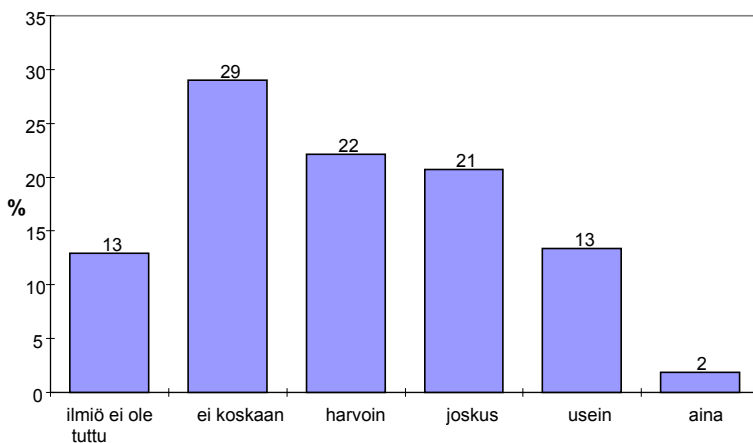
Viranomaisen velvollisuudesta huolehtia tulkkauksesta ja kääntämisestä säädetään useissa laeissa, esimerkiksi hallintolaissa (§ 26): ”Viranomaisen **on järjestettävä** tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä [– –].” [lih.: SL] Valtio korvaa pakolaisperustein maahan tulleiden ja enintään puoli vuotta Suomessa asuneiden inkerinsuomalaisten paluumuuttajien tulkkauksen. Statukseltaan muihin kuin edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvien oppilaiden tulkkauksen maksaa perusopetus, toisin sanoen tulkin tilannut koulu. (Simonen 2011.) Kouluilla ei ole erikseen tulkkaukseen nimettyjä varoja, vaan tulkkaukset maksetaan koulujen asiantuntijapalkkioista (Pitkänen 2011).

-
4. Asteikko oli seuraava: 1 = ei koskaan, 2 = harvoin, 3 = joskus, 4 = usein, 5 = aina. Jos ilmiö ei ollut vastaajalle tuttu, hän saattoi valita nollan.
 5. Muuttuja on järjestysasteikollinen, ja siksi keskiarvoa käytetään tässä viitteellisenä indikaattorina. Keskiarvoja laskettaessa on otettu huomioon vain vastaukset 1–5, joten vastanneiden määrä vaihtelee jonkin verran.

Pirkanmaan tulkkipalveluskeskus tarjoaa tulkkipalveluja vuosittain noin 45 kielellä, ja käytetyimmät tulkkauskielet ovat arabia, persia, kurdi, somali ja venäjä. Tulkkauksista 85 prosenttia on Tampereen kaupungin tilaamia. Tampereen koulut ja päiväkodit työllistävät tulkkeja kuitenkin melko pienellä osuudella (7 %). Koulutulkkaukseen käytetään vuosittain 500–600 tuntia; vuosina 2008–2010 tuntien vuosittainen määrä lisääntyi jonkin verran. (Laalo-Ristilä 2011.)

Kouluille on annettu ohjeeksi, että tulkki pitää tilata aina, kun tulkkaukselle on tarvetta (Simonen 2011). Rehtorit raportoivat, että tulkkeja käytetäänkin useissa tilanteissa. Koulut järjestävät monikielisille perheille omia vanhempainiltoja, joissa vanhemmilla on tilaisuus kysyä kouluun liittyvistä asioista tulkkien välityksellä. Tulkkien läsnäolo rohkaisee vanhempia osallistumaan tilaisuuteen. Lisäksi tulkkeja käytetään vanhempainvarteissa, arviointikeskusteluissa ja muissa oppilaspalavereissa, joissa on läsnä vanhempia ja opettajia tai oppilashuoltoryhmän jäseniä. Vastanneiden rehtorien mukaan tulkkeja käytetään aina, jos ei ole varmuutta huoltajan suomen taidon riittävydestä. Yhteistyö tulkkien kanssa on myös sujunut hyvin. Ainoana mahdollisena haasteena rehtorit mainitsivat koulutuksen ammattisanaston, jota tulkki ei välttämättä tunne riittävän hyvin.

Kaikki kolme haastateltavaa (Seija Laalo-Ristilä, Panu Pitkänen, Katja Simonen) ja kyselyyn osallistuneet rehtorit vastasivat hyvin samaan tapaan tulkkien saatavuudesta: jos tulkki tilataan ajoissa, ongelmia ei ole. Laalo-Ristilän (2011) mukaan tulkkipalvelus pystyy järjestämään melkein aina kysytyn kielen tulkin paikalle tai vähintäänkin puhelintulkkaukseen. Tampereella on siis tulkkeja hyvin saatavilla, ja kouluja on ohjeistettu tulkkien käytössä. Suomenkielisten opettajien valtakunnallisen kyselyn vastauksista ilmenee kuitenkin, että käytänteissä on joitakin ongelmia eri puolilla maata. Vastaukset verkkokyselyn väitteeseen ”vanhempien tapaamiset hoidetaan ilman tulkkia, vaikka tulkin käytölle olisi tarvetta” jakautuivat seuraavasti:

Kuvio 1. Suomenkielisten opettajien vastaukset väitteeseen ”vanhempi en tapaamiset hoidetaan ilman tulkkia, vaikka tulkin käytölle olisi tarvetta” (n = 217).

Koulujen käytänteissä vaikuttaa olevan merkittävää vaihtelua eri puolilla maata ja myös Pirkanmaata. Jos kaikkiin tarpeelliseksi koettuihin tilanteisiin otettaisiin aina tulkki mukaan, vastausten keskiarvo olisi 1; jos taas tulkkia ei koskaan käytettäisi, vastauksena olisi 5. Koko maassa keskiarvo oli kuitenkin 2,3 ja Pirkanmaalla 2,4. Suuntaus on siis se, että tulkki pyritään järjestämään, kun tiedetään, ettei keskustelu muuten onnistu. Toisinaan on kuitenkin tilanteita, joissa tulkkia ei tarpeesta huolimatta ole paikalla.

Miksi sitten tulkkia ei aina käytetä? Suomenkielisten opettajien kyselyssä eräs pirkanmaalainen opettaja kuvasi kokemuksiaan näin:

- (1) Opettajat jättävät helpommin selvittämättä asioita vanhempien kanssa, kun paikalle pitäisi tilata tulkki. Tulkin tilaaminen ja aikataulujen sopiminen koetaan hankalaksi. Kuitenkin ns. pakollisissa vanhempien tapaamisissa (esim. arviointikeskustelut) tulkki tilataan aina. (suomenkielinen opettaja 147)⁶

6. Koodaan kyselyaineistojen esimerkit opettajan kielitaustan ja kyselyvastauksen järjestysnumeron mukaan. Haastatteluesimerkit merkitse haastateltavan nimen lyhenteellä (SLR = Seija Laalo-Ristilä, PP = Panu Pirkänen, KS = Katja Simonen).

Kaikki haastateltavat puolestaan mainitsivat, että tulkin käyttö on tuttu asia niissä kouluissa, joissa monikielisiä oppilaita on ollut pitkään. Sitä vastoin sellaisissa kouluissa, joissa monikielisiä oppilaita on vasta vähän, tulkin käyttöä ja sen reunaehtoja ei niinkään tunneta. Toisinaan uudet rehtorit voivat olla epätietoisia esimerkiksi kustannusten korvaamisesta, kuten perusopetuksen maahanmuuttajakoordinaattori kuvaa:

- (2) Se on se iso pelko se että kun että maksaako (.) joutuuko koulu sitten itse maksaa että kun ei oo niin kun osotettu (.) sitä rahaa vaikka se aina (.) järjestetään ja maksetaan ja sitä ei pitäis huolehtia. (KS)

Myös Pitkänen on havainnut, että mitä pidempi kokemus rehtorilla on monikielisistä perheistä, sitä paremmin myös tulkkaukseen liittyvät asiat sujuvat. Jos kokemuksta ei juuri ole, tulkkauksen tarve saatetaan ohittaa:

- (3) Voi hyvin olla että siellä on semmonen luulo esimerkiks että (.) kaikki maksaa ja jätetään joku kerta sitten (.) kun ajatellaan et kyllä tää nyt menee. (PP)

Erään pirkanmaalaisen opettajan kriittinen arvio tilanteesta heijastellee juuri tällaisten koulujen tilannetta:

- (4) Tulkkipalveluihin ei ole rahaa, niitä ei ole saatavilla ja se on erittäin jäykkää. Apua keskusteluihin tai arjen tiedotteisiin ei saa. (suomenkielinen opettaja 156)

Opettajan kokemuksen mukaan hänen koulussaan tulkkaus- ja käännöspalvelut eivät – eri syistä – toimi. Vaikka kunnallisia tulkkipalveluja onkin tarjolla ja niiden kustannusperusteet ovat pitkään olleet samat, kentällä on edelleen asenteellisia haasteita (esimerkki 1) ja epätietoisuutta kustannusten korvaamisesta (esimerkit 2–4). Opettajakysely vahvisti muutenkin sen, että ”kouluyhteisössä tarvittaisiin lisää tie-

toa tulkkipalvelujen käytöstä”. Valtakunnallisesti tähän väitteeseen vastattiin niin, että lisätiedon tarve asettui asteikolla 1–5 kohtaan 3,1. Pirkanmaalaisten opettajien vastausten perusteella tilanne Pirkanmaalla (3,2) oli keskimäärin hyvin samansuuntainen kuin koko maassa. Pitkänen (2011) ehdottaakin, että tulkkausasioista pidettäisiin vuosittainen tietoisku rehtorien kuukausipalaverissa, jotta kaikilla rehtoreilla olisi ajantasainen tieto esimerkiksi siitä, miten tulkkauspalvelujen kustannukset korvataan.

Oman äidinkielen opettajat – tulkkeja tarpeen tullen?

Rehtorien mukaan keskeisen viestintäongelman muodostavat akuutit tilanteet, joita koulun arjessa toisinaan syntyy (ks. myös Tikkanen 2011: 258). Niihin on vaikea saada tulkkia tulkkikeskuksen kautta. Miten silloin toimitaan? Simosen (2011) mukaan hätätilanteissa voidaan käyttää apuna oman äidinkielen opettajaa. Hän voi soittaa oppilaan kotiin tai kääntää lyhyen viestin. Kouluille on annettu ohjeeksi, että kääntämisessä raja menee puolen arkin laajuudessa tiedotteessa. Siitä eteenpäin tehtävä on tulkkikeskuksen asia. Jos opettajaa pyydetään kääntämään laajempi teksti, hänelle tulisi myös maksaa erillinen palkkio. Simonen (2011) korostaa, ettei opettajia saa käyttää varsinaiseen tulkkaukseen ja kääntämiseen ilman palkkiota. Kouluissa ei kuitenkaan ole aina ymmärretty rajanvetoa opettajan velvollisuuksissa:

- (5) Joskus rehtorit kommentoi että (.) mitä onpas tämä nyt jäykkä systeemi että kun (.) opettajalta ei voi pyytää tämmöstä käännöstä (.) mut sitten (.) kun he ymmärtävät sen että pitäis tietenkin maksaa palkkio (.) mutta että mitä kautta se palkkio maksetaan. (KS)

Rehtorien mukaan oman äidinkielen opettajat toimivat joskus viestien välittäjänä. Opettajien käyttämistä hätäapuna rajoittaa se, että he ovat kouluissa vain kerran viikossa ja voivat siksi välittää yksistään sellaisia

viestejä, jotka eivät ole kiireellisiä. Esimerkiksi Tesoman koulussa opetettavat äidinkielet ovat venäjä, persia ja somali. Muiden kielten opettajia ei koulussa vieraile, vaan oppilaat käyvät oman äidinkielen opetuksessa muissa kouluissa, jonne kyseisten kielten opetus on keskitetty. Tesoman koulussa on kaikkiaan yhdentoista eri kielen puhujia, joten kolme koulussa vierailevaa oman äidinkielen opettajaa voivat olla avuksi vain joidenkin perheiden kanssa tehtävässä yhteistyössä. (Pitkänen 2011.) Kaikkiaan opettajien rooli koulun ja kotien välisessä viestinnässä näyttäytyy rehtorien vastauksissa hyvin vähäisenä. Tar kastelen seuraavassa koulujen tilannetta oman äidinkielen opettajien näkökulmasta.

Kyselyyn osallistuneiden oman äidinkielen opettajien koulutustaustat vaihtelivat jonkin verran: kahdella opettajista oli oman äidinkielen opettajan koulutus, viidellä jokin muu maisteritasoinen yliopistotutkinto ja yhdellä oli lähes valmis kandidaatintutkinto. Yksi opettajista oli valmistunut käännöstieteestä, joten hänellä oli koulutuksessa hankittu tulkin ammattitaito. Kahdella muulla oli opintoihin sisältynyt jonkin verran kääntämistä ja tulkkausta, mutta muilla ei ollut lainkaan koulutusta näihin tehtäviin. Vastaajien oma arvio suomen taidostaan vaihteli. Kolme vastaajaa arvioi olevansa eurooppalaisen viitekehyksen tasolla B2, kaksi arvioi olevansa keskitason ja ylimmän tason välillä B2–C1, yksi arvioi itsensä tasolle C1 ja kaksi tasolle C2.

Kyselyyn vastanneista opettajista kuusi toimi tyypilliseen tapaan usealla koululla. Vain kaksi opetti yhdellä koululla, mutta heidän tuntimääränsä oli myös muita pienempi ja he olivat tehtävässä vain sivutoimisesti. Kaikki päätoimiset kuusi opettajaa sanoivat toimivansa myös tulkkeina koulussa. He kertoivat tulkkaavansa vanhempainiltoja, kehityskeskusteluja, arviointikeskusteluja, valmistavan luokan orientaatiotilaisuuksia, oppimissuunnitelmien tarkistuksia sekä terveystarkastuksia. Käännettäviin teksteihin oli kuulunut tiedotteita opetuksesta ja opetuksen etenemisestä, koulun säännöistä, muiden opettajien ilmoituksia koepäivistä, ilmoituksia tapahtumista (retket, leirikoulut, urheilutapahtumat), kutsuja palavereihin, lasta koskevia

Arviointikeskustelu

Oppilas: Hussein

Teille (vanhemmille ja oppilaalle) olen varannut keskusteluaikaksi **ma 19.11.2012 klo. 10.00**. Keskustelut käydään kotitalousluokassa (luokka 20). Mukana on persian kielen tulkki.

Keskustelun aiheita mm.

- oppilaan menestyminen eri oppiaineissa
- vastuuntunto
- luokan ilmapiiri
- käyttäytyminen
- kaverisuhteet ja luokkatoverit
- koulun käynnin esteet ja mahdolliset ongelmat
- Helmen käyttö

Jos annettu aika ei sovikaan, olattehan minuun mahdollisimman pian yhteyttä, niin sovitaan uusi aika.

Terveisin

N.N.

Kännnykkä: 044-*****

Työ: 5654**** (kotitalousluokka)

n.n@koulut.tampere.fi

Kuva 1. Opettajan lähettämä kutsu arviointikeskusteluun käännettynä persiksi.

Arviointikeskustelu

دانش آموز: حسین

من برای شما (والدین و دانش آموز) جلسه‌ای را در روز **پنجشنبه ۱۳۹۲/۱۱/۱۹** در ساعت **۱۰:۰۰** جهت گفتگوی ارزیابی اختصاصی با شما این جلسه گفتگو در کلاس خودداری (کلاس شماره ۲۰) برگزار می‌شود. مترجم فارسی در محل حضور دارد.

موضوعات مورد بحث از جمله عبارت‌اند از:

- پیشرفت دانش آموز در مواد درسی مقنول
- حسن وظیفه‌شناسی
- جز و محیط کلاس
- رفتار
- روابط با دوستان و همکلاسی‌ها
- منابع تحصیلی و مشکلات احتمالی
- کاربرد و استفاده از برنامه‌ی هلمی (Helmi)

چنانچه وقت زرد شده اصلا مناسب نیست، حتما هر چه زودتر با من تماس بگیرید تا وقت دیگری را موافقت کنیم.

با احترام

پیا مکینن N.N.

تلفن همراه: 044-*****

تلفن محل کار: 5654 **** (kotitalousluokka)

n.n@koulut.tampere.fi

terveystietoja sekä reissuvihon viestejä kumpaankin suuntaan (ks. kuvat 1 ja 2). Muutamalla vastaajalla kääntäminen oli ollut jopa viikoittaista. Kolme opettajaa oli saanut tietää tehtävistä yli viikkoa aikaisemmin, muut kolme yleensä vasta samalla viikolla. Kaksi opettajaa raportoi, että he eivät olleet pystyneet hoitamaan kaikkia tarjottuja käännös- ja tulkkaustehtäviä. Kahdelle oli maksettu tulkkauksesta ja kääntämisestä joskus erikseen, muille ei koskaan. Erään vastaajan mukaan ”koulu pitää näitä opettajan työhön kuuluvina” (vrt. koulujen samaa ohjeistus edellä).

Opettajan ja tulkin kaksoisrooli on useasta syystä haasteellinen. Ajankäytön ongelmista kertoo erään opettajan kuvaus siitä, kuinka käännöksiä joutuu tekemään välitunnilla ja joskus jopa tunneilla oppilaiden odottaessa:

- (6) Oppilaat ovat valmiina luokassa tunnille, ja odottelevat kun minun tass pitää kääntää tiedotteita/viestejä. Niin opetustunti ei mene suunnitelmien mukaan. (Joskus teen niitä välitunnilla.) Joskus minun täytyy viedä kääntäviä papereita kotiin ja tehdä käännökset kotona – ja vielä ei niitä kukaan joudu maksamaan! Se todella vie aikaa ja energiaa. (oman äidinkielen opettaja 7)⁷

Yksinkertaista ei ole myöskään yhteistyö vanhempien kanssa. Jotkut vanhemmat haluaisivat nähdä tulkkina opettajan sijaan jonkun muun. Joskus käsiteltävänä voi olla ikäviä asioita, ja silloin vanhempia uhkaa kasvojen menetys opettajan silmissä. Toisinaan tulkkaustilanteet ovat erityisen vaativia:

- (7) Kun keskustelua vanhempien kanssa on joutunut pitämään niin sanotusti aisoissa: jos koulu on kutsunut keskustelemaan ja koulun edustajilla on painavaa asiaa, jota yritetään perustella loogisesti, ja vastapuoli onkin hyökkäävällä päällä, jopa nimittää kaikkia koulussa ja Suomessa rasisteiksi. (oman äidinkielen opettaja 3)

7. Kyselylomakkeiden vastaukset ovat alkuperäisessä kirjoitusasussaan.

Vastaajien mukaan oman äidinkielen opettajan apua pyydetään, koska sitä tarvitaan kipeästi vaikeisiin tilanteisiin eikä koululle ole saatu tulkkia. Sekä koulut että kodit ovat suhtautuneet opettajien tekemään työhön myönteisesti, arvostavasti ja kiittävästi. Yhteistyö perheiden kanssa on sujunut hyvin, ”asiallisesti ja monesti ongelmitta”.

Jotkut opettajat arvioivat, että tulkin puute on toisinaan johtunut koulujen halusta säästää rahaa. Eräs opettaja kuitenkin kokee, että vapaaehtoistyönä tehty tulkkaus on eräänlainen kutsumustehtävä (ks. myös Rudvin & Tomassini 2008):

- (8) Teen mielelläni tulkkaus- ja käännöstehtäviä, vaikka ilmaiseksi, koska haluaisin auttaa maahanmuutaja- ja maahanmuuttajataustaisia oppilaita perjäämään suomalaisissa kouluissa ja onnistumaan elämässään Suomessa. (oman äidinkielen opettaja 2)

Perusopetuksen maahanmuuttajakoordinaattorille oman äidinkielen opettajien kokemukset ovat tuttuja:

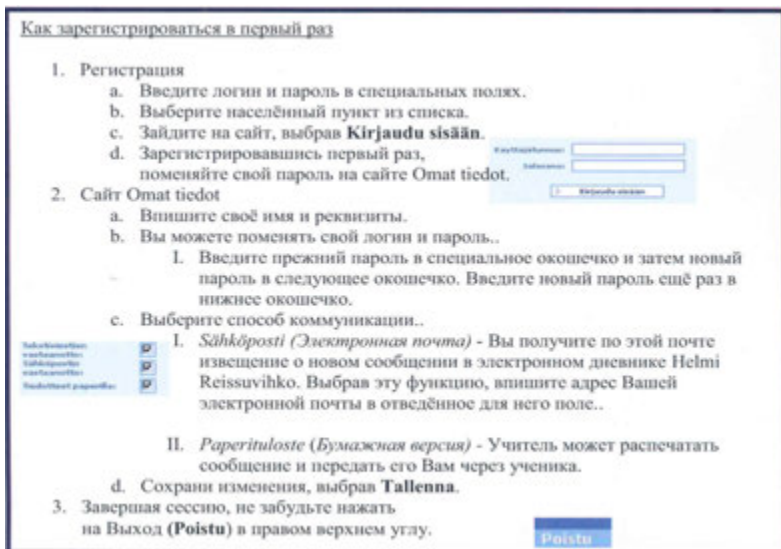
- (9) Kyllä siitä aika paljon puhutaan että (.) aika usein tulee sitä (.) kysytään että (.) että voisitko niin kun (.) auttaa tässä ja tässä (.) ja tavallaan he on niin kun kokeneetkin että se on osa heidän työtä. (KS)

Perusopetuksen maahanmuuttajakoordinaattori korostaa, että rajanveto on tärkeää: opettajien olisi osattava määritellä, mikä kuuluu heidän toimenkuvaansa ja mikä ei, ja laajoista tehtävistä tulisi kieltäytyä (Simonen 2011). Opettajainhuoneen ulkokehällä toimivien roolit eivät kuitenkaan ole välttämättä selvärajaiset.⁸ Yousri Youssef (2005) on luonnehtinut oman äidinkielen opettajan työnkuvaa monipuoliseksi ja ”värikkääksi”. Hän listaa työhön kuuluvaksi seuraavat tehtävät: kielen opettaja, tukiopettaja, kulttuurin tukija ja välittäjä, tulkki ja kääntäjä sekä kulttuuritulkki. Tulkkaus- ja käännöstehtävistä hän mainitsee useita esimerkkejä: ”Oman äidinkielen opettaja

8. Oman äidinkielen opettajaa oli jossain koulussa pyydetty kopioimaan toisen opettajan materiaaleja. Häntä oli siis luultu koulunkäyntiavustajaksi. (Simonen 2011.)

Как зарегистрироваться в первый раз

- Регистрация
 - Введите логин и пароль в специальных полях.
 - Выберите населённый пункт из списка.
 - Зайдите на сайт, выбрав **Kirjaudu sisään**.
 - Зарегистрировавшись первый раз, поменяйте свой пароль на сайте **Omat tiedot**.
- Сайт **Omat tiedot**
 - Впишите своё имя и реквизиты.
 - Вы можете поменять свой логин и пароль..
 - Введите прежний пароль в специальное окошечко и затем новый пароль в следующее окошечко. Введите новый пароль ещё раз в нижнее окошечко.
 - Выберите способ коммуникации..
 - Sähköposti (Электронная почта)** - Вы получите по этой почте извещение о новом сообщении в электронном дневнике Helmi Reissuvihko. Выбрав эту функцию, впишите адрес Вашей электронной почты в отведённое для него поле..
 - Paperituloste (Бумажная версия)** - Учитель может распечатать сообщение и передать его Вам через ученика.
 - Сохрани изменения, выбрав **Tallenna**.
- Завершая сессию, не забудьте нажать на **Выход (Poistu)** в правом верхнем углу.

Kuva 2. Ohjeet sähköisen Helmi-reissuvihon käyttöön käännettynä venäjäksi.

osallistuu mahdollisuuksiensa mukaan vanhempainiltoihin ja koulun muihin tapahtumiin ja toimii niissä monesti tulkkien tavoin. Koulun koteihin menevät viestit ja muu kirjallinen yhteydenpito kulkevat myös usein äidinkielen opettajan välityksellä.” (Youssef 2005: 133.) Oman äidinkielen opettajia voi kuvauksen perusteella pitää kouluille erittäin arvokkaana voimavarana. Todellisuudessa heidän asemansa kertoo arvostuksen sijaan kuitenkin muusta: kelpoisuusehtoja ei ole toistaiseksi määritelty, ja suurin osa opettajista toimii määräaikaissa tehtävissä. Tässä tilanteessa monellakaan ei ole mahdollisuutta vetää tiukasti rajoja sille, mikä kuuluu työtehtäviin ja mikä ei.

Opettajien vastausten perusteella tamperelaisilla kouluilla on selkeästi monenlaisia viestintään liittyviä tarpeita. Oman äidinkielen opettajiin kohdistuu paljon odotuksia, ja he toimivat pienten viestien välittämisen ohella myös huomattavasti vaativammassa tulkkaustehtävissä (ks. myös Virta ym. 2011: 216), vaikka kouluille olisi tarjolla

koulutettuja tulkkejakin. Tulkkipalvelujen järjestäjän näkökulmasta tilanne on ongelmallinen:

- (10) En sano että he ovat huonoja (.) koska niissähän saattaa olla ihmisiä jotka toimii esim freelancertulkkeina (.) mutta tota (.) hehän ovat opettajia (.) he ei oo tulkkeja [– –] ei kaikki kielenpuhujat ole tulkkeja tietenkään. (SLR)⁹

Vaikuttaa siis siltä, että kouluyhteisössä ei aina osata tehdä eroa koulutetun tulkin ja tavallisen kielenpuhujan välillä. Laalo-Ristilä korostaakin, että ammattiasioissa pitäisi aina käyttää ammattitulkkia: ”Se säästää rahaa pidemmällä tähtäyksellä, kun asiat menee oikein.” Hän ottaa esille myös roolien sekoittumisesta aiheutuvat ongelmat, joihin opettajat itsekin viittaavat vastauksissaan. Lisäksi hän mainitsee koulutulkkauksen olevan haasteellista sanastoltaan (esim. arviointi). (Laalo-Ristilä 2011.) Toisaalta juuri koulusanasto lienee useille opettajille tutumpaa kuin monille ammattitulkeille.¹⁰ Sen sijaan terminologian hallinta esimerkiksi koulupsykologin tai -terveydenhoitajan vastaanotolla voi tuottaa opettajille hankaluuksia.

Kuten edellä kävi ilmi, oman äidinkielen opettajatkään eivät aina ole läsnä, kun viesteille tarvittaisiin välittäjää. Seuraavassa tarkastelen, mikä rooli oppilailla on kodin ja koulun välisessä viestinnässä.

Monikieliset oppilaat – tulkkeja tahtomattaan?

Toiseen maahan muutettuaan lapset oppivat tavallisesti vanhempiaan nopeammin ympäristön kielen. Mikäli yhteiskunnassa ei tueta lakisääteisesti uusien asukkaiden tulkkaus- ja käännöspalveluja, perheet voivat

9. Kuten aineistoni opettajien koulutustaustat osoittavat, dikotomia ammattimaiseen ja ei-ammattilliseen tulkkaukseen yksinkertaistaa tilannetta. Yksi oman äidinkielen opettajista on koulutukseltaan kääntäjä ja tulkki, mutta sen sijaan hänellä ei ole opettajakelpoisuutta.

10. Koulusanaston haastavuuteen viittaavat myös kyselyn rehtorit. Eräs oman äidinkielen opettaja ehdottaakin vastauksessaan, että tulkeille järjestettäisiin täydennyskoulutusta kouluun ja opiskeluun liittyvissä sisällöissä ja sanastossa.

ratkaista tilanteen käyttämällä tulkkeina lapsia ja muita sukulaisia. Erityisesti lapsitulkkien käyttöä on kritisoitu, sillä tulkkaus siirtää perheissä vallan lapsille. Useiden tutkimusten mukaan lasten joutuminen vanhempiensa tulkeiksi romuttaa perheenjäsenten perinteisiä rooleja, hankaloittaa vanhempien kasvatustehtävää ja vaikuttaa lasten henkiseen kehitykseen usein kielteisellä tavalla (Angelelli 2010; Hall 2004; Tse 1996; Umaña-Taylor 2003). Koska suomalainen lainsäädäntö takaa oikeuden tulkkaus- ja käännöspalveluihin, herää kysymys, käytetäänkö Suomessa lainkaan perhetulkkeja.

Pitkäsen mukaan koulussa ei oppilaita käytetä tulkkeina: ”Juuri kukaan ei siihen haksahda enää.” Hätätilanteessa, kun ei ole mitään muuta keinoa, on kuitenkin voitu satunnaisesti välittää viesti kotiin sisäkon tai veljen välityksellä. (Pitkänen 2011.) Oman äidinkielen opettajista kaksi oli silti kohdannut tapauksia, joissa lapset toimivat tulkkeina koulussa.¹¹ Tilanteet olivat liittyneet kiusaamiseen tai huonoon käytökseen. Erään opettajan mukaan oppilaat ”tulkkaavat joskus koulun ja vanhempien välistä tiedonkulkua. Pidän tilannetta huolestuttavana, koska joskus tieto voi vääristyä.” Syynä vääristymiseen on opettajien mukaan se, että oppilaat eivät välttämättä aina kerro totuutta, mikä hankaloittaa koulun ja vanhempien välistä yhteistyötä. Kielenvälitys (*language brokering*) ei olekaan neutraalia viestin siirtämistä viestin lähettäjän tarkoittamassa muodossa, vaan kielenvälitykseen sisältyy välittäjän mahdollisuus valinnoillaan vaikuttaa viestin tulkintaan ja asiaa koskeviin päätöksiin (Tse 1996: 485–486).

Kaksi oman äidinkielen opettajista tiesi lasten toimivan tulkkeina koulun ulkopuolella:

11. Aineistoni – ja samalla Tampereen – ulkopuolelta tiedän suhteellisen tuoreita tapauksia, joissa oppilas on toiminut opetustilanteissa tulkkina. Eräällä toista luokkaa käyvällä oppilaalla tulkkauksesta tuli niin kokopäivätoimista, että hänen oma koulunkäyntinsä alkoi kärsiä. Tulkkaus jatkui kaksi kuukautta ja loppui siihen, että äiti otti yhteyttä kouluun. Samoin kävi eräälle kolmasluokkalaiselle oppilaalle, jonka kolmisen kuukautta kestänyt tulkkaustehtävä päättyi siihen, että vanhemmat ehdottivat opettajalle jotain muita järjestelyjä. Tämän oppilaan tilanteessa erityisen ristiriitaista oli kuitenkin se, että kaksi vuotta myöhemmin sama opettaja kielsi häneltä ja muilta samankielisiltä oman äidinkielen käytön välitunnilla. Perusteena oli: ”Koska me muut emme ymmärrä, mitä te puhutte.”

- (11) Olen kuullut sellaisista tapauksista. Silloin on hoidettu perheen asioita muualla kuin koulussa. Koulussa ei lapsia tulkeiksi hyväksytä. Tarjoamme aina apua, mutta vanhemmat saattavat kieltäytyä itse tulkkauksesta. Maahanmuuttajan kotoutumisessa on tärkeää ja tervetullutta, että alkaa pärjätä omillaan. Mutta viranomaisten on varmistettava, että viesti menee perille oikeassa muodossa. Lapselta ei sellaista vastuunkantoa voi edellyttää. (oman äidinkielen opettaja 3)

Myös tulkkipäiväkirjan johtaja Laalo-Ristilä tuntee tapauksia, joissa lapsia on käytetty tulkkina koulun ulkopuolella:

- (12) Mututuntemusta on että kyllä toimivat (.) mutta et missä määrin se on (.) ja minkälaista sit se tulkkaus on (.) niin niin ei oo tietoo [– –] oon kyllä ittekin nähny että esimerkiksi lastensuojelullisissa asioissa on käytetty lasta tulkkina (.) et siinä vaiheessa mun mielestä viranomainen voi kattoo peiliin. (SLR)

Muita asioimistilanteita, joissa perhetulkkia saatetaan käyttää, ovat muun muassa lääkärikäynnit. Anni-Leena Katajiston tutkimuksessa (2009) pirkkanmaalaiset lääkäri-informantit kertoivat tilanteista, joissa tulkkina toimi sukulainen, jopa lapsi.¹² Lääkärit kutsuivat tapauksia virkavirheiksi ja kokivat, että he saivat toimia työyhteisössään poliiseina tässä asiassa. Kuten koulussa myös terveydenhuollossa ongelman muodostavat kiireelliset tilanteet, joihin ei ole saatavilla tulkkeja nopeasti. Näissä tilanteissa turvaudutaan helposti käsillä oleviin – ja edullisiin – ratkaisuihin (ks. myös Rudvin & Tomassini 2008: 246). Kaikista lainsäädännöllisistä velvoitteista huolimatta perheenjäseniä siis käytetään tulkkaukseen Suomessakin.

12. Kansaneläkelaitos antaa tulkkauksesta seuraavan ohjeen: ”Yleisluonteisissa asioissa, joilla ei ole merkitystä asiakkaan oikeusturvan kannalta, tulkkina voi toimia myös asiakkaan sukulainen tai ystävä. Alle 18-vuotiaat eivät kuitenkaan saa toimia tulkkina.” (Kela 2011.)

Välittykö tieto – ja kuka välittää?

Tässä artikkelissa olen valottanut koulujen virallisia ja epävirallisia translationaalisia käytänteitä eri näkökulmista. Valtakunnallisen aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että erikielisten tiedotteiden kääntäminen on kouluissa harvinaista verrattuna tulkkipalvelujen käyttöön. Tulkkipalveluista puolestaan tarvittaisiin lisää tietoa, sillä tulkkausta ei aina järjestetä, vaikka sille olisi tarvetta, mikä on ristiriidassa lainsäädännössä asetettujen viranomaisvelvoitteiden kanssa. Vaikuttaakin siltä, että tarjolla olevia valtion kustantamia, ammattimaisia tulkki- ja käännöspalveluja ei hyödynnetä kouluissa riittävästi. Taustalla näyttää olevan osin asenteellisia tekijöitä ja osin epätietoisuutta kustannusten korvaamisesta. Tamperelaisia kouluja koskeva aineisto myötäilee valtakunnallisen tutkimuksen tuloksia ja tuo lisätietoa koulujen arjessa muotoutuneista toimintatavoista.

Suomalaiset koulut eivät enää voi toimia yhdellä kielellä kuten vielä muutama vuosikymmen sitten. Kenen vastuulla sitten on varmistaa, että kotien ja koulun välinen viestintä onnistuu? Kuten eräs oman äidinkielen opettaja (esimerkki 12) totesi vastauksessaan, kotoutumisen kannalta on olennaista, että maahanmuuttaja alkaa selvittää ilman ulkopuolista apua kuten tulkkauspalveluja. Toisaalta seuraavaa opettajan¹³ kommenttia voi pitää melko kategorisena kannanottona kielipalveluihin ja niiden tarjontaan:

- (13) Koulu ei voi eikä saa ryhtyä palvelutoimistoksi, joka käännättää kaikki ilmoituksensa niille kaikille 10 eri kielelle ja totuttaa sitä kautta vanhemmat jatkuvaan valmiiseen pöytään sen sijaan, että maahanmuuttajat oikeasti paneutuisivat suomalaisessa yhteiskunnassa elämiseen ja samalla arkipäivän suomen kielen opetteluun. **Jos kielitaito ei riitä, huoltajien tehtävä on hankkia viesteihin tulkkaus.** Siihen löytyy kyllä mahdollisuuksia. Suomenkielinen koulu toimii suomeksi, pyydetessä ruotsiksi ja saameksi. (suomenkielinen opettaja 73) [lih.: SL]

13. Vastaaja ei ole kotoisin Pirkanmaalta vaan eräästä toisesta maakunnasta ja paikkakunnalta, jossa on alle 60 000 asukasta.

Opettajan vastauksesta heijastuu kaipuu entisajan kouluun eräänlaisena turvapaikkana (ks. Massey 2008: 24), jossa vallitsi kielellinen järjestys nykyisen epäjärjestyksen sijaan. Jos toimitaan opettajan ehdotuksen mukaan eli vastuutetaan huoltajat hoitamaan tulkkaus, seurauksena voi olla juuri se, mitä esimerkiksi Saksassa on havaittu. Saksassa viranomaiset eivät tavallisesti ota toiminnsaansa huomioon saksaa taitamattomia asiakkaita, vaan olettavat maanmiesten auttavan heitä esimerkiksi lääkärin vastaanotoilla sekä opetus- ja poliisiviranomaisten kanssa käyvässä keskusteluissa. Siksi vanhemmat eivät yleensä hanki ammattitulkkeja näihin tapaamisiin, vaan luottavat ennemmin sukulaisiin ja perheenjäseniin, jotka osaavat maan kieltä heitä paremmin. Tutkimuksissa on kuitenkin todettu, etteivät perhetulkit välttämättä osaa toimia tilanteissa neutraalisti vaan sisällyttävät tulkkeeseen oman näkökantansa. Siksi ei ole alkuunkaan varmaa, että viesti välittyy tarkoitetussa muodossa. (Meyer ym. 2010: 164.)¹⁴

Tamperelaisrehtorit olivat yksimielisiä siitä, että tulkkauksen ja kääntämisen järjestämisen tulisi olla kunnan eikä perheiden vastuulla. Eräs rehtori perusteli kantaansa seuraavasti: ”Se, että viestintä pelaa, on myös oppilaan ja koulun etu.” Koulun edun mukaista ei siis ole, että tulkkausvastuu siirtyy perheille. Rehtorien mukaan vanhempien asennoituminen kouluun ja yhteistyöhön opettajien kanssa on yleensä ollut positiivista ja rakentavaa. Monet vanhemmat myös yrittävät itse selviytyä viestinnästä koulun kanssa:

- (14) Aika monet vanhemmat kuitenkin pyrkii selviämään ja perus- ihan perusasioista selvittääinkin varmaan (.) et jopa mä voisin esimerkkinä kertoa että afganistanilainen isä lähetti mullekin helmin sähköisen viestinnän kautta suomenkielisen viestin (.) et oli (.) varmaan että poika on nyt sairaana tai jotain tämmöstä [– –] vähintään yks kolmas-osa on sellasia joiden kans pystytään ihan täysin kommunikoimaan suomen kielellä ettei oo mikään ongelma (.) että voi jopa sanoa ihan

14. Nuur Media Productionin tuottama video ”Parents’ Evening” havainnollistaa hyvin, millaisia ongelmia lapsitulkkin käytöstä voi seurata kodin ja koulun yhteistyössä: <http://youtu.be/ErpuHQxUdu4>.

rehellisesti ja hyvällä omallatunnolla ettei tarvita tulkkia (.) et on niin hyvä kielitaito jo. (PP)¹⁵

Useilla, erityisesti vasta maahan muuttaneilla monikielisillä perheillä on kuitenkin vaikeuksia osallistua kodin ja koulun väliseen yhteistyöhön kielen vuoksi. Miten viestintää sitten voisi tehostaa entisestään? Kuten edellä kävi ilmi, useissa kunnissa on kehitetty erikielisiä tiedotteita. Kahden kyselyyn vastanneen rehtorin mukaan näitä voitaisiin tarvita enemmänkin. Myös tulkikeskuksen johtaja Seija Laalo-Ristilä arvioi, että pidemmän päälle vanhempia voisi hyödyttää kirjallinen materiaali enemmän kuin kertaluonteinen tulkkaus, jonka välityksellä saadut tiedot unohtuvat helposti. Esimerkiksi yleisluonteiset tiedot opetusmenetelmistä ja oppilaan arvioinnista ovat sellaista aineistoa, jonka käännökset eivät vanhene nopeasti. Koulukohtaiset lukuvuositiedotteet uusitaan vuosittain, mutta harvoin niin täydellisesti, etteikö niidenkin käännöksiä voisi päivittää pienellä vaivalla. Laalo-Ristilän (2011) mukaan paljon on opettajien aktiivisuudesta kiinni.

Koulutuksen kieli voi olla haasteellista suomenkielisillekin vanhemmille. Pitkänen huomauttaa, että kaikkien perheiden kanssa tarvittaisiin toisinaan ”tulkkausta” ja selityksiä, jotta kodeissa ymmärrettäisiin paremmin nykykoulun käytänteitä (Pitkänen 2011). Selitysten ja lisätiedon tarve on sitä suurempi monikielisten perheiden kanssa tehtävässä yhteistyössä. Tätä havainnollistaa Saeed Warsamen (2010) kokemus siitä, kuinka hän joutui tulkkaamaan samoista asioista samoille somaliperheille yhä uudestaan. Pitkään somalin kielen opettajana Tampereella toiminut Abdurashid Areh (2011) vahvistaa Warsamen tutkimuksen tuloksia. Arehin mukaan kouluissa oletetaan joskus liian paljon vanhempien edellytyksistä ymmärtää suomalais-ta koulua. Opettaja lähettää kotiin viestiä viestin perään, kun taas vanhemmat ovat luovuttaneet jo aikaa sitten, koska he eivät ole ymmärtäneet edes ensimmäisessä tiedotustilaisuudessa annettua tietoa. Ammattitulkinkaan täsmällisesti tulkkaama terminologia ei siis lisää

15. Tikkasen tutkimukseen osallistuneiden rehtorien mukaan valtaosa maahanmuuttajavanhemmista ei kuitenkaan ole tottunut viestimään internetin välityksellä, mikä tuottaa lisähaasteita yhteydenpitoon (Tikkanen 2011, 259).

ymmärrystä, jos vanhemmilta puuttuvat edellytykset ymmärtää sisältöä – tulkkaus ei yksinään ole avain yhteistyön edistämiseen. Sekä Areh että Laalo-Ristilä korostavatkin panostamista erityisesti maahanmuuton alkuvaiheeseen sekä henkilökohtaisiin kontakteihin ja yhteistyöhön valmistavan luokan oppilaiden vanhempien kanssa (ks. myös Korpela 2011: 38–39). Kun yhteistyö on saatu hyvään alkuun, viestintää tukevia toimia tarvitaan yhä vähemmän ja vanhemmat osallistuvat lastensa koulunkäyntiin aktiivisesti. Myös Tikkasen tutkimuksessa (2011: 259) rehtorit korostivat, että kun maahanmuuttajavanhemmat saavat tarvitsemansa tiedon koulun toiminnasta, yhteistyö sujuu hyvin.

Rehtori Panu Pitkänen toivoisi, että tulkkauspalveluihin saataisiin aikaan jonkinlainen hätänumero, jota kautta voisi saada esimerkiksi viiden minuutin verran puhelintulkkausta akuuteissa tilanteissa. Toisaalta viestintämahdollisuuksia voisi parantaa palkkaamalla kouluihin lisää monikielisiä työntekijöitä (Pitkänen 2011). Kuten Claudio Baraldi ja Laura Gavioli (2010) osoittavat tutkimuksessaan, tulkkaus voi lisätä vuorovaikutuksen osapuolten kiinnostusta toistensa näkökulmaan, ”tarinoihin” ja kieliin. Monikielisten työntekijöiden läsnäolo koulussa toisi samalla näkyvyyttä kielille ja niiden puhujille ja lisäisi siten koulujen monikielisyyttä (vrt. Kingelin-Orrenmaa tässä teoksessa).

Tamperelaisrehtoreiden vastausten perusteella näyttäisi siltä, että oman äidinkielen opettajien rooli viestinnän edistäjänä on marginaalinen. Opettajien omasta näkökulmasta heidän toimintansa koulujen tulkkaus- ja käännöstarpeiden täyttäjänä alkaa kuitenkin olla eräänlainen luonnollistunut käytäntö ainakin joissakin kouluissa. Myös suomenkielisten opettajien kyselystä ilmenee, että tulkkipalveluksi ymmärretään toisinaan juuri oman äidinkielen opettajan ja muiden kaksikielisten opettajien käyttö. Kyselyyn osallistuneet oman äidinkielen opettajat itse arvioivat, että tulkkaus- ja käännöstehtävät vievät nykyisellään liikaa aikaa ja voimia opettajan työstä. Vastausten perusteella kouluissa ei selvästikään ole vielä tunnistettu ja tunnustettu työnkuvan ristiriitaa. Jos vaativampiin tilanteisiin hankittaisiin ammattitulkki ja lukuvuosiotiedotteet kääntäisi ammattikäöntäjä, jäljelle jäisivät kuitenkin ne lukuisat koulutyön arkeen liittyvät viestit, joita

opettajia tavallisesti pyydetään välittämään molempiin suuntiin. Esimerkiksi reissuvihkoviestintää lienee mahdoton käännättää koulujen ulkopuolella. Jos taas reissuvihon viestejä ei käännetä koulussa, niiden kääntäminen jää usein lasten tehtäväksi (ks. Happo & Korhonen 2008: 48).

Toisaalta oman äidinkielen opettajat kokevat sopivansa hyvin sekä opettajan että tulkin tehtävään: he tuntevat ammattitulkkeja paremmin koulumaailmaa ja sen haasteita sekä osaavat tehdä yhteistyötä vanhempien kanssa. Tehtävästä toivotaan kuitenkin myös palkkaa:

- (15) Korvauskin olisi paikallan, eli kunnon korvaus, ei tukiopestustunnin hinta miinus verot. (oman äidinkielen opettaja 4)
- (16) Oman äidinkielen opettajan opetusvelvollisuudessa pitäisi mielestäni huomioida, esim. yhden tunnin huojennuksena väistämättömät tulkkaus- ja käännöstehtävät. Jos ne ulkoistetaan pelkästään tulkkeilukselle, niin opettajan oppilaantuntemus, yhteistyö kodin kanssa ja oman työn suunnittelun kannalta tärkeä tiedonkulku kärsivät. (oman äidinkielen opettaja 3)

Joka tapauksessa koulujen monikielisten työntekijöiden toimenkuvaa tulisi selkeyttää, jotta ristiriidoilta erilaisten rooliodotusten – opettaja, tulkki, kielenvälittäjä – kesken välttyttäisiin (roolikonflikteista ks. myös Hale 2011: 350–351; Rudvin & Tomassini 2008: 245–246; Virta 2011: 216). Yksi yritys selkeyttää opettajan toimenkuvaa tehtiin Opetushallituksen rahoittamassa *Monikulttuurisuustaitojen kehittäminen kouluyhteisössä* -ohjelmassa (2008–2010). Tampereella työskennelleiden konsultoitavien oman äidinkielen opettajien toimenkuvaan oli määriteltä yhdeksi tehtäväksi juuri yhteistyö kotien kanssa. Opettajat toimivat linkkinä kodin ja koulun välillä: he konsultoivat esimerkiksi huoltajien tapaamisissa ja oppilashuollollisissa palavereissa, käänsivät lyhyitä tiedotteita ja tukivat perheiden ja koulun välistä vuorovaikutusta. (Ks. tarkemmin Oikkonen-Immonen & Leino 2010: 101; Mäkinen 2010.) Opetushallituksen ohjelman jälkeen konsultoitavien

opettajien toimintaa on jatkettu ja rahoitettu pakolaisten kotouttavan toiminnan määrärahalla. Lukuvuonna 2011–2012 konsultoivina opettajina toimivien viiden kielen opettajan työajasta osoitettiin 1–3 tuntia viikossa konsultointiin. Lisäksi opettajilla oli tunti viikossa puhelinaikaa, jolloin opettajat ja vanhemmat voivat soittaa heille. (Simonen 2011.)

Jos nykyisistä epävirallisista käytänteistä tulee pysyvä osa oman äidinkielen opettajan toimenkuvaa, opettajat tarvitsevat myös koulutusta tulkin tehtävään. Bernd Meyer kollegoineen (2010) on tutkinut tulkkeina toimivia kaksikielisiä työntekijöitä ja luonnehtii tutkimukseen perustuen heidän tarvitsemaansa koulutusta. Ensimmäisessä koulutuksessa kasvatettaisiin ymmärrystä instituution kielenkäytölle ominaisista piirteistä sekä tietoisuutta tulkin roolista, keskustelun vastavuoroisuudesta ja jaksottelun hallinnasta. Toissijaisesti koulutuksessa syvennettäisiin sanaston hallintaa ja kulttuuritietoutta. (Mts. 181.)

Koulu on hyvin keskeinen instituutio jokaisen ihmisen elämässä, sillä koulussa rakennetaan pohjaa tulevaisuuden uravalinnoille. Oppilaiden eteneminen koulutuspolulla perustuu moniin eri tekijöihin, eikä vanhempien rooli ole niistä vähäisin. On tärkeää, että monikielisten oppilaiden koulutusta koskevista päätöksistä vallitsee perheiden ja koulun kesken yhteisymmärrys – onhan kaikilla päätöksillä kauaskantoisia seurauksia. Kuten Helena Korpela (2011: 37) toteaa, ”keskinäisen luottamuksen pohjalta lähtevä molemminpuolisen tiedon jakaminen antaa sekä kodille että koululle tietoa ja taitoa tehdä oppilaan parhaaksi koituvia päätöksiä”. Tavoitteena on, että kaikki saisivat yhdenvertaiset mahdollisuudet edetä koulutuspolulla ja kasvaa yhteiskunnan vastuullisiksi jäseniksi. On myös tärkeää, että niin perheet kuin koulutkin välittävät oppilaiden menestyksestä ja tekevät kaikkensa, jotta tiedonkulku on esteetöntä ja viestintä oppilasta tukevaa. Tietoja voi välittää ja yhteisymmärrystä voi edistää useilla keinoilla, mutta viestintää voi myös vääristää ja hankaloittaa monin tavoin. Olennaista on tiedostaa, mitä valituista keinoista seuraa. Suomalaisissa kouluissa on tilaa kielille, ja niitä pitää myös käyttää, kun niille on tarvetta.

Lähteet

- Angelelli, Claudia (2000) Interpretation as a Communicative Event: A Look through Hymes' Lenses. *Meta* Vol. 45:4, 580–592.
- Angelelli, Claudia (2010) A professional ideology in the making: Bilingual youngsters interpreting for their communities and the notion of (no) choice. *Translation & Interpreting Studies* Vol 5:1, 94–108.
- Areh, Abdurashid (2011) Henkilökohtainen tiedonanto 22.10.2011.
- Baraldi, Claudio & Gavioli, Laura (2010) Interpreter-mediated interaction as a way to promote multilingualism. Teoksessa Bernd Meyer & Birgit Apfelbaum (toim.) *Multilingualism at Work. From policies to practices in public, medical and business settings*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 141–162.
- Bernelius, Venla (2008) *Lähi(ö)koulu – Helsingin koulut ja kaupunginosat EU:n Urban II -ohjelman kouluhankkeissa*. Tutkimuksia 3/2008. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Cronin, Michael (2006) *Translation and Identity*. London and New York: Routledge.
- Eurydice (2009) *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe*. Brussels: Eurydice.
- Hale, Sandra (2011) Public Service Interpreting. Teoksessa Kirsten Malmkjær & Kevin Windle (toim.) *The Oxford Handbook of Translation Studies*. Oxford, New York: Oxford University Press, 343–356.
- Hall, Nigel (2004) The child in the middle: agency and diplomacy in language brokering events. Teoksessa Gyde Hansen & Kirsten Malmkjær & Daniel Gile (toim.) *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 285–296.
- Hallintolaki 6.6.2003/434. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>.
- Happo, Sanna & Korhonen, Henna (2008) *Rajanvetoa kasvatuksen kentällä. Maahanmuuttajavanhempien näkemyksiä kasvatusvastuusta ja kodin ja koulun yhteistyöstä*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Opettajankoulutuslaitos.
- Harris, Brian (2009) Essential definitions. <http://unprofessionaltranslation.blogspot.com/2009/07/essential-definitions.html>. [Luettu 30.8.2012.]
- Immonen-Oikkonen, Pirjo & Leino, Anne (toim.) (2010) *Monikulttuurinen kouluyhteisö*. Helsinki: Opetushallitus. [saatavilla myös verkossa: http://www.oph.fi/download/126666_Monikulttuurinen_kouluyhteiso.pdf]

- Katajisto, Anni-Leena (2009) *Asioimistulkkkaus terveydenhuollossa – lääkärin näkökulma*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännöstieteiden laitos, käännöstiede (saksa).
- Kela (2011) Tarvitsetko tulkkia? http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET_060411115941AK?OpenDocument [Luettu 17.11.2012.]
- Korpela, Helena (2011) Opiskelun ja hyvinvoinnin tuki. Teoksessa Marjut Päivärinta & Leena Nissilä (toim.) *Perusopetukseen valmistava opetus – opetussuunnitelmatyöstä käytäntöön*. Helsinki: Opetushallitus, 33–40.
- Laalo-Ristilä, Seija (2011) Pirkanmaan tulkikeskuksen johtaja. Haastattelu 2.8.2011.
- Laki peruskoululain muuttamisesta 261/1991. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19910261>.
- Latomaa, Sirkku (2007) Kotikielestä äidinkieleen ja kaksikielisyyteen. Teoksessa Sirkku Latomaa (toim.) *Oma kieli kullan kallis. Opas oman äidinkielen opetukseen*. Helsinki: Opetushallitus, 36–40.
- Latomaa, Sirkku & Suni, Minna 2011. Multilingualism in Finnish schools: Policies and practices. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 2/2011, 111–136. [saatavilla myös verkossa: <http://jeful.ut.ee/public/files/Latomaa%20and%20Suni%2011-136.pdf>]
- Liukkonen, Sari (2010) *Kulttuuri kodin ja koulun kohtaamisessa maahanmuuttajavanhempien kokemusten kautta tarkasteltuna*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Opettajankoulutuslaitos.
- Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Toim. Mikko Lehtonen & Pekka Rantanen & Jarno Valkonen. Suom. Janne Rovio. Tampere: Vastapaino.
- Meyer, Bernd & Bührig, Kristin & Kliche, Ortrun & Pawlack, Birte (2010) Nurses as interpreters? Aspects of interpreter training for bilingual medical employees. Teoksessa Bernd Meyer & Birgit Apfelbaum (toim.) *Multilingualism at Work. From policies to practices in public, medical and business settings*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 163–184.
- Mäkinen, Mari (2010) Konsultoivat opettajat auttavat maahanmuuttajia koulussa. *YLE Uutiset* 3.6.2010. http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/06/konsultoivat_opettajat_auttavat_maahanmuuttajia_koulussa_1724825.html. [Luettu 30.8.2012.]

- OPH (2004) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus.
- OPH (2011) *Maahanmuuttajien koulutus Suomessa – tilannekatsaus*. Raportit ja selvitykset 2011:3. Helsinki: Opetushallitus.
- OPM (2009) *Opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset*. Opetusministeriön julkaisuja 2009: 48. Helsinki: Opetusministeriö.
- Pitkänen, Panu (2011) Tesoman koulun rehtori. Haastattelu 11.8.2011.
- Rudvin, Mette & Tomassini, Elena (2008) Migration, ideology and the interpreter-mediator: The role of the language mediator in education and medical settings in Italy. Teoksessa Carmen Valero-Garcés & Anne Martin (toim.) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and Dilemmas*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 245–266.
- Saari, Matti (2011) Tilastokeskuksen väestötilastoinnin asiantuntija. Sähköpostiviesti 19.8.2011.
- Sauerwein, Fadia (2007). Laiendolmetscher – das Zünglein an der Waage? *MDÜ* 5/2007, 10–15.
- Simonen, Katja (2011) Tampereen kaupungin perusopetuksen maahanmuuttajakoordinaattori. Haastattelu 10.6.2011.
- Stolt, Erja (2007) Kulttuurimentorit maahanmuuttajaoppilaiden tukena. Teoksessa Sirkku Latomaa (toim.) *Oma kieli kullaa kallis. Opas oman äidinkielen opetukseen*. Helsinki: Opetushallitus, 145–148.
- Tikkanen, Jenni (2011) Rehtorit ja monikulttuurinen koulu. Teoksessa Kirsi Klemelä & Anne Tuittu & Arja Virta & Risto Rinne (toim.) *Vieraina koulussa? Monikulttuurinen koulu oppilaiden, vanhempien, opettajien ja rehtoreiden kokemana*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A: 211. Turku: Turun yliopisto, 235–295.
- Tse, Lucy (1996) Language brokering in linguistic minority communities: the case of Chinese- and Vietnamese-American students. *The Bilingual Research Journal* 20 (3–4), 485–498.
- Umaña-Taylor, Adriana (2003) Language brokering as a stressor for immigrant children and their families. Teoksessa Marilyn Coleman & Lawrence Ganong (toim.) *Points and Counterpoints: Controversial Relationships and Family Issues in the 21st Century*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company, 157–159.

- Virta, Arja & Räsänen, Meiju & Tuittu, Anne (2011) Opettaja keskellä monikulttuurisuutta. Teoksessa Kirsi Klemelä & Anne Tuittu & Arja Virta & Risto Rinne (toim.) *Vieraina koulussa? Monikulttuurinen koulu oppilaiden, vanhempien, opettajien ja rehtoreiden kokemana*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A: 211. Turku: Turun yliopisto, 159–233.
- Warsame, Saeed (2010) School for All? Home-School Cooperation and School Development as Conditions for Supporting Somali Children's Learning. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 3/2010, 17–26.
- Vähäsarja, Irina (2007) Helsinkiläiskoulu kielsi äidinkielen puhumisen tunneilla. *Helsingin Sanomat* 21.12.2007.
- Youssef, Yousri (2005) Maahanmuuttajien äidinkielen opetus. Teoksessa Kristiina Ikonen (toim.) *Maahanmuuttajaoppilaiden opetus perusopetuksessa – opetussuunnitelmatyöstä käytäntöön*. Helsinki: Opetushallitus, 120–140.

TAMPEREEN RUOTSALAISEN KOULUN KIELELLISET KÄYTÄNNÖT

Zea Kingelin-Orrenmaa

Tampereella asui vuonna 2010 Tilastokeskuksen mukaan 1 092 henkilöä, jotka olivat ilmoittaneet viralliseksi äidinkielekseen ruotsin (Tilastokeskus 2011). Tämä on 0,5 prosenttia Tampereen asukasluvusta. Osa alueen ruotsinkielisistä puhuu myös suomea ja on siten kaksikielisiä. Thomas Rosenberg (1994: 89–94) on pohtinut kaksikielisyyttä ja painottanut yksilön kaksikielisyyden ja kollektiivisen kaksikielisyyden eroa. Kollektiivisella kaksikielisyydellä Rosenberg tarkoittaa organisaatioiden, instituutioiden ja valtioiden toimintaa kahdella kielellä. Hänen mukaansa yksilön kaksikielisyyttä osataan arvostaa. Kollektiivinen kaksikielisyys puolestaan luo epävakaa asetelman, joka toimii niin kauan kuin kielet ovat jokseenkin tasavertaiset. Kollektiivista kaksikielisyyttä on jopa pidetty uhkana suomenruotsalaisen vähemmistön tulevaisuudelle. Instituutiot, kuten Tampereen ruotsalainen koulu, ovat yksilöistä koostuvia kollektiivisia yhteisöjä, joissa yhteisön ja yksilön kielelliset käytännöt ja niissä tapahtuvat muutokset vaikuttavat toisiinsa. Tavoitteeni tässä artikkelissa¹ on

1. Artikkelini pohjautuu vuonna 2010 Tampereen yliopistossa valmistuneeseen pohjoismaisten kielten sivuainetutkielmaani *Tammerfors som svensk språk i Finland. En etnografisk studie av Svenska samskolan i Tammerfors*. Sivuinnetutkielman

valottaa ruotsalaisen koulun kielellistä arkea ja sitä todellisuutta, jossa vähemmistökielinen instituutio Tampereella toimii. Pääkysymys on, kuinka ruotsalaisia – siis ruotsinkielisiä – Tampereen ruotsalainen koulu ja sen oppilaat nykyään ovat ja kuinka kaksikielisyys käytännössä toimii tampereenruotsalaisessa kontekstissa. Tarkastelen aluksi koulua instituutiona ja koulun kielikäytäntöjä ennen ja nyt sekä sitä, miten ne toteutuvat koulussa. Kielikäytännöillä tarkoitan tässä artikkelissa kielivalintaa eli sitä, milloin käytetään ruotsia ja milloin suomea. Sen jälkeen siirryn yksilötasolle ja tarkastelen tutkittavien oppilaiden kielitaustaa ja -käytäntöjä sekä kahden opettajan näkemyksiä kielestä koulun arjessa. Lopuksi kokoaan johtopäätökset yhteen ja pohdin tutkimuksessa esiin nousseita ilmiöitä.

Opetushallituksen vuonna 2001 teettämän raportin mukaan maamme ruotsalaisten koulujen oppilasmäärät kasvoivat suuresti viime vuosituhatosen lopulla niin sanotuilla kielisaarekkeilla (ks. Lönnroth tässä teoksessa), joihin myös Tampere kuuluu. Raportista käy lisäksi ilmi, että suomenkielisistä kodeista tulevien oppilaiden osuus ruotsalaisissa kouluissa on 32 prosenttia ja kaksikielisistä 42 prosenttia, kun taas yksikielisesti ruotsinkielisistä kodeista tulevien oppilaiden osuus on 25 prosenttia (Oker-Blom, Geber & Backman 2001: 5–11). Uusimman tutkimusraportin mukaan (Kovero 2011: 25–26) suomenkielisistä kodeista tulee Tampereella 18 prosenttia oppilaista, ruotsinkielisistä 8 prosenttia ja kaksikielisistä kodeista 73 prosenttia.

Miltä näyttää kielellinen arki Tampereella sijaitsevassa ruotsalaisessa koulussa? Tätä pohdin keväällä 2010 tekemäni tapaustutkimuksen perusteella (Kingelin-Orrenmaa 2010). Tutkimuksen aineisto, johon artikkeli perustuu, koostuu kahdesta osasta. Ensimmäisen osan aineisto muodostuu rehtorin (Holmqvist 2010) ja kahden opettajan haastat-

tavoitteena oli tarkastella Sisä-Suomen ainoan ruotsalaisen kielisaarekkeen kieliympäristöä. Tutkimuksen kohteena oli Tampereen ruotsalainen koulu sekä instituutiona että yksilötasolla. Jatkan parhaillaan Tampereen ruotsinkielisen yhteisön tutkimista jatko-opiskelijana tutkimusryhmä BiLingCossa. Tekeillä oleva väitöskirja on osa Svenska litteratursällskapet i Finland -säätiön rahoittamaa tutkimusprojektia *Tvåspråkigheten och det mångkulturella Finland – god praxis och framtida utmaningar i en fackspråklig kontext*.

telusta (yhteensä 95 minuuttia) sekä koulun verkkosivuista (Svenska samskolan i Tammerfors 2010a), joiden pohjalta tarkastelen koulun kielikäytäntöjä instituution tasolla. Toisen osan aineisto koostuu kymmenelle koulun lukiolaiselle suunnatusta kyselylomakkeesta, kentämuistiinpanoista sekä oppilaiden ja opettajien kanssa käydyistä keskusteluista, joiden pohjalta tarkastelen oppilaiden kielitaustaa ja kielikäytäntöjä. Aineiston analyysissä kahtiajako on kuitenkin häilyvä. Koulua instituutiona edustavasta aineistosta nousi esiin informaatioita, joka tukee oppilaiden tutkimukseen käytetystä aineistosta saatua tietoa ja päinvastoin. Aineiston keruussa on käytetty menetelminä haastatteluja, etnografista havainnointia ja kyselylomakkeita, joten tutkimuksessa on käytetty sekä aineisto- että menetelmätriangulaatiota (ks. tarkemmin Lappalainen ym. 2007; Eskola & Suoranta 2008).

Tarkastelen Tampereen ruotsalaisen koulun kielikäytäntöjä akkommodaation eli sopeutumisen kautta, joten näkökulmani on kielisosiologinen. Howard Giles (1994) määrittelee akkommodaation puheen tai viestinnällisten toimintojen sopeuttamiseksi toimijoiden kesken eri viestintätilanteissa, ja akkommodaatioteorian (*CAT Communication Accommodation Theory*) avulla voidaan tutkia sopeutumista ilmiönä ja prosessina. Myös valta on eräs akkommodaation aspekti. Akkommodaatio voi olla joko konvergenttia, jolloin viestijä ilmaisee sopeutumisellaan pyrkimystä yhteistyöhön, tai divergenttiä, jolloin viestijä osoittaa yhteistyöhaluttomuutensa ottamalla etäisyyttä kanssaviestijäänsä. Konvergentti ja divergentti akkommodaatio voidaan puolestaan luokitella hierarkkisesti ylöspäin tai alaspäin suuntautuvaksi sosiolingvistisen statuksen mukaan. Akkommodaatio voi lisäksi tasonsa mukaan olla joko osittaista tai täydellistä. Akkommodaatio voi niin ikään olla symmetristä tai epäsymmetristä sen mukaan, missä määrin viestinnän osapuolet tilanteeseen sopeutuvat. Tässä artikkelissa relevantteja käsitteitä ovat *konvergentti* ja *divergentti akkommodaatio* ja *akkommodaation symmetria*.² (Giles 1994: 12–13.)

2. Aihetta esittelevät myös ruotsalaisen sosiolingvistiikan yleistekokset (Nordberg 2007: 22–24; Einarsson 2009: 44; Håkansson & Norrby 2010: 35–38).

Michael Cronin (2006: 52) pohtii muuttovirtausten tuottamia translationaalisia seurauksia maahanmuuttajien näkökulmasta. Hänen mukaansa maahanmuuttajat sopeutuvat uuteen kielelliseen tilanteeseen kahdella tavalla. Ensimmäinen strategia on translationaalinen assimilaatio, jossa maahanmuuttajat pyrkivät ikään kuin omaa elämäänsä ja oman kielensä merkityssisältöjä valtakulttuurin kielelle kääntämällä löytämään tiensä yhteisöön enemmistökielen kautta. Toinen strategia on translationaalinen akkommodaatio, jossa kääntämistä käytetään välineenä oman kielen säilyttämiseen. Strategiat eivät ole toisiaan poissulkevia. Tampereen ruotsalaisen koulun yhteisöön kuuluvia toimijoita ei voida pitää maahanmuuttajina, mutta Koveron tutkimuksen (2011) perusteella ainakin edellä mainittua 18:aa prosenttia oppilaista, jotka tulevat suomenkielisistä perheistä, voitaisiin kutsua eräänlaisiksi kulttuurisiksi ja translationaalisiksi muuttajiksi. Sen lisäksi, että he ovat **muuttajia**, he saattavat olla myös **muuttujia**, jotka sopeutuessaan uuteen kieliympäristöön samalla itse vaikuttavat koulun kielelliseen arkeen.

Tampereen ruotsalainen koulu

Tampereen ruotsalainen koulu³, Svenska samskolan i Tammerfors (SST), perustettiin vuonna 1895. Se on yksityinen koulu ja samalla yksi Tampereen vanhimista kouluista. Koulua ylläpitää kannatusyhdistys *Föreningen för Svenska samskolans i Tammerfors upprätthållande r.f.* Tampereen ruotsalaiseen kouluun kuuluvat peruskoulun vuosiluokat 1–9 ja lukioluokat I G–III G. Lukuvuonna 2009–2010 koulussa oli noin 280 oppilasta ja opettajia oli 28. Lisäksi koulussa oli muuta henkilökuntaa 14 henkeä, jotka vastasivat muun muassa koulun sii-

3. Koulun historiasta ja sen vaiheista on lisätietoa koulun historiikeissa ja matrikkeleissa, ks. *Svenska samskolan i Tammerfors 1895–1945* (1949), *Svenska samskolan i Tammerfors 75-års matrikel* (1970), Löfman (1995) *Hundra år av gemenskap. Svenska samskolan i Tammerfors 1895–1995*.

Kuva 1. Tampereen ruotsalaisen koulun päärakennus.
(Kuva: Lauri Hietala)

vouksesta, kiinteistönhuollosta, terveydenhuollosta ja ruokahuollosta. (Svenska samskolan i Tammerfors 2010a.)

Koulurakennus, joka vihittiin käyttöön 6. joulukuuta 1902, sijaitsee Pyynikillä Koulukadun ja Satamakadun kulmassa. Suurin osa Tampereen ruotsinkielisestä väestöstä asui tuolloin III kaupunginosassa (Nalkalassa), joka ulottuu Hallituskadulta Pyhäjärveen (Löfman 1995: 11). Saattaakin olla, ettei koulun rakennuttaminen Pyynikin läheisyyteen ollut sattuma. Nykyään ruotsinkielisiä asuu ympäri kaupunkia, ja koulu palvelee myös ympäristökunnista tulevia oppilaita.

Kuva 2. Katukyltti ruotsalaisen koulun seinässä (Kuva: Lauri Hietala)

Tampereen ruotsalainen koulu on yksi suurimmista niin kutsutuista ruotsalaisista tiloista Tampereella. Käsite *ruotsalainen tila* tarkoittaa tässä yhteydessä koulua ruotsinkielisenä instituutiona. Se on sekä fyysinen rajattu tila että kielellisen ja kulttuurisen välittämisen tila, jonka arkisessa toiminnassa tapahtuu erilaisia kielellisiä ja kulttuurisia kohtaamisia (vrt. Lönnroth 2009). Tätä fyysistä ruotsalaista tilaa eli koulurakennusta on vuosien saatossa laajennettu ja modernisoitu,

mutta myös koulun kielellinen arki on muuttunut. Koulun ensimmäisistä oppilaista ei Löfmanin (1995) mukaan yksikään ilmoittanut suomea äidinkielenkseen. Koulun perustamisvaiheessa vuonna 1895 ruotsinkielisiä oppilaita oli 71, saksankielisiä 3 ja venäjänkielisiä 2. Vuonna 1900 kaksi oppilasta ilmoitti suomen kotona käytössä olevaksi kielekseen (hemspråk). Vuonna 1901 luokittelu tehtiin kotikielen mukaan ja luokittelussa käytettiin useampia kategorioita. Oppilaat jakautuivat seuraavasti: ruotsi 136, ruotsi ja suomi 8, suomi 2, ruotsi tai suomi ja jokin vieras kieli 6 ja jokin vieras kieli 4. Oppilaiden määrä eri kieliryhmissä on vaihdellut, mutta koulun 25 ensimmäisen toimintavuoden aikana oppilailla on kuitenkin pääasiassa ollut ruotsi kotikielenä. Joukossa on myös aina ollut oppilaita, joilla on jokin muu kieli kotikielenä. (Löfman 1995: 26.) Kiintoisaa kieliryhmäkategorisoinneissa on se, että ensimmäinen luokittelu on tehty äidinkielen ja vuoden 1901 luokittelu kotikielen mukaan. Tämä saattaa olla osoitus siitä, ettei äidinkielen määrittäminen ollut tuolloinkaan yksiselitteistä ja oli jo havaittu, että yhä useammalla oppilaalla oli kaksikielinen tausta. Jälkimmäisestä luettelosta ei enää käy ilmi, mitä muita kieliryhmiä oppilaat ovat edustaneet. Kielikategoriaan suomi on merkitty vain kaksi oppilasta, mikä on 1,3 prosenttia koko oppilasmäärästä (vrt. Koveron raportti vuodelta 2011, jolloin suomenkielisistä kodeista tulevien oppilaiden osuus oli 18 prosenttia).

Oppilaiden kielitaitoa testattiin ensimmäisen luokan pääsykokeessa. Vuoteen 1919 saakka oppilaiden täytyi osoittaa osaavansa myös suomea. Taitovaatimukset ruotsin ja suomen kielessä olivat seuraavat: ”ruotsi: sisälukutaito sekä jonkinlainen kyky suullisesti tehdä selkoa luetusta; – oikeinkirjoitus helpohkon tekstin sanelusta; suomi: välttävä sisälukutaito ja kyky kääntää ruotsiksi helpohkoja kappaleita”. (Löfman 1995: 26; suom. Z K-O.)

Svenska samskolan välittämisen tilana 2010-luvulla

Kun kävelee pitkin Tampereen ruotsalaisen koulun käytäviä 2010-luvulla, oppilaiden kuulee keskustelevan vilkkaasti sekä suomeksi että ruotsiksi. Nykyisen koulun kielellistä arkipäivää voi siksi kuvailla pikemminkin kaksikieliseksi kuin yksistään ruotsinkieliseksi, jollainen se oletettavasti on ollut koulun perustamisen aikoihin.

Koulun nykyinen rehtori kuvailee koulun kielikäytäntöjä seuraavasti: Koulun kieli on pääasiassa ruotsi, ja koulun edustajana rehtori kommunikoi sekä oppilaiden että muiden opettajien kanssa ainoastaan ruotsiksi. Yhteydenpito koulun muuhun henkilökuntaan kuten vahtimestariin, keittiöhenkilökuntaan ja siistijöihin tapahtuu rehtorin arvion mukaan pääasiassa suomeksi. Koulussa on kuitenkin ruotsinkielinen talonmies. Rehtorin mukaan on tilanteita, jolloin hän keskustelee muun henkilökunnan kanssa suomeksi oppilaiden läsnä ollessa, mutta tästä huolimatta oppilaita kehoitetaan aina puhumaan ruotsia. Itsekin huomasi automaattisesti puhuvani suomea muun henkilökunnan kanssa, koska en oletanut heidän osaavan ruotsia. Havaintojeni perusteella myös oppilaat hoitavat asiansa suomenkielisen henkilökunnan kanssa suomeksi. Kanssakäymisessä suomenkielisen henkilökunnan kanssa voidaan siis puhua epäsymmetrisestä konvergentista akkommodaatiosta, joka johtuu yksilön kielitaidosta ja halusta sopeutua vastaanottajan kielitaitoon (ks. Giles 1994: 12–15). Koulussa viestin välittäminen suomenkieliselle henkilökunnalle toteutuu suomen kielen *välittää*-sanana kahdessa merkityksessä. Siinä, että viestin välittämisen kieleksi valitaan suomi, on kysymys maksimaalisen ymmärryksen saavuttamisesta asioiden hoitamiseksi. Tämä osoittaa tulkintani mukaan kuitenkin myös sen, että koulun suomenkielisestä henkilökunnasta välitetään sopeutumalla heidän kielikompetenssiinsa, vaikka koulun kieli on pääasiassa ruotsi. Tällaista tilaa, jossa erilaiset kohtaamiset ja kanssakäymiset eritaustaisten yksilöiden välillä toteutuvat, Cronin (2006: 135) kutsuu välittämisen tilaksi (*space of mediation*).

Koulun arjessa toteutuvat kielikäytännöt nousevat esiin myös rajatulle oppilasryhmälle tehdyn kyselyn vastauksista. Seitsemän oppilasta

kymmenestä kertoo käyttävänsä oppitunneilla enimmäkseen ruotsia tai aina ruotsia. Kolme kymmenestä oppilaasta kertoo käyttävänsä opettajien kanssa kommunikointiin enimmäkseen ruotsia ja seitsemän kymmenestä aina ruotsia. Kolme oppilasta oli todennäköisesti valinnut vaihtoehdon ”enimmäkseen ruotsia” vaihtoehdon ”aina ruotsia” sijaan, koska toisen kotimaisen kielen eli suomen opettajan kanssa puhutaan myös oppitunneilla suomea. Rehtori kertoo koulun verkkosivujen olevan vain ruotsiksi, mikä on tietoinen kielellinen valinta. Hän pitää kuitenkin mahdollisena, että ne tulevaisuudessa ovat myös suomeksi. Tämä näkemys vahvistaa sitä vaikutelmaa, että koulu instituutiona on kielellisessä sopeutumisprosessissa.

Koulun tavoitteet ja sopeutuminen kielen rinnakkaiseloon tulevat esiin koulun verkkosivuilla seuraavasti: ”Tampereen ruotsalainen koulu haluaa olla koulu, jossa oppilaat, opettajat ja henkilökunta viihtyvät yhdessä; koulu, jossa kaikki vetävät yhtä köyttä; koulu, jonka ilmapiiri inspiroi kaikkia osapuolia parhaaseen suoritukseen; edistysellinen koulu, joka on molempien kieliryhmien oppilaiden ja vanhempien mieleen.” (Svenska samskolan i Tammerfors 2010b; suom. Z K-O.)

Edellisen lisäksi koulun verkkosivuilla luetellaan tavoitteet, joista ilmenee, miten koulu instituutiona suhtautuu oppilaiden erilaisiin kielitaustoihin.

”Koulu haluaa:

- vaalia kouluympäristön viihtyisyyttä ja turvallisuutta sekä luoda yhteisöllisyyttä oppilaiden välille iästä, kielestä jne. riippumatta
- edistää oppilaiden toimintaa
- vahvistaa suomenruotsalaista identiteettiä sekä vaalia ruotsinkielisiä perinteitä ja juhlia, kuten ruotsalaisuuden päivää, koulun kahvikonserattia, Lucian päivää sekä joulujuhlia näytelmineen ja monipuolisine musiikkiesityksineen
- ylläpitää hyviä yhteyksiä vanhempiin
- olla avoin sekä kaksikielisistä että suomenkielisistä perheistä tuleville oppilaille

- luoda hyvät yhteydet ruotsin- ja suomenkielisiin kouluihin
- toimia siltarakentajana Pohjolaan
- antaa hyvät valmiudet korkeakoulu- ja yliopisto-opintoihin
- olla avoin uusille ideoille ja pedagogiselle luovuudelle.” (Suom. Z K-O.)

Koulun tavoitteista käy ilmi myönteinen suhtautuminen molempien kieliryhmien perheisiin ja suomenkielisiin kouluihin. Koulu haluaa luoda yhteisöllisyyttä oppilaiden välille heidän iästään ja kielestään riippumatta. Tämän viestin voi ymmärtää myös niin, että koulu haluaa pitää ovet avoinna myös muille kieliryhmille. Mielenkiintoista onkin, että koulun tavoitteissa halutaan osoittaa avoimuutta, ei ainoastaan kaksikielisistä perheistä tuleville oppilaille, vaan myös suomenkielisistä perheistä tuleville oppilaille. Kielitoimiston sanakirja (KS s.v. *välittää*) antaa useita merkityksiä sanalle *välittää*. Välittäminen voi tarkoittaa olemista tai toimimista välineenä tai tekijänä, sovittelijana sekä varteen ja huomioon ottamista ja kiinnostuksen tuntemista. Koulun tavoitteet ilmaisevat välittämistä sanan kaikissa merkityksissä.

Välittämisen tilanneherkkyys

Opettajien kielellisestä kompetenssista rehtori toteaa, että kaikki puhuvat ruotsia mutta osaavat myös suomea. Opettajat ovat kotoisin eri alueilta, muun muassa Kemiöstä, Kokkolasta, Pietarsaaresta, Tammissaaresta, Tampereelta, Vaasasta ja Västanfjärdistä. Seitsemän opettajaa on koulun omia kasvatteja. Rehtori kertoo lisäksi, että pätevän opetushenkilökunnan saatavuus vaihtelee paljon. Hän sanoo myös, että uutta henkilökuntaa rekrytoidaan harvoin.

Viestintä koulun vahtimestarin, keittiö- ja puhtaanapitohenkilökunnan sekä koulun lääkärin ja terveydenhoitajan kanssa hoidetaan pääasiassa suomeksi. Terveydenhuollon tiedotteet koteihin ovat suomenkielisiä, mikä rehtorin mukaan johtuu ajanpuutteesta. Hän kertoo

lisäksi, että koulun henkilökunta kääntää itse tekstejä tarvittaessa, mutta huomauttaa, että tekstit ovat usein vaikeita ja käännöksen kanssa täytyy olla tarkka. Yhteydenpito Tampereen kaupungin ja koulun välillä hoituu rehtorin mukaan aina suomeksi. Hän ei ole koskaan vaatinut ruotsinkielistä palvelua mutta sanoo, että hän haluaa myös toimia eräänlaisena lähettiläänä ruotsin kielen puolesta. Rehtorin kokemuksen mukaan on kuitenkin tärkeää, ”ettei tuo itseään liiaksi esiin” (”att man inte framhäver sig alltför mycket”).

Yhteydenpito oppilaiden vanhempiin puolestaan toteutuu pääasiassa ruotsiksi. Yleiset tiedotteet koteihin kirjoitetaan aina ruotsiksi. Rehtori puhuu itse ruotsia oppilaiden vanhempien kanssa, mutta mikäli joku vanhempi vastaa suomeksi, ”niin sitä valitettavasti vaihtaa kielen suomeksi” (”så byter man tyvärr språket till finska”). Tämä toteamus on mielenkiintoinen ja voidaan tulkita niin, että rehtori mieluummin puhuisi ruotsia vanhempien kanssa, mutta vaihtaa kieltä, mikäli aloite tulee suomenkieliseltä vanhemmalta. Ilmiö voidaan luokitella konvergentiksi akkommodaatioksi eli pyrkimykseksi yhteistyöhön sopeutumisen kautta koulun rehtorin puolelta, mikä kuvaa koulua välittämisen tilana huomioon ottamisen merkityksessä. Lisäksi rehtori kertoo, että hän pitää suhteellisen tiukasti kiinni siitä, että hän kirjoittaa sähköpostiviestit koteihin ruotsiksi. Yleensä on niin, että ainakin jompikumpi vanhemmista ymmärtää ruotsia. Tämän vahvistaa myös toinen haastattelemistani opettajista (H1) ja kertoo esimerkin siitä, kuinka vanhempainkokouksessa muutama vanhempi halusi puhua suomea, mutta opettajat käyttivät ruotsia. Haastateltavan H1 mukaan tilanteita, joissa hänen on täytynyt puhua suomea vanhempien kanssa, on sattunut harvoin. Rehtori kertoo vielä, että mikäli on tiedossa, että vanhemmilla on suuria vaikeuksia ymmärtää ruotsia, hän kirjoittaa sähköpostiviestin suomeksi. Pääasia on, että asia tulee ymmärretyksi. Rehtorin mukaan ei voida yksiselitteisesti sanoa, että ruotsia hallitseva vanhempi hoitaa yhteydenpidon koulun kanssa. Hän on havainnut, että kun oppilaat ovat olleet pitkään koulussa ja vanhemmat tuntevat koulun henkilökunnan, tietynlainen ujouskynnys on ylitetty ja myös suomenkieliset vanhemmat hoitavat asiansa vaivatta koulun kanssa

suomeksi. Tulkitsen rehtorin vastauksen niin, että suomenkieliset vanhemmat saattavat alussa olla epävarmoja siitä, kuinka hyvin he voivat asioida koulussa suomeksi.

Ruotsalainen koulu saattaa nimensä perusteella antaa ulkopuoliselle sellaisen kuvan, että koulussa puhutaan ainoastaan ruotsia. On kuitenkin tilanteita, joissa suomen käyttö on perusteltua ja jopa välttämätöntä, vaikka koulu enimmäkseen kehottaa oppilaita puhumaan ruotsia. Koulun kielimaisema on pääosin ruotsinkielinen, mutta esimerkiksi ruokalistat ovat suomeksi. Kielimaisemalla tarkoitan erilaisia esillä olevia tekstejä, ilmoituksia ja kylttejä. Tutkimukseni osoittaa, että koulun kielikäytäntöihin vaikuttavat kouluyhteisöön kuuluvien toimijoiden kielellinen kompetenssi, tilanteet, koulun tavoitteet ja pyrkimys kielen vaalimiseen. Näkemykseni mukaan *tilanneherkkyys* on ilmaus, joka kuvaa koulun kaksikielistä arkea parhaiten. Molemmat kielet hyväksytään tilanteen mukaan, ja ne elävät rinta rinnan koulun arjessa.

Tutkimuksestani käy lisäksi ilmi, että kielivalintaan vaikuttaa se, onko kyseessä koulun sisäinen vai ulkoinen kontakti ja onko konteksti virallinen vai epävirallinen. Sisäisellä kontaktilla tarkoitan viestintää, joka tapahtuu niiden toimijoiden välillä, jotka tavallisesti sijaitsevat koulukorttelissa. Ulkoisiin kontakteihin kuuluvat yhteydenpito koulun ulkopuolisiin tahoihin, kuten opettajien kontaktit muiden koulujen opettajiin, koulun ja kotien väliset kontaktit sekä koulun kontaktit Tampereen kaupunkiin. Virallisella kontekstilla tarkoitan opetustilanteita, aamunavauksia, kevät- ja joulujuhlia sekä vanhempainkokouksia. Viestintää epävirallisessa kontekstissa ovat oppilaiden ja muun henkilökunnan väliset käytäväkeskustelut sekä opettajien ja yksittäisten vanhempien välinen viestintä.

Tampereen ruotsalainen koulu instituutiona käyttää myös suomea eri tilanteissa ja tiloissa. Koulun alueella rehtori ja opettajat käyttävät ainoastaan ruotsia lukuun ottamatta koulun muuta henkilökuntaa, jonka kanssa he puhuvat suomea. Koulun talonmiehen kanssa tosin puhutaan ruotsia. Rehtori ja opettajat saattavat käyttää myös suomea epävirallisissa tilanteissa yhteydenpitoon vanhempien kanssa.

Kontaktit vanhempien kanssa olen luokitellut koulun ulkopuolisiin kontakteihin, koska vanhemmat eivät ole päivittäin koulussa. Virallisissa konteksteissa koulussa käytetään ainoastaan ruotsia. Kontaktit Tampereen kaupunkiin ovat virallisia mutta ulkoisia, ja ne hoidetaan suomeksi. Merkille pantavaa on se, että osa toimijoista koulun arjessa on suomenkielisiä ja siten koulussa kommunikoidaan suomeksi useissa arkisissa asioissa.

Suomea käytetään eniten koulun ulkoisissa kontakteissa. Olen luokitellut tilanteet, joissa rehtori ja opettajat käyttävät suomea, konvergentiksi akkommodaatioksi. Silloin ruotsinkieliset toimijat sopeutuvat viestintätilanteeseen, koska haluavat saada asiansa toimitettua. Yleinen käsitys tampereenruotsalaisten keskuudessa on, että ruotsinkielistä palvelua on vaikea saada. Anna-Liisa Kuczynski on tutkinut kaksikielisten suomenruotsalaisten identifikaatioita Uudessakaupungissa ja kuvailee kielioloja käyttämällä ilmausta *kieellinen abtaus*. Ilmauksen tarkka määritelmä jää auki, mutta se antaa kuvan ruotsinkielisten asemasta enemmistökielen keskellä. Vuonna 2001 Uudessakaupungissa oli 77 ruotsinkielistä, mikä on 0,5 prosenttia kaupungin asukkaista. (Kuczynski 2006: 268.) Ruotsinkielisten prosentuaalinen osuus väkiluvusta on siis Uudessakaupungissa ja Tampereella 2000-luvulla sama.

Vanhempainillat ovat virallisia tapaamisia. Vaikka opettajat tiedostavat, että paikalla on vanhempia, jotka joko eivät osaa lainkaan ruotsia tai osaavat sitä heikosti, opettajat ja rehtori puhuvat ainoastaan ruotsia. Näissä tilanteissa opettajat ja rehtori toimivat koko Tampereen ruotsalaisen koulun instituution edustajina. Viestinnän osapuolet pitävät kiinni äidinkielestään, ja näkemykseni mukaan tämä voidaan luokitella symmetriseksi akkommodaatioksi. Kuvatakseni ilmiötä olen myös käyttänyt termiä *divergentti akkommodaatio*. Termi ei ehkä merkityksisällöltään täysin vastaa ilmiötä, sillä tässä ei ole kysymys etäisyyden ottamisesta tai pyrkimyksestä viestittää haluttomuutta yhteistyöhön niiden vanhempien kanssa, jotka eivät osaa ruotsia. Kyse on pikemminkin koulun halusta pitäytyä koulun kielessä tietoisien kielivalinnan kautta. Ruotsia osaavien vanhempien näkökulmasta akkommodaatio

on konvergenttia. Ruotsia osaamattomien vanhempien näkökulmasta akkommodaatio on puolestaan divergenttiä. Vanhempainkokouksessa opettajat ja rehtori johtavat viestintätilannetta, ja siten heillä on silloin myös valta päättää, mitä kieltä käytetään. Mahdollista olisi myös toimia joko osaksi tai kokonaan kahdella kielellä, ja silloin voitaisiin puhua konvergentista akkommodaatiosta. Tämä tutkimus kuitenkin osoittaa, että Tampereen ruotsalaisessa koulussa ei ainakaan toistaiseksi toimita näin. Henkilökohtaisen kokemuksen perusteella totean, ettei tämä ole aivan ongelmattonta. Useassa päiväkodin ja koulun vanhempainkokouksessa olen huomannut, että joku vanhempi ei ymmärrä ruotsia ja pelkää, että tärkeä informaatio jää saamatta. Lastentarhan vanhempainillassa eräs vanhempi sanoi heti esittelykierröksellä, ettei osaa sanaakaan ruotsia. Tapaamisen päätyttyä kuulin, kun päiväkodin työntekijä kertoi kyseiselle vanhemmalle tiivistetysti kaikki tärkeimmät asiat suomeksi. Ensimmäisen luokan vanhempainillassa istuin suomenkielisen vanhemman vieressä. Jossain kohtaa tiedotuksia hän varmisti minulta suomeksi, että oli ymmärtänyt asiat oikein.⁴ Moni yhteisöön kuuluva on kaksikielinen, mutta yhteisö on periaatteessa yksikielinen. Edellä kuvatut arkiset tilanteet tuovat esiin sen, että myös tässä yhteisössä on tilanteita, joissa tarvitaan tulkkausapua viestin välittämiseksi, koska kaikki yhteisön jäsenet eivät ole ruotsintaitoisia. Yhteisön jäsenet joutuvat siis toisinaan, kenties sitä itse erityisemmin ajattelemana, toimimaan tulkkeina.

Rehtori vastaa kysymykseeni kaksikielisyydestä, että kielestä keskustellaan paljon opettajien kesken. Äidinkielenopetuksesta rehtori kertoo, että viidennellä luokalla on yksi ylimääräinen viikkotunti äidinkieltä, mutta tämä on vain viidennellä luokalla. Vuoteen 2007 saakka lukiossa oli yksi ylimääräinen äidinkielen kurssi. Rehtori sanoo

4. Henkilökohtaista kosketuspintaa koulun arkeen olen saanut monessa roolissa. Vuonna 1976 aloitin koulun ensimmäisellä luokalla ja kirjoitin sieltä ylioppilaaksi 1989. Vuonna 2009 olin äidinkielenopettajan (ruotsi) sijaisena neljä viikkoa. Tuolloin sain kosketuksen koulun arkeen opettajan näkökulmasta, ja juuri tämä kokemus herätti kiinnostukseni tutkia koulun kielellistä arkea tieteellisin menetelmin. Syksyllä 2010 esikoiseni aloitti koulun ensimmäisellä luokalla, joten nyt olen mukana kouluyhteisössä myös vanhemman roolissa. Samassa korttelissa kuin koulu sijaitsee myös päiväkotikoti *Svenska Barndaghemmet i Tammerfors*, jota kaksi nuorempaa lastani käyvät, ja siten olen myös päiväkotiyhteisön jäsen.

hieman varovaisesti, että tämä herätti Opetushallituksessa jonkin verran vastustusta huolimatta siitä, että oppilailla on selkeä tarve saada ylimääräistä opetusta äidinkielessä. Tämä ylimääräinen kurssi on sittemmin poistunut, kun uusi opetussuunnitelma on otettu käyttöön. Rehtorin mukaan myös muissa opetettavissa aineissa tehdään paljon työtä äidinkielen hyväksi, ja se on asia, joka vain täytyy hyväksyä. Viime aikoina koulussa on pohdittu, pitäisikö suomen kielen opetuksen aloittamista aikaistaa viidenneltä luokalta kolmannelle luokalle ja vastaavasti lykätä englannin kielen opetuksen aloittamista viidennelle luokalle. Näkemyksiä on sekä puolesta että vastaan. Toisaalta tiedotetaan varhaisen vieraan kielen opetuksen hyödyt, tässä tapauksessa suomen kielen, joka on monen oppilaan kotikieli. Toisaalta ajatellaan, että Tampereella suomen kielen oppii joka tapauksessa. Kieli saa ison painoarvon koulun arjen valinnoissa sekä opetuksen että yleisen viestinnän välineenä; lisäksi kielten merkitystä ja vaikutuksia oppiaineina pohditaan paljon.

Rehtori on erittäin iloinen koulua kohtaan osoitetusta suuresta mielenkiinnosta, mutta huomauttaa samalla, ettei koulu saa kasvaa liian suureksi, sillä juuri koulun pienuus on sen valttikortti. Toisaalta rehtorin mielestä koulu on velvollinen tarjoamaan aloituspaikan kaikille lapsille, jotka tulevat ruotsinkielisestä päiväkodista. Hän sanoo, että olisi erittäin vaikeaa määritellä kriteereitä sille, kuka saa aloituspaikan ja kuka ei. Toimintansa alkuvaiheessa koululla oli kuitenkin käytössä selkeät pääsyvaatimukset. Rehtorin kanta aloituskriteereihin on osoitus koulun avoimuudesta, tasavertaisuudesta ja välittämisestä. Huolenaiheita kuitenkin on, sillä rehtorin mukaan ruotsalainen peruskoulu voi Tampereella hyvin, mutta lukion tulevaisuudesta on ollut huolestuttavia merkkejä ilmassa. Oppilasmäärä vaihtelee vuosittain paljon, ja yhden kurssin järjestäminen maksaa yhtä paljon riippumatta siitä, onko kurssilla kolme vai kaksikymmentä osanottajaa. Lukioiden kesken tehdään nykyään yhteistyötä. Koska moni ruotsalaisen koulun oppilas on käytännössä kaksikielinen, ruotsalaisen lukion oppilas voi halutessaan ottaa suomenkielisessä lukiossa kurssin, jota ruotsalainen lukio ei voi tarjota.

Tampereen ruotsalaisen koulun oppilasprofiili

Seuraavaksi tarkastelen koulun oppilasprofiilia. Käsitteeseen *oppilasprofiili* sisällytän tässä tutkimuksessa oppilaan kielitaustan, subjektiivisen käsityksen kielitaidoistaan ja käsityksen omasta identiteetistään. Tarkastelun kohteena on kymmenen lukion oppilasta. Haastattelemani opettaja H1 kuvaa luokkaa erittäin heterogeeniseksi ryhmäksi huolimatta siitä, että luokka on pieni. Joukossa on oppilaita suomenkielisistä, kaksikielisistä ja ruotsinkielisistä kodeista. H1 huomauttaa, että suomenkielisestä kodista tulevalle oppilaalle ei välttämättä ole kielellisiä vaikeuksia. Luokka on pieni mutta haastattelemani H1 vahvistaa, että tutkittavat edustavat pitkällä aikavälillä hyvin tyypillisen luokan koostumusta.

Puolet tutkittavista, eli viisi oppilasta, on syntynyt Tampereella. Oppilaista yhdeksän ilmoittaa ruotsin äidinkielekseen. Yksi oppilas ei tiedä virallista äidinkieltään. Siitä huolimatta, että yhdeksän oppilasta ilmoittaa rekisteröidyksi äidinkielekseen ruotsin, kuusi oppilasta kokee suomen vahvemaksi kielekseen, kaksi oppilasta kokee molempien kielten olevan yhtä vahvoja ja vain kaksi oppilasta ilmoittaa ruotsin vahvemaksi kielekseen. Mielenkiintoista on myös se, että kahdeksan oppilasta arvioi taitonsa ruotsin kielessä hyväksi ja kaksi erinomaiseksi. Yksikään oppilas ei siis pidä ruotsin kielen taitoaan heikkona tai tyydyttävänä. Kysymykseen, haluaako oppilas oppia lisää ruotsia, kolme vastaa kyllä, neljä vastaa jossain määrin ja kolme vastaa, ettei siihen ole tarvetta. Kysyttäessä, kumpaa kieltä oppilas itse mieluummin puhuu, ainoastaan yksi oppilas vastaa ruotsia, neljä suomea ja viisi vastaa, ettei ole mitään väliä, kumpaa puhutaan. Seuraavan seitsemän väittämän avulla pyrin selvittämään oppilaiden kielivalinnan syitä keskusteluissa koulukavereiden kanssa:

osaan paremmin ruotsia / suomea
valitsen mieluummin kaverin kielen
olen aloittanut tuttavuuteni ruotsiksi / suomeksi
haluan ylläpitää ruotsin / suomen kielen taitoani

on ”makeempaa” puhua ruotsia / suomea
 haluan mieluummin käyttää ruotsia / suomea
 muu syy _____.

Oppilailla oli mahdollisuus valita useampi kuin yksi vaihtoehto. Mielenkiintoista on, että eniten vastauksia saanut vaihtoehto molemmissa kielissä oli väittämä ”valitsen mieluummin kaverin kielen”. Väittämän oli valinnut kuusi oppilasta kymmenestä. Tämä vastaus on osoitus konvergentista epäsymmetrisestä akkommodaatiosta ja vahvistaa entisestään käsitystäni meneillään olevasta kielellisestä sopeutumisesta, joka näyttää olevan tyypillistä koululle ja sen toimijoille. Vastauksista käy ilmi myös se, että moni valitsee suomen puhumisen, koska kokee osaavansa suomea paremmin kuin ruotsia. Merkittävä syy kielivalintaan on niin ikään se, millä kielellä ystävyys on aloitettu. Vaikka suomen kieli koulussa on vahva, ei kielen arvostus tai sen imago näyttäisi vaikuttavan kielen valintaan.

Seuraavaksi olen poiminut tutkittaville oppilaille tekemästäni kyselylomakkeesta kohdan, jossa oppilaat arvioivat perheensä kielikäytäntöjä eli sitä, kuinka paljon perheessä puhutaan ruotsia perheenjäsenten kesken.

	Ei koskaan ruotsia	Joskus ruotsia	Yhtä paljon ruotsia kuin suomea	Enim- mäkseen ruotsia	Aina ruotsia
Äidin kanssa	3	2	1	0	4
Isän kanssa	8	0	0	0	2
Sisarusten kanssa	2	3	3	1	1
Vanhemmat keskenään	6	1	1	0	2

Taulukko 1. Ruotsin kielen käyttö tutkittavien oppilaiden perheissä.

Taulukosta 1 käy ilmi, että neljä oppilasta kymmenestä puhuu aina ruotsia äitinsä kanssa, kolme ei koskaan, kaksi joskus, ja yksi puhuu

yhtä paljon ruotsia kuin suomea äitinsä kanssa. Kahdeksan oppilasta ilmoittaa sitä vastoin, etteivät he koskaan käytä ruotsia isänsä kanssa, ja vain kaksi käyttää aina ruotsia isänsä kanssa. Tästä voidaan päätellä, että tutkittavien äidit käyttävät enemmän ruotsia kuin isät. Kiinnostavaa on, että kolme oppilasta käyttää sekä suomea että ruotsia äitinsä kanssa, kun taas isien kanssa kommunikoidaan vain yhdellä kielellä eikä välimuotoja esiinny. Merkille pantavaa on niin ikään se, että yli puolet vanhemmista ei koskaan käytä ruotsia keskinäisessä viestinnässään. Sisarusten välisessä viestinnässä molempia kieliä käytetään vaihtelevassa määrin sekaisin. Ainoastaan yksi oppilas käyttää aina ruotsia, kun taas kaksi oppilasta ilmoittaa, etteivät he koskaan käytä ruotsia sisarustensa kanssa. Tutkittavien perhetaustaa ei tarkemmin lomakkeessa selvitetty, joten tulokset ovat suuntaa antavia.

Seuraavassa taulukossa havainnollistan oppilaiden ruotsin kielen käyttöä koulussa. Ruotsilla on vahva asema viestinnässä opettajien kanssa. Oppilaiden vastaukset vahvistavat rehtorin antamaa kuvausta koulun kielikäytännöistä.

	Ei koskaan ruotsia	Joskus ruotsia	Yhtä paljon ruotsia kuin suomea	Enimmäkseen ruotsia	Aina ruotsia
Opettajien kanssa	0	0	0	3	7
Läheisimpien luokkakavereiden kanssa	1	2	5	1	1
Muiden koulukavereiden kanssa	0	4	2	3	1

Taulukko 2. Tutkittavien oppilaiden ruotsin kielen käyttö opettajien, luokkakavereiden ja koulukavereiden kanssa.

Opettajien kanssa viestitään selkeästi pääosin ruotsiksi. Suurin osa eli seitsemän oppilasta ilmoittaa käyttävänsä aina ruotsia ja kolme oppilasta enimmäkseen ruotsia. Tässä kohtaa olisi voinut olettaa, että kaikki oppilaat olisivat valinneet vaihtoehdon ”aina ruotsia” koulun

rehtorin kuvaamien kielikäytäntöjen mukaisesti. Tästä on kuitenkin yksi poikkeus, ja se on toisen kotimaisen kielen eli suomen kielen oppitunnit, jolloin on luonnollista puhua suomea opettajan kanssa. Saattaa olla, että ne kolme oppilasta, jotka valitsivat vaihtoehdon ”enimmäkseen ruotsia”, sisällyttivät joko tietoisesti tai tiedostamattaan vastaukseensa viestinnän suomen kielen opettajan kanssa. Mikäli olisin huomannut eritellä tämän kyselylomakkeessa, tulos olisi luultavasti ollut vielä yksiselitteisempi. Viestinnässä läheisimpien luokkakavereiden ja muiden koulukavereiden kanssa ruotsin kielen käyttö on vähäisempää kuin opettajien kanssa.

Erik Allardtin (1997: 74–75) näkemyksen mukaan ruotsinkieliset organisaatiot ja instituutiot ovat elinehto kielen ja kulttuurin säilymiselle. Seuraavasta taulukosta ilmenee oppilaiden ruotsin kielen käyttö erilaisissa tiloissa koulun sisällä ja koulun ulkopuolella. Koska olen määritellyt tilan tässä artikkelissa abstraktimmin käsittämään myös erilaisia kielellisiä ja kulttuurisia kohtaamisia, olen vertailun vuoksi sisällyttänyt taulukkoon oppilaiden ruotsin kielen käytön koulun ulkopuolisten kavereiden kanssa.

	Ei koskaan ruotsia	Joskus ruotsia	Yhtä paljon ruotsia kuin suomea	Enimmäkseen ruotsia	Aina ruotsia
Oppitunneilla	0	2	1	6	1
Välitunneilla	1	4	3	1	1
Kotona	2	2	5	1	0
Koulun ulkopuolisten kavereiden kanssa	6	3	1	0	0

Taulukko 3. Tutkittavien oppilaiden ruotsin kielen käyttö eri tiloissa.

Oppitunneilla käytetään selvästi eniten ruotsia. Epävirallisessa kontekstissa välitunneilla käytetään tulosten mukaan pääasiassa molempia kieliä, joskin ruotsin kielen käyttö on vähäisempää. Kolme oppilasta ilmoittaa käyttävänsä välitunneilla yhtä paljon ruotsia kuin suomea, ja

neljä oppilasta ilmoittaa käyttävänsä joskus ruotsia. Koulukontekstin ulkopuolella luotujen kaverisuhteiden ylläpitämiseen käytetään odotetusti harvemmin ruotsia.

Kodin ja koulun välistä yhteydenpitoa on mielenkiintoista tutkia. Kuvaan sitä eräänlaiseksi välitilaksi, joka mielestäni vastaa Croninin (2006: 135) kuvaamaa translationaalista tilaa. Se toteutuu myös välittämisen tilana: rehtorin kertoman mukaan tarpeen vaatiessa sopeudutaan vastaanottajan tarpeisiin, mutta kuitenkin pyritään säilyttämään viestintätilanteet ruotsinkielisinä. Viisi oppilasta ilmoittaa kodin ja koulun välisessä viestinnässä aina käytettävän ruotsia, kaksi oppilasta enimmäkseen ruotsia ja kolme oppilasta joskus ruotsia. Oppilaiden käsitys kodin ja koulun välisestä viestinnästä vastaa tulkintani mukaan rehtorin kuvaamaa käytäntöä.

Haastattelemieni opettajainformanttien käsitys oppilaiden ruotsin kielen taidosta eroaa jossain määrin tutkittavien oppilaiden omista arvioista. H2:n mukaan tutkittavilla oppilailla on hyvä suullinen ruotsin kielen taito, mutta heikkoudet tulevat esiin kirjallisessa ilmaisussa. Tämä näkyy hänen mukaansa eritoten esseevastauksissa. Joillakin oppilailla on hänen arvionsa mukaan selkeästi vaikeuksia ilmaista itseään kirjallisesti puutteellisen ruotsin kielen vuoksi. H2:n mukaan tämä on johtanut siihen, että vastaustekniikan harjoitteluun panostetaan paljon. H1 kertoo samasta ilmiöstä: opettaja usein tietää oppilaan hallitsevan jonkin asian, mutta oppilas ei kykene puutteellisen kielitaidon vuoksi muotoilemaan hyvää vastausta.

Molemmat opettajainformantit kertovat sopeuttavansa opetusmateriaalinsa oppilaiden tason mukaan. Haastateltava H2 on lähtöisin yksikieliseltä ruotsinkieliseltä alueelta, jossa hän on aiemmin toiminut opettajana. Hän kertoo, että Tampereen ruotsalaisessa koulussa hän on joutunut lyhentämään, yksinkertaistamaan ja nykyaikaistamaan käyttämiään tekstejä. Hän on myös jättänyt pois kielellisesti vanhahuvia tekstejä, joita oppilaiden on vaikea ymmärtää. Useat muutkin opettajat, joiden kanssa keskustelin kenttähavainnoinnin aikana, sanoivat kiinnittävänsä erityisen paljon huomiota kieleen muotoillessaan koekysymyksiä. Opetusmateriaalin sopeuttaminen oppilaiden kielitai-

toon on osoitus konvergentista akkommodaatiosta. Haastattelemani H1:n mukaan kaikkien koulun opettajien täytyy antaa ohjausta myös ruotsin kielessä. Lisäksi hän toteaa, että kolme äidinkielen viikkotuntia ei riitä takaamaan sitä, että oppilailla on kattava sanavarasto kaikilla elämän osa-alueilla – siksi äidinkielen vahvistamisen on oltava koko koulun ja jokaisen opettajan tehtävä. Opettajainformantit sanovat, että myös ruotsinkielisistä perheistä tulevilla oppilailla voi olla ympäröivistä kielilioloista johtuvia kielivaikeuksia. Oppilaat sekä kuulevat että käyttävät paljon suomea, ja tällä on heidän mukaansa vaikutuksia ruotsin kieleen. Tyypillisesti vaikeita ovat prepositiot ja sanajärjestys. Vanhat sanat, kuten vanhojen käyttöesineiden nimet ja työkalut, tuottavat oppilaille vaikeuksia. Sanavaraston kehittämiseen panostetaan paljon. Mielenkiintoista on myös se, että oppilaat kokevat monet ihan tavalliseen arkeen kuuluvat sanat vaikeiksi. H1 kertoo, että perussanavarastoa, kuten pyörän osia, urheilutermejä ja keittiövälineitä, harjoitellaan tavallisen opetuksen lisäksi. Opettajainformantit käyttävät kertomansa mukaan paljon aikaa sanojen selittämiseen omin sanoin. Havaintomuistiinpanoissani on merkintä sanoista *nykter* ('raitis') ja *åtgärd* ('toimenpide'), jotka opettaja joutui selittämään oppilaille. Opettajainformantit varmistavat kertomansa mukaan usein kysymyksen avulla, että kaikki ovat ymmärtäneet sanan merkityksen. Haastateltavan H2 kokemuksen mukaan opetuksessa edistytään hitaammin kuin ruotsinkielisellä alueella sijaitsevassa ruotsalaisessa koulussa.

Haastattelemani opettajainformantit kertovat, että on vaikea löytää uusia näkökulmia ja kannustavia tapoja saada oppilaat tekemään työtä sanavarastonsa eteen. H1 kertoo työn käyvän raskaaksi, kun kielenopetus alkaa kilpailla aineen opettamisen kanssa – jaksaminen aineenopettajana on toisinaan vaikeaa. Haastateltavan H1 mukaan luetunymmärtämisen kehittämiseen tulisi panostaa jo peruskoulussa ja sen jälkeen koko ajan. Hänen mukaansa vapaavalintaisten kirjojen lukeminen on erittäin tärkeää oppilaille, ja vanhempia pitäisi kannustaa hankkimaan ruotsinkielisiä elokuvia, TV-kanavia, päivälehtiä, aikakauslehtiä ja sarjakuvia. Heidän pitäisi myös totuttaa lapsiaan

kuuntelemaan ruotsinkielisiä radiokanavia. Kaikki tämä pitää aloittaa aikaisin, ja on erittäin tärkeää, että perhe ja koti tukevat oppilaan kielellistä kehitystä, painottavat haastattelut opettajat. Yhä avoin kysymys on, kumpaa kieltä kussakin perheessä on tarkoituksenmukaista painottaa toista enemmän.

Pohdintaa

Tämän artikkelin tarkoituksena on ollut tutkia Tampereen ruotsalaisen koulun kielikäytäntöjä ja erilaisia välittämisen tiloja. Koulun kielikäytännöistä voidaan yhteenvetona todeta, että sekä suomen että ruotsin kielen käyttö koulun arjessa on luonnollista. Viestintä epävirallisissa konteksteissa koulun muun kuin opetushenkilökunnan kanssa on nykyisten järjestelyjen mukaisesti joissain tilanteissa melkeinpä välttämätöntä hoitaa suomeksi. Samalla suomen kielen vaikutus huolestuttaa opettajia. He joutuvat tekemään paljon lisätyötä kaikissa oppiaineissa, osaksi aineen opetuksen kustannuksella, koska aikaa käytetään ruotsin kielen taidon kehittämiseen. Tutkimuksessani tuli esiin sekä tekemieni havaintojen että haastattelujen kautta, että oppilaiden sanavarasto on rajallinen, koska monet arkipäiväiset ja vanhahtavat sanat ovat heille vaikeita. Puutteellinen sanavarasto arkipäiväisissä asioissa selittyy näkemykseni mukaan suomen kielen hallitsevalla asemalla kodeissa ja koulun ulkopuolisessa elämässä. Yllättävää tässä tutkimuksessa ei minulle niinkään ollut se, että koulussa kuulee puhuttavan paljon suomea välitunneilla vaan se, että koulun arkipäiväisessä toiminnassa koulukorttelissa on toimijoita, joiden kanssa asiointi suomeksi on lähes välttämätöntä. Ateriapalvelut ja terveydenhuolto hoidetaan yksinomaan suomeksi.

Haastattelemini opettajien kokemusten perusteella perheissä ja kodeissa tarvittaisiin ruotsin kielen kehityksen turvaamiseksi myös toisenlaista välittämistä. Ei siis yksinomaan riitä, että koulu toimii sekä kielellisenä että kulttuurisena välittämisen tilana, vaan näitä

kokonaisvaltaisia välittämisen muotoja tulisi laajentaa ulottumaan mahdollisimman monille arkielämän alueille ja siten ensisijaisesti koteihin. Vaikka vanhemmilla ei olisikaan riittävää kielitaitoa lastensa kielelliseen harjoittamiseen, olisi tärkeää herättää oppilaiden vanhemmat entistä tiiviimmin tukemaan lastensa kielellistä kehitystä arjen valinnoilla ja tottumuksilla, esimerkiksi kannustamalla lapsia lukemaan ruotsiksi, valitsemalla ruotsinkielisiä TV- ja radio-ohjelmia ja osoittamalla kiinnostusta ruotsin kieltä sekä suomenruotsalaista ja ruotsalaista kulttuuria kohtaan. Vanhempien tietoiset valinnat tekisivät kodeista ainakin välillisesti sekä kielellisen että myös kulttuurisen välittämisen tiloja.

Kahden kielen välissä tasapainoilu vaatii tilanneherkkyyttä. Toisinaan koulussa sopeudutaan eli akkommodoidaan vastaanottajan tarpeiden mukaan, kun taas toisinaan pitäydytään koulun kieleen. Tämä näkyy siinä, että koulun ulkopuolisia kontakteja hoidetaan sekä suomeksi että ruotsiksi osittain resurssipulan vuoksi, mistä yhtenä esimerkkinä ovat terveydenhuollon tiedotteet koteihin. Yhteydenpito Tampereen kaupungin kanssa hoidetaan suomeksi, koska ei haluta tuottaa ylimääräistä vaivaa, ja silloin on kyse konvergentista akkommodaatiosta. Toisaalta halutaan tietoisesti pitää kiinni koulun ruotsinkielisyydestä. Tästä osoituksena ovat vanhempainillat, joissa opettajat käyttävät viestintäkielenä ruotsia, ja verkkosivut, jotka ovat vain ruotsiksi – ainakin toistaiseksi.

Sekä rehtori että haastattelemani opettajat pitivät tärkeänä mahdollisuutta tukea oppilaiden yksilöllisiä tarpeita huolimatta siitä, että työtä kielen kehityksen eteen tehdään paljon, mikä on toisinaan raskasta ja aikaa vievää. Rehtorin mukaan uutta opetushenkilökuntaa tarvitaan harvoin. Mielestäni tämän voi tulkita niin, että ne opettajat, jotka kouluun tulevat, viihtyvät yhteisössä, mikä puolestaan on kaikkien etu. Se, että koulu on pieni ja että kaikki tuntevat toisensa, on sekä opettajien että tutkimuskohteenani olevien oppilaiden mielestä koulun valttikortti. Koulun selviämisen edellytyksenä on ollut oppilasvirran turvaaminen, ja siksi on haluttu tarjota koulupaikka kaikille päiväkodista tuleville lapsille. Selvitäkseen haasteista koulun on siis

ollut välttämätöntä ottaa kouluun oppilaita myös suomenkielisistä perheistä.

Käyttämäni etnografinen havainnointi mahdollisti osallistumisen koulun arkeen ja antoi siten tilaa monille käytäväkeskusteluille koulussa. Monet keskustelut kielikysymysten parissa johtivat ennen pitkää identiteettikysymysten pohdintoihin, ja siksi haluan lopuksi lyhyesti esittää joitakin tampereenruotsalaisuutta kuvaavia ajatuksia identiteetistä. Sen lisäksi, että kielikysymyksestä keskustellaan koulussa usein, kehittyy kouluaikana oppilaan oma identiteetti. Kysymykseen identiteetistä oppilaat saivat annetuista vaihtoehtoista valita niin monta vaihtoehtoa kuin halusivat. Mielenkiintoista on, että monet oppilaat, joilla ruotsi on vahvempi kieli, eivät siitä huolimatta halua kutsua itseään suomenruotsalaisiksi vaan tampereenruotsalaisiksi. Tutkittavista oppilaista kahdeksan määrittelee itsensä ensisijaisesti kaksikieliseksi ja seitsemän tuntee olevansa suomalaisia kieleen katso-matta. Kuusi oppilasta kymmenestä määrittelee itsensä suomenruotsalaiseksi ja neljä kymmenestä tampereenruotsalaiseksi. Kysymyksessä oli myös mahdollisuus vapaasti määritellä jokin muu identiteetti, ja yksi oppilas oli määritellyt identiteetikseen *SST:are* eli Tampereen ruotsalaisen koulun oppilas. Saattaa olla, että jokunen muukin olisi tuon vaihtoehdon valinnut, mikäli olisin sen ymmärtänyt vaihtoehtoihin laittaa. Joka tapauksessa vastaus vahvistaa käsitystäni koulun vahvasta yhteishengestä ja yhteisöllisyydestä. Harry Lönnrothin (2009: 97) tekemässä tutkimuksessa, joka käsittelee tampereenruotsalaisen vanhemman sukupolven kielen ylläpitämistä ja kielellistä identiteettiä, eräs haastateltava toteaa seuraavasti: ”Tampereenruotsalaisuudelle ominaiset perinteet saattavat vaikeuttaa sisäänpääsyä yhteisöön.” (Suom. Z K-O.) Pietarsaaresta muuttanut koulun rehtori kertoo, että tampereenruotsalaisella identiteetillä on aivan oma sisältönsä, mutta hän ei ole vielä oikein päässyt selvilleen siitä, mikä se on. Lisäksi hän huomauttaa, ettei hänestä todennäköisesti koskaan tule tampereenruotsalaista, mutta olettaa tyttäriensä mahdollisesti olevan tampereenruotsalaisia identiteetiltään. ”Tampereenruotsalaisuudella on oma charminsa – vasta täällä sitä tuntee olevansa suomenruotsa-

lainen. Aikaisemmin sitä ei ole ollut tarve sen paremmin määritellä.” (Suom. Z K-O.)

Tutkimuksessa esiin tulleet kielikäytännöt muodostuvat erilaisissa arkisissa tilanteissa toimivista ratkaisuista, jotka kenties ulkopuolisesta saattavat tuntua ristiriitaisilta. Kollektiivisena yhteisönä koulu pyrkii pitämään ruotsinkielisyydestä kiinni huolimatta siitä, että yhteisöön kuuluu ruotsinkielisten lisäksi myös sekä suomenkielisiä että kaksikielisiä henkilöitä, jotka tekevät koulun arjesta monikielisen. Tamperelaisessa kontekstissa vähemmistökielinen arki näyttäytyykin eräänlaisena tasapainoiluna kielen ylläpitämisen ja toisaalta enemmistökieleen sopeutumisen välillä. Mielestäni tämä voidaan tulkita Croninin (2006) määritelmän mukaan translationaaliseksi akkommodaatioksi. Tampereen ruotsalaisen koulun kontekstissa kaksikielinen arki voi olla ennemminkin vahvuus kuin Rosenbergin (1994) esiin tuoma uhka suomenruotsalaisuuden säilymiselle Tampereella.

Lähteet

- Allardt, Erik (1997) *Tvåspråkigheten, finnarnas attityder samt svenskans och finlandssvenskarnas framtid*. Teoksessa *Vårt land, vårt språk – Kahden kielen kansa. En attitydundersökning om det svenska i Finland. Suomalaisia asenteita ruotsin kieleen Suomessa*. Finlandssvensk rapport 35. Helsingfors: Svenska Finlands folkting.
- Cronin, Michael (2006) *Translation and Identity*. New York: Routledge.
- Einarsson, Jan (2009) *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2008) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Giles, Howard (1994) *Accommodation in Communication*. Teoksessa R.E. Asher & J.M.Y. Simpson (toim.) *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Volume 1. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press, 12–15.
- Holmqvist, Ronny (2010) Haastattelu 20.5.2010.

- Håkansson, Gisela & Norrby, Catrin (2010) *Introduktion till sociolingvistik*. Falun: Norstedts.
- Kingelin-Orrenmaa, Zea (2010) *Tammerfors som svensk språkö i Finland. En etnografisk studie av Svenska samskolan i Tammerfors*. Bilaudaturuppsats i nordiska språk. Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. Tammerfors universitet.
- Kovero, Camilla (2011) *Språk, identitet och skola II. Barn och ungdomar i svenska skolor i olika språkliga miljöer*. Rapporter och utredningar 2011:6. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- KS = Kielitoimiston sanakirja (2011) <http://mot.kielikone.fi/mot/uta/net-mot.exe?UI=f180>. [Luettu 16.8.2011.]
- Kuczynski, Anna-Liisa (2006) Kaksikielisenä suomalaisten keskellä. Identifikaatioita Uudenkaupungin kielellisessä ahtaudessa. Teoksessa Laura-Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen (toim.) *Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. Historiallinen Arkisto 123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 267–292.
- Lappalainen, Sirpa & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) (2007) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Löfman, Anita (1995) *Hundra år av gemenskap. Svenska samskolan i Tammerfors 1895–1995*. Tammerfors: Svenska samskolan i Tammerfors.
- Lönnroth, Harry (2009) *Svenskt i Tammerfors. Tre undersökningar om språk och samhälle i det inre av Finland*. Tampere: Tampere University Press.
- Nordberg, Bengt (2007) Vad är sociolingvistik? Teoksessa Eva Sundgren (toim.) *Sociolingvistik*. Stockholm: Liber.
- Oker-Blom, Gun & Geber, Erik & Backman, Heidi (2001) *Språklig mångfald i skolan. Språkbakgrund och muntlig språkkompetens i de svenska lågstadieskolorna*. Utbildningsstyrelsens duplikat 2/2001. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Rosenberg, Thomas (1994) *Svenskfinlands sönderfall. Texter till minnet av ett folk*. Publikation nr 24. Vasa: Åbo Akademi, institutet för finlandssvensk samhällsforskning.
- Svenska samskolan i Tammerfors 1895–1945* (1949). Tammerfors: Svenska samskolan i Tammerfors.
- Svenska samskolan i Tammerfors 75-års matrikel* (1970) Tammerfors: Svenska samskolan i Tammerfors.

- Svenska samskolan i Tammerfors (2010a) <http://www.samskolan.fi/> [Luettu 22.3.2010.]
- Svenska samskolan i Tammerfors (2010b) Målsättning. <http://www.samskolan.fi/malsattning.html/>. [Luettu 22.3.2010.]
- Tilastokeskus (2011) Väestö iän (1-v.), sukupuolen ja kielen mukaan alueittain. http://193.166.171.75/database/StatFin/vrm/vaerak/vaerak_fi.asp. (Luettu 4.1.2013.)

IV

Yhteisöt ja yhteisöllisyys

TULKKI KESKELLÄ HENGELLISTÄ KOKEMUSTA: SIMULTAANITULKKAUS TAMPEREEN HELLUNTAISEURAKUNNAN KOKOUKSESSA

Sari Hokkanen

Monen muun suurehkon suomalaisen helluntaiseurakunnan tavoin myös Tampereen helluntaiseurakunnassa järjestetään säännöllisesti simultaanitulkkausta. Seurakunnan tilaisuudet pidetään enimmäkseen suomeksi, joten paikalla olevia maahanmuuttajia ja ulkomaalaisia vierailijoita varten Tampereen helluntaiseurakunta tarjoaa tulkkausta paitsi englanniksi, myös tarpeen mukaan usealla muulla kielellä kuten venäjäksi, kiinaksi tai espanjaksi. Säännöllisen simultaanitulkkausten lisäksi seurakunnassa on muutakin tulkkaustoimintaa: erityisesti sunnuntain tilaisuuksia tulkataan tarpeen vaatiessa viittomakielelle, ja seurakunnassa vierailee silloin tällöin myös ulkomaalaisia puhujia, joiden puhe tulkataan konsektiivisti suomeksi. Tämän artikkelin keskiössä on kuitenkin seurakunnan järjestämä englanninkielinen simultaanitulkkaus, johon osallistuin itse vuosina 2007–2009 ja josta tein pro gradu -tutkielman Tampereen yliopistoon (Hokkanen 2010). Olen jatkanut helluntaiseurakunnan simultaanitulkkauksen tutkimusta sittemmin väitöskirjatyössäni, johon myös tämä artikkeli perustuu.

Simultaanitulkkeina toimivat useimmiten Tampereen helluntaiseurakunnan jäsenet tai sen toimintaan muuten aktiivisesti osallistuvat, joista suurimmalla osalla ei ole käännöstieteellistä koulutusta tai ammatillista kokemusta tulkkauksesta. Tulkkaus järjestetään vapaaehtoistyönä, eikä tulkeille siksi makseta korvausta. Seurakunnassa tulkkausta ei kuitenkaan mielletä varsinaisesti vapaaehtoistyöksi tai ei-ammattilliseksi käännöstoiminnaksi, vaikka se tutkijan näkökulmasta voitaisiinkin sellaiseksi määritellä. Pikemminkin tulkkaus käsitetään seurakunnassa kristilliseksi palvelemiseksi. Siinä yksilö käyttää Jumalalta saamiaan lahjoja – eli kykyjä ja taitoja, olivatpa ne synnynnäisiä tai hankittuja – toisten hyväksi. Tällaiseen palvelemiseen kuuluu vahva käsitys siitä, että Jumala on tarkoittanut kunkin yksilön toimimaan jossakin tiettyssä tehtävässä joko seurakunnassa tai sen ulkopuolella sen mukaan, millaisia lahjoja Hän on kullekin antanut. Niinpä jokaiselle uskovalle ajatellaan olevan niin sanottu oma paikka eli jokin tietty palvelutehtävä, johon hänet on suunniteltu. (Hokkanen 2012.)

Oman palvelupaikan löytäminen ei kuitenkaan ole aina täysin yksinkertaista, vaan seurakunnassa ajatellaan, että useimmat löytävät sen vähitellen rukoilemalla ja kokeilemalla eri tehtäviä. Niinpä tulkkaustakin saattaa kokeilla joku, jolla on kyllä kielitaitoa, mutta jota ei ollutkaan tarkoitettu tulkiksi. Jos joku tulkkausta kokeileva puolestaan kokee, että hänen oma paikkansa todellakin on toimia tulkkina, ei seurakunnassa silti välttämättä ajatella, että tämä olisi Jumalan antamien lahjojen perusteella automaattisesti täydellinen tulkki. Pikemminkin useimmista palvelutehtävistä ajatellaan, että Jumalan antamat lahjat ovat lähinnä edellytys palvelupaikassa toimimiselle, mutta tekemisen laatu ja taidot kasvavat kokemuksen myötä. Seurakunnassa ajatellaan lisäksi, että Jumala kykenee siunaamaan hänelle antautuneen palvelijan työn niin, että sen lopputulos voi olla parempi kuin palvelijan luonnolliset taidot antaisivat odottaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Jumalan yliluonnollisen puutumisen ansiosta tulkki ei esimerkiksi voisi tehdä yhtään virhettä. Sen sijaan ajatellaan, että vaikka tulos ei olisikaan täydellinen, se

on Jumalan siunauksen vuoksi silti parempi kuin se muuten olisi ollut. (Hokkanen 2012.)

Englanniksi tulkattuja tilaisuuksia on seurakunnassa kahdesti viikossa: lauantain nuortenilta ja sunnuntaiaamupäivän jumalanpalvelus. Näitä ja muita seurakunnan tilaisuuksia kutsutaan yleensä kokouksiksi. Tulkkausta varten seurakunta on rakentanut pääsaliin tulkkipöytä ja hankkinut konferenssitulkkauslaitteiston. Tulkkipöydissä on ikkunat ja hieman korotettu lattia, ja sieltä näkee penkkirivien ylitse lavalle, vaikka joku seisoisikin pöydän edessä. Tulkkipöydissä olevien tulkkauslaitteistojen avulla tilaisuutta voidaan tulkata yhtä aikaa jopa neljälle kielelle. Laitteisto mahdollistaa myös reletulkkauksen, jota on käytetty ainakin silloin, kun suomenkielistä tilaisuutta on tulkattu englannin kautta kiinaksi. Tulkkauslaitteiston avulla kutakin kieltä voisi tulkata kaksi tulkkiä, mutta vapaaehtoisten tulkkiä vähäisen määrän vuoksi tulkkipöydissä työskentelee vain yksi tulkki kerrallaan. Tulkkausta kuuntelevat ovat useimmiten maahanmuuttajia, vaihto-oppilaita tai vierailijoita, ja yhdellä kertaa heitä on yleensä alle kymmenen.

Tämän artikkelin tarkoitus on esitellä, millaisia genrejä Tampereen helluntaiseurakunnan kokouksissa tavallisesti on ja miten niitä tulkataan. Erityisesti pyrin genrejä erittelemällä tutkimaan, millainen kokouksen retorinen maisema on ja millaisia sosiaalisen toiminnan repertuaareja eri genret luovat. Lisäksi tavoitteeni on genrejen avulla havainnollistaa, millainen helluntaiseurakunnan kokouksessa mahdollinen hengellinen kokemus on ja millaista on tulkata keskellä tällaista kokemusta. Artikkelini pohjautuu tekemääni etnografiseen tutkimukseen, jota varten keräsin havainnointi- ja muistiinpanoaineistoa Tampereen helluntaiseurakunnassa syksyllä 2009 ja talvella 2010. Kuten edellä on käynyt jo ilmi, tätä ajanjaksoa ennen olin kuitenkin itse seurakunnan jäsen, ja toimin vapaaehtoisena englannin kielen simultaanitulkkiina, kunnes jättäydyin toiminnasta pois paikkakunnalta muuton vuoksi. Myös nämä kokemukset omasta tulkkaustoiminnastani ovat osa tässä artikkelissa käytettyä tutkimusaineistoa.

Seuraavaksi kuvailen lyhyesti tutkimaani uskonsuuntausta ja esitelen joitakin helluntailaisuudelle tyypillisiä pidettyjä piirteitä, jotka

luovat ideologisen taustan artikkelissa käsitellyille teemoille. Erityisesti keskityn kokemuksellisuuteen, jota sekä helluntailaisuuden tutkijat että helluntailaiset itse pitävät uskonsuuntauksen merkittävänä piirteenä. Luvussa kolme tarkastelen artikkelin keskeistä käsitettä, genreä, ja keskityn erityisesti määritelmään, jonka mukaan genre ei ole niinkään tekstien luokitteluväline vaan osa yhteisön sosiaalista toimintaa. Luvussa neljä esittelen puolestaan helluntaiseurakunnan kokouksessa tyypillisesti esiintyviä genrejä ja pyrin niiden avulla luomaan kuvan osasta tämän yhteisön sosiaalista toimintaa. Lopuksi tarkastelen, millainen rooli tulkkaamisella on hengellisen kokemuksen välittämisessä niille kokouksessa kävijöille, jotka eivät ymmärrä suomea, ja millaisena tulkkaaminen näyttäytyy keskellä hengellistä kokemusta.

Helluntailaisuus ja kokemuksellisuus

Helluntailiike sai alkunsa 1900-luvun alkuvuosina Yhdysvalloissa, mistä se levisi nopeasti eri puolille maailmaa, myös Suomeen. Liike jatkaa kasvuaan edelleen, ja arvioiden mukaan helluntailaisia ja muita karismaattikkoja on maailmanlaajuisesti noin 250–600 miljoonaa, eli he muodostavat suurimman protestanttisen tunnustuskunnan. Helluntailaisuus ja sitä lähellä oleva, myöhemmin syntynyt karismaattisuus eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä käsitteitä, minkä vuoksi arviot helluntailaisten ja karismaattikkojen lukumäärästäkin vaihtelevat melko paljon. (Terho 2006: 278–281; Miller & Yamamori 2007: 1; Kärkkäinen 1999: 178; Burgess & Van der Maas 2002: xvii–xx.)

Suomessa helluntailaisuuden katsotaan kuuluvan vapaakristillisyyteen, jota Veli-Matti Kärkkäinen (2005: 287–288) kuvaa seuraavasti: Vapaakristillisyydessä Raamattua tulkitaan kirjaimellisesti ja Jumalan sanalla katsotaan olevan välitön auktoriteetti sekä yksilön että seurakunnan elämässä. Vapaakristillisyydessä kastetaan vain uskoontulleita, ja seurakunnan jäseneksi voi liittyä yksinomaan kasteen kautta. Valtio ja seurakunta pidetään tiukasti erillään. Paikallisseurakunnan itse-

näisyyttä korostetaan, eikä paikallisseurakunnan päätösvaltaa haluta luovuttaa seurakunnan ulkopuolelle. Pappeuden ei katsota olevan vain joidenkin virka, vaan sen ajatellaan kuuluvan jokaiselle kristitylle. Kärkkäisen mukaan helluntaiseurakuntien keskeisiin tehtäviin kuuluu edellä mainittujen piirteiden lisäksi karismaattinen¹ jumalanpalveluselämä, herätyksen odotus sekä evankeliointi ja lähetystyö. Suomessa laskettiin olevan vuonna 2003 noin 48 000 helluntailaista. Koska seurakuntien jäseniksi ei oteta lapsia vaan ainoastaan kastettuja nuoria ja aikuisia, helluntailiikkeen piirissä arvioidaan olevan yhteensä yli 100 000 suomalaista. (Mts. 312.)

Donald E. Miller ja Tetsunao Yamamori ovat tutkineet helluntailiikettä laajasti teoksessaan *Global Pentecostalism: The New Face of Christian Social Engagement* (2007). Heidän tarkastelunsa keskittyy niin kutsutun kolmannen maailman helluntailaisuuteen ja erityisesti sellaisiin seurakuntiin, joilla on jotain organisoitua sosiaalista auttamistoimintaa. Mielestäni jotkin Millerin ja Yamamoriin havainnoista pätevät kuitenkin myös Suomen helluntailaisuuteen ja erityisesti Tampereen helluntaiseurakuntaan. Yksi tällainen havainto on helluntaiseurakuntien organisaatiojärjestys. Miller ja Yamamori toteavat (mts. 188), että siinä missä monissa vanhempien kirkkokuntien seurakunnissa on hierarkkinen ja pyramidin mallinen seurakuntajärjestys, muistuttaa monien kasvavien helluntaiseurakuntien järjestäytyminen enemmän elävää organismia. Miller ja Yamamori mainitsevat yhtenä merkinä tällaisesta seurakuntajärjestyksestä solutoiminnan, joka on vahva myös Tampereen helluntaiseurakunnassa. Solut ovat useimmiten seurakuntalaisten kodeissa kokoontuvia pienryhmiä, joilla on yksi tai useampi nimetty johtaja. Tampereen helluntaiseurakunnassa solunjohtajalta edellytetään yleensä, että hän osallistuu seurakunnan järjestämään koulutukseen, ennen kuin hän perustaa solun.

Voidaan ajatella, että yksi solutoiminnan taustaolettamuksista on se, että jokaisella seurakunnan jäsenellä on jotain annettavaa toisille. Voidakseen auttaa toisten hengellisessä kasvussa ei siis tarvitse

1. Sana *karismaattinen* viittaa armolahjoihin, kuten kielillä puhumiseen ja profeetoimiseen.

olla esimerkiksi pastori. Pienryhmissä jokaisella on mahdollisuus esimerkiksi rukoilla toisten puolesta, jakaa ajatuksia Raamatusta tai vaikkapa harjoitella armolahjojen käyttöä, kuten profetoimista. Millerin ja Yamamorin (mts. 189) mukaan helluntailaisuuden näkemys seurakuntajärjestyksestä onkin se, että jokaisella seurakuntalaisella on jokin lahja ja terveessä seurakunnassa jokainen jäsen käyttää lahjaansa yhteiseksi hyväksi. Tämä näkemys on vallalla myös Tampereen helluntaiseurakunnassa (Hokkanen 2012). Veli-Matti Kärkkäisen mukaan tämä helluntailainen käsitys seurakuntajärjestyksestä ei ole niinkään teologisen pohdinnan tulosta vaan seurausta liikkeelle tyypillisestä tavasta korostaa kokemuksellisuutta ja yleistä pappeutta, toisin sanoen sitä, että jokainen seurakunnan jäsen osallistuu aktiivisesti kaikkeen seurakuntaelämään (Kärkkäinen 2001). Niinpä liikkeen alusta asti helluntailaiset ovat olleet enemmän käytännön kuin teorian kannalla, ja he ovat keskittyneet kokeilemaan, millaista on elää Uuden testamentin kuvaamaa seurakuntaelämää käytännössä sen sijaan, että he olisivat laatineet siitä teologisia analyyseja (mts. 102).

Myös tunnettu helluntailaisuuden tutkija Walter Hollenweger (1997: 329) mainitsee kokemuksellisuuden yhtenä maailmanlaajuista helluntailiikettä yhdistävänä tekijänä, ja Kärkkäisen tavoin hän pitää kirjallisten opinkappaleiden puuttumista merkkinä tällaisesta kokemuksellisuudesta. Raamatun rinnalle ei ole haluttu nostaa mitään muuta tekstiä, vaan liikkeessä ajatellaan, että jokaisella yksilöllä on mahdollisuus Raamattua lukemalla ja Pyhän Hengen avulla saada selville Jumalan tahto (mp.). **Hollenweger esittääkin, miten tämä suullinen, kokemuksellinen teologia näkyy käytännössä:**

[N]ot through the book, but through the parable,
 not through the thesis, but through the testimony,
 not through dissertations, but through dances,
 not through concepts, but through banquets,
 not through a system of thinking, but through stories and songs,
 not through definitions, but through descriptions,
 not through arguments, but through transformed lives (mts. 196).

Samansuuntaisesti toteavat myös Miller ja Yamamori (2007: 14, suom. SH): "Helluntailaisuus ei ole pelkästään uskomuskokoelma, se on kokemus."

Mikäli kokemuksellisuus on tärkeä osa helluntailaisuutta, on kokemuksen käsitettä tarpeen tarkastella hieman lähemmin. Tunnetuimpia uskonnollisesta kokemuksesta² kirjoittaneita on William James, jonka aihetta käsittelevä teos ilmestyi jo 1902. Jamesin määritelmän mukaan uskonnollisella kokemuksella tarkoitetaan "ihmisten henkilökohtaisia tunteita, toimintoja ja kokemuksia heidän tuntiessaan olevansa yhteydessä johonkin, minkä he kokevat jumaluudeksi" (1981 [1902]: 30). Jamesin määritelmää on kuitenkin moitittu turhan individualistiseksi (Hornsby-Smith 1998: 415). Siksi voitaisiin ajatella, että uskonnollinen kokemus on yhtä aikaa sekä henkilökohtainen että sosiaalinen ilmiö (mts. 430), sillä se voi tapahtua paitsi yksityisyydessä myös esimerkiksi yhteisessä jumalanpalveluksessa. Viime kädessä yksilö itse määrittelee jonkin kokemuksensa uskonnolliseksi, mutta tällaiseen määritelmään vaikuttaa luonnollisesti yksilön omaksuma kollektiivinen uskomusjärjestelmä (Nelson 2005: 53–54). Näistä määritelmistä on mielestäni syytä panna merkille kokemuksen tietynlainen subjektiivisuus. Uskonnollinen kokemus on **tunne** siitä, että on yhteydessä Jumalaan, eikä se siten perustu välttämättä havaintoihin ja todisteisiin, joita ulkopuoliset voisivat suoraan arvioida. Sen vuoksi on selvää, että uskonnollinen kokemus ei ole luonteeltaan selkeä ja tarkkarajainen (Brown 2007).

David Brownin mukaan on myös syytä erotella uskonnollinen kokemus muista tapahtumista, jotka voidaan niin halutessa tulkita Jumalan teoiksi, kuten vastaus rukoukseen (2007: 165). Niinpä uskonnollinen kokemus on Brownin mukaan pohjimmiltaan Jumalan kohtaamista (mts. 171). Helluntaiteologi Terry L. Cross tarkentaa tätä määritelmää toteamalla, että avoimuus Jumalan Pyhän Hengen

2. Käytän tässä artikkelissa termejä *hengellinen kokemus* ja *uskonnollinen kokemus* synonyymisinä. Jälkimmäinen on uskonnon tutkimuksessa yleinen, mutta tutkimassani yhteisössä sanalla uskonnollinen on voimakkaita negatiivisia konnotaatioita, jotka viittaavat kuolleisiin, sisällöttömiin rituaaleihin. Sen vuoksi viittaan tutkimani yhteisön sisällä tapahtuvaan uskonnolliseen kokemukseen termillä *hengellinen kokemus*.

päivittäiselle kokemiselle on keskeinen osa helluntailaisuutta (2009: 6). Toisin sanoen helluntailaisen käsityksen mukaan uskonnollinen kokemus – tunne siitä, että on kohdannut Jumalaa³ – kuuluu osaksi uskovan arkea, eikä se viittaa vain esimerkiksi uskoontulohetkeen tai muihin käänteentekeviin kokemuksiin, joita on vain muutamia uskovan elämässä, jos ollenkaan.

Genre sosiaalisena toimintana

Kuten genreä käsittelevissä tieteellisissä teksteissä monesti todetaan, käsite on ollut vaikeasti määriteltävä ja vaihtelevasti ymmärretty (Shore & Mäntynen 2006: 12). Perinteisten, erityisesti kirjallisuudentutkimuksen tarjoamien määritelmien mukaan genre on nähty taksonomian välineenä – leimana, joka lyödään valmiin tekstin päälle ja jonka avulla tekstiä tulkitaan – tai muodon ja sisällön konventioina, jotka ohjailevat ja rajoittavat ilmaisua (Bawarshi 2000: 335, 336; Bazerman 1994). Kaikkein yksinkertaisimmillaan genren on ajateltu olevan luokittelujärjestelmä, jonka avulla erilaisia tekstejä voidaan kategorisoida pelkästään niiden muodon perusteella (Devitt 1993: 573, 574).

Tässä artikkelissa olen lainannut useiden 1980-luvun lopun ja 1990-luvun muun muassa soveltavan kielitieteen, viestintätutkimuksen ja retoriikan tutkijoiden näkemystä genrestä, jonka Anis Bawarshi (2000) tiivistää seuraavasti:

[G]enret on nykyään määritelty tyypillisiksi retorisiksi keinoiksi, joiden avulla kommunikointitilanteeseen osallistuvat tunnistavat erilaisia kirjallisia ja ei-kirjallisia tilanteita ja toimivat niissä. Siksi genret eivät

3. Tutkimani yhteisön ulkopuoliselle lukijalle saattaa kuulostaa oudolta tässä käytetty partitiivi. Ilmaisun ”kohdata Jumalaa” on kuitenkin vakiintunut yhteisön puheessa, ja se perustuu ajatukseen Jumalan kohtaamisen eli hengellisen kokemuksen jatkuvuudesta. Tavoite on kohdata Jumalaa toistuvasti, ja tätä ajatusta vaihtoehtoinen muotoilu ”kohdata Jumala” ei välitä. Toinen mahdollinen selitys ilmaisulle on yhteisössä esiintyvä käsitys siitä, että rajallinen ihminen ei voi kohdata rajatonta Jumalaa täydellisesti ennen kuin iankaikkisuudessa.

pelkästään auta meitä määrittelemään ja organisoimaan erilaisia tekstejä, vaan ne auttavat meitä myös määrittelemään ja organisoimaan sosiaalista toimintaa –. (Mts. 335, suom. SH.)

Genre ei siis ole pelkästään kirjoitetun tai puhutun kielenkäytön lajien tyypillisten piirteiden kokoelma, jonka avulla yksittäisiä esiintymiä voidaan luokitella, vaan käsite, jonka avulla voidaan määritellä kielenkäytön lajeihin liittyvää sosiaalista toimintaa. Myös esimerkiksi Carolyn Millerin (1984: 159) määritelmän mukaan genre on toistuviin sosiaalisiin tilanteisiin pohjautuvaa tyypillistä retorista toimintaa. Genret ovat siis pragmaattisia, sillä niiden avulla pystymme toimimaan sosiaalisissa tilanteissa. Charles Bazerman (1994: 82) toteaa samansuuntaisesti, että genret identifioivat tietyssä tilanteessa mahdollisten toimintojen repertuaarin.

Näissä genren määritelmissä keskeinen käsite on tilanne, jolla tarkoitetaan nimenomaan toistuvaa sosiaalista tilannetta (Miller 1984:151). Kuten Miller huomauttaa, tilanteen toistuvuudella ei kuitenkaan tässä yhteydessä tarkoiteta niinkään ympäristön ulkoisten tekijöiden samankaltaisuutta tai edes osallistujien subjektiivista tulkintaa. Toistuvuus on pikemminkin sosiaalinen konstruktio, ryhmässä jaettu käsitys siitä, että edessä oleva tilanne on jollain tavoin samanlainen kuin menneisyydessä koettu tilanne. (Mts. 156–157.)

Genret voidaan siis ymmärtää tekstuaalisiin piirteisiin pohjautuvan luokittelujärjestelmän sijaan osaksi sosiaalista toimintaa (Miller 1984: 153). Tämä genren piirre pohjautuu Bawarshin mukaan siihen perustavaan ajatukseen, että genret eivät toimi ainoastaan retorisella kielenkäytön tasolla vaan myös käsitteellisellä tasolla. Genret vaikuttavat toimintaamme tietyissä tilanteissa, ja toisaalta ne muokkaavat sitä, millaisina näemme nämä tilanteet. Toisin sanoen genret siis sekä ohjaavat toimintaa – ovat normatiivisia perinteisen genrekäsityksen mukaisesti – että luovat toiminnan. (Bawarshi 2000: 339–340.) Devittin sanoin (1993: 578) tietty tilanne luo genren, mutta yhtä lailla genre luo tilanteen eli ne ovat erottamattomat. Niinpä voidaan sanoa, että myyjän ja asiakkaan kohtaaminen luo asiointigenren, mutta asiointi-

titilanne voi syntyä myös, jos myyjä aloittaa asiointigenren mukaisen keskustelun tutun asiakkaan kanssa esimerkiksi henkilökohtaisen keskustelun sijaan. Tällöin genre myös määrittelee osallistujille tietyt identiteetit (myyjä ja asiakas, eikä kaksi tuttavaa) (Bawarshi 2000: 335). Genret ovat siis retorisia ympäristöjä, joissa tunnistamme tietyn toistuvan tilanteen, toimimme sen mukaan ja siten autamme luomaan kyseisen tilanteen. Samalla tulemme tuottaneeksi myös erilaisia toimintatapoja, suhteita ja identiteettejä. (Mts. 336.)

Kun genre ymmärretään sosiaalisen maailman osaksi, siitä tulee hyödyllinen tutkimusväline erilaisten yhteisöjen ja kulttuurien tutkijalle. Tietyn ihmisryhmän arvoista, oletuksista ja uskomuksista voidaan saada tietoa tutkimalla, millaisia genrejä se käyttää, missä tilanteissa mikäkin genre on sovelias ja mitä eri genret tarkoittavat ryhmän jäsenille. Niinpä ryhmän genreilleen antamat nimitykset ja sen käyttämät genreluokitukset voivat antaa arvokasta tietoa siitä, millaisena ryhmä mieltää tyypillisen sosiaalisen ja retorisen toimintansa, vaikka arkikielen genrenimitykset eivät useimmiten täytäkään tieteiliseen taksonomiaan vaadittavia kriteerejä. (Devitt 1993: 581–582; Abrahams 1976: 194.)

Kokouksen genret ja niiden tulkkaus

Tampereen helluntaiseurakunnan kokousten genrejä tarkastelemalla voidaan kuvata yhtä osaa tämän yhteisön sosiaalisesta toiminnasta. Tässä luvussa esittelen kokouksissa yleisimmin esiintyviä genrejä erityisesti näiden genrejen mahdolliseksi tekemän toiminnan näkökulmasta. Valitsemani genret ja niiden nimitykset perustuvat sekä havainnoimiini kokouksiin että kokemuksiini ja muistoihini yhteisön jäsenenä. Tässä esittelemäni genrevalikoima ei kuitenkaan pyri olemaan tyhjentävä. Rajallisen tilan vuoksi olen valinnut tarkasteluun ne genret, jotka käsitykseni mukaan ovat yleisimpiä.

Tampereen helluntaiseurakunnan kokouksen aikana äänessä on tavallisesti useita henkilöitä: tyypillisesti ainakin kokouksen juontaja tai johtaja, yksi tai useampi muusikko sekä puhuja tai saarnaaja. Nämä ovat vakiintuneita puhujarooleja, joiden lisäksi kokouksessa voi olla äänessä myös muita seurakunnan jäseniä, jotka esittävät yleensä tervehdyksen, todistuksen tai mainoksen tai joita haastatellaan. Seuraavassa esittelen lyhyesti, millaisiin genreihin nämä puhujaroolit yleensä liittyvät ja miten ne nivoutuvat yleisön toimintaan.

Kokouksen johtajaa voidaan kutsua myös juontajaksi, ja **juonto** onkin tyypillinen kokouksen johtajan genre. Juontopuheenvuorojen pääasiallinen funktio on ohjata kokouksen kulkua: kertoa, kuka on seuraavaksi äänessä tai mikä laulu lauletaan. Juonnoissa kerrotaan monesti myös käytännön asioita esimerkiksi toivotusta pysäköintitavasta tai kokouksen jälkeisestä kahvitarjoilusta. Usein kokouksen johtaja mainitsee lisäksi jotain seurakunnan tulevista tilaisuuksista.

Kokouksen johtaja johtaa usein myös yhteistä **rukousta**. Helluntaiseurakunnan rukouksia ei tavallisesti kirjoiteta etukäteen, mihin helluntailiikkeessä korostettu henkilökohtainen, välitön suhde Jumalaan lienee suurimpana syynä. Rukouksen ajatellaan olevan ennen kaikkea kommunikointia kahden läheisessä suhteessa olevan henkilön välillä. Rukous, myös yhteinen rukous, on hyvin spontaania. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että ääneen rukoilija rukoilisi, mitä mieleen juolahtaa. Lähes aina ennen yhteistä rukousta kokouksen johtaja tai muu puhuja kertoo, millaisten aiheiden puolesta on tarkoitus rukoilla yhdessä. Usein ennen rukousta luetaan ääneen seurakuntaan jätettyjä rukouspyyntöjä, joissa esitettyjen aiheiden puolesta sitten rukoillaan. Kokouksen johtaja pyytää yleensä seurakuntalaisia nousemaan seisomaan rukouksen ajaksi, ja tavallista on sekin, että seurakuntalaiset yhtyvät rukoukseen sanallisesti rukoillen kielillä tai äidinkielellään. Usein seurakuntalaiset myös nostavat toisen tai molemmat kätensä siunaavaan eleeseen.

Kokouksen johtaja saattaa muiden puheenvuorojensa lisäksi antaa lyhyen **todistuksen**. Todistuksissa jaetaan yleensä jokin hengelliseen elämään liittyvä seikka, joka on ollut puhujalle ajankohtainen,

kerrotaan, mitä Jumala on tehnyt puhujan elämässä tai merkitsee hänelle, tai jaetaan ajatuksia jonkin raamatunkohdan pohjalta. Usein todistus-genressä on kuitenkin äänessä kokouksen johtajan sijaan joku seurakuntalainen. Todistusten lisäksi yksi tai useampi seurakuntalainen voi esittää kokouksessa esimerkiksi **tervehdyksen** seurakunnan lähetystyöntekijöiltä tai **mainoksen** jostain seurakunnan toimintamuodosta tai tulevasta tapahtumasta, johon seurakuntalaisia pyydetään mukaan.

Laulut muodostavat oman genrensä, josta voi erottaa useita alagenrejä: esittävät laulut, yhteislaulut ja ylistyslaulut. Tämän jaon taustalla on yleisön osallistumisen eri tasot. Yleisö ei osallistu esittävään lauluun, vaan sen on tarkoitus olla esitys, jota kuunnellaan. Yhteislauluun sen sijaan yleisön odotetaan osallistuvan ainakin laulamalla mahdollisten esilaulajien mukana. Ylistyslauluun taas yleisö osallistuu yleensä vieläkin aktiivisemmin: ylistyslaulun aikana muusikoiden ei ole tarkoitus esitellä omia taitojaan vaan antaa yleisölle tilaisuus kohdata Jumalaa. Tämän intiimin kohtaamisen välineenä ja merkinä voi olla paitsi ääneen laulaminen – useimmiten seisten – myös käsien kohottaminen tai muu fyysinen ilmaisu kuten tanssi. (Ks. myös Miller & Yamamori 2007.)

Uhri tai vapaaehtoinen rahalahja kerätään tavallisesti laulun aikana. Laulu voi olla esittävä laulu, yhteis- tai ylistyslaulu, ja sen aikana yleisö osallistuu ainakin uhrikopan siirtämiseen vieressään istuvalle, jos ei lahjan antamiseen. Uhria edeltää kokouksen johtajan puheenvuoro, johon viitataan joskus nimellä uhripuhe. Siinä kokouksen johtaja ilmoittaa, että seuraavan laulun aikana on tarkoitus kerätä uhri. Usein hän myös kertoo seurakunnan taloudellisista tarpeista ja pyytää seurakuntalaisia osallistumaan niiden täyttämiseen.⁴

Tampereen helluntaiseurakunnassa, samoin kuin useissa muissa suomalaisissa helluntaiseurakunnissa, järjestetään **ehtoollinen** kerran kuussa sunnuntain kokouksen yhteydessä. Luterilaisesta käytännöstä poiketen helluntaiseurakunnassa ehtoollinen, leipä ja viini, jaetaan

4. Helluntaiseurakunnat eivät kerää kirkollisveroa eivätkä saa tukea valtiolta, vaan ne rahoittavat itse toimintansa, tavallisesti juuri seurakuntalaisten lahjoituksilla.

penkkeihin pienillä tarjottimilla sen sijaan, että seurakuntalaiset tulisivat alttarille vastaanottamaan sen. Ennen ehtoollisen jakoa useimmiten kokouksen johtaja lukee ehtoollisen asetussanat esimerkiksi ensimmäisestä korinttolaiskirjeestä (1. Kor. 11:23–26, joskus myös jakeet 27–29) ja pyytää joitakuita ehtoollisen jakamiseen määrättyjä henkilöitä siunaamaan jaettavan leivän ja viinin. Leipä ja viini tarjoillaan erillisillä tarjottimilla penkkirivin päässä istuvalle, joka sitten siirtää ne vieressään istuvalle. Usein tarjotinta siirrettäessä seuraavalle sanotaan esimerkiksi ”Herramme Jeesuksen Kristuksen ruumis (veri); sinun puolestasi annettu (vuodatettu)”. Ehtoollisen nautittuaan useimmat seurakuntalaiset hiljentyvät hetkeksi rukoukseen, ja yleensä kokouksen johtaja johdattaa seurakuntalaiset myös yhteiseen rukoukseen ehtoollisen päätteeksi.⁵

Saarna, jota voidaan pitää kokouksen päätapahtumana, kestää tavallisesti puolesta tunnista kolmeen vartiin. Helluntaiseurakunnan kokouksen saarna on useimmiten valmisteltu, mutta sitä ei juuri koskaan lueta sanasta sanaan paperilta. Siksi saarna muodostuu usein melko pitkälti spontaanista puheesta. Saarnassa viitataan tavallisesti joihinkin raamatunkohtiin, joita käytetään perustelemaan ja tukemaan puhujan sanomaa. Joskus viittauksia Raamattuun saattaa olla jopa yli kymmenen. Puhuja saattaa lainata Raamatun tekstiä myös ulkomuististaan, ilmoittamatta erikseen viitettä. Jos puhuja kuitenkin ilmoittaa raamatunkohdan, jotkut seurakuntalaiset etsivät kyseisen kohdan omasta mukana olevasta Raamatustaan. Saarnan aikana jotkut seurakuntalaiset saattavat osallistua saarnaan myös verbaalisesti sanomalla esimerkiksi ”aamen” jollekin saarnaajan toteamukselle. Epätavallista ei myöskään ole se, että seurakuntalaiset antavat aplodeja saarnan tai todistuksen aikana esimerkiksi silloin, kun puhuja kertoo jonkun tulleen Jumalan parantamaksi.

5 Sekä uhri että ehtoollinen poikkeavat muista tässä esitetyistä genreistä siinä, että ne ovat pikemminkin toimintaa, johon liittyy tietynlaista puhetta, kuin puhetta, johon liittyisi tietynlaista toimintaa. Olen kuitenkin ottanut ne osaksi tätä tarkastelua sen vuoksi, että yhteisön jäsenen näkökulmasta ne muodostavat toistuvia, tunnistettavia tilanteita, jotka ovat olennainen osa kokousta, tai ehtoollisen ollessa kyseessä ainakin tiettyjä kokouksia.

Saarnan jälkeen joko saarnaaja tai kokouksen johtaja esittää tavallisesti **alttarikutsun**, eli kutsun tulla salin etuosaan, jossa tehtävään erityisesti nimetyt seurakuntalaiset rukoilevat kokoukseen osallistuvan puolesta. Alttarikutsussa kutsutaan usein myös erityisesti sellaisia osallistujia, jotka eivät ole vielä uudestisyntyneitä mutta jotka haluaisivat tulla uskoon. Niinpä alttarikutsun katsotaan olevan tärkeä osa kokousta, sillä sitä pidetään yhtenä tapana täyttää seurakunnan evankelioimistehtävää.

Tämä lyhyt esittely helluntaiseurakunnan kokouksen tavallisista genreistä osoittaa, miten monipuolisia viestintätilanteita yhden kokouksen aikana esiintyy. Eri puhujarooleja on useita, ja eri puheen-vuoroilla on monenlaisia tavoitteita: toiset tiedottavat, toiset vetoavat, toiset vakuuttavat, toiset ehkä viihdyttävätkin. Kokoukseen tulevan seurakuntalaisen tehtäväksi ei kuitenkaan jää pelkkä katseleminen ja kuunteleminen. Sen sijaan eri genret tarjoavat seurakuntalaiselle mahdollisuuksia hyvin monenlaiseen osallistumiseen. Toki esimerkiksi juonto- tai esittävä laulu -genre antaa seurakuntalaiselle lähinnä kuuntelijan ja vastaanottajan roolin. Sen sijaan esittäjä–yleisö-asetelma rikkoutuu monissa muissa genreissä. Yhteislaulu-genre odottaa ja edellyttää, että seurakuntalaiset yhtyvät lauluun. Yhteisessä rukouksessa seurakuntalaiset puhuttelevat Jumalaa yhdessä mikrofonin rukoilevan kanssa ja voivat osallistua rukoukseen paitsi mielessään, myös verbaalisesti tai fyysisesti kohottamalla käsiään. Ylistyslaulu-genressä seurakuntalaisilla on mahdollisuus syvään, henkilökohtaiseen kokemukseen Jumalan kanssa, jolloin muusikoiden rooli on kaukana esittämisestä ja muuttuu seurakuntalaisten palvelemiseksi. Niinpä monien genrejen tarkoituksena voi nähdä seurakuntalaisen henkilökohtaisen hengellisen elämän tukemisen, jolloin heidän osallistumisensa voi olla hyvinkin aktiivista.

Yksi edellytys siihen, että seurakuntalainen voi osallistua aktiivisesti kokouksen genreihin, on kuitenkin suomen kielen taito, mikä luo ongelmia seurakunnan kokoukseen tulevalle maahanmuuttajalle tai vierailijalle, joka ei ymmärrä suomea riittävästi. Siksi seurakunnan järjestämällä simultaanitulkkauksella voidaan nähdä olevan merkittävä rooli tulkkausta kuuntelevien ja muiden kokoukseen osallistuvien

välisen tasa-arvon toteutumisessa. Tulkkauksen avulla nekin, jotka eivät ymmärrä suomea, voivat paremmin tunnistaa kokouksen genrejä ja päättää joko osallistua tai olla osallistumatta niihin.⁶ Tulkkauksen avulla puhujien ja muusikoiden antama hengellisen elämän tuki ja palvelu saavuttaa myös ne paikalla olijat, jotka eivät ymmärrä suomea. Seuraavaksi tarkastelenkin sitä, miten näitä genrejä tulkataan simultaanisti ja millaisena tulkkaus näyttäytyy keskellä toisten ja tulkin omaa hengellistä kokemusta. Tässä esittelemäni kuvaus perustuu pitkälti omiin kokemuksiini helluntaiseurakunnan tulkkina.

Tulkki siis toimii välittäjänä yhtäältä puhujien ja muusikoiden sekä toisaalta tulkkausta kuuntelevien välillä, tarjoten kuuntelijoille pääsyn kokouksen genreihin, jotta he niihin osallistumalla voisivat saavuttaa henkilökohtaisen hengellisen kokemuksen. Kuten luvussa 2 mainittu yleisen pappeuden käsite antaa ymmärtää, helluntailiikkeessä ajatellaan kuitenkin, ettei yksilö tarvitse sinällään välittäjää itsensä ja Jumalan välille, vaan jokaisella on tasavertainen mahdollisuus kohdata Jumalaa. Niinpä ymmärrän puhujien ja muusikoiden tehtävän olevan kokoustilanteessa esittää Jumalalta lähtöisin oleva kutsu lähestyä Häntä, eli saavuttaa hengellinen kokemus, ja välittää Pyhän Hengen inspiroimaa opetusta tai kehotusta. Myös tulkin voidaan katsoa toimivan samoin.

Kuten edellä olevasta tarkastelusta on käynyt ilmi, yhdessä kokouksessa on monia genrejä ja ne saattavat vaihtua nopeastikin. Tämä aiheuttaa tietynlaisia haasteita simultaanitulkkaukselle: voidakseen varmistaa tulkkausta kuuntelevien osallistumisen genreen tulkki ei voi pitää jatkuvasti suurta viivettä lähdetekstin ja tulkkeen välillä. Esimerkiksi ennen rukousta kokouksen johtaja pyytää usein seurakuntalaisia seisomaan ja aloittaa rukouksen melko nopeassa tahdissa sanomalla vaikka vain ”noustaan yhdessä rukoilemaan”. Jotta tulkkausta kuuntelevat voisivat todella osallistua **yhteiseen** rukoukseen koko läsnä olevan seurakunnan kanssa, tulkin täytyy aloittaa rukouksen tulkkaaminen melko nopeasti eikä jäädä tulkkaamaan rukousta edeltävää puhetta

6. Luonnollisesti muutkin tekijät vaikuttavat kielitaidon ohella siihen, tunnistaako tulkkausta kuunteleva genreä vai ei. Genretietoisuus ei ole sisäsyntyinen vaan kehittyä yhteisöön sosiaalistumisen kautta (vrt. Solin 2006: 81).

kovin pitkäksi aikaa. Toki tulkkausta kuuntelevat ymmärtävät, että nyt on tarkoitus nousta ylös, kun kaikki muutkin tekevät niin. He voivat myös tulkita ympärillään olevien käytöksestä, että nyt on tarkoitus rukoilla, vaikka tulkki ei olisikaan ehtinyt tulkata heille ohjeita. Ilman tulkkausta he eivät silti voi täysipainoisesti osallistua rukoukseen, jos eivät tiedä, minkä asian puolesta seurakunta rukoulee yhdessä.

Useimpia genrejä tulkin on tarkoitus tulkata melko suoraviivaisesti. Niinpä esimerkiksi rukous tulkataan rukouksena ja saarna saarnana. Jos puhuja viittaa Raamattuun, tulkilla on tulkkikopissa englanninkielinen käännös, josta hänen tulisi lukea kyseinen raamatunkohta. Ei kuitenkaan ole harvinaista, että tulkki ei ehdi etsiä oikeaa paikkaa Raamatusta tulkkauksen lomassa. Toisinaan käy myös niin, ettei puhuja kerro viitettä, jolloin tulkki joutuu joko jättämään viittauksen pois tai tulkkaamaan lainauksen omin sanoin.

Ainoa genre, joka muuttuu merkittävästi tulkatessa, on laulu. Kun itse aloitin tulkkaamisen Tampereen helluntaiseurakunnassa, tulkkikoordinaattori neuvoi minua tulkkaamaan myös laulut. Tarkoitus oli tulkata suomenkielinen laulu siinäkin tilanteessa, että se oli alun perin käännetty englannista, eikä käytä alkuperäistä englanninkielistä versiota, jos se oli tiedossa.⁷ Hänen mukaansa mahdollisimman tarkka käännös lauluista tukee tulkkausta kuuntelevien suomen oppimista – suurin osa heistä kun on maahanmuuttajia. Laulujen aikana tulkkausta kuunteleva siis näkee laulujen suomenkieliset sanat joko heijastettuna valkokankaalle tai seurakunnalla käytetyistä Hengellisistä laulukirjoista⁸; hän kuulee laulun laulettuna suomeksi ja tulkattuna puheena englanniksi. Pelkkä tulkkaus ei siis laulugenren kohdalla vastaa lähdetekstin kokonaisuutta, eikä se siksi yksistään tarjoa alkuperäistä vastaavaa mahdollisuutta hengelliseen kokemukseen. Käytännössä osa tulkkausta kuuntelevista nostaa luurit korviltaan varsinkin ylistyslaulu-genressä, jossa kuuntelijan mahdollisuus aktiiviseen osallistumiseen ja hengelliseen kokemukseen on kenties suurempi kuin

7. Tällainen tilanne ei ole kovinkaan harvinainen, sillä varsinkin monet ylistyslaulut on käännetty englannista, ja niitä on monesti laulettu esimerkiksi nuortenilloissa englanniksi ennen käännöksen valmistumista.

8. Vastaa virsikirjaa.

muissa laulugenreissä. Tässä kohden tulkkauksen tavoite ei siis vastaa lähdetekstin tavoitetta, ja halutessaan osallistua ylistykseen tai muuten vain nauttia musiikista osa tulkkausta kuuntelevista ilmeisestikin pitää parempana kuunnella vain lähdetekstiä.

Tulkin hengellinen kokemus kokouksessa

Tulkki siis toimii hengellisen kokemuksen mahdollistajana tulkkausta kuunteleville. Tulkki ei kuitenkaan ole kokouksessa tapahtuvan Jumalan kohtaamisen ulkopuolella, vaan hän voi myös itse saada hengellisen kokemuksen tulkatessaan. Oman tulkkaukokemukseni perusteella olen huomannut, että kokousta tulkatessa tulkin hengellinen kokemus riippuu ainakin genrestä. Niinpä juontoa, todistusta tai jopa joitain saarnan osia tulkatessani huomioni on jakautunut ensisijaisesti puhujan ja kuulijan välille: keskityn tulkkattavaan puheeseen, tulkkaukseen ja oman tulkkeeni monitorointiin. Pidän mielessäni kuuntelijat ja mietin, miten voisin parhaiten palvella heitä. Tulkkaukseen tulee kuitenkin uusi elementti esimerkiksi rukous- ja ylistyslaulu-genreissä, joissa tulkkattava teksti on pääasiassa Jumalalle suunnattua puhetta. Silloin omatkin ajatukseni suuntautuvat Jumalaa kohti ja minusta myös tuntuu erilaiselta: tunnen kohtaavani Jumalaa, ja kokemus on samanlainen kuin jos osallistuisin esimerkiksi rukoukseen yleisön joukossa.

Tulkkaminen kuitenkin rajoittaa tulkin osallistumista eri genreihin. Hän ei esimerkiksi voi laulaa ylistys- tai yhteislaulun mukana, koska hänen täytyy tulkata laulettu teksti. Hän ei myöskään voi liikkua kovin paljoa pienessä tulkkikopissa esimerkiksi ylistyslaulun aikana. Uhriin ja ehtoolliseen tulkki voi osallistua, mutta silloin hän joutuu hetkeksi poistumaan tulkkikopista ja keskeyttämään tulkkauksen. Sitä vastoin esimerkiksi käden tai käsien kohottaminen rukouksen aikana on mahdollista tulkillekin, ja olen itse huomannut tekeväni tämän eleen rukousta tulkatessani. Voitaisiin sanoa, että olen sosiaalistunut tutkimaani

yhteisöön siinä määrin, että eleestä on tullut minulle luonnollinen osa sekä yhteistä että yksityistä rukousta – myös rukousta tulkatessa.

Tulkkaminen siis toisaalta rajoittaa tulkin hengellistä kokemusta, mutta toisaalta se myös antaa mahdollisuuden sellaiseen hengelliseen kokemukseen, joka ei ole mahdollinen pelkälle kuuntelijalle. Tulkatesaan tulkki palvelee seurakuntaa: hän antaa omat lahjansa seurakunnan ja Jumalan käyttöön (Hokkanen 2012). Hän on siis aktiivisesti rakentamassa sitä viitekehystä, joka mahdollistaa kokoukseen tulevien hengellisen kokemuksen, ja toimii siten samankaltaisessa roolissa kuin esimerkiksi saarnaaja tai muusikot. Palvelemisen kautta saavutettuun hengelliseen kokemukseen voi liittyä esimerkiksi täyttymyksen tunne eli tunne siitä, että on saanut toimia omalla paikallaan Jumalan tarkoittamassa tehtävässä, tai siunauksen tunne eli tunne siitä, että antaessaan saa.

Tässä artikkelissa olen käyttänyt ilmaisua ”Jumalan kohtaaminen” selittämään hengellistä kokemusta David Brownin (2007: 171) mukaisesti. Helluntaiseurakunnan kokouksessa osallistujien uskotaan voivan kohdata Jumalaa eri genrejen välityksellä. Kuten luvussa 2 todettiin, uskonnollinen tai hengellinen kokemus on kuitenkin sekä yksityinen että kollektiivinen. Toisin sanoen helluntaiseurakunnan kokouksessa mahdollisesti saadut hengelliset kokemukset eivät muodosta koko kuvaa helluntailaisesta kokemuksellisuudesta. Ne poikkeavat kuitenkin yksityisistä kokemuksista siinä, että ne vaativat ”palvelijoita”: toisia uskovia, jotka ovat halunneet palvella seurakuntaa eli antaa itsensä ja lahjansa Jumalan käyttöön, niin että heidän avullaan ihmiset voivat kohdata Jumalaa. Juuri tähän tehtävään myös helluntaiseurakunnassa vapaaehtoisena palveleva simultaanitulkki ryhtyy.

Kokouksen genrejen avulla osallistuja voi saada erilaisia hengellisiä kokemuksia – hän voi kohdata Jumalaa eri tavoin. Esimerkiksi saarnan aikana kuuliija voi vakuuttua siitä, että saarnattava aihe vastaa juuri hänen senhetkisiä tarpeitaan ja että Jumala puhuu erityisesti hänelle saarnan kautta. Rukouksen aikana kokoukseen osallistuva puhuu Jumalalle ja voi kokea, että hän tulee kuulluksi. Lisäksi hän saattaa kokea rukouksenkin aikana, että Jumala vastaa hänelle – ver-

baalisesti, ei välttämättä vastaamalla rukouksessa esitettyyn pyyntöön. Todistukset voivat rohkaista kuulijaa ja vakuuttaa hänet siitä, että esimerkiksi taloudellistenkin vaikeuksien keskellä Jumala voi auttaa häntä samoin kuin Hän auttoi todistuksen antajaa. Joskus, esimerkiksi ylistyksen aikana, hengellinen kokemus voi olla vain tunne siitä, että on pyhän ja rakastavan Jumalan läsnäolossa. Nämä kokemukset ovat mahdollisia paitsi suomea ymmärtäville osallistujille, myös tulkkausta kuunteleville ja tulkille itselleen.

Lopuksi

Artikkelin tarkoituksena oli Tampereen helluntaiseurakunnan kokouksen genrejä tarkastelemalla kuvata, millainen retorinen maisema kokouksiin syntyy, ja siten valottaa yhtä osaa tämän yhteisön toiminnasta. Vaikka kokouksessa on selvästi havaittavissa yhtäältä puhujat tai esiintyjät ja toisaalta yleisö, monet genret antavat yleisölle mahdollisuuden ottaa aktiivinen rooli pelkän kuuntelemisen tai vastaanottamisen sijaan. Esimerkiksi ylistyslaulu- ja rukous-genreissä seurakuntalaisten osallistumisen repertuaari kasvaa pelkästä kuuntelemisesta verbaaliseen ja fyysiseen osallistumiseen: rukoilemiseen kielillä tai äidinkielellä, käsien kohottamiseen tai ylistyslaulussa tanssiin. Näitä osallistumisen muotoja ei kuitenkaan pidetä itsetarkoituksellisina tai sinänsä tavoittelemisen arvoisina, vaan niiden ajatellaan olevan keinoja syvempään hengelliseen kokemukseen, Jumalan kohtaamiseen.

Samansuuntaisiin tuloksiin on päätynyt myös Timothy J. Nelson (1996; 2005), joka tutki pienen, köyhässä kaupunginosassa sijaitsevan *African Methodist Episcopal Church* -seurakunnan kokouksia Yhdysvaltain Etelä-Carolinassa. Nelsonin tutkimus seurakunta poikkeaa huomattavasti Tampereen helluntaiseurakunnasta, mutta joillekin hänen havainnoistaan löytyy vastineita tässä artikkelissa tehtyjen päätelmien kanssa. Nelsonin mukaan hänen tutkimansa seurakunnan kokouksissa on tavallista ja tavoiteltua, että seurakuntalaiset osallistuvat hyvin voimakkaasti esimerkiksi saarnaan. Niinpä saarnasta muodostuu äänekäs

vuoropuhelu tai ketjureaktio, jossa yleisön vastaukset innostavat puhujaa ja molemmat saavuttavat alati voimistuvan tunnereaktion, jonka lopullisena tavoitteena on kohdata Jumalaa. Tässäkin seurakunnassa seurakuntalaisten rooli ja osallistuminen on oleellista, vaikka se näytetään eri muodossa kuin Tampereen helluntaiseurakunnassa. Myös tässä seurakunnassa osallistumisen ulkoinen näkyminen on toissijaista hengellisen tavoitteen, Jumalan kohtaamisen rinnalla.

Tällainen Jumalan kohtaaminen Tampereen helluntaiseurakunnan kokouksen aikana kuitenkin edellyttää suomen kielen taitoa, jota kaikilla kokoukseen tulevilla ei ole. Sen vuoksi seurakunta on järjestänyt simultaanitulkkauksen palvelemaan heitä, ja tulkin tehtävä on luoda heille mahdollisuus osallistua kokoukseen. Tulkki ei siis välitä pelkästään informaatiota vaan eri genrejä. Tulkatessaan hän välittää kuuntelijalle mahdollisuuden samanlaiseen, täysivaltaiseen osallistumiseen ja samanlaiseen hengelliseen kokemukseen kuin muilla seurakuntalaisilla. Toisaalta genret tarjoavat myös tulkille itselleen mahdollisuuden hengelliseen kokemukseen, vaikka hänen osallistumisensa muodot ovat tulkkaamisen vuoksi osin rajatumpia kuin kuulijoilla. Lisäksi tulkilla on mahdollisuus samankaltaiseen hengelliseen kokemukseen kuin puhujilla tai muusikoilla, sillä hän on heidän laillaan rakentamassa viitekehystä toisten kokemukselle, palvelemissa toisia. Henkilökohtainen Jumalan kokeminen on keskeistä helluntailaisuudessa, ja se heijastuu myös seurakunnan kokouksiin, niissä esiintyviin genreihin ja tulkkaukseen.

Lähteet

- Abrahams, Roger D. (1976) The Complex Relations of Simple Forms. Teoksessa Dan Ben-Amos (toim.) *Folklore Genres*. Austin: University of Texas Press, 193–214.
- Bawarshi, Anis (2000) The Genre Function. *College English* 62(3), 335–360.

- Bazerman, Charles (1994) Systems of Genres and the Enactment of Social Intentions. Teoksessa Aviva Freedman & Peter Medway (toim.) *Genre and the New Rhetoric*. Bristol, PA: Taylor, 79–101.
- Bazerman, Charles (1997) The Life of Genre, the Life in the Classroom. Teoksessa Wendy Bishop & Hans Ostrom (toim.) *Genre and Writing. Issues, Arguments, Alternatives*. Portsmouth: Boynton/Cook, 19–26.
- Brown, David (2007) Experience Skewed. Teoksessa Kevin Vanhoozer & Martin Warner (toim.) *Transcending Boundaries in Philosophy and Theology: Reason, Meaning and Experience*. Farnham: Ashgate, 159–175.
- Burgess, Stanley M. & van der Maas, Eduard M. (toim.) (2002) *The New International Dictionary of Pentecostal and Charismatic Movements*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan.
- Cross, Terry L. (2009) The Divine-Human Encounter. Towards a Pentecostal Theology of Experience. *Pneuma* 31, 3–34.
- Devitt, Amy J. (1993) Generalizing about Genre: New Conceptions of an Old Concept. *College Composition and Communication* 44(4), 573–586.
- Hokkanen, Sari (2010) *Simultaanitulkkaus palvelemisena – etnografinen tutkimus*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- Hokkanen, Sari (2012) Simultaneous Church Interpreting as Service. *The Translator* 18(2), 291–309.
- Hollenweger, Walter J. (1997) *Pentecostalism. Origins and Developments Worldwide*. Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers.
- Hornsby-Smith, Michael P. (1998) Religious experience: A sociological perspective. *The Heythrop Journal* XXXIX, 413–433.
- James, William (1981 [1902]) *Uskonnollinen kokemus*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (1999) Helluntailainen identiteetti valinkauhassa. *Teologinen aikakauskirja* 104(2), s. 177–187.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2001) Church as Charismatic Fellowship: Ecclesiological Reflections from the Pentecostal-Roman Catholic Dialogue. *Journal of Pentecostal Theology* 18, 100–121.
- Kärkkäinen, Veli-Matti (2005) Vapaakristillisuus, helluntailaisuus ja baptismi. Teoksessa Pekka Metso & Esko Ryökäs (toim.) *Kirkkotiedon kirja. Ekumeeninen johdatus kirkkojen oppiin ja elämään*. Helsinki: Kirjapaja Oy, 285–326.

- Miller, Carolyn R. (1984) Genre as Social Action. *Quarterly Journal of Speech* 70, 151–167.
- Miller, Donald E. & Tetsunao Yamamori (2007) *Global Pentecostalism. The New Face of Christian Social Engagement*. Ewing, New Jersey: University of California Press.
- Nelson, Timothy J. (1996) Sacrifice of Praise: Emotion and Collective Participation in an African-American Worship Service. *Sociology of Religion* 57(4), 379–396.
- Nelson, Timothy J. (2005) *Every Time I Feel the Spirit: Religious Experience, Ritual, and Emotion in an African American Church*. New York: New York University Press.
- Shore, Susanna & Anne Mäntynen (2006) Johdanto. Teoksessa Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.) *Genre – tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–41.
- Solin, Anna (2006) Genre ja intertekstuaalisuus. Teoksessa Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.) *Genre–tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 72–95.
- Terho, Toni (2006) Uskonnollisesti aktiiviset kirkon ulkopuolella – Helluntaiseurakunnan ja Kallion nuorten aikuisten vertailua. Teoksessa Teija Mikkola, Kati Niemelä & Juha Pettersson (toim.) *Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 278–290.

MONIKIELISYYDEN TILAT TAMPERELAISESSA TYÖYHTEISÖSSÄ

Elina Karppinen

Tässä artikkelissa käsittelen monikielisen työyhteisön kielimaisemaa sekä ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden ja suomalaisten esimiesten välistä viestintää. Tarkastelen erityisesti kontekstin ja tilan vaikutusta yksilöiden kielellisiin resursseihin (Blommaert ym. 2005). Monikielistä työyhteisöä voidaan pitää kääntämisen tuotoksena: yhteinen työpaikkakulttuuri syntyy erilaisten kulttuurien kohtaamisesta ja ihmisten vuorovaikutuksesta. Kääntäminen luo osaltaan uutta kulttuuria, mistä Cronin (2006: 128–129) käyttää nimitystä *kääntämisen negentropia*. Jos monikielinen yritys on käännetty yhteisö, sen (ulkomaalaistaustaiset) jäsenet ovat käännettyjä olentoja. Jäsenten on käännettävä itsensä ja koko olemuksensa vieraalle kielelle ja uuteen kulttuuriin sopivaksi. (Mts. 45.)

Tapausyritykseni on lehtipaino- ja varhaisjakeluyritys Alma Manu Oy, jonka Pirkanmaan alueen varhaisjakelun suomalaiset esimiehet ja ulkomaalaiset lehdenjakajat olivat havainnoinnin kohteena. Lehdenjakajista jo noin 20 prosenttia on ulkomaalaistaustaisia. Heistä suurin osa on nigerialaisia, nepalilaisia ja pakistanilaisia. Yhteinen viestinnän kieli on englanti, mutta työyhteisön jäsenten käyttämien kielten

yhteenlaskettu määrä on noin 10–15. Yleisimpiä kieliä ovat suomi, englanti, nepali ja swahili. Yhteisön monikielisyys syntyy eri kielten rinnakkain esiintymisestä ja yksilöiden tilannekohtaisista resursseista käyttäen yhtä tai useampaa kieltä eri tavoin (Dufva & Pietikäinen 2009). Alma Manussa voidaan myös nähdä paikallinen käännöskulttuuri (Kujamäki tässä teoksessa): toimihenkilöt ovat kehittäneet erilaisia käytäntöjä järjestäessään kääntämistä ja tulkkausta. Näitä käytäntöjä on vuosien myötä hiottu ja vakiinnutettu. Kulttuurin laajempi konteksti on tässä tapauksessa suomalainen, mutta *lingua francana* käytetty englanti on hybridimuoto, jossa on piirteitä useista eri kulttuureista. Lingua francan ohella myös kääntäminen ja tulkkaus ovat arkipäiväisen viestinnän välineitä tapausyrityksessä. (Karppinen 2012.)

Tilannesidonnaisia monikielisiä keskusteluja ja osallistujien kompetenssia voidaan tarkastella tietyssä fyysisessä tilassa vallitsevien arvoasetelmien valossa (Blommaert ym. 2005). Monikielisten viestijöiden kielitaitoa ei tulisi nähdä staattisena joko-tai-ominaisuutena, vaan vieraiden kielten taito on osittaista, ja sitä hyödynnetään eri keinoin eri tiloissa. Ympäristön muutos ympäristössä voi luoda sellaisen kielijärjestelmän, joka heikentää yksilöiden kykyä kommunikoida. Kyseessä on silloin ongelma puhujalle, ei puhujan ongelma. (Mts. 198.) Monikieliset tilat ovat tässä artikkelissa keskeinen väline, kun hahmotetaan ja jaotellaan kielimaisemaa.

Englanninkieliset jakajat

Alma Manu (1.7.2010 asti Aamujakelu Oy) on rekrytoinut jakajiksi ulkomaalaistaustaisia ja suomea taitamattomia henkilöitä vuosittain vaihteesta lähtien. Yritys edellyttää, että jakaja ymmärtää englantia puhuttuna ja luettuna sekä pystyy myös ilmaisemaan itseään englanniksi. Suomalaiset työntekijät käyttävätkin tästä joukosta nimitystä englanninkieliset jakajat, vaikka englanti on vain muutamien äidinkieli. Rekrytoitavien kielitaitoa on aiemmin testattu tasokokeella,

mutta nykyään hakijat arvioidaan puhelimesta käydyn keskustelun sekä henkilökohtaisen haastattelun perusteella. (Karppinen 2012: 42.) Rekrytoijaa siis kiinnostaa, onko hakijalla sellaisia kielellisiä resursseja, jotka ovat hyödyllisiä juuri kyseisessä tilassa eli työympäristössä. Yrityksen näkökulmasta englannin valikoituminen yhteiseksi kieleksi on luonnollista, sillä se on ainoa kaikkien hallitsema kieli eikä suomen opiskelu toisaalta ole monelle tilapäisesti Suomeen tulleelle ulkomaalaiselle ajankohtaista. Englannin käyttöä puoltaa siis sen helppous ja myös välttämättömyys. Englannin asema maailmankielenä tekee siitä turvallisen valinnan yhteiseksi kieleksi (Virkkula 2008: 392). Esimerkiksi Cronin (2006: 49) toteaa, että englannin kieli ei enää ilmennä tietyn kansan tiettyä kulttuuria, vaan se on menettänyt luonnollisen suhteensa maantieteelliseen ja sosiaaliseen alueeseensa (*deterritorialization*).

Vuodesta 2006 alkaen Alma Manun viestinnässä on kiinnitetty järjestelmällisesti huomiota monikielisyyteen. Monikulttuurisuudesta on tullut esimiesten saaman koulutuksen myötä yksi johdon kehittämisen osa-alueista. (Metsä-Ketelä 2010: 69–70.) Kirjallisen materiaalin kääntämistä jakajien ymmärtämälle kielelle on pidetty alusta asti tärkeänä, ja nykyään valtaosa ohjeistuksesta onkin saatavilla myös englanniksi. Samalla esimiehet ovat tietoisesti pyrkineet siihen, että yrityksessä käytetty englanti on ensisijaisesti mahdollisimman yksiselitteistä, johdonmukaista ja selkeää. Selkeys näkyy esimerkiksi sananvalinnoissa: termeiksi pyritään valitsemaan helposti ymmärrettäviä sanoja. Esimerkiksi jakelusta käytetään termin *dispatch* sijasta *delivery*, sillä jälkimmäinen on oletettavasti tuttu yleiskielinen sana. (Karppinen 2012: 59.) Toisaalta oletus tuttuudesta perustuu suomalaisten esimiesten omaan kielitaitoon eikä välttämättä vastaa heterogeenisen lehdenjakajajoukon käsityksiä.

Alma Manu on lisäksi kehittänyt vieraskielisille jakajille suunnattuja koulutustilaisuuksia, joista ensimmäinen järjestettiin syksyllä 2010. Koulutuksissa käsitellään muun muassa suomalaista kulttuuria ja työelämää sekä Alma Manun jakajien työn erityispiirteitä. Vaikka laki ei velvoita työnantajaa esimerkiksi opastamaan, kuinka palkkalas-

kelmaa luetaan tai työtunnit merkitään, tällaista koulutusta on pidetty yrityksessä hyödyllisenä (Karppinen 2012: 60). Englanninkieliseen viestintään ja koulutukseen panostamalla yritys on muodostanut oman paikallisen käännöskulttuurinsa (vrt. Kujamäki tässä teoksessa) ja jalostanut sitä edelleen kehittämällä aktiivisesti viestintää ja vieraskielisten jakajien koulutusta.

Tila ja kielelliset resurssit

Monikieliseen viestintään ja vieraskielisiin keskusteluihin liittyy läheisesti kompetenssin käsite. Vuorovaikutuksen menestyksellisyyttä on vanhastaan arvioitu osallistujien kielellisen kompetenssin (Chomsky 1965) eli kielitaidon näkökulmasta, jolloin pääpaino on kielioppi- virheillä. Kielitaito nähdään absoluuttisena ja ideaalina. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin arvottaminen, sillä pelkästään kielioppillisiin virheisiin keskittyvät tutkimukset pitävät kakkoskielisiä tai *lingua franca* -keskusteluja lähtökohtaisesti huonompina kuin ykköskielisiä keskusteluja (esim. Ranta 2009: 86). Monikielisen viestinnän kannalta mielekkäämpää olisikin tarkastella, miten osallistujat osaavat sopeuttaa kielellisiä resurssejaan kuhunkin vuorovaikutustilanteeseen sopivalla tavalla. Tähän viittaa kommunikatiivinen kompetenssi eli taito käyttää kieltä tietyllä tavalla tietyissä tilanteissa, joissa vallitsevat tietyt kulttuuriset normit (Hymes 1967). Viime aikoina tutkimuksissa onkin pyritty kuvaamaan kakkoskielisten ja *lingua franca* -keskustelujen kielellisiä ja viestinnällisiä keinoja tasavertaisina äidinkielisten keskustelujen kanssa. Tällöin virheiden etsimisen sijasta pääosassa ovat viestijöiden kielelliset ja viestinnälliset resurssit ja niiden hyödyntäminen eri tilanteissa. (Ranta 2009: 86.)

Kommunikatiivinen kompetenssikaan ei kuitenkaan täysin sovellu monikielisten keskustelijoiden kielellisten resurssien arviointiin. Käsite nimittäin antaa olettaa, että keskustelijat jakavat ja soveltavat viestinnässään yhteisiä normeja (Blommaert ym. 2005: 211). Normit

olisivat toisin sanoen yhteisesti hyväksyttyjä ja muuttumattomia, mikä harvoin pitää paikkansa monikulttuurisissa kohtaamisissa. Kielellisellä ja kommunikatiivisella kompetenssilla tarkoitetaan ihmisen potentiaalista, ideaalista kykyä hyödyntää resursseja olosuhteista riippumatta. Jan Blommaert kumppaneineen (mt.) esittää sen sijaan, että resurssit eivät ole staattisia ominaisuuksia vaan että tilan ja paikan muutos vaikuttaa kykyymme hyödyntää kielellisiä resursseja. Tilalla tarkoitetaan sekä fyysistä tilaa tai paikkaa, kuten kirkkoa, luokkahuonetta tai tehdasta, että niiden ympärille rakentunutta toimintaa. (Mts. 198, 207.) Yksilö ei menetä kielitaitoaan uudessa tilassa, vaan tietty ympäristö muodostaa tietynlaisen kieliryhmän, joka voi tehdä yksilön toimintakyvyttömäksi. Itse tila, sen ominaisuudet sekä sitä käyttävät ihmiset vaikuttavat siihen, millaisia kommunikatiivisia taitoja vaaditaan ja mikä on sosiaalisesti hyväksyttävää ja arvostettavaa. (Mts. 198.)

Blommaertin ja kumppanien (2005: 207) esimerkissä belgialaisen koulun belgialainen opettaja tulkitsee luokkahuoneen maahanmuuttajalasten äidinkielen keskustelun poissulkeväksi, uhkaavaksi tai juonittelevaksi, koska ei ymmärrä heidän kieltään. Yhteisön valtaväestön kielestä eli hollannista poikkeavaa kieltä, tässä tapauksessa turkkia, ei pidetä sosiaalisesti yhtä arvostettuna. Sama pätee myös yhden kielen eri variantteihin: britti- ja amerikanenglanti ovat sosiaalisessa arvoasteikossa korkeammalla kuin esimerkiksi Nigeriassa tai Intiassa puhutut kielimuodot (mts. 202). Nämä variantit kuuluvat esimerkiksi Kachrun (1992: 356) luokittelun mukaan maailmanenglantien toiselle kehälle, eli englanti on näissä maissa toisena kielenä. Sisimmän kehän maissa englanti on valtaväestön äidinkieli, ja näitä variantteja pidetään yleisesti normatiivisina (mts. 356). Myös maantieteelliset alueet jaetaan sosiaalisen arvostuksen mukaan keskuksiin, semiperiferioihin ja periferioihin. Jakoa on käytetty alun perin havainnollistamaan pääoman ja resurssien jakautumista maailmassa, mutta se on Blommaertin ja kumppanien (2005: 201–202) mukaan käypä myös mikrotason tilojen, kuten kaupunkien ja naapurustojen, tutkimiseen.

Koska tilan muutos siis vaikuttaa yksilön kielellisiin resursseihin ja siihen, miten niitä kussakin kontekstissa arvioidaan ja arvostetaan, myös monikielisissä keskusteluissa on järkevää arvioida viestijöiden kompetenssia kussakin tilassa vallitsevien arvoasetelmien valossa (Blommaert ym. 2005: 211). Puhujan kompetenssia ei siten määritellä suhteessa äidinkieliseen puhujaan vaan kontekstisidonnaisen suoriutumisen eli variaation ja sopeutumisen mukaan (Dewey 2009: 79). Esimerkiksi Virkkula (2008: 399) on käsitellyt kompetenssia tilannesidonnaisena ilmiönä tutkimuksessa, jossa hän tarkasteli englannin kieltä suomalaisen yritysmaailman yhteisenä kielenä. Tulokset osoittivat, että englantia käytetään yritysmaailmassa monella eri tasolla ja että kielitaitovaatimukset määräytyvät tilanteen mukaan. Pragmaattiset taidot, kuten kohteliaisuus ja kielenkäytön mukauttaminen tilanteeseen, koettiin tärkeiksi, vaikka osallistujien taitotaso olikin korkea. (Virkkula 2008: 403–404.)

Tarkastelen seuraavaksi tilan vaikutusta tapausyrityksen monikielisen työyhteisön viestintään edellä mainitusta näkökulmasta. Lehdenjakajien työstä on erotettavissa kolme erilaista kielikontaktin tilaa: työvuoron aikainen viestintä, työvuoron ulkopuolella tapahtuva kahdenkeskinen keskustelu sekä yhteiset ryhmätilaisuudet. Näissä kolmessa tilassa on eri määrä osallistujia ja vaihtelevia kokoonpanoja. Tiloissa on käytössä myös erilaisia viestintäkanavia.

Automatisoitu viestintä työvuoron aikana

Jakajien työvuoron aikainen kielikontaktin tila muodostuu lehdenjakotoiminnasta eli jakajien liikkuvasta työstä sekä lehtilähettämön niin sanottujen yöesimiesten päivystävästä ja valvovasta työstä. Koska jakajat ja esimiehet ovat erillään toisistaan, tilan hallitseva määre on viestijöiden välinen etäisyys. Sanomalehtien varhaisjakelu ei juuri edellytä viestintätaitoja varsinaisen työvuoron aikana. Aamuyöllä hoidettava työ on hyvin itsenäistä, eikä jakajien tarvitse ottaa yhteyttä

lehtilähtetäminen jakelupäivystykseen kuin ongelmatilanteissa, esimerkiksi auton hajotessa tai jakelun myöhästyessä. Etenkin puhutun kielen kontaktitilanteet ovat harvassa. Viestinnässä käytetään teknisiä apuvälineitä. Jakajan tärkeimmät työkalut ovat matkapuhelin, johon hän saa tekstiviestinä tiedon lehtikuorman saapumisesta, sekä älypuhelinta muistuttava sähköinen jakokirja, joka näyttää lehtitilaukset jakopiireittäin sekä niihin tehdyt muutokset. Sähköisen jakokirjan käyttöliittymä on saatavilla suomeksi ja englanniksi. Jakaja käyttää laitetta varsinaisen jakotyön lisäksi tiedotteiden ja viestien lukemiseen sekä omien viestien lähettämiseen. Viestejä lähetetään joko vakiomuotoisina, jolloin ne valitaan valikoista tai painikkeilla kuittaamalla, tai vapaamuotoisina, jolloin jakaja voi kirjoittaa lisätietoja tekstikenttään. (Karppinen 2012.)

Viestintä nojautuu työvuoron aikana siis pitkälti ennalta sovittujen vakioviestien ja automaattisten viestien lähettämiseen ja tulkitsemiseen puolin ja toisin. Tässä tapauksessa kompetenssin voidaan sanoa perustuvan yhteisen koodikielen osaamiseen. Kielitaidon lisäksi viestintä vaatii myös teknistä taitoa eli sähköisen jakokirjan hallintaa. Viestintä on etämuotoista ja persoonatonta, sillä jakajaan viitataan piirin tai jakajan henkilökohtaisella numerolla. Tässä ympäristössä arvostetaan minimalistista ja vakiomuotoista viestintätapaa ajan säästämisen ja yhdenmukaisuuden vuoksi. Eräs jakaja kuvasi kielen asemaa työssään jopa merkityksettömäksi. Hän ei kokenut tarvitsevänsä työssään kieltä ollenkaan. Viestinnän automatisointi ja anonymisointi yhtäältä tehostaa ja parantaa tiedonkulkua riippumatta varsinaisesta kielitaidosta, toisaalta taas edellyttää tilan käyttäjiltä kyseisen viestintämuodon ja yhteisten käytäntöjen hyvää hallintaa. Sujuvan viestinnän edellytyksenä on, että vieraista kulttuureista tulevat lehdenjakajat omaksuvat suomalaisessa työpaikkakulttuurissa arvostetut ominaisuudet, kuten täsmällisyyden ja tarkkuuden. (Karppinen 2012.)

Kahdenkeskiset keskustelut haasteena

Toinen työyhteisön kanssakäymisestä erotettava kielikontaktin tila rakentuu jakajien ja esimiesten välisistä kahdenkeskisistä keskusteluista. Nämä keskustelut käydään jakajien työajan ulkopuolella päiväsaikaan ja yleensä jakajan aloitteesta. Jakaja voi haluta kysyä jotain itse työn suorittamiseen, työsopimukseen tai palkanmaksuun liittyvää asiaa, jolloin hän ottaa itse yhteyttä esimieheen. Näiden keskustelujen haasteena on ollut se, että jakajat haluaisivat mieluiten hoitaa asiat työpaikalla kasvotusten, kun taas esimiehet suosisivat puhelinkeskustelua (Karppinen 2012; Metsä-Ketelä 2010). Esimiesten mukaan henkilökohtaiset käynnit vievät liikaa aikaa, sillä monien ulkomaalaistaustaisten jakajien keskustelutyylillä on suomalaisnäkökulmasta polveileva ja tuttavallinen. Puhelimitse asiat saataisiin selvitettyä nopeasti ja ytimekkäästi. Jakajien näkemys puolestaan on, että esimiehiä on hankala tavoittaa puhelimitse. Sekä esimiehet että jakajat kokevat kakkoskielisuuden haasteeksi. Kun viestitään toiseksi tai kolmanneksi parhaalla kielellä, väärinymmärryksiä tulee silloin tällöin (Metsä-Ketelä 2010: 65–66). Mielenkiintoista kyllä jakajilla itsellään ei ollut vaikeuksia ymmärtää esimiehiä, vaan he olivat huolissaan siitä, tulevatko itse ymmärretyiksi. Etenkin esimiehet kertoivat monissa keskusteluissamme kokevansa vieraan aksentin ja nopean puheen vaikeiksi ymmärtää. Kukaan haastattelemistani jakajista taas ei suoranaisesti pitänyt aksenttia tai kielitaidon tasoa ongelmallisena. Nämä näkemyserot voivat johtua ainakin osaksi osapuolten erilaisista tottumuksista vieraisiin aksentteihin ja puhetapoihin. (Karppinen 2012.)

Tässä kielikontaktin tilassa monikielisyys liittyy erilaisiin keinoihin käyttäen *lingua francaa* eli englantia. Työyhteisön jäsenet puhuvat englannin eri variantteja, jotka saavat tilassa erilaisen arvostuksen. Tilan ja kontekstin näkökulmasta tarkasteltuna kyseisessä tilassa toimivat viestintätavat ja kielet eivät aina suosi vieraskielisiä jakajia, kuten edellä osoitettiin. Monikielisessä tilassa kielten väliset suhteet ja arvostukset järjestelevät myös puhujien välisiä suhteita (Dufva & Pietikäinen 2009). Ajatus toimii myös käänteisesti, sillä puhujien väliset suhteet

vaikuttavat osaltaan eri kielten asemaan ja arvostukseen (Blommaert ym. 2005: 213). Esimerkiksi tapausyrityksessä hierarkkiset suhteet ovat syntyneet alaisten ja esimiesten välisestä valta-asetelmasta, joka puolestaan ohjaa kielellisten resurssien arvostusta. Viestinnän suunta on usein hierarkkisesti ylhäältä alas eli esimiehiltä jakajille. Viestinnän välineet ja ehdot tulevat ylhäältäpäin, jolloin hierarkian yläpäässä olevat määrittelevät sen, millainen viestintätapa on arvostettua ja mitä kompetenssilla tarkoitetaan. Siten normatiivisessa asemassa olevien suomalaisten esimiesten näkökulmasta esimerkiksi afrikkalais- tai aasialaistaustaisten jakajien viestintätapa voi tuntua vaikealta ymmärtää. Havaintojeni ja haastattelemini henkilöiden mukaan vieraskielisten lehdenjakajien englannin kielen taito on kuitenkin vähintään yhtä hyvä tai parempi kuin suomalaisten esimiesten. Tämä tarkoittaa vähintään tason B1–B2 kielitaitoa yleiseurooppalaisen viitekehyksen¹ mukaan. Ulkomaalaisilla jakajilla voidaan ajatella olevan keskimääräistä paremmat valmiudet ymmärtää erilaisia englannin variantteja, koska monet heistä ovat Suomessa vaihto-opiskelijoina ja opiskelleet tutkintonsa englanniksi. (Karppinen 2012: 55–56.) Jakajien asema kyseisessä tilassa ei kuitenkaan mahdollista potentiaalisten resurssien täyttää hyödyntämistä (vrt. Blommaert ym. 2005: 213).

Ryhmätilaisuudet resurssien luojina

Kolmas kielikontaktin tila tapausyrityksessä ovat vieraskielisille lehdenjakajille järjestetyt koulutustilaisuudet. Alma Manun koulutukset alkoivat syksyllä 2010, ja aiheina ovat olleet muun muassa suomalainen kulttuuri ja työelämä sekä palkan määräytymisperusteet. Tilaisuudet järjestetään varsinaisen työajan ulkopuolella noin kello 16:n jälkeen. Paikkana on tavallisimmin yrityksen neuvotteluhuone, jonne mahtuu 50–70 jakajaa ja 2–4 esimiestä. Koulutuksiin varataan useampi tunti,

1. Eurooppalainen viitekehys. Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys (2003). WSOY.

jotta asioiden läpikäynnin jälkeen jäisi mahdollisimman paljon aikaa kysymyksille ja keskustelulle. Isot ryhmäkeskustelut ovat jakajien kannalta tärkeitä foorumeita, joissa uuden tiedon lisäksi saa myös kysyä epäselvistä asioista ja pyytää apua työhön liittyvissä ongelmissa. Ryhmäkeskusteluissa kielikontaktin tila on suotuista jakajille, sillä asetelma on kahdenkeskisiä keskusteluja tasaveroisempi. Kun keskustelulle on annettu enemmän aikaa, kaikilla on mahdollisuus saada äänensä kuuluville. (Karppinen 2012: 52.)

Havainnoimissani ryhmätilaisuuksissa monet viestintää muutoin vaikeuttavat tekijät poistuivat tai lieventyivät. Osallistujilla oli enemmän aikaa kuunnella toisiaan, ja tilaisuuksien vapaamuotoinen tunnelma madalsi kynnystä kysymysten esittämiseen. Kakkoskielisistä keskusteluista tehdyissä tutkimuksissa on havaittu, että osallistujat tekevät yhteistyötä ja avustavat toisiaan merkitysten välittämisessä (esim. Meierkord & Knapp 2002: 16). Tähän käytetään pieniä kielellisiä keinoja, kuten vastauspartikkeleita, puheen sopeuttamista, toistoa ja koodinvaihtoa (esim. Cogo 2009: 254–255, 257). Osallistujat tietävät jo kokemuksesta joutuvansa hidastamaan puhettaan tai lausumaan selkeämmin, jotta kuulijat ymmärtävät heitä. Vaikka totutun puhetyylin muuttaminen ei välttämättä ole helppoa, sekä esimiehet että jakajat käyttivät kuitenkin tätä keinoa seuraamissani tilaisuuksissa jatkuvasti.

Ryhmätilaisuuksissa oli lisäksi havaittavissa eräs *lingua franca* -keskusteluille tyypillinen piirre, jota voi parhaiten kuvata yhteistyönä tai kollektiivisena kompetenssina. Viimeksi mainitulla viitaan tapaan, jolla ryhmän jäsenten resursseja käytetään paikkaamaan yksittäisiä puutteita kielitaidossa ja viestinnässä. Tällainen puhujien näkökulmasta määritelty yhteinen kompetenssi (*mutual competence*) käsittää kussakin todellisessa tilanteessa saatavilla olevat resurssit ja mahdolliset valinnat sekä tilanteessa olevat ja siitä syntyvät puhujien, ongelmien ja tehtävien luokittelut (Mondada 2004: 19). Puheen tutkimuksessa katsotaankin, että puhe ylipäättään on osallistujien yhteistyön tulosta (Gardner & Wagner 2004: 2).

Viestintätilanteiden yhteistyömentaliteetista kielii tapa, jolla muut osallistujat avustavat keskustelijoita. Havainnollistan tätä seuraavassa esimerkissä. Koulutustilaisuudessa eräs jakaja (J) on kysynyt esimieheltä, mitä *koeaika* merkitsee määräaikaisessa sopimuksessa (*short term contract*). Esimies (E) ei heti ymmärrä, mitä kysyjä tarkoittaa. Suomalaiset kouluttajat (K1 ja K2) sen sijaan ovat ymmärtäneet, mitä jakaja tarkoittaa, ja he koettavat selittää sitä suomeksi esimiehelle. K2 käyttää parafrasaa ensimmäisessä puheenvuorossaan ja muotoilee jakajan kysymyksen toisin tarkistaakseen, onko käsittänyt oikein. Esimies puolestaan yrittää selittää asiaa esimerkin avulla. Suomenkielinen puhe on kursivoitu.

Esimerkki 1.

J: How strong is the contract, the short term contract? That's the [point.

J2 [mmmm

J: [how strong is it?

K2: How is the probationary period if you have kind of a short contract and you're doing very irregu-irregularly?

J: How strong is the fixed contract?

E1: I mean I mean *ö*: if somebody's example *ö*: hurting self and he *ö*: he must go to the hosp[-

J: [or some (-) somewhere

E1: two two weeks and during this *ö*: what is that [-

K2: [no that]

J: [he he]

E1: safety time *aika*[-

J: [(-)

E: Okay but anyway *ö*: it doesn't it doesn't it's

K1: *no se tavallaan tämmönen sopimus jos on että on hyvin lyhyt tai tulee lyhyitä pätkiä mä en tiää miten [se sopimus].*

E: [joo joo]

K1: *tulee (-) ja sit ei tuu ja sit ku pyydetään kolmeks viikoks*

[tekeen niin tämmösiä]

E: [temporary joo]

K1: *niin millon miten se siinä se koeaika niinku et onks se koko ajan semmone*[n-

E: [they are-

K1: *-sopimus että se on et sen voi ensin irtisano*[a

K2: [niin tää-]

E: *-hey they are temporary con*[tracts]

K1: [niin] they are always temporary contracts

Kuultuaan kouluttajan (K1) selvennyksen esimies pystyy vastaamaan jakajalle englanniksi. Myös toinen kouluttaja (K2) osallistuu selviytykseen. Kyseinen tilanne ei pääty vielä esimerkin 1 loppuun, vaan myöhemmin esimies huomaa ymmärtäneensä kysymyksen sittenkin väärin. Hän antaa uuden esimerkin, jolla varmistaa, että puhuu jakajan kanssa samasta asiasta. Tämä keskustelun osa kestää joitakin minuutteja, mikä on osoitus siitä, että keskustelijat ovat sinnikkäitä pyrkiessään molemminpuoliseen ymmärrykseen. Samaan havaintoon on päädytty muissakin kakkoskielisten keskustelujen tutkimuksissa (Gardner & Wagner 2004: 16). Molemminpuolisen ymmärryksen aikaansaamiseksi tarvittiin usein myös muiden osallistujien panosta kuin niiden, jotka alun perin aloittivat keskustelun. Yhteisiä resursseja, siis kollektiivista kielitaitoa, hyödynnettiin, kun puhuja ei yksin kyennyt muotoilemaan sanottavaansa siten, että kuulijat olisivat ymmärtäneet sen. Keskusteluun liittyivät silloin ne, jotka ymmärsivät, mitä puhuja yrittää sanoa, ja he edistivät viestin välittymistä joko antamalla tietyn sanan tai selittämällä omin sanoin halutun viestin. (Karppinen 2012: 73.)

Kollektiivinen pyrkimys viestin välittämiseen ja yhteisymmärryksen saavuttamiseen auttaa osallistujia hyödyntämään kielellisiä resurssejaan paremmin. Ryhmätilaisuuksissa myös aika on menestyksekkään keskustelun puolella: kysymysten esittämiseen on varattu kohtuullisesti aikaa ja keskusteluja käydään usean osallistujan voimin. Koulutustilanteissa viestintä ei ole yhtä kaavamaista kuin työvuorojen

aikana, joten koulutuksissa erilaiset viestintätyylit pääsevät paremmin esille. Kuten edellä on esitetty, konteksti ja tila vaikuttavat kulloisesakin kielikontaktin tilassa päteviin kommunikatiivisiin normeihin ja odotuksiin (Blommaert ym. 2005: 203). Ryhmätilaisuuksien konteksti sallii vapaata keskustelua ja vähentää hierarkiaa, mikä puolestaan tekee osallistujista ja heidän kielellisistä resursseistaan tasa-arvoisempia kuin työvuoron tai kahdenkeskisen keskustelun konteksteissa.

Kielenvälittäjä luo välittämisen tilan

Monikielisissä tiloissa vuorovaikutukseen kohdistuu erilaisia arvo- ja valta-asetelmia, jotka voivat asettaa osan viestijöistä heikompaan asemaan kuin toiset. Kahden tai useamman tahon kohtaamisessa on aina konfliktin mahdollisuus, joka korostuu monikulttuurisessa kontekstissa. Kääntäminen ja tulkkaus tuovat viestintätilanteeseen eräänlaisen kolmannen tilan, joka toimii kohtaamisissa puskurina. Cronin (2006: 135) kutsuu tätä tilaa välittämisen tilaksi (*space of mediation*) ja määrittelee sen kynnykseksi tai välitilaksi, jossa opitaan tuntemaan vierasta kulttuuria. Olennaista välittämisen tilalle on kolmiomainen neuvotteluasetelma, jossa kääntäjä tai tulkki on kolmantena osapuolena. Jos välittämisen tila poistuu, jäljelle jää vain vastakkainasettelua ja yhteentörmäystä. (Mts. 135.) Sekä Wolf (2007: 113) että Bhabha (1993, teoksessa Wolf 2007: 113) kuvaavat välittämisen tilaa lyhyeksi ja väliaikaiseksi välitilan tapahtumaksi. Kääntäminen ja tulkkaus ovat avaimia tähän tilaan, vaikka usein kääntäjä nähdäänkin ketjun ylimääräisenä lenkinä. Välittämisen tilan ja kääntäjän säilyttäminen takaa kuitenkin myös moniäänisyyden ja on siten eettisesti kestävää (Cronin 2006: 135).

Monikielisissä työyhteisöissä tällaista välittämisen tilaa luovat kääntäjien ja tulkkien lisäksi kielenvälittäjät. Kielenvälittäjiksi kutsutaan tavallisesti maahanmuuttajaperheiden lapsia, jotka ovat jo omak-suneet uuden kotimaan kielen ja pystyvät siten toimimaan tulkkeina

vanhempiensa ja uuden yhteisön edustajien välillä (Harris 2010). Tapausyrityksen kaltaisissa yhteisöissä kielenvälittäjinä voidaan kuitenkin pitää sellaisia henkilöitä, joiden kielitaito on vahvin. He toimivat oman kieliryhmänsä sisällä eräänlaisina johtajina, jotka hoitavat asioita muiden, heikommin englantia osaavien puolesta. Kielenvälittäjäksi valikoidutaan ehkä pelkästään kielitaidon perusteella, tai laajemmin sosiaalisen statuksen mukaan. He saattavat myös kohota tietynlaiseen luottamusasemaan ja toimia muutenkin tiedonvälittäjinä esimiesten ja jakajien välillä. Kielenvälittäjän ominaisuuksiin lukisin toisaalta myös auttamisen halun sekä vilpittömän kiinnostuksen kulttuurienväliseen viestintään. Cronin (2006: 133) puhuu kääntäjien kyvystä ymmärtää lähde- ja kohdekielten kompleksisuus ja suhde globaalilla tasolla sekä tulkita tekstiä suhteuttamalla se omaan maailmankuvaansa, *with a world view*. Kääntäjän täytyy siis filologin tavoin rakastaa tekstiä sen alkukielellä ja ymmärtää sen moniulotteisuus voidakseen kääntää sen toiselle kielelle (mts. 133). Myös kielenvälittäjäksi voisi valikoitua muun muassa tällaisten ominaisuuksien perusteella.

Tapausyrityksen esimiesten mukaan ulkomaalaistaustaisten lehdenjakajien englannin kielen taito on nykyisellään niin vahva, ettei tarvetta erityisille ryhmän puolestapuhujina toimiville kielenvälittäjille ole ainakaan tällä hetkellä.² Välittämisen tilan luominen ja ylläpito henkilöityi kuitenkin selkeästi yhteen suomalaiseen työntekijään, joka päätyi tulkin ja kääntäjän asemaan lähinnä erinomaisen englannin kielen taitonsa ansiosta, mutta myös omasta halustaan auttaa vieraskielisiä jakajia. Anna (nimi muutettu) oli ollut noin kolme vuotta lehdenjakajana, kun häntä pyydettiin toimimaan päiväopastajana ulkomaalaiselle jakajalle. Yrityksessä tiedettiin Annan hyvistä englannin taidosta, ja oppaana toimimisen lisäksi hän alkoi kääntää työohjeita ja tiedotteita. Hän on myös tulkannut suomesta englantiin sellaisissa koulutustilanteissa, joissa ulkopuolinen taho on pitänyt tilaisuuden suomeksi. Lisäksi hän on toiminut yrityksessä projektiassistenttina ja on tällä hetkellä yksi jakelun esimiehistä. (Karppinen 2012: 52–53.)

2. Monet nykyisistä vieraskielisistä jakajista ovat vaihto- tai tutkinto-opiskelijoita, joten he ovat jo läpäisseet opiskelupaikan vaatiman kielitaitotestin.

Tapausyrityksessä kääntäminen ja tulkkaus ovat ei-ammattimaista toimintaa, sillä Annalla ei ole käännöstieteellistä koulutusta eikä hän ole päätoiminen kääntäjä tai tulkki. Hän saa kuitenkin palkkaa näistä työtehtävistä, ja työ on lisäksi ennalta suunniteltua ja systemaattista sekä tiettyihin tarpeisiin perustuvaa. Toimintaa ei siis myöskään voida pitää esimerkkinä spontaanista luonnollisesta kääntämisestä (Harris 2010). Sen sijaan kielenvälittäjä voisi olla parempi termi kuvaamaan Annan roolia Alma Manussa. Edellä kielenvälittäjän ominaisuuksiksi luettiin vahva kielitaito sekä henkilön asema yhteisössä. Näiden lisäksi tärkeä tekijä on Annan halu auttaa ja toimia välittäjänä. Esimerkiksi Annan tulkkaamisissa tilaisuuksissa syntyy edellä kuvatun kaltainen välittämisen tila (Cronin 2006: 135), jossa välitetään kulttuuria ja viestejä mutta myös välitetään ihmisistä. Tässä suomen verbin *välittää* kaksoismerkitys siis konkretisoituu (ks. johdanto).

Annan käännösstrategiana on hänen omien sanojensa mukaan toimia moraalisesti oikein. Toisin sanoen hänen tavoitteensa on välittää merkitys mahdollisimman selväsanaisesti vieraskieliselle kohderyhmälle. Anna ei pyri käännöksissään tai tulkkeessaan ekvivalenssiin vaan siihen, että esittää asian ymmärrettävästi vieraasta kulttuurista tulevalle kuulijalle. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että käännös on monisanaisempi ja selittävämpi kuin alkuperäinen teksti. Tulkkauskkin toteuttaa tätä strategiaa, sillä vaikka Anna ottaa vapauksia muodollisissa seikoissa, hän välittää sisällön ja ytimen uskollisesti ja toisinaan monisanaisemmin kuin suomenkielinen puhuja. Anna esimerkiksi selitti tulkkeessaan ulkomaalaisille jakajille, mitä kerros-pukeutumisella tarkoitetaan, vaikka sitä ei alkukielisessä puheessa ollutkaan. (Karppinen 2012: 54.) Selittävyyttä ja eksplisiittisyyttä piderään myös niin sanottuina käännösuniversaaleina eli kielellisinä piirteinä, jotka esiintyvät tyypillisesti käännösteksteissä mutta eivät niinkään alkukielisissä teksteissä. Ne ovat myös riippumattomia käännösprosessin kieliparista. (Baker 1993, teoksessa Laviosa-Braithwaite 1998: 288.) Eksplisiittistämisen tarkoituksena on kulttuurien välisten erojen kaventaminen (Baker 1992, teoksessa Laviosa-Braithwaite 1998: 289).

Lopuksi

Tutkimukseni havainnollistaa yhden tamperelaisen työyhteisön monikielistä ja -kulttuurista arkipäivää. Alma Manu Oy:n tapauksessa kielimaisema näyttäytyy kulttuurien kirjosta huolimatta melko yksipuolisena, koska englannin hallitseva asema on selvä. Englannin taitoa edellytetään työnhakijoilta, ja esimiehet kokevatkin ulkomaalaistaustaisten jakajien taitotason olevan nykyään varsin hyvä. Vaikka työntekijät eivät joudu opettelemaan suomea, he joutuvat silti mukautumaan työnantajien käsitykseen riittävän hyvästä englannin kielen taidosta ja sopivasta työkulttuurista.

Alma Manusta aiemmin tehdyssä tutkimuksessa (Metsä-Ketelä 2010) selvisi, että erityisesti suomalaiset esimiehet kokevat ulkomaalaisten jakajien aksentin ja puhetyylin joskus haastavaksi ymmärtää. Sitä vastoin jakajilla ei tuntunut olevan suuria ymmärtämisongelmia. Tätä selitin osaltaan Blommaertin ym. (2005) teorialla tilan vaikutuksesta puhujien kielellisiin resursseihin ja niiden arvostukseen. Tietty tila ominaisuuksineen ja käyttäjäineen voi vaikuttaa yksilön kielellisiin resursseihin epäsuotuisasti, mikäli resursseilla ei juuri kyseisessä kontekstissa ole korkeaa statusta. Alma Manua voidaan pitää ainakin osittain translationaalisena tilana (Cronin 2006), sillä työyhteisössä kielet ja kulttuurit kohtaavat kääntämisen ja tulkkauksen ansiosta. Koska työympäristön pääsääntöinen kieli on suomi, se täytyy kääntää englanniksi ulkomaalaistaustaisille jakajille. Englanninkielistä työympäristöä luodaan kääntämällä tiedotteita ja ohjeita sekä tulkkamalla esityksiä. Myös englanninkielinen vuorovaikutus esimiesten ja jakajien kesken tuottaa työympäristöä englanniksi.

Erilaiset kielikontaktien tilat vaikuttavat siihen, millaisia viestintäkeinoja osallistujat käyttävät ja millaisia kompetensseja arvostetaan. Työtehtävien sujuvuus edellyttää riittävää englannin kielen taitoa, jota rekrytoijat arvioivat puhelinkeskustelun ja henkilökohtaisen tapaamisen perusteella. Tärkeäksi kriteeriksi mainitaan, että jakajan on osattava ilmaista itseään selkeästi, mutta selkeys on subjektiivinen ja tilannesidonnainen käsite. Työvuoron aikainen kielikontaktin tila

kohdisti ulkomaalaisiin jakajiin suurempia odotuksia kuin vapaa-
muotoiset tilaisuudet. Ryhmätilaisuuksien asetelma ja kielenvälittäjän
panos viestinnässä osallistivat myös jakajat ja edistivät tasa-arvoista
vuorovaikutusta. Tilan ja kontekstin merkitys osallistujien kielellisille
resursseille on huomionarvoinen seikka, kun pyritään kehittämään
monikielisen työyhteisön viestintää. Yritysten kielimaisemia tarkem-
min kartoittamalla voidaan saada arvokasta tietoa siitä, miten eri
kulttuureista tulevien ja eri kieliä puhuvien osapuolten resursseja
hyödynnetään ja arvostetaan työyhteisössä. Viestinnän sujuvuudella
on omien tulosteni perusteella paljon merkitystä sekä osapuolten
asemalle yhteisössä että itse työstä suoriutumiselle.

Lähteet

- Blommaert, Jan & Collins, James & Slembrouck, Stef (2005) Spaces of
Multilingualism. *Language & Communication* 25/3: 197–216.
- Chomsky, Noam (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT
Press.
- Cogo, Alessia (2009) Accommodating Difference in ELF Conversations: A
Study of Pragmatic Strategies. Teoksessa Anna Mauranen & Elina
Ranta (toim.) *English as a Lingua Franca: Studies and Findings*. New-
castle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 254–273.
- Cronin, Michael (2006) *Translation and Identity*. Oxford: Routledge.
- Dewey, Martin (2009) English as a lingua franca: Heightened variability and
theoretical implications. Teoksessa Anna Mauranen & Elina Ranta
(toim.) *English as a Lingua Franca: Studies and Findings*. Newcastle
upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 60–83.
- Dufva, Hannele & Pietikäinen, Sari (2009) Moni-ilmeinen monikielisyys.
Puhe ja kieli, 29:1, 1–14.
- Gardner, Rod & Wagner, Johannes (toim.) (2004) *Second Language Con-
versations*. Lontoo: Continuum.
- Harris, Brian (2010) From Natural to Expert Translation. Blogikirjoi-
tus 12.11.2010. [http://unprofessionaltranslation.blogspot.
com/2010/11/from-natural-to-expert-translator.html](http://unprofessionaltranslation.blogspot.com/2010/11/from-natural-to-expert-translator.html). [Luettu
28.12.2012.]

- Hymes, Dell (1967) On Communicative Competence. Teoksessa *Research Planning Conference: On Language Development in Disadvantaged Children*. New York: Yeshiva University, 1–16.
- Kachru, Braj B. (1992) Teaching world Englishes. Teoksessa Braj B. Kachru (toim.) *The Other Tongue: English across Cultures*. Urbana: University of Illinois Press, 355–366.
- Karppinen, Elina (2012) Viestinnän keinot monikielisessä työyhteisössä – etnografinen tutkimus vieraskielisistä lehdenjakajista. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laviosa-Braithwaite, Sara (1998) Universals of translation. Teoksessa Baker, Mona (toim.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Lontoo: Routledge, 289–291.
- Meierkord, Christine ja Karlfried Knapp (2002) Approaching lingua franca communication. Teoksessa Knapp, Karlfried ja Christine Meierkord (toim.) *Lingua franca communication*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 9–28.
- Metsä-Ketelä, Johanna (2010) Intercultural management competence in Finnish multicultural working life. Case: Aamujakelu Oy. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ranta, Elina (2009) Syntactic Features in Spoken ELF. Teoksessa Mauranen, Anna & Elina Ranta (toim.) *English as a Lingua Franca: Studies and Findings*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars, 84–106.
- Virkkula, Tiina (2008) Työntekijöiden kokemuksia englannista yritysmaailman yhteisenä kielenä. Teoksessa Leppänen, Sirpa, Tarja Nikula ja Leila Kääntä (toim.) *Kolmas kotimainen. Lähikuvia englannin käytöstä Suomessa*. Helsinki: SKS, 382–420.
- Wolf, Michaela (2007) The Location of the “Translation Field”. Teoksessa Wolf, Michaela & Alexandra Fukari (toim.). *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 109–122.

TURISTINA HERVANNAN KIELIMAISEMASSA: KÄÄNNETTYYDEN JÄLJILLÄ

Kaisa Koskinen

Tämän artikkelin lähtökohtana on tarkastella julkista, kaikille näyttäytyvää kaupunkitilaa kielikäytänteiden, kielivalintojen, koodinvaihdon ja eritoten *translatorisen toiminnan* eli käännös- ja tulkkausprosessien näkökulmasta. Teoreettisena viitekehyksenä toimii koko teosta yhdistävän translationaalisen tilan käsitteen (Cronin 2006; 2009) ohella kielimaiseman (engl. *linguistic landscapes*) tutkimus. Se on julkisten tekstien ja niistä välittyvien kulttuuristen suhteiden sosiolingvististä tutkimusta, joka perustuu kenttätööhön ja havainnointiin (ks. esim. Backhaus 2007). Muun kielimaisematutkimuksen tapaan artikkelini pohjana on kenttätö ja aineiston valokuvaaminen Hervannan kaupunginosan julkisissa tiloissa vuoden 2011 aikana (ks. myös Koskinen 2012). Tavoitteena on kuvata noiden tilojen *translationaalisuutta*, ja aineistoon on siis kerätty sellaiset julkiset tekstit, joissa *käännettyys* on ilmipantua eli joissa käytetään monikielistä ilmaisua saman sisällön toistamiseen eri kohderyhmille.

Hervannan kielimaiseman analyysissä tutkimuksen kohteena ei siis ole eri kielten esiintyminen sinänsä, vaan nimenomaan sellaiset kielimaiseman ilmiöt, joihin liittyy translatorisia elementtejä. Toisaal-

ta tarkastelun kohteena on myös näiden elementtien puuttuminen tilanteissa, joissa niitä odottaisi esiintyvän. Toisin sanoen pyrin havainnoimaan maiseman translationaalisia piirteitä. Tilaa voidaan pitää translationaalisena silloin, jos sen kielikäytänteisiin sisältyy liikettä kielestä toiseen ja pyrkimystä tai tarvetta ilmaista asioita useammalla kuin yhdellä kielellä. Aineistoni koostuu tällaisista julkisista kielenkäytön ilmiöistä. Aineistoon eivät siis sisälly sellaiset mahdollisesti käännösprosessin kautta syntyneet tekstit, joista näkyviin on jätetty vain käännös. Kielimaisematutkimuksessa konkretisoituu käännöstieteen perinteinen jako ilmi- ja piilokäännöksiin eli toisaalta käännöksiin, joista ilmenee niiden käännettyys, ja toisaalta käännöksiin, joiden syntyprosessi ei ole näkyvissä (*overt/covert translation*, House 1977). Maisemassa on sekä ilmiäntuivia käännöksiä alkuteksteineen että sellaisia käännösprosessin tuotteita, joiden käännettyys on kätkettyä.

Kielimaiseman tutkiminen

Kielimaisemien tarkasteluun on viime vuosina muotoutunut omailemainen sosiolingvistinen tutkimustraditio, jonka tarkastelun keskiössä ovat kirjoitetun kielen julkiset ja tietyllä rajatulla alueella näkyvissä olevat ilmenemismuodot (Gorter 2006: 88). Useimmat näistä tutkimuksista liittyvät monikielisyyden kysymyksiin, ja kiinnostuksen kohteena on silloin kielten rinnakkaiselo julkisessa tilassa (ks. esim. Backhaus 2007; Tampereen keskustassa tehty tutkimus Moore & Varantola 2005). Kielimaiseman tutkimuksessa tarkastelun kohteena on siis eri kielten näkyvyys. Tutkimusote on tyypillisesti määrällinen, ja tavoitteena on saada kokonaiskuva eri kielten esiintymistiheydestä tietyllä alueella. Useimmat kielimaisematutkimukset painottuvat pysyvien ilmoitusten ja erilaisten kylttien, etenkin kaupallisten mainoskylttien, tarkasteluun.

Kielimaiseman tutkijoita on kiinnostanut ennen kaikkea urbaani kaupunkitila (ks. esim. Shohamy, Ben-Rafael & Barni (toim.) 2010).

Monikielinen ja monietninen kaupunki on aina myös kääntämisen paikka, translationaalinen tila. Cronin (2006: 15) suosittelee urbaanin tilan tutkimukseen mikrokosmopoliittista otetta, jolla hän tarkoittaa ruohonjuuritasolta ja arkipäivästä kumpuavien paikallisten ja vaatimattomien ilmiöiden nostamista keskiöön. Kielimaisema eli julkisessa tilassa kaupunkilaisten arjessa esiintyvä kielenkäyttö on juuri tällainen tutkimuskohde. Näihin arkisiin kielellisiin käytänteisiin dokumentoituu runsaasti tietoa kielten välisistä (voima)suhteista, kieliresursseista ja kompetensseista sekä arkisten valintojen kautta syntyvästä kielipolitiikasta (vrt. Backhaus 2007: 145).

Tutkija turistin roolissa

Pohjimmiltaan kielimaiseman tutkimuksen eetos on havainnoida ikään kuin turistina sitä, millaisena maisema ohikulkijalle näyttäytyy ja mitä tuo näkymä alueesta kertoo (ks. Gorter 2006: 82). Juuri maisemallisuus ja katseen keskeisyyden korostaminen ovat vaikuttaneet siihen, että kielimaisemien tutkimus nojaa vahvasti valokuvadokumentointiin ja näin kertyvän aineiston luokitteluun ja määrälliseen analyysiin (Gorter 2006: 83–84). Olen itsekin kerännyt aineistoni valokuvaamalla ja olen jakanut esiintymät luokkiin, mutta suhteellisia esiintymistiheyksiä enemmän minua kiinnostaa ilmiön tulkitseminen ja ymmärtäminen. Painotus johtuu luonnollisesti osin myös siitä, että esiintymiä kaikkineen on Hervannassa merkittävästi vähemmän kuin vaikkapa Tokiossa, jota tarkastellaan Peter Backhausin (2007) tunnetussa tapaustutkimuksessa.

Otin siis tarkoituksellisesti itselleni turistin roolin ja kuljin kameran ja muistivihkon kanssa havainnoimassa ja dokumentoimassa eri kielten käyttöä ja niiden rinnakkaiseloja. Kielimaiseman tutkimusperinteen mukaisesti painopiste oli kirjoitetussa viestinnässä ja sen valokuvaamisessa, mutta samalla pyrin tavoittamaan myös äänimaisemaa ja tarttumaan käännettyjen viestien ohella myös arjessa tapahtuvaan

tulkkaustoimintaan. Muutaman kerran osuinkin havainnoimaan, kun esimerkiksi seurakunnan kahvilassa tarvittiin nuorempaa työntekijää tulkkiavuksi englantia puhuvan asiakkaan palvelemisessa tai kun seuralainen tulkki pankkiautomaatin suomenkieliset valikot venäjäksi suomea taitamattomalle käyttäjälle. Äänimaiseman tutkiminen olisi kuitenkin vaatinut pitkäkestoisempaa etnografista otetta, ja tulkkaus jäi sen vuoksi tässä tutkimuksessa sivurooliin. Kielimaiseman tutkimus on ylipäänsä leimallisesti kirjoitetun kielen tarkastelua. Äänimaisemien (*soundscape*s) tutkimuksessa käytetyt kuuntelukävelyt (ks. esim. Vikman 2007) voisivat olla yksi keino laajentaa näkökulmaa – tai kuulokulmaa – myös puhuttujen kielten kohtaamistilanteisiin.

Turistikohteenani oli nimenomaan Hervannan keskusta. Rajasin alueen keskustaa halkovan Insinöörinkadun molemmin puolin niin, että kentän keskiössä oli kauppakeskus Duo ja sen lähikorttelit Lindforsinkadun molemmin puolin Hervannan kirkolle saakka.¹ Tälle alueelle tein yhteensä viisi havainnointi- ja tallennuskäyntiä vuonna 2011: pilottikäynnin tammikuussa, kaksi vierailua kesäkuussa ja yhden käynnin sekä heinäkuussa että elokuussa. Osa aineistosta oli tuolla ajanjaksolla pysyvää, osa vaihtuvaa. Tammikuussa kentän rajausta ja menetelmä olivat vasta kokeiluvaiheessa, enkä valokuvannut aivan kaikkia määritelmäni mukaisia esiintymiä. Harmittavasti muutama kuvaamatta jäänyt teksti ei ollut enää kesäkuussa paikoillaan, ja nämä esiintymät jäävät siis aineistoni ulkopuolelle. Ne tekstit, jotka tuolloin sain kuvattua, ovat kuitenkin aineistossa mukana.

Otin tarkasteluni kohteeksi Hervannan kielimaiseman sellaisena kuin se näyttäytyy satunnaiselle kulkijalle niissä tiloissa, joihin kenellä tahansa on vapaa pääsy. Kielimaiseman tutkimus on tyypillisesti julkisen tilan tarkastelua. Turistina en pyrkinytkään sen syvemmälle, esimerkiksi tarkastelemaan ihmisten kotien kielimaisemaa. Rajamallani tutkimuskentällä sijaitsee myös joitakin asuinkerrostaloja. Niiden sisäänkäyntejä tarkastelin vain siinä määrin kuin niitä osui

1. Rajaamani alueen ulkopuolelle jäävät niin Tampereen teknillinen yliopisto kuin Nokian toimistorakennuksetkin. Näiden rakennusten sisätilojen kielimaisema olisi sekin kiinnostava tutkimuksen kohde (ks. esim. Hanauer 2009), mutta tässä tutkimuksessa painottuu kaikille yhteinen julkinen tila.

kulkureitilleni. Tämä julkisen ja yksityisen rajapinta, jossa myös talon asukkaiden yhteistoiminta voisi tulla esiin, ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen keskiössä, eikä satunnainen katseeni tavoittanut sieltä merkkejä käännettyydestä.

Turistius tarkoittaa myös sitä, että en pyrkinyt kartoittamaan alueella liikkuvien ihmisten kielellisiä taustoja tai heidän suhtautumistaan ympäristöönsä enkä myöskään lähtenyt selvittämään maisemassa näkyvien kielellisten merkkien syntyhistoriaa. Etnografinen ote, maisemakävelyt ja haastattelut ovat kaikki mahdollisia tapoja laajentaa analyysejä myöhemmin, mutta tällä kertaa noudatin kielimaiseman tutkimuksen perusmallia, jossa keskiössä on tutkijan (ja kameran) katse ja valokuva-aineistoon perustuva analyysi.

Käännettyys monikielisessä kielimaisemassa

Tässä teoksessa tarkastellaan translationaalisia ilmiöitä. Sen vuoksi erityisen huomion kohteena ovat sellaiset julkiset tekstit, joissa viestiä pyritään välittämään toistaen se useammalla kuin yhdellä kielellä. Kyse on silloin maisemassa ilmenevästä *käännettyydestä*. Vaikka käännöstieteessä kielimaisemaa ei olekaan vielä tietääkseni tutkittu, ovat monikielisen kielimaiseman tutkijat toki havainneet tämän aineistoalaluokan olemassaolon. Kääntämisen onkin mainittu olevan tärkeä mutta harvoin tutkittu kielimaiseman osa (Backhaus 2007: 31). Kielimaisematutkimuksen määrällinen perinne lienee osaltaan johtanut siihen, että kun käännettyyttä on tarkasteltu, näkökulma on ollut erikielisten tekstimassojen määrään ja luokitteluun keskittyvä.

Tunnetuin luokitus, jolla käännettyyttä voidaan analysoida, käsittelee monikielistämisstrategioita (Reh 2004). Niitä ovat toistava (*duplicating*), osittainen (*fragmentary*), limittäinen (*overlapping*) ja täydentävä (*complementary*) monikielisyys. Toistava monikielistäminen toteutuu siten, että tietynkielinen kieliaines toistetaan kokonaisuudessaan yhdellä tai useammalla kielellä. Reh ei puhu kääntämisestä,

mutta kyseessä on siis käännös tai toisinto, joka sisältää kaiken sen minkä alkutekstikin. Osittain monikielistetty teksti (eli osittainen käännös) tarjoaa esimerkiksi keskeisimmät tiedot useammalla kuin yhdellä kielellä, mutta lisäksi aineista yksinomaan pääkielellä. Limittäisestä monikielisydestä on kyse silloin, kun useammalla kuin yhdellä kielellä tarjotaan osin sama sisältö, mutta lisäksi kullakin kielellä sellaista aineista, jota muilla kielillä puolestaan ei ole. Täydentävä monikielisyys taas tarkoittaa koodinvaihtoa vailla kääntämisen aspektia eli erikieliset tekstiainekset eivät sisällä lainkaan samaa informaatiota. Rehin kategoriat auttavat kyllä luokittelemaan aineiston, mutta käännöstieteilijän näkökulmasta monia kysymyksiä jää vielä avoimeksi. Millä tavoin käännökset on tehty? Onko niissä käytetty pragmaattisia adaptaatioita, kuten selittämistä? Onko käännös kohdeorientoitunut vai alkutekstisuuntautunut? Hervannan aineistolla haetaan vastausta myös siihen, voidaanko kielimaiseman käännettyyteen soveltaa tällaisia käännöstieteestä tuttuja tutkimuskysymyksiä (Koskinen 2012).

Käännösten tutkimisen alkuasetelmaan sisältyy ajatus siitä, että tiedetään, mikä on käännös ja mahdollisesti myös, mikä on sen alkuteksti. Maailma ei kuitenkaan aina järjesty kääntämisen tutkijan toiveiden mukaisesti. Sen lisäksi, että aineistossani on mukana vain alkutekstinsä rinnalla esiintyvät ilmikäännökset, oli asetelman haasteena määrittää näkyvillä olevien kieliversioiden keskinäiset suhteet. Kun maisemassa on sama asia ilmaistuna kahdella eri kielellä, voidaan helposti olettaa, että versiot ovat syntyneet toistensa pohjalta. Millaisia keinoja meillä on selvittää, mikä niistä on ollut alkuteksti?

Kielimaisematutkimuksessa onkin usein tapana kuvata tällaisia kieliversioita ”toistensa käännöksiksi” (esim. Edelman 2010: 99).² Tässä tutkimuksessa on valittu toinen lähestymistapa: kaikille esiintymille määriteltiin alkuteksti ulkoisin perustein käyttäen apuna muun muassa Scollonin ja Scollonin (2003: 120) esittämiä kriteereitä hallitsevan kielen määrittelystä. Toisintojen osalta alkukieleksi määriteltiin se

2. Tilanne on tuttu vaikkapa EU:sta, jossa erikieliset tekstit ovat kaikki autenttisia toisintoja tai kieliversioita. Virallisesti ne eivät ole käännöksiä, vaikka hyvin tiedetään, että ne syntyvät kääntämällä.

kieliversio, joka sijaitsee länsimaisittain ajatellen hallitsevassa paikassa (ylimmäisenä tai vasemmalla), joka on visuaalisesti hallitseva (esim. typografisesti korostettu) tai joka on materiaaalitaan vakaampi ja kestävempi (esim. pysyvä kyltti vs. siirrettävä mainosteline). Osittaisissa ja limittyvissä aineksissa ratkaisevaa oli myös määrä: alkutekstiksi määrittyi se kieliversio, jolla sisältöä oli eniten. Joiltakin osin alkutekstin määrittystä saattoi varmistaa myös suhteuttamalla sitä viestin lähettäjän identiteettiin. Tällä tavoin koko aineistolle saatiin luokitus, joka mahdollisti käännösteoreettisen vertailun tekstitasolla. Vaikka on selvää, että yksittäisten tekstien todellinen syntyprosessi on saattanut olla oletusten vastainen, ei siitä aineiston kokonaismäärässä syntyne merkittävää vääristymää.

Käännettyys on aina monikielisyyttä. Sen vuoksi tutkija joutuu kohtaamaan myös kielitaitonsa rajat. Jotta voi luokitella ja tulkita aineistoa, on ymmärrettävä kaikkia kieliversioita ja arvioitava niiden keskinäisiä suhteita. Tässä aineistossa selvisin arabian osalta silkalla onnella, sillä ainoa esiintymä oli *halal*, joka on tuttu lainasanana. Venäjän ja kiinan osalta pyysin apua itseäni kielitaitoisemmilta. Vaarallisinta on luulla tietävänsä. Kiinalaisen ravintolan mainoskyltissä oli suomea, englantia ja kiinalaisia kirjoitusmerkkejä, ja pidin aluksi itsestään selvänä, että kiinaksi on kirjoitettu joko ravintolan englanninkielinen nimi (*Sunny*) tai sama määrite kuin suomeksi ('kiinalainen ravintola'). Kiinaa puhuvalta kollegalta sain kuitenkin kuulla, että kyltissä lukeekin kiinaksi 'tuoksu tulvii yli'. Kiinan osalta annoin myös periksi ja jätin kiina–englanti-julisteen tarkemmin analysoimatta. Jos aineistossa olisi ollut useampia Suomessa eksoottisia kieliä, jo niiden tunnistaminen olisi saattanut tuottaa suuria vaikeuksia. Useimmat Hervannassa puhutuista kielistä puuttuivat kuitenkin kielimaisemasta kokonaan. Aina ei myöskään ole helppoa määrittää, mistä kielestä on kyse, etenkin kun kielimaisemassa on paljon lyhyitä, jopa yhden sanan mittaisia tekstejä. Onko esimerkiksi toisinnossa *hälytys / alarm* kyse kieliparista suomi–englanti vai suomi–ruotsi? Tai entäpä edellä mainittu *halal* (kuva 1)? Koska vieressä oli arabiankielinen teksti ja koska *halal* on myös suomen kielessä esiintyvä lainasana, tulkitsin,

että kyseessä oli käänнос suomeen.³ Yhtä lailla olisin voinut esittää, että kyse on sanan translitteroinnista latinalaisiin aakkosiin ilman että se siirtyy kielestä toiseen.

Kuva 1. *Halal*: lainasana vai translitteroitua arabiaa?
(Kuva: Lauri Hietala)

3. Tässä esimerkissä myös alkutekstin määrittämiseen käyttämäni ensisijaisuusperiaatteet ovat hankalia: länsimaisittain suomi on ensimmäisellä paikalla, mutta arabiaa luetaan oikealta vasemmalle. Molemmat versiot ovat siis omille yleisöilleen lukujärjestyksessä ensimmäisenä. Käännössuunnan määrittely perustukin tässä myös kirjoittajatahon oletettuun identiteettiin.

Hervannan kielimaisema

Kielimaisematutkimukseni kohteeksi valikoitui Tampereen kaupungin sisällä juuri Hervanta useista syistä. Metsien keskelle, kymmenen kilometrin päähän kaupungin keskustasta 1970-luvulla rakennettu satelliittikaupunginosa on Tampereen kaupunginosista sekä suurin että selvästi kansainvälinen. Vuonna 2010 Hervannan asukkaista 11 prosenttia oli ulkomaalaisia, kun vastaava prosenttiosuus Tampereella kokonaisuudessaan oli 3,5 (Tampereen kaupunki 2010). Määrä on samalla lähes kolmannes kaikista Tampereella vuonna 2010 asuneista ulkomaalaisista. Muita kieliä kuin suomea äidinkielenään puhuvien osuus on vielä suurempi, yli 15 prosenttia, sillä kaikki Suomen kansalaiset eivät ole äidinkieltään suomenkielisiä (Tampereen kaupunki 2011). On siis syytä olettaa, että jos kaupungin kasvava kielten kirjo näkyy – ja kuuluu – jossakin, se näkyy ja kuuluu etenkin Hervannassa.

Hervannan valintaan johti myös omakohtainen kokemus. Vaikka en ole koskaan itse asunut Hervannassa, olen liikkunut siellä paljon 1980-luvulta lähtien. Satunnaiselle kävijälle Hervanta on katukuvaltaan näyttäytynyt selkeästi monikielisempänä ja monikulttuurisempaa kuin muut kaupungin alueet, jopa ydinkeskusta. Vaikka itse tutkijana otinkin Hervannassa turistin roolin, alueen kielimaisemaa eivät värittäneet kansainvälisten matkailijoiden houkuttelemiseksi tai opastamiseksi tuotetut tekstit. Hervannan kielimaiseman voidaan siis keskustaa yksiselitteisemmin olettaa heijastavan vakinaisemmin alueella asuvien, työskentelevien tai siellä muuten usein liikkuvien ihmisten kirjoa.

Hervanta on otollinen kohde myös kokonsa vuoksi: 22 000 asukkaan lähiö on kuin kaupunki kaupungissa, ja sen vuoksi sen keskustassa on pienessä tilassa paljon erityyppisiä julkisia tiloja, kuten liike-elämää, yhteisöllisiä toimintoja ja viranomais toimintoja, joiden kielikäytänteitä voi tarkkailla. Keskustassa on niin kauppakeskus, pikkuliikkeitä, kirjasto, kirkko kuin poliisiasemakin.

Hervannan kiinnostavuutta tutkimuskohteena lisää myös se, että sen kansainvälisyydellä on erityyppisiä lähteitä. Yhtäältä siellä on paljon vuokrataloja, joihin maahanmuuttajia on osoitettu asumaan. Muun muassa vuonna 1988 kaupungin pakolaistoiminta päätti asuttaa kaikki ensimmäisen pakolaisryhmän jäsenet Hervantaan – hervantalaisten omasta ehdotuksesta (Virtanen 2005: 51). Toisaalta Hervannan monikulttuurisuudella on Tampereen teknillisen yliopiston sekä Nokian ja muiden IT-alan firmojen massiivisten toimistokompleksien myötä vahvasti myös insinöörin ja opiskelijan kasvot, eikä Hervannan ulkomaalaistaustaisia asukkaita ole syytä stereotyyppisesti luokitella mihinkään yhteen kategoriaan.⁴

Hervannan ulkomaalaisista asukkaista suurin osa on Venäjältä, Intiasta ja Virosta. Samat maat ovat kärjessä koko kaupunkia tarkasteltaessa, mutta Intia ja Viro eri järjestyksessä (Tampereen kaupunki 2011). Voi olla, että nimenomaan Hervannan intialaiset insinöörit ovat tämän eron selittävä tekijä: Hervannassa on enemmän diplomi-insinöörejä kuin missään muualla Suomessa, ja asuinalue on suomalaistenkin insinöörien suosiossa (*Tekniikka ja talous* 2008). Jotkin kansallisuudet ovat selvästi muodostaneet Hervantaan paikallisyhteisöjä: esimerkiksi Bosnia-Hertsegovinasta tulleet ovat Hervannassa viidenneksi suurin ryhmä, ja vietnamilaiset ja pakistanilaiset ovat sijoilla 8 ja 9, mutta koko Tampereen tilastoissa näistä ryhmistä mikään ei mahdu kymmenen suurimman joukkoon (Tampereen kaupunki 2010). Tästä voidaan päätellä näiden kansallisuuksien keskittyneen etenkin Hervantaan. Kiinnostavaa on, että Hervannan kielimaisemassa olivat suomen, ruotsin ja englannin ohella edustettuina vain yleisimmät kielet venäjä, arabia ja kiina. Esimerkiksi somalin kieltä ei esiintynyt lainkaan, eikä myöskään Hervannassa puhuttuja bosniaa, vietnamia, pandžabia tai muita Pakistanin kieliä.

4. Tämä teos rajautuu tutkimaan puhuttujen kielten yhteiseloja, mutta Hervannassa on myös suuri kuurosokeiden palvelutalo, mikä ainakin potentiaalisesti tarkoittaa taktiiliviittomien, pistekirjoituksen ja muiden viestinnän tukikeinojen aktiivista läsnäoloa Hervannan kielimaisemassa. Itse palvelutalo ei sijaitse tutkimusalueeni sisällä, eikä aineistooni sisälly tällaisia esimerkkejä.

Suomalaista kielimaisemaa säädellään kansainvälisesti vertaillen melko vähän. Lainsäädäntö asettaa vaatimuksia vain kotimaisista kielistä (ks. Kielilaki 423/2003, §:t 5 ja 33), ja koska ruotsinkielisten määrä on Tampereella alle 8 prosenttia, ei Hervannan kielimaisemaa säädellä vahvasti laeilla. Maisemassa esiintyvät kielelliset ilmaukset syntyvät siis muista syistä ja muunlaisten intressien pohjalta kuin siksi, että niitä olisi pakko tuottaa. Niiden kautta syntyvä kielipolitiikka on siis käytänteiden kautta rakentuvaa (*de facto*), ei sääntelyn kautta tuotettua (*de jure*) (Hult 2009: 93–94). Koska laki ei määritä kääntämistä, siitä voidaan tehdä tulkintoja myös vieraanvaraisuuden näkökulmasta (ks. tämän teoksen johdanto): varaudutaanko vieraiden tuloon tarjoamalla tekstejä kielellä, jota vieraiden voi olettaa ymmärtävän tai jopa jolla heidän voi toivoa tuntevan olonsa kotoisaksi, vai ajatellaanko, että talo elää tavallaan (ks. Vuori tässä teoksessa)?

Maassa maan kielellä: vain suomea

Olin valinnut tutkimuskohteekseni Hervannan sen vuoksi, että mielikuvissani alueen kadut, tapahtumat ja liikkeet olivat selkeästi monikulttuurisia. Ennen hankkeen aloittamista en kuitenkaan ollut aktiivisesti kiinnittänyt huomiota kirjoitettuun kielimaisemaan. Sen vuoksi ensimmäisen havainnointimatkan suuri yllätys oli se, miten dominoiva suomen kielen rooli kuitenkin lopulta Hervannassa oli. Kaikki muut kielet olivat suomeen nähden marginaalisia. Esimerkiksi kauppakeskuksessa sijaitsevat ruokakaupat näyttivät tuotteiden etikettejä lukuun ottamatta olevan täysin suomenkielisiä. Yllättävää kääntämättömyyttä edustivat myös keskusta-alueen julkishallinnon toimipisteet: poliisi, Kela, kirjasto, hammashoitola ja neuvola samoin kuin perheiden sosiaaliasema ja vapaa-ajantalo viestivät ulkotilaan yksinomaan suomeksi. Aluksi suorastaan kauhistuin: eikö tutkimukseeni löytyisi lainkaan aineistoa? Tarkemmin katsomalla maiseman monikielisyys alkoi erottua ja myös saada sävyjä.

Aineistooni kertyi kaikkiaan 22 käännettyyttä sisältävää esiintymää. Aineiston määrä on laskettu varovasti, koska saman kyltin useita esiintymiä ei otettu mukaan aineistoon. Useaan kylttiin tai laajoille seinä- tai ikkunapinnoille sijoitettu tekstiaines laskettiin yhdeksi esiintymäksi, ellei siitä ollut erotettavissa erityyppisiä aineksia (esim. alkutekstin vaihdoksia). Rehin luokituksen mukaan selvä enemmistö aineistostani (16 esiintymää) kuuluu toisintojen luokkaan, loput ovat osittaisia ja limittäisiä käännoiksi. Lisäksi maisemassa esiintyi jonkin verran komplementaarista monikielisyyttä (esim. edellä mainittu kiinalaisen ravintolan kyltti) ja yksikielistä ei-suomenkielistä, käytännössä yleensä englanninkielistä materiaalia, joka rajautui tutkimustehtäväni ulkopuolelle. Kyse oli usein ravintoloiden nimistä (esim. *Pizza Service*) ja erilaisista mainosteksteistä (esim. *darts*). Kielimaisematutkimuksessa käsitellään usein suuria aineistomassoja, joten aluksi ajattelin, että aineistoni on hyvin vaatimaton. Kun sitä kuitenkin vertaa translationaalisen aineksen osuuksiin muissa tutkimuksissa (ks. esim. Reh 2004, Hult 2009, Edelman 2010), alkaa Hervanta vaikuttaa varsin translationaaliselta tilalta, vaikka suomenkielisyys onkin siinä vallitsevaa.⁵

Suomen kielen keskeinen asema näkyy myös käännettyssä aineistossani. Yhtä tekstiä (kiina–englanti) lukuun ottamatta suomi on mukana kaikissa aineistoni tapauksissa, joko lähtötekstin tai käännoksen kielenä. Se ei ole millään tavoin yllättävää, sillä suomi on alueen pääkieli ja lähes 90 prosenttia Hervannan asukkaista puhuu sitä äidinkielenään (ks. myös Hult 2009: 97).

Suomen kielen asema näyttää siis Tampereen monikielisimmäläkin asuinalueella vankkumattomalta. Virallinen Tampere oli ulkotilassa täysin suomenkielinen samoin kuin arkielämän sujumiseen liittyvät palvelut kuten ruoka- ja sekatavarakaupat. Ainoa Tampereen kaupungin tuottama monikielinen tapaus aineistossani olivat kaupakeskuksen roska-astioiden kylkeen liimatut I♥Tampere -siisteys-

5. Samaa voidaan sanoa Suomesta ylipäänsä: kääntämällä synnytetty kieli ja kääntämällä rakennettu kulttuuri, jatkuva kaksikielisyys ja pienen kielialueen haasteet ovat tehneet Suomesta hyvin translationaalisen maan.

kampanjaan⁶ liittyvät kierrätysohjeet. Vailla suomen kielen taitoa jää Hervannassakin helposti ulkopuoliseksi. Siksi ei liene ihme, että aineistossani on kaksikin kaksikielistä ilmoitusta keskustelukerhoista, joissa maahanmuuttajilla on mahdollisuus kohentaa suomen kielen osaamistaan. Kiinnostavaa on, että ne molemmat olivat uskonnollisten yhteisöjen aloitteita. Siinä missä julkishallinto pyrkii kotouttamaan muualta tulleet viestittämällä kielivalinnoillaan, että Suomessa suomi on *lingua franca*, yhteinen kieli, ovat seurakunnat valinneet samaan päämäärään päästäkseen kouluttamisen ja monikielisen viestinnän. Virallisten tahojen kääntämistä välttävä yksikielisyys on strategiana täysin vastakkainen kuin esimerkiksi Tokiossa, jossa enemmistö käännetyistä kylteistä oli julkisten tahojen tuottamia (Backhaus 2007: 102).

Kielimaisematutkimuksessa ja kieliekologiassa on toisinaan esitetty, että sen perusteella, kuinka kieliyhteisö ottaa julkisen tilan kielellisesti haltuunsa, voidaan tehdä päätelmiä kyseisen kieliyhteisön elinvoimaisuudesta (ks. Hult 2009). Kaikkien muiden kielten yllättävän niukka näkyminen Hervannan kielimaisemassa pakottaa arvioimaan uudelleen tätä oletusta. Jos kausaalinen yhteys ajatellaan kovin suoraviivaiseksi, joudumme toteamaan, että kaikki muut kielet, englantia ehkä lukuun ottamatta, ovat Hervannassa henkiahievereissä. En usko asian olevan näin yksioikoinen. Sen sijaan näyttää ilmeiseltä, että eri kielten käyttö on eriytynyttä: kodeissa ja yksityisissä tiloissa elää toisenlainen kielten kirjo kuin julkisessa tilassa. Myös puheessa ja kirjoituksessa voivat kielet esiintyä eri tavoin.

Yksi selitys on ilmeinen: kuten Spolsky (2009: 33) toteaa, kielimaiseman perusoletus on se, että siinä voi esiintyä vain kieliä, joita joku kyseisessä paikassa osaa kirjoittaa ja joku lukea. Hervannan kielimaisemaa hallitsevat vielä toisaalta viranomais toimijat ja toisaalta suomalaisomisteiset tai -johtoiset ketjuliikkeet, joiden pääosin suomalaisen henkilökunnan kompetensseihin ei kuulu vietnamin,

6. Kampanjan tunnuslausetta en ottanut osaksi aineistoani, vaikka se voitaisiin toki tulkita multimodaaliseksi käännökseksi, jossa sydämen kuva tulee osata lukea englanninkieliseksi sanaksi love. Käännettyä enemmän se ilmentää englannin vahvaa asemaa, johon usein liittyy myös tässäkin esimerkissä havaittavaa mainosmaisuutta ja nuorisokieleen ihannoitua.

mandariinikiinan tai pandžabin tuntemus. Kielten kirjo tulee näkyviin ennen kaikkea maahanmuuttajien itsensä perustamissa liikkeissä, joita kuitenkin on vielä vähän. Kielimaisema ei siis ehkä niinkään kerro kielten elinvoimasta kuin siitä, missä rooleissa eri kieliä puhuvat ihmiset Hervannan yhteisössä ovat. Maahanmuuttokeskusteluissa nostetaan usein esiin maahanmuuttajien kielitaidon puutteet, jolla usein tarkoitetaan suomen kielen heikkoa hallintaa. Vastaavasti muiden kielten käyttöä estää se, etteivät viestinnästä vastuussa olevat suomenkieliset hallitse niitä. Yhtä hyvin voitaisiinkin esittää, että monikielisen yhteiskunnan jarruna ovat vain harvoja kieliä osaavat suomalaiset (vrt. Karppinen tässä teoksessa).

Ruotsin asema

Tampere ei ole virallisesti kaksikielinen kaupunki, vaikka kaupungissa onkin merkittävä ja pitkän historian omaava ruotsinkielinen vähemmistö (ks. Lönnroth tässä teoksessa). Sen vuoksi muun muassa katukyltit ja liikennemerkkit ovat Hervannassa, kuten muuallakin Tampereella, vain suomenkielisiä. Tampereen ruotsinkielinen yhteisö ei myöskään ole keskittynyt Hervannan suunnalle, ja vuonna 2010 Hervannassa asui vain 60 ruotsinkielistä asukasta (Tampereen kaupunki 2010), joten käytännön tarvetta suomi–ruotsi-viestinnälle on vähän. Sen vuoksi olin aluksi yllättynyt siitä, että ruotsi on Hervannan kielimaisemassa niinkin näkyvä kieli (6 esiintymää aineistossani). En havainnut kenttätyössä ruotsia käytettävän ollenkaan yksinään ilman translatorista ulottuvuutta, mutta yhdessä suomen kanssa se esiintyi useammassakin liike-elämän viestintätilanteessa asetelmissa, joissa suomi esiintyi alkukielenä ja ruotsi sen alapuolella käännöksen roolissa. Ruotsi oli siis aineistossani vahvasti yhteydessä translationaalisuuteen. Sama saattaa päteä kaikkialla manner-Suomessa: suomenruotsi on translationaalinen kieli (ks. myös Kingelin-Orrenmaa tässä teoksessa).

Kuva 2. Kaksikielisyys synnyttää virallisuuden vaikutelmaa. (Kuva: Kaisa Koskinen)

Molemmat kauppakeskuksessa sijaitsevat pankit viestittävät aukioloajoistaan ja palveluistaan ulko-ovillaan ja ikkunoissaan suomeksi ja ruotsiksi. Kyse on selvästi valtakunnallisesta linjauksesta, johon paikalliset olot eivät vaikuta. Toki on myös muistettava, että niin Nordea kuin Sampo Pankkikin ovat pohjoismaisessa omistuksessa, joten etenkin suomalais-ruotsalaisessa omistuksessa olevan Nordean kielipolitiikkaa voidaan lukea myös yritysidentiteetin näkökulmasta. Samanlainen tapaus on pizzeria Kotipizza, jolta ennalta odotin englannin mukanaoloa mutta joka suomen ohella käyttikin ruotsia.

Vaasalaislähtöisen ketjun kielivalinnassa korostuvat siten sen juuret kaksikielisellä rannikkoalueella.

Ruotsi on mukana myös useissa niukkaeleisissä peruskylteissä, joita on selvästi valmistettu käytettäväksi yrityksen kaikissa kohteissa eri puolilla maata. Kiinnostava tapaus on yksityinen pysäköinninvalvontayritys, jonka kaksikieliset kyltit ovat suomeksi ja ruotsiksi (kuva 2). Tekstiä on kyltissä poikkeuksellisen paljon, ja sen muotoilu on virallissävyyistä. Siinä missä todelliset julkishallinnon toimijat tyytyvät suomenkieliseen viestintään, näyttää tämä julkishallinnon entistä monopolitehtävää hoitava yritys tavoittelevan virallista ilmettä niin tyylin, sinivalkoisen liikennemerkkiväriyksen kuin virallisen kaksikielisyydenkin kautta. Viestinnällisesti valinta ei palvele hervantalaisia: suomenkielinen muotoilu ei tavoittele selkeää, vieraskielisellekin ymmärrettävää ilmaisua, ja yhtä monimutkainen ruotsi auttaa melko harvoja. Tämä kyltti ja sen käännösstrategia ovat ilmeisen lähettäjakeskeisiä. Asettamalla kyltin esille yritys pystyy sakottamaan niitä, jotka eivät noudata kyltin määräyksiä, riippumatta siitä, oliko pysäköijä ymmärtänyt tekstin vai ei.

Englanti, *lingua franca*?

Kielimaisematutkimuksissa toistuu kaikissa maanosissa ja niin pienissä kylissä kuin suurkaupungeissakin yksi teema: englannin vahva ja vahvistuva läsnäolo. Sen vuoksi ei ole mikään yllätys, että kokonaan ja osittain englanninkielisiä kylttejä ja mainoksia oli myös Hervannassa. Kiinnostavaa on sen sijaan se, että juuri englannilla oli selkeästi suurin rooli myös erilaisissa paikallisissa kylteissä. Myös käännettyys toteutuu merkittävässä määrin englannin kautta, ja se oli suomen jälkeen yleisin kieli aineistossani (11 esiintymää).

Käännetyssä aineistossani englannin käyttöä eivät kuitenkaan näytä ohjaavan siihen ladatut kulttuuris-ekonomiset arvot. Vain yhdessä mainoksessa englanti oli hallitsevassa asemassa nuorisoa puhuttelevan

symboliarvonsa vuoksi. Pikemminkin englannin oletetaan olevan funktionaalinen, yhteinen kieli niille, jotka eivät osaa suomea. Käännösuunta oli aineistossani tyypillisesti suomesta englantiin (11 esiintymästä 7:ssä), eikä käännöksen vastaanottajan oletettu olevan äidinkielen puhuja. Harvoin näin olikaan, sillä Hervannassa asui kesällä 2011 vain 87 äidinkieleltään englanninkielistä asukasta (Tampereen kaupunki 2011). Englanninkielinen toisinto tai osittainen käännös oli kuitenkin usein kohdistettu rajatulle kohderyhmälle: Ravintolan ja kampaamon opiskelija-alennusta markkinoitiin kansainvälisille vaihto-opiskelijoille. Suomen kielen harjoitteluun tarkoitettun keskustelu-kerhon mainoksen englanninkielinen käännös toimi tukikäännöksenä kaikille kohderyhmään kuuluville, joiden suomen kielen taito ei vielä ehkä riittänyt suomenkielisen tekstin ymmärtämiseen. Itämaisia ruoka-aineita myyvän liikkeen lomittaista monikielisyyttä (suomi–englanti)

edustavat Ramadan-tarjoukset taas oli suunnattu kaikenkielisille muslimille, suomenkieliset ”vieraanvaraisesti” myös alkuperäisväestölle. Samalla niin suomi kuin englantikin ovat *lingua franca*n roolissa. (Kuva 3.)

Kuva 3. Ramadan.
(Kuva: Kaisa Koskinen)

Muut kielet

Aineiston yleisimmät kielet – suomi, ruotsi ja englanti – eivät millään tavoin heijastele juuri Hervannan tai Tampereen kielimaiseman erityispiirteitä. Muita kieliä aineistossa on niukasti, mutta niiden kautta aukeaa kiinnostavia näkymiä. Kiinan-, arabian- ja venäjänkieliset esimerkit ovat kaikki peräisin etnisten kauppojen ja ravintoloiden ulkomainoksista, joissa kielivalinnalla on ilmeinen metaforinen funktio (Hult 2009: 99): vieraan kielen avulla viestitetään vieraudesta, eksoottisuudesta. Sillä on myös tiettyä mainosarvoa, koska esimerkiksi kiinalaisen ravintolan kiinalaisuus on keskeinen osa sen brändiä. Näiden liikkeiden translationaalinen viestintästrategia, jossa paikallinen kieli on korostetusti läsnä, kuitenkin tasapainottaa eksoottisuutta ja toivottaa myös suomenkieliset tervetulleiksi. Kenttätöyssä en tehnyt yhtään havaintoa näiden kielten esiintymisestä yksinään, ilman vähintään täydentävää suomenkielistä ainesta.

Samalla on kuitenkin selvää, että näiden kylttien avulla luodaan ja vahvistetaan tietyn ryhmän kollektiivista identiteettiä (Ben-Rafael 2009: 46). Yksi Ben-Rafaelin mainitsemista esimerkeistä on *halal*, joka sattuu esiintymään myös omassa aineistossani (Kuva 1). Ben-Rafaelin mukaan kauppias voi *halal*-sanalla selkeästi viestittää, kenelle kauppa on suunnattu. Vahvan viestin oletetusta asiakaskunnastaan välittää myös Hervantaan avattu venäläisten tuotteiden kauppa, joka on nimeltään *Meidän kauppa*, *Nash magasin* (Kuva 4). Kaikki ulkotilan tekstit ovat esillä sekä suomeksi että venäjäksi. Hallitsevuuden perusteella kaikki pysyvät tekstit on luokiteltu käännökseksi suomesta venäjään,⁷ mutta liikkeen nimen possessiivipronomini *meidän* horjuttaa tulkintaa: suomalainen ohikulkija ei miellä itseään luokkaan ”me”. Liike ottaa kiehtoavalla tavalla kielimaiseman haltuun (Backhaus 2007: 88) ja sekä sulkee ulos että kutsuu mukaan myös suomenkieliset asiakkaat.

7 Väliaikaisemmissa viesteissä asetelma oli vastakkainen: venäjä oli hallitsevassa asemassa ja suomi käännöksen roolissa. Kaikki viestintä oli kuitenkin kaksikielistä.

Kuva 4. Meidän kauppa (Kuva: Lauri Hietala).

Muiden kielten vähäinen esiintymistiheys Hervannan kielimaisemassa on osoitus siitä, että kielimaisema on edelleen suurelta osin suomenkielisten hallussa. Sitä mukaa, kun muiden kielten puhujien määrä alueella kasvaa, voidaan odottaa translationaalisuudenkin saavan uusia sävyjä. Venäjänkieliset ovat Hervannan suurin kielivähemmistö, ja venäjä nousee esiin myös aineistossani. Se on niin lähtökielen kuin tulokielenkin roolissa, ja venäjänkieliset eivät ole vain viestinnän kohteena vaan myös itse käyttävät niin kielimaisemaa kuin kääntämistäkin omien tarpeidensa mukaisesti.

Lopuksi

Julkinen tila on myös kielten näyteikkuna. Monikielisyys on maailmassa on yksikielisyyttä tavanomaisempaa. Kun kielimaisemassa useampi kuin yksi kieli kohtaa toisensa, on taustalla usein kääntämisen prosessi.

Jonkinasteinen translationaalisuus on siis kaupunkitilassa odotuksenmukaista, vaikka meillä ei ole tapana kiinnittää siihen suuresti huomiota edes silloin, kun kääntäminen on ilmi pantua ja tekstit ovat tilassa vieretysten. Kuten edellä olevat esimerkitkin osoittavat, käännettyys kertoo siitä, kenen luettavaksi kielimaisemassa oleva tekstiaines on suunnattu ja mitä lukijalta odotetaan. Käännettyys kertoo myös siitä, millaisia mielikuvia ja oheisviestejä tekstiainekseen on kirjautunut ja millaiseen identiteettityöhön se molempia osapuolia kutsuu.

Käännetyden lähempi tarkastelu tuo esiin mielenkiintoisia piirteitä tilasta. Hervantaa tutkittaessa käy ilmi muun muassa se, että viralliset toimijat eivät pyri tukemaan ymmärrettävyyttä ja saatavuutta monikielisyyden avulla, kun taas uskonnolliset yhteisöt näyttävät aineistoni perusteella vieraanvaraisemmilta. Avoimimminkin kääntämisestä hyödyntävät kuitenkin itse vieraskieliset, joiden viestintä avautuu käännetyden kautta niin meille kuin muillekin. Tällaiset esimerkit ovat kuitenkin aineistossani vähemmistönä. Viestintä suuntautuu Hervannan julkisessa tilassa toistaiseksi enemmän valtaväestöltä kielivähemmistöille kuin toisinpäin, ja usein käännöskielinä ovat paikalliset *lingua francat*, suomi ja englanti.

Lähteet

- Backhaus, Peter (2007) *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Ben-Rafael, Eliezer (2009) A Sociological Approach to the Study of Linguistic Landscapes. Teoksessa Elana Shohamy & Durk Gorter (toim.) *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. New York & London: Routledge, 40–54.
- Cronin, Michael (2006) *Translation and Identity*. New York & London: Routledge.
- Cronin, Michael (2009) Translocal Perspectives: Towards a Translation Politics of Micro-Modernity. Plenaariesitelmä KÄTU-symposiumissa Tampereen yliopistossa 25.4.2009.

- Edelman, L. (2010) *Linguistic Landscapes in the Netherlands. A Study of Multilingualism in Amsterdam and Friesland*. Academic dissertation, University of Amsterdam, <http://www.lotpublications.nl/publish/articles/004126/bookpart.pdf>. [Luettu 18.12.2012.]
- Gorter, Durk (2006) Further Possibilities for Linguistic Landscape Research. Teoksessa Durk Gorter (toim.) *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters, 81–89.
- Hanauer, David I. (2009) Science and the Linguistic Landscape: A Genre Analysis of Representational Wall Space in a Microbiology Laboratory. Teoksessa Elana Shohamy & Durk Gorter (toim.) *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. New York & London: Routledge, 287–301.
- House, Juliane (1977) *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Gunter Narr.
- Hult, Francis M. (2009) Language Ecology and Linguistic Landscape Analysis. Teoksessa Elana Shohamy & Durk Gorter (toim.) *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. New York & London: Routledge, 88–104.
- Kielilaki 2003/423.
- Koskinen, Kaisa (2012) Linguistic Landscape as a Translational Space: The Case of Hervanta, Tampere. Teoksessa Lieven Ameel, Maggie Scott & Jani Vuolteenaho (toim.) *Urban Symbolic Landscapes: Power, Language, Memory*, Helsinki: COLLeGIUM.
- Moore, Kate & Krista Varantola (2005) Anglo-Finnish Contacts: Collisions and Collusions. Teoksessa Gunilla Anderman & Margaret Rogers (toim.) *In and Out of English: For Better, For Worse?* Clevedon: Multilingual Matters, 133–52.
- Reh, Mechthild (2004) Multilingual writing: A reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda). *International Journal of the Sociology of Language* 170, 1–41.
- Scollon, Ron & Suzie Wong Scollon (2003) *Discourses in Place: Language in the Material World*. New York & London: Routledge.
- Shohamy, Elana, Eliezer Ben-Rafael & Monica Barni (toim.) (2010). *Linguistic Landscape in the City*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Spolsky, Bernard (2009) Prolegomena to a Sociolinguistic Theory of Public Signage. Teoksessa Elana Shohamy & Durk Gorter (toim.) *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. New York & London: Routledge, 25–39.

- Tampereen kaupunki (2010) Tampereen väestö 2010. http://www.tampere.fi/material/attachments/v/5pWGpxR3Z/Tampereen_vaesto_2010TK.pdf. [Luettu 18.12.2012.]
- Tampereen kaupunki (2011). Tampereen väestö kielen ja osa-alueen mukaan 13.6.2011 Julkaisematon excel-tiedosto.
- Tekniikka & Talous (2008) Diplomi-insinöörien jakautuminen Tampereella. <http://www.tekniikkatalous.fi/tyo/article121989.ece> [Luettu 18.12.2012.]
- Vikman, Noora (2007) *Eletty ääniympäristö. Pohjoisitalialaisen Cembran kylän kuulokulmat muutoksessa*. Acta Universitatis Tamperensis 1271.
- Virtanen, Hanna (2005) Monietnistyvät lähiöt – etnisen segregaaation syitä ja seurauksia. Aluetieteen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00574.pdf>. [Luettu 18.12.2012.]

Kirjoittajat

Sari Hokkanen, tohtorikoulutettava, Tampereen yliopisto

Elina Karppinen, FM, Tampereen yliopisto

Zea Kingelin-Orrenmaa, tohtorikoulutettava,
Svenska litteratursällskapet i Finland ja Oulun yliopisto

Tuija Kinnunen, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Kaisa Koskinen, käännöstieteen professori, Itä-Suomen yliopisto

Pekka Kujamäki, saksan kielen (kääntäminen ja tulkkaus) professori,
Itä-Suomen yliopisto

Seija Laalo-Ristilä, FM, Pirkanmaan tulkkikeskuksen johtaja

Sirkku Latomaa, suomenkielisen viestinnän lehtori, Tampereen
yliopisto

Harry Lönnroth, ruotsin kielen professori, Vaasan yliopisto

Anna Mäntynen, FM, konferenssi- ja asioimistulkki, kouluttaja,
kääntäjä

Kristiina Teiss, FM, maahanmuuttajatyön koordinaattori,
Tampereen maahanmuuttajaneuvonta

Jaana Vuori, sukupuolentutkimuksen professori, Itä-Suomen
yliopisto

Tulkattu Tampere

Kaisa Koskinen (toim.)

Kulttuurien kohtaaminen on aikamme suuria haasteita. Monikulttuurisuus tuottaa käytännössä myös monikielisyyttä. Urbanissa, etnisesti ja kielellisesti rikkaassa ympäristössä syntyy myös kääntämisen tiloja tai paikkoja. Tulkattu Tampere esittelee tällaisia pysyviä tai hetkellisiä tiloja: oikeussalia, koulua, monikulttuurista työyhteisöä ja seurakuntaa samoin kuin julkisen tilan kielimaisemaa. Tampere toimii kirjaa yhdistävänä teemana, mutta vastaavia tiloja syntyy kaikkialle, missä erikieliset ihmiset kohtaavat.

Teos perustuu sekä tutkimukseen että omakohtaiseen käytännön kokemukseen. Käännöstieteen, kielen tutkimuksen ja yhteiskuntatieteen asiantuntijoiden ohella mukana on tamperelaisia käännös- ja tulkkialan toimijoita.

Teos sopii oppikirjaksi kääntäjä- ja tulkkikoulutuksen lisäksi kasvatus-, sosiaali- ja terveysalan oppilaitoksiin, joissa monikielisten tilanteiden hallinta kuuluu koulutusohjelmiin. Transnationaalisuuden ja monikulttuurisuuden tutkijoille ja alan toimijoille teoksen monikielisyyden näkökulma antaa uusia ajatuksia.

ISBN 978-951-44-9047-7

9 789514 490477

TAMPERE
UNIVERSITY
PRESS